

T. C.

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

ULUSLARARASI İLİŞKİLER BİLİM DALI

**BARIŞI İNŞA SÜRECİNDE BİR ÇATIŞMA ÇÖZÜM STRATEJİSİ OLARAK
ULUSLARARASI ARABULUCULUK: BOSNA HERSEK VE DAĞLIK
KARABAĞ ÖRNEKLERİ**

(DOKTORA TEZİ)

Büşra ÖĞÜTÇÜ

BURSA – 2022

T. C.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

ULUSLARARASI İLİŞKİLER BİLİM DALI

**BARIŞI İNŞA SÜRECİNDE BİR ÇATIŞMA ÇÖZÜM STRATEJİSİ OLARAK
ULUSLARARASI ARABULUCULUK: BOSNA HERSEK VE DAĞLIK
KARABAĞ ÖRNEKLERİ**

(DOKORA TEZİ)

Büşra ÖĞÜTÇÜ

Danışman:

Prof. Dr. M. Ercan YILMAZ

BURSA - 2022

T. C.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Uluslararası İlişkiler Bilim Dalı'nda 701216004 numaralı Büşra Öğütçü'nün hazırladığı "Barış İnşa Sürecinde Bir Çatışma Çözüm Stratejisi Olarak Uluslararası Arabuluculuk: Bosna Hersek Ve Dağlık Karabağ Örnekleri" konulu Doktora Tezi ile ilgili tez savunma sınavı, .../...../ 20.... günü - saatleri arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin (başarılı/başarısız) olduğuna (oybirliği/oy çokluğu) ile karar verilmiştir.

Üye(Tez Danışmanı ve Sınav Komisyonu
Başkanı)

Prof. Dr. M. Ercan YILMAZ

Bursa Uludağ Üniversitesi

Uluslararası İlişkiler

Üye

Prof. Dr. Ömer Göksel İŞYAR

Bursa Uludağ Üniversitesi

Uluslararası İlişkiler

Üye

Yrd. Doç. Sertaç SERDAR

Bursa Uludağ Üniversitesi

Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi

Üye

Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

Üye

Akademik Unvanı, Adı Soyadı

Üniversitesi

...../...../20....

Yemin Metni

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “Barış İnşa Sürecinde Bir Çatışma Çözüm Stratejisi Olarak Uluslararası Arabuluculuk: Bosna Hersek Ve Dağlık Karabağ Örnekleri” başlıklı çalışmanın bilimsel araştırma, yazma ve etik kurallarına uygun olarak tarafımdan yazıldığına ve tezde yapılan bütün alıntıların kaynaklarının usulüne uygun olarak gösterildiğine, tezimde intihal ürünü cümle veya paragraflar bulunmadığına şerefim üzerine yemin ederim.

Tarih ve İmza

Adı Soyadı : Büşra ÖĞÜTÇÜ
Öğrenci No : 711516011
Anabilim Dalı : Uluslararası İlişkiler
Programı : Doktora
Statüsü : ☐ Yüksek Lisans ☐ Doktora

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS/DOKTORA İNTİHAL YAZILIM RAPORU
BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tez Başlığı / Konusu: Barış İnşa Sürecinde Bir Çatışma Çözüm Stratejisi Olarak Uluslararası Arabuluculuk: Bosna Hersek Ve Dağlık Karabağ Örnekleri

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam sayfalık kısmına ilişkin, .../...../..... tarihinde şahsım tarafından (Turnitin)* adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre, tezimin benzerlik oranı %'tür.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kaynakça hariç
- 2- Alıntılar hariç/dahil
- 3- 5 kelimeden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Özgünlük Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

Tarih ve İmza

Adı Soyadı:	Büşra ÖĞÜTÇÜ
Öğrenci No:	711516011
Anabilim Dalı:	Uluslararası İlişkiler
Programı:	Doktora
Statüsü:	Y.Lisans Doktora ☐ Sanatta Yeterlik

Danışman
Prof. Dr. M. Ercan YILMAZ

ÖZET

Yazar Adı ve Soyadı : Büşra ÖĞÜTÇÜ

Üniversite : Bursa Uludağ Üniversitesi

Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü

Anabilim Dalı :Uluslararası İlişkiler

Bilim Dalı : Uluslararası İlişkiler

Tezin Niteliği : Doktora Tezi

Sayfa Sayısı : XV+ 207

Mezuniyet Tarihi : / / 20.....

Tez Danışman(lar)ı : Prof. Dr. M. Ercan YILMAZ

BARIŞI İNŞA SÜRECİNDE BİR ÇATIŞMA ÇÖZÜM STRATEJİSİ OLARAK ULUSLARARASI ARABULUCULUK: BOSNA HERSEK VE DAĞLIK KARABAĞ ÖRNEKLERİ

Bu çalışmada, bir uluslararası uyuşmazlık çözüm yöntemi olan ve aynı zamanda BM Şartı'nın "*Uyuşmazlıkların Barışçıl Yollarla Çözülmesi*" başlığını taşıyan 6. bölümünün 33. maddesinde anlatım bulan çözüm yöntemlerinden de biri olan arabuluculuk, Bosna-Hersek ve Dağlık Karabağ vakaları çerçevesinde ele alınmıştır. Çalışmanın ana amacı, söz konusu vakaları karşılaştırmak suretiyle uluslararası arabuluculuğun başarısına etki eden koşullar ve etkenler üzerine test edilmeye açık bir takım hipotezlere ulaşmaktır. Veri toplama tekniği bağlamında çalışma, ulaşılabilen ilgili ya da uzman kişilerle röportaj ve diğer her türlü ikincil veriye dayanmıştır. Çalışmanın ilk bölümünde temel olarak arabuluculuk kurumu detaylı bir biçimde betimlenmiş, ikinci bölümde Bosna-Hersek Krizi hakkında bilgi verilmiş ve söz konusu krizde arabuluculuk süreci incelenmiş, üçüncü bölümde ise yine ilk olarak Dağlık Karabağ sorunu hakkında bilgi verilmiş ve ardından bu sorunda arabuluculuk girişimleri irdelenerek başarılarına ilişkin değerlendirmelerde bulunulmuştur. Ulaşılan sonuçlara göre, daha önce benimsenen kriterler ışığında, Bosna-Hersek krizinde uluslararası arabuluculuk faaliyetleri başarılı olarak değerlendirilirken, Dağlık Karabağ sorununda arabuluculuk süreci genel anlamda başarısız olarak değerlendirilmiştir. Bu bulgu temelinde uluslararası arabuluculuğun

başarısına etki eden temel bazı faktörler üzerine bir takım tespit ve önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Sözcükler: Uluslararası Arabuluculuk, Dağlık Karabağ Sorunu, Bosna- Hersek Krizi , Uluslararası Çatışma Yönetimi, Uluslararası Çatışma Çözümü.

ABSTRACT

Name and Surname : Büşra ÖĞÜTÇÜ
University : Bursa Uludağ University
Institution : Social Sciences Institution
Field : International Relations
Branch : International Relations
Degree Awarded : PhD
Page Number : XV+ 207
Degree Date : / / 20.....
Supervisor (s) : Prof. Dr. M. Ercan YILMAZ

INTERNATIONAL MEDIATION AS A CONFLICT RESOLUTION STRATEGY IN PEACE BUILDING PROCESS: THE CASES OF BOSNIA- HERZEGOVINA AND NAGORNO KARABAKH

In this study, mediation, which is an international dispute resolution method and also one of the resolution methods expressed in the 33rd article of the 6th chapter of the UN Charter, titled "Peaceful Resolution of Disputes", is discussed within the framework of the Bosnia-Herzegovina and Nagorno-Karabakh cases. The study's primary purpose is to reach a set of hypotheses that are open to testing on the conditions and factors that affect the success of international mediation by comparing the cases in question. As for data collection technique, the study relied on interviews with relevant or expert people and any other secondary data available. In the first part of the study, the mediation institution has been described in detail. In the second part, information about the Bosnia-Herzegovina Crisis was given, and the mediation process in the said crisis was examined. In the third chapter, firstly, information about the Nagorno-Karabakh problem was given, and mediation attempts were examined, and evaluations were made about their success. According to the results, in the light of the previously adopted criteria, international mediation activities in the Bosnia-Herzegovina crisis were evaluated as successful. In contrast, the mediation process in the Nagorno-Karabakh conflict was evaluated as unsuccessful in general. With the framework of this finding some proposals and suggestions were given about key factors of successful mediation.

Keywords: International Mediation, Nagorno-Karabagh Issue, Bosnia Herzegovina Crisis , International Conflict Management, International Conflict Resolution.

ÖNSÖZ

Zorlu tez yazım sürecindeki katkısı, desteği ve anlayışı için değerli hocam ve danışmanım Prof. Dr. M. Ercan YILMAZ' a, çalışmanın daha iyi hale gelmesi için verdikleri destek için tez izleme komitesi üyeleri Prof. Dr. Ömer Göksel İŞYAR ve Dr. Öğr. Üyesi Sertaç SERDAR' a çok teşekkür ederim. Sevgili ailemin her bir ferdine, özellikle annem Zennure ÖĞÜTÇÜ ve babam Ahmet Surullah ÖĞÜTÇÜ'ye hayatımın her alanındaki destekleri ve özverileri için candan teşekkürler. Hayallerime ortak olmanız ve hep biz yanındayız demenizin verdiği güven paha biçilemez, iyi ki varsınız.

Büşra ÖĞÜTÇÜ

BURSA/2022

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ.....	1
I. BÖLÜM ULUSLARARASI UYUŞMAZLIKLARDA ÜÇÜNCÜ PARTİ MÜDAHALESİ ve ARABULUCULUK.....	7
1. Arabuluculuk Nedir?	8
2. Arabuluculuk Yönteminin Tercih Edilme Nedenleri.....	14
2.1. Arabulucu Açısından Arabuluculuk Yönteminin Tercih Edilme Nedenleri.....	15
2.1.1. Uyuşmazlığın olumsuz etkisinden kaçınma.....	15
2.1.2. Taraflar Üzerinde Etki Sahibi Olma/Var Olan Etkiyi Güçlendirme	16
2.1.3. Maddi Beklenti	16
2.1.4. Sosyal Uyum Motivasyonu.....	16
2.2. Taraflar Açısından Arabuluculuk Yönteminin Tercih Edilme Nedenleri.....	17
2.2.1. Görüşme Yapılamıyor/ Görüşme Kesintiye Uğramışsa	17
2.2.2. İletişim Nicelik Ve Nitelik Olarak Zayıfsa	17
2.2.3. Uyuşmazlık Kompleks Ve Tarafların Bunu Algılama Yeteneği Zayıfsa.....	18
2.2.4. Taraflar Kendi Başlarına Çözüm Üretemiyorlarsa	18
2.2.5. Görüşmeyi Engelleyen Değer Farklılıkları Varsa	18
3. Arabulucu Aktörün Özellikleri.....	18
3.1. Sabırlı olma	20
3.2. Güvenilir Olma	20
3.3. Bilgi sahibi olma	21
3.4. Tarafsız olma	21
3.5. Arabuluculuk Kapasitesine Sahip Olma	21
3.6. Başarılı bir görüşmeci olma.....	22
3.7. Günah Keçisi Olmayı Kabullenebilme	22
4. Arabuluculuk Türleri-Arabulucunun Rolü ve Davranışı.....	23
6. Aşamalı Yaklaşım (Contingency Approach) Modeli	28
5. Arabuluculukta Süre.....	31
7. Arabuluculuk Sürecinin İşleyişi.....	32
7.1. Taraflarla İlk Görüşme.....	33
7.2. Bilgi Toplama	33
7.3. Uyuşmazlığa Uygun Bir Çözüm Planı Oluşturma	34
7.4. Görüşmelerin Başlaması Ve İletişime Geçiş	35

7.4.1. İletişim Eksikliği Ve Duygusallıkla Mücadele	35
7.4.1.1.Duygusal Boşalımı Cesaretlendirme	35
7.4.1.2. Duygusal Boşalımı Bastırma	36
7.5. Taraflar Arası Güven Ve İşbirliğinin Geliştirilmesi	36
7.6. Uyuşmazlık Konusuna Giriş	37
7.7. Taraflar Arasında Kesintisiz İletişim Kurulması Ve Gündem Oluşturma	38
7.8. Çözüme Ulaşma Ve Nihai Anlaşmaya Varılması	39
8. Arabuluculukta Zamanlama: Ripeness	39
9. Arabuluculuk Sürecinde Kültür Faktörü	42
9.1. Kültürel Farklılığın Taraflarla Arabulucu Arasında Olduğu Durumlar.....	43
9.2. Kültürel Farklılığın Hem Taraflar Hem de Taraflarla Arabulucu Arasında Olduğu Durumlar	44
9.3. Kültürel Farklılığın Taraflar Arasında Olduğu Durumlar	44
10. Arabuluculuk Sürecinin Başarısı	44
11. Barış İnşası İçin Yapılması Gerekenler	51
12. Bir Barış İnşa Stratejisi Olarak Topluluklar Arası (Track-Two) Diplomasi	54
II. BÖLÜM BOSNA-HERSEK KRİZİ VE ARABULUCULUK SÜRECİ	58
1. Balkan Tarihi.....	58
1.1.Yugoslavya Federasyonu	59
1.1.1. Federal Yugoslavya'nın Oluşumu	63
1.1.2.Yugoslavya'nın Dağılması ve Bosna-Hersek Krizi	68
1.2. Yugoslavya'nın Dağılması	68
1.2.1.Yugoslavya'nın Dağılmasının Nedenleri	68
1.2.2. Slovenya ve Hırvatistan'ın Ayrılması ve Yugoslavya'nın Dağılması	71
2. Bosna –Hersek Krizi Krizi'nde Arabuluculuk Süreci ve Büyük Güçlerin Politikaları.....	75
2.1 Bosna –Hersek Krizi	75
2.2. Bosna-Hersek Krizi'nde Arabuluculuk Süreci ve Büyük Güçlerin Politikaları	81
2.2.1.Büyük Güçlerin Politikaları	81
3. Bosna-Hersek'te Savaşın Sonu ve Dayton Barış Anlaşması.....	101
4. Bosna-Hersek Krizinde Arabuluculuk Sürecinin Değerlendirilmesi.....	104
III. BÖLÜM DAĞLIK KARABAĞ KRİZİ VE ARABULUCULUK SÜRECİ	112
1. Sorunun Tarihçesi	112
2. Büyük Güçlerin ve Uluslararası Örgütlerin Dağlık Karabağ Politikası.....	139
2.1.ABD'nin Dağlık Karabağ Politikası	139
2.2. Rusya Federasyonu'nun Dağlık Karabağ Politikası.....	142

2.3. AB'nin Dağlık Karabağ Politikası.....	146
2.4. BM'nin Dağlık Karabağ Politikası.....	149
3. AGİK-MİNSK Grubu ve Dağlık Karabağ Krizinde Arabuluculuk Süreci.....	153
3.1. AGİK-MİNSK Grubu	153
4. Dağlık Karabağ Krizinde Arabuluculuk Süreci.....	158
5. Dağlık Karabağ Krizi'nde Arabuluculuk Sürecinin Değerlendirilmesi	162
SONUÇ.....	178
KAYNAKÇA.....	192

KISALTMALAR

Kısaltma	Bibliyografik Bilgi
a.g.e.	Adı Geçen Eser
a.g.m.	Adı Geçen Makale
Bkz.	Bakınız
BM	Birleşmiş Milletler
C.	Cilt
Çev.	Çeviren
Ed.	Editör
e.t	Erişim Tarihi
p.	Page(Sayfa)
S.	Sayı
s.	Sayfa
ss.	Sayfa Sayısı
Vol.	Volume(Cilt)

GİRİŞ

Bir çatışma çözüm yöntemi olarak kullanılan arabuluculuk, BM Şartında da atıfta bulunulan ve uluslararası ilişkiler açısından ise Soğuk Savaş sonrası dönemde daha sık kullanılan bir yöntemdir. Arabuluculuk en basit şekilde, temel olarak bir uyuşmazlığa, üçüncü tarafın gönüllülük temelinde müdahalesi olarak tanımlanabilir. Arabuluculuk diğer çözüm yöntemlerine nazaran tercih edilebilir bir yöntem olarak değerlendirilebilir çünkü arabuluculuk yönteminde doğrudan güç kullanımı olmamaktadır ve en az maliyetli ve en barışçıl yöntemlerden biridir. Ayrıca süreç sonunda barış inşasının gerçekleşmesi ise taraflar arasında kalıcı barış açısından da büyük katkıda bulunabilir.

Çalışmada temel olarak barış inşa sürecinde çözüm yöntemi olarak arabuluculuk, Bosna Hersek ve Dağlık Karabağ örnekleri çerçevesinde karşılaştırmalı olarak incelenecektir. Çalışma bir uyuşmazlık çözüm yöntemi olarak uluslararası arabuluculuk ve arabuluculuğun etkinliği üzerine bir tartışma ortaya koymayı hedeflemektedir. Çalışmanın temel amacı, vakaların karşılaştırılarak uluslararası arabuluculuğun başarısına etki eden koşullar ve faktörler üzerine test edilebilecek bir takım hipotezlere ulaşmaktır. Veri toplama tekniği bağlamında ise çalışma, ulaşılabilen ilgili ya da uzman kişilerle röportaj ve diğer her türlü ikincil veriye dayanmıştır. Bu noktada ilk önce arabuluculuk süreci, kapsamı ve işleyişi incelenecektir. Daha sonra Bosna –Hersek ve Dağlık Karabağ krizleri analiz edilecek ve kriz sürecinde arabuluculuk süreci karşılaştırılacaktır. Bu kıyaslama arabuluculuk sürecinin başarısına yönelik yapılacaktır. Bu başarı veya başarısızlık için temel kriter ise ilk etapta negatif barış olarak da nitelendirilen çatışmanın sona erip ermemesidir. Ardından toplumlar arası barışı inşa etmek ve toplumların gelecekteki iş birliğine yönelik gelişmelere -bu da pozitif barış olarak nitelendirilmektedir- yönelik değerlendirilmeler yapılacaktır. Esas olarak ise başarılı bir arabuluculuk süreci için ayrıca arabuluculuğun uluslararası çatışma çözümünde daha etkin kılınması adına birtakım önerilere ulaşılması hedeflenmektedir. Bu konunun çalışılma sebebi ise literatürde arabuluculuğun başarısını inceleyen çalışmaların azlığıdır.

Çalışmanın temel araştırma sorusu uluslararası çatışmalarda arabuluculuk girişimlerini başarılı kılan temel koşullar ve altyapı nelerdir sorusudur. Çalışmada bununla bağlantılı olarak

-Arabuluculuk sürecinin avantajları ve arabuluculuğu diğer uyuşmazlık çözüm yöntemlerinden ayıran özellikleri nelerdir?

- Bosna-Hersek ve Dağlık Karabağ krizlerinde arabuluculuk süreci nasıl işlemiştir?

-Söz konusu arabuluculuk girişimi/ girişimleri başarılı mıdır? gibi sorulara da cevap aranacaktır.

Arabuluculuk tarihsel olarak çatışma çözümünde bir metot olarak kullanılsa da bu alanda bilimsel araştırmalar göreceli olarak yenidir. Bu araştırmalar II. Dünya Savaşı sonrası Batılı ülkelerde yaygınlaşmıştır. Diğer taraftan bu toplumlarda günümüzde profesyonel olarak arabuluculuk yapan kurumlara da rastlanmaktadır. Doğu toplumlarında ve ülkemizde ise bu alan hala çok yeni olup verimli bir araştırma sahası sunmaktadır. Alanda hâlâ profesyonel kurumlara ülkemizde ve Doğu toplumlarında pek fazla rastlanmamaktadır. Bu çalışmanın amacı da bu yöndeki boşluğu doldurmaya yönelik bir katkı sunmaktır. Diğer taraftan bu tür karşılaştırmalı çalışmaların artması arabuluculuk sürecinin daha iyi anlaşılmasını ve bir çatışma çözüm yöntemi olarak uyuşmazlık çözümünde daha fazla kullanılması sağlayabilecektir. Bu da çatışmaların daha az maliyetle çözülmesine katkıda bulunabilir.

Çalışmada, Bosna-Hersek ve Dağlık Karabağ çatışmaları temelinde başarılı ve başarısız arabuluculuk girişimleri karşılaştırmalı vaka çalışması metodolojisi eşliğinde irdelenecek ve başarılı bir arabuluculuk için bir takım normlara ulaşılmaya çalışılacaktır. Bu çerçevede veri toplama yöntemi olarak röportaj tekniği kullanılacaktır. Alanında uzman kişilerle gerçekleştirilecek röportajlarla birincil data elde edilmeye çalışılacaktır. Çalışmada Bosna-Hersek ve Dağlık Karabağ çatışmaları ve çözüme yönelik arabuluculuk girişimler detaylı olarak incelenecek daha sonra bahse konu arabuluculuk girişimleri karşılaştırılacak bu çerçevede başarılı arabuluculuk süreci için yapılması gerekenler analiz edilecektir.

Birinci bölümde arabuluculuk ve ilgili temel kavramlar irdelenecek, uluslararası arabuluculuğun tarihsel gelişim ve temel uygulamalarına yer verilecektir. Bu çerçevede ilk önce arabuluculuk süreci, kapsamı ve işleyişi incelenecektir. Arabuluculuk türleri ve arabulucunun buna yönelik izleyeceği stratejiler ele alınacaktır. Bu noktada tarafların ve arabulucunun sürece dahil olmasına neden olan faktörler, arabulucunun sahip olması gereken özellikler, arabuluculukta zamanlama ve süre sürecin başarılı olması için nasıl bir yol izlenmesi gerektiği analiz edilecektir.

Arabuluculuk tarihsel olarak birçok kültürde çatışma çözüm metodu olarak kullanılmıştır. Bu durumun örnekleri Çin, Antik Yunan ve Roma uygarlığı gibi eski uygarlıklarda görülmektedir. Farklı bilim insanları tarafından çeşitli biçimlerde tanımlansa da bu çalışma itibarıyla arabuluculuk, temel olarak bir uyuşmazlığa, üçüncü tarafın gönüllülük temelinde müdahalesi olarak tanımlanacaktır. Arabuluculuk süreci genellikle tarafların isteği üzerine başlamaktadır.

Arabuluculuk sürecine ilişkin iki temel soru akla gelmektedir: Arabulucu kim olabilir ve arabulucu ne zaman uyuşmazlığa müdahil olmalıdır? Arabulucu bir kişi, devlet veya uluslararası örgüt olabilmektedir. Arabulucunun sabırlı olma, güvenilir olma, bilgi sahibi olma, tarafsız olma, arabuluculuk kapasitesine sahip olma, başarılı bir görüşmeci olma, günah keçisi olmayı kabullenebilme gibi özelliklere sahip olması beklenmektedir.

Arabuluculukta zamanlamaya yönelik ise bu konuda çalışan önemli bilim insanlarından William I Zartman, arabulucunun çatışmanın olgunluğa ulaştığı ve zarar veren çıkmazlık hâlinin olduğu zaman müdahale etmesi gerektiğini belirtmektedir. Arabuluculuk sürecine dair bir kısıtlama bulunmamakla beraber arabulucunun metin oluştuktan sonra imza için süre koyabilmesi bir istisna teşkil etmektedir.

Arabulucu süreç içerisinde ilk olarak taraflarla arasında güven tesisini sağlamalıdır. Bu, başarılı bir arabuluculuk için en önemli koşullardan biridir. Diğer taraftan arabulucu; uyuşmazlık ve taraflar hakkında bilgi toplamalı, planlama yapmalı, iletişim eksikliği ve duygusallıkla mücadele etmeli, taraflar arası iletişim kurulduktan sonra uyuşmazlık konusuna giriş yapmalı, iletişimin olgunlaşması ve formül arayışı için çabalamalı ve tarafları ikna ve sonuca varmalıdır.

Arabuluculuğu diğer çatışma çözüm yöntemlerinden ayıran birtakım özellikleri bulunmaktadır. İlk olarak arabuluculuk sürecinde doğrudan güç kullanımı olmamakta bu da tarafların egemenliklerine yönelik bir tehdit algılamamasını sağlamakta ve tarafları işbirliğine yöneltici bir faktör olmaktadır. Bu durum taraflar arasında gelecekteki potansiyel işbirlikleri için de zemin hazırlamaktadır. Arabuluculuk sürecinde tarafların birbirlerine dair algıları da değiştiği için süreç sonucunda varılan çözümünün kalıcılığı da sağlanabilmektedir. Arabuluculuğun ayırt edici diğer bir özelliği de bir uyuşmazlığın çözümünde kullanılabilecek en az maliyetli ve en barışçıl yöntemlerden biri olmasıdır. Arabuluculuk herhangi bir konvansiyonel çözüm yöntemine göre daha az maliyet oluşturabilecektir.

İkinci ve üçüncü bölümde eserde geçen vakalar temelinde arabuluculuk girişimleri detaylı bir biçimde mercek altına alınacaktır. İkinci bölümde Bosna – Hersek krizi ele alınacaktır. Bu çerçevede ilk olarak kısaca Balkan tarihine değinilecektir. Daha sonra Yugoslavya’nın kuruluşu incelenecektir. Ardından Yugoslavya’nın dağılması ve Bosna –Hersek krizi analiz edilecektir. Bosna –Hersek krizi sürecinde büyük güçlerin (ABD, Rusya, AB)politikaları ve AB ve ABD tarafından yürütülen arabuluculuk girişimleri incelenecek ve bu girişimlerin sonucu analize tabi tutulacaktır. Bu bölümde röportaj tekniği kullanılarak alanında uzman kişilerle yapılacak görüşmelerle analizlerin daha kapsamlı olması sağlanmaya çalışılmıştır.

Çalışmada incelenecek örnek olaylardan biri olarak Bosna – Hersek krizinin seçilmesinin sebebi ise söz konusu krizin Soğuk Savaş sonrasının en önemli çatışmalarından biri olmasıdır. Bosna- Hersek krizi ayrıca Avrupa bölgesel güvenliğini tehdit etmesi açısından da önemlidir. Bu nedenle AB krize ayrıca önem göstermiş ve sürecin içinde olmak istemiştir. Bu çerçevede gerek ekonomik yaptırımlarla gerek arabuluculuk çabalarıyla sürecin içerisinde yer almıştır.

Yugoslavya’nın temelleri esasen Slavlar arasında fikri 1789 Fransız ihtilali sonrası gelişen milliyetçilik akımı ile Osmanlı Devletinden ve Avusturya- Macaristan İmparatorluğu’ndan ayrılıp bağımsız olma fikrinin hayata geçirilmesi ile atılmıştır. Bu fikir ilk olarak Sırp-Hırvat- Sloven Krallığı ile gerçekleştirilmiştir. Sırp-Hırvat- Sloven Krallığı 1918 yılı Aralık ayında Slovenya, Hırvatistan, Bosna –Hersek, Bačka,

Dalmaçya, Banat bölgelerinin bir araya gelerek devlet kurmaları ile oluşmuştur. Bu krallık daha sonra Yugoslavya adını almıştır. Çalışmaya konu ola Yugoslavya ise ikinci Yugoslavya'dır - Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti -ve İkinci Dünya Savaşı sırasında Alman işgaline karşı direnişe başlayan ancak farklı Yugoslavya tahayyülleri olan Partizan-Çetnik mücadelesinde galip gelen Partizanların lideri Josip Bronz Tito liderliğinde kurulmuştur. Bu federasyon içerisinde 6 federe cumhuriyet - Sırbistan, Slovenya, Hırvatistan, Bosna –Hersek, Makedonya, Karadağ- ve Sırbistan içinde iki bağımsız bölge -Voyvodino ve Kosova- bulunmaktadır.

Josip Bronz Tito'nun liderliği sırasında kurduğu denge mekanizmaları kendisinden sonra işletilememiş ve dengelerin değişmesi Yugoslavya'yı dağılmaya götürmüştür. Yugoslavya'nın dağılmasına yol açan süreci başlatan olayın taraflar arasındaki başkanlık krizi olduğu söylenebilir. Bu süreçte tarafların Yugoslavya'nın geleceğine ilişkin farklı bakış açılarına sahip olduğu ortaya çıkmıştır. Sonuç olarak önce Slovenya arkasından da Hırvatistan'ın bağımsızlıklarını ilan etmesiyle Yugoslavya'nın fiilen dağıldığını söylemek mümkündür.

Yugoslavya içindeki federe yapılardan biri olan Bosna-Hersek de Slovenya ve Hırvatistan'ı müteakip bağımsızlık ilan etmiştir. Bosna-Hersek'in bağımsızlık süreci Slovenya ve Hırvatistan kadar kolay olmamıştır. Bağımsızlık ilanının ardından Bosna-Hersek'te çatışmalar başlamıştır. Çatışmalar Mart-1992/Ekim-1995 tarihleri arasında yaklaşık üç yıl devam etmiş ve Dayton Anlaşması ile çatışmalar durmuştur.

Yugoslavya'nın dağılış süreci ve Bosna-Hersek Krizi Soğuk Savaş'ın hemen sonrasında meydana gelmiştir. Bu nedenle uluslararası toplumun bahsi geçen sürece hazırlıksız yakalandığı söylenilebilir. Bu süreçte ABD'nin sorunu Avrupa sorunu olarak algıladığını ve Avrupa'da çözülmesi gerektiğini düşündüğünü, Soğuk Savaş sonrası toparlanma aşamasında olan Rusya'nın ise uluslararası toplumla beraber hareket etme temayülünde olduğunu söylemek mümkündür ancak zaman içerisinde tarafların tutumları değişmiştir. AB ise başlangıçta arabuluculuk rolü üslenip, birçok konferans düzenleyip çatışmanın çözümüne yönelik bir çok plan ortaya koysa da daha sonra ekonomik yaptırımları da devreye sokmuştur. ABD'nin ve NATO'nun sürece müdahalesinin ardından taraflar 1995 yılında ile uzlaşmaya varmışlar ve çatışmalar durmuştur.

Üçüncü bölümde ikinci örnek olay olarak Dağlık Karabağ krizi incelenecektir. Bu bölüm çerçevesinde ilk olarak Dağlık Karabağ tarihine değinilecektir. Daha sonra özellikle Rusya'nın ve Ermenistan'ın bölgeye dair politikaları incelenecektir. Sonrasında Dağlık Karabağ krizine yol açan süreç ve Dağlık Karabağ krizi sürecinde büyük güçlerin (ABD, Rusya, AB) politikaları ve arabuluculuk girişimleri AGİT – Minsk grubu incelenecek ve bu girişimlerin sonucu analize tabi tutulacaktır. Bu bölümde de önceki bölümde olduğu gibi süreç röportaj tekniği kullanılarak alanında yetkin kişilerle değerlendirmeye çalışılmıştır. Azerbaycan tarafı ile röportaj yapılmış ancak Ermenistan tarafından geri dönüş olmadığı için röportaj yapılamamıştır.

Sonuç bölümünde kıyaslama temelinde vakaların ortaya koyduğu bulgular tartışılacak ve bu temelde de başarılı arabuluculuk girişimlerine esas temel teşkil edebilecek normlar oluşturulmaya çalışılacaktır. Ayrıca araştırma sorusu ile bağlantılı bulguların genel bir değerlendirmesi yapılacak ve bu yönde gerçekleştirilecek araştırmalara yönelik öneri ve tavsiyelere değinilecektir.

I. BÖLÜM ULUSLARARASI UYUŞMAZLIKLARDA ÜÇÜNCÜ PARTİ MÜDAHALESİ ve ARABULUCULUK

Uluslararası uyuşmazlıkların hukuki olarak çözüm yolu BM Şartı'nın altıncı ve yedinci bölümlerinde düzenlenmiştir. BM Şartı'nın altıncı bölümü “*Uyuşmazlıkların Barışçıl Yollarla Çözülmesi*”, yedinci bölümü “*Barışın Tehdidi, Bozulması ve Saldırı Eylemi Durumunda Alınacak Önlemler*” başlığını taşımaktadır. Altıncı bölüm kuvvet kullanımına varmayan çözüm yöntemlerini sıralarken, yedinci bölüm zorlayıcı tedbirleri kapsamaktadır. BM Şartı'nın altıncı bölümünde çözüm yöntemlerini; görüşme, soruşturma, arabuluculuk, uzlaşma, hakemlik ve yargısal çözüm yolları ile bölgesel kuruluş ya da anlaşmalara başvurarak veya kendi seçecekleri başka yollar olarak sıralamıştır.¹ BM Şartı'nın yedinci bölümü ise Güvenlik Konseyi'ne barışın bozulması veya tehdit edilmesi durumunda önce tavsiyede bulunma daha sonra ise kuvvet kullanımına varmayan önlemler alma bu da yeterli olmazsa kuvvet kullanımına varan tedbirler alma yetkisi vermektedir. BM Genel Kurul'u 2012 yılında aldığı “*Çatışmaların Barışçıl Yolla Halledilmesi, Önlenmesi, Çözümünde Arabuluculuğun Rolünün Güçlendirilmesi*” isimli bir kararla bu konuya ayrıca dikkat çekmiştir. Bu kararda BM üyelerini alt bölgesel örgütleri arabuluculuğu desteklemek ve uyuşmazlık çözümünde BM Şartı'nın altıncı bölümünde sayılan diğer yöntemlerle beraber kullanmaya davet etmektedir.²

Çalışmanın bu bölümünde BM Şartı'ndan da hukuksal anlamda temelini alan ancak klâsik anlamda hukuksal prosedür izleme zorunluluğu bulunmayan ve genelde alternatif uyuşmazlık çözüm yöntemi olarak nitelendirilen arabuluculuk incelenecektir. Bu kapsamda arabuluculuğun tanımı, kimliği, arabulucunun özellikleri, arabuluculuk süreci ve başarılı bir arabuluculuk için yapılması gerekenler analiz edilecektir. Daha sonraki bölümlerde ise seçilen örnek olaylarda arabuluculuk sürecinin işleyişi ve karşılaştırılmasına yer verilecektir

¹ BM Şartı, <https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/pdf01/3-30.pdf> (et. 03.04.2019)

²BM Genel Kurulu 291 sayılı karar, [A/RES/66/291](https://undocs.org/en/%20A/RES/66/291), <https://undocs.org/en/%20A/RES/66/291> (et. 02.09.2019)

I. Arabuluculuk Nedir?

Bir uluslararası uyuşmazlık ortaya çıktığı zaman ilk olarak bunu tarafların çözmesi beklenir çünkü ideal olan tarafların kendi sorunlarını kendilerinin çözmesidir.³ Esasında sorunun mahiyetini ve taraflar için ne ifade ettiğini de en iyi tarafların kendileri bilir. Ancak bazı sebeplerden dolayı her zaman bu mümkün olmaz. Bu nedenle taraflar üçüncü bir tarafın desteğine ihtiyaç duyabilirler. Bu noktada arabuluculuk çatışma çözümünde önemli bir araç olarak kullanılmakta ve genişlemekte olan bir çalışma alanı olarak ön plana çıkmaktadır.⁴ Arabuluculuk siyaset bilimi, psikoloji işletme yönetimi gibi alanlarda eğitim alan öğrenciler ve bilim insanları tarafından çalışılmaktadır.⁵

Arabuluculuğun uluslararası ilişkilerde bir alternatif uyuşmazlık çözüm yöntemi olarak kullanımının ulus-devlet süreciyle paralel olarak geliştiği söylenebilir.⁶ Diğer taraftan II. Dünya Savaşı sonrasında arttığı- Soğuk Savaş sırasında arabuluculuk örneği çok görülme-; müdahil olan aktör sayısının arttığı uluslararası hükümsel örgütlerin yerine bölgesel örgütlerin etki alanını arttırdığı görülmektedir.⁷ Ayrıca gruplar arası seviyede arabuluculuk daha kurumsal bir geçmişe sahipken toplum seviyesinde arabuluculuk daha yeni bir konsepttir.⁸

Arabuluculuk kelimesi köken olarak Latince ikiye bölmek anlamında “mediare” sözcüğünden gelmektedir.⁹ Arabuluculuk güncel olarak temellerini BM Şartı’ndan alsa da çok eski zamanlardan beri kullanılmaktadır. Bu duruma örnek olarak MÖ 4000’li yıllarda Çin’de, Antik Yunan’da ve Roma uygarlığında

³ Muzaffer Ercan Yılmaz, “Third-Party Intervention in International Conflicts: Peacekeeping and Peacemaking in the Post-Cold War Era”, Vol: 3, No:11, 2006 , p. 25-44.

⁴ Peter Wallensteen - Isak Svensson, Talking Peace: International Mediation in Armed Conflicts, *Journof Peace Research*, Vol. 51, No. 2, Anniversary Special Issue (March 2014), pp. 315-327, p.315.

⁵ Jacob Bercovitch- Su-Mi Lee, Mediating International Conflicts: Examining The Effectiveness Of Directive Strategies, *International Journal of Peace Studies*, Vol. 8, No. 1, pp. 1- 17, p.2.

⁶ Ronald J. Fisher, Methods of Third-Party Intervention, pp.158-182, p. 160. https://www.berghof-foundation.org/fileadmin/redaktion/Publications/Handbook/Articles/fisher_handbookII.pdf (e.t.23.10.2020)

⁷ Wallensteen – Svensson, agm, s.317-318.

⁸ Ronald J. Fisher, Methods of Third-Party Intervention, p. 159.

⁹ James A. Wall, Jr. - Ann Lynn, Mediation: A Current Review *The Journal of Conflict Resolution*, Vol. 37, No. 1, pp. 160-194, p160.

uyuşmazlıkların çözümünde arabuluculuk yönteminin kullanılması verilebilir.¹⁰ Çin’de de Ming hanedanlığı döneminde bölgenin yaşlı insanların toplumda sorunları çözmek için teşvik edildikleri bilinmektedir.¹¹ Arabuluculuk kültürünün, Yahudi, Hristiyanlık ve İslam kültüründe de yer aldığını söylemek mümkündür. Christopher W. Moore İncil’e atıfla bizzat Hz. İsa’nın Allah ile insanlar arasında arabulucu olarak tanımlandığını, Yahudilikte arabuluculuğun çok eski zamanlardan beri kullanıldığını, İslamiyet’teki arabuluculuk kültüründe daha çok yaşlı insanlardan oluşan bir topluluğun arabuluculuk görevini ifa ettiğini belirtmektedir.¹² Batı medeniyetinde sekülerizmin ivme kazanması ile beraber arabulucuların sayısında artış olmuştur.¹³ Uluslararası alanda arabuluculuk diplomasinin uzun süredir bir parçası olmasına rağmen çalışmalara yeni konu olmakta ayrıca ülke içindeki çatışmalarda arabuluculuğun geleneksel formlarının uzun süredir var olmasına rağmen araştırmalarda ağırlık daha yeni formlara verilmektedir.¹⁴

Arabuluculuk en temelde bir uyuşmazlığa üçüncü taraf müdahalesinin bir türü olarak tanımlanabilmektedir.¹⁵ Arabuluculuk taraflar arasındaki bir uyuşmazlığa, taraflar üzerinde hukuki otorite sahibi olmayan ve tamamen gönüllülük temelinde taraflarca kabul edilebilir bir üçüncü partinin müdahalesine işaret etmektedir.¹⁶ Bu üçüncü parti bir devlet, uluslararası örgüt veya bir kişi-resmi görevi olmayan-olabilmektedir. Bu noktada Christopher W. Moore burada tarafların arabulucuyu kabulünün önemli olduğunu vurgulamaktadır , bu elbette tarafların arabulucuya tamamen biat etmesi şeklinde değil ancak arabulucunun getireceği farklı açılımları dikkate alma konusunda istekliliğe, Gönüllülük ise özgür seçime işaret etmektedir.¹⁷

¹⁰ A. Miranda, The Origins of Mediation and the A.D.R. Tools, Mediation in Europe at the Cross-road of Different Legal Cultures. Arcane, A. Miranda (ed.), Aktaran: Marzena ŻAKOWSKA, *Mediation In Armed Conflict*,” *Securiyt and Defence Quarterly*”, Volume:17, No:4, pp.74-99,p.74. 2014 https://depot.ceon.pl/bitstream/handle/123456789/15146/MEDIATION_IN_ARMED_CONFLICT.pdf?sequence=1 (et.14.08.2019)

¹¹ Cohen, J. 1966. Chinese mediation on the eve of modernization. *California Law Review*, Vol 54 No:1 pp201-226., Aktaran: Wall, Jr. - Lynn, agm, s.161.

¹² Christopher W. Moore, *The Mediation Process: Political Strategies for Resolving Conflict*, 2.Baskı Jossey – Bass, San Francisco, 1996, s.20

¹³ Moore, age, s.22.

¹⁴ Ronald J. Fisher, *Methods of Third-Party Intervention*, p. 163.

¹⁵ William I Zartman- Saadia Touval, International Mediation in the Post Cold War Era: Sources of and Responses To International Conflict , *Managing Global Chaos*, Editör: Chester A. Crocker vd, Vol.1, US Institute of Peace, Washington Dc, 1996, pp.445-463, s.445.

¹⁶ Moore, age, s.15-16

¹⁷ Moore, age, s.16

Moore ayrıca tarafların sorunu çözebilmesine yardım etmek için birçok farklı role bürünmesi gerekebileceğini belirtmektedir. Bu roller:¹⁸

- İletişim kanallarını açmak;
- tarafların birbirinin haklarının farkına varmasını sağlamak;
- süreç yönetmek;
- kaynak oluşturmak;
- problem çözmek;
- gerçekliği vurgulamak;
- günah keçisi olmak;
- liderlik yapmak.

Diğer taraftan arabuluculuk çeşitli uluslararası aktörler tarafından uluslararası çatışmaları devletlerarası- devlet içi seviyede idare edilmesi amacıyla yürütülen faaliyetlerdir.¹⁹ Arabuluculuk Oran Young tarafından uyuşmazlığa doğrudan taraf olmayan bir aktör tarafından, görüşen taraflar arasındaki bir veya daha fazla problemi çözmeyi amaçlayan ve sonunda uyuşmazlığın çözümü için şartların oluşmasını sağlamaya yönelik alınan önlemlerdir.²⁰ Jacek Barcik ve Tomasz Srogoz'a göre ise arabuluculuk taraflara bağımsız ve tarafsız bir arabulucunun da dahil olduğu bir iletişime başlama ve adil bir çözüm bulma imkânı verir ve tarafların uyuşmazlığa dair algılarını ve düşüncelerini fiziksel şiddet ve yasal otoriteye başvurmadan değiştirebilmektir.²¹

William I. Zartman ve Saadia Touval ise arabuluculuğu uyuşmazlığa üçüncü parti müdahalesi olarak tanımlamıştır.²² Viçenç Visas arabuluculuğun iletişim kurmak,

¹⁸ Moore, age, s.19.

¹⁹ Aytakin Cantekin, "Ripeness and Readiness Theories in International Conflict Resolution," *Journal of Mediation and Applied Conflict Analysis*, vol. 3, no. 2 (2016), pp. 414–28, s.414.

²⁰ Oran Young, *The Intermediaries. Third Parties in International Crises*. Princeton University Press, Princeton, 1967, s.34., Aktaran: Marzena Żakowska, *Mediation In Armed Conflict, Security and Defence Quarterly*, Vol:17, No:4, pp.74-99,p.76.

²¹ Jacek Barcik- Tomasz Srogoz, *Prawo międzynarodowe publiczne*. Wydawnictwo C.H. Beck, 2007, s.435-436 Warsaw. Aktaran:Żakowska, agm,p.76.

²² Żakowska, agm,p.76.

bilgi almak, arabuluculuk kuralları oluşturmak, var olan problemleri ve tarafların gizli amaç/planlarını tanımlamak, amaçları yeniden oluşturmak, uyuşmazlığın çözümü için seçenek oluşturmak, anlaşma ve uzlaşmaya ulaşmak gibi bir çok aşamadan oluştuğunu belirtmektedir.²³ Jacob Bercovitch ve Richard Jackson'a göre arabuluculuk; bağımsız üçüncü tarafın katılımı ile görüşmelerin sürdüğü, karşıt tarafların yardım aradığı veya dışarıdan bir yardımı kabul ettiği bir uyuşmazlık çözüm sürecidir.²⁴

Stulberg ise arabuluculuğu tarafsız bir üçüncü partinin taraflarca davet veya kabul edildiği, sorunu çözmelerinde taraflara yardım ettiği, karşılıklı endişe yaratan konuların açıklığa kavuşturulduğu bu sorunlara taraflarca kabul edilen çözümlerin geliştirildiği zorunlu olmayan bir süreç olarak tanımlar.²⁵ Bernd Beber ise arabuluculuğu üçüncü partinin iki ya da daha fazla politik taraf arasındaki bir uyuşmazlığa uyuşmazlığın çözümüne katkıda bulunmak için zorlama içermeyen müdahalesi olarak tanımlamaktadır.²⁶

BM ise 8.11.2019 tarihinde yayınladığı Guidance for Effective Mediation isimli bildiride arabuluculuğu bir üçüncü partinin iki ya da daha fazla tarafa, tarafların da rızasıyla uyuşmazlığı önlemek, yönetmek veya çözmek için karşılıklı kabul edilebilir bir anlaşmaya ulaşmaları konusunda yardımcı olduğu bir süreç olarak tanımlamıştır.²⁷ Ayroca arabuluculuk süreci ad hoc diplomatik bağlantılar silsilesi yerine yapısal vaatler olarak görülmüştür.²⁸

Jacob Bercovitch arabuluculuğu sürecin taraflarca kabul edildiği, uluslararası bir anlaşmazlığın güce başvurmada veya otoriter kurallar konulmadan yatıştırılması ve çözülmesi için çok çeşitli eylemler olarak tanımlamaktadır.²⁹ Ronald R. Fisher arabuluculuğu tarafsız ve ehil bir üçüncü tarafın, taraflar arasındaki sorunların

²³ Żakowska, agm,p.77.

²⁴ Żakowska, agm,p.78.

²⁵ Joseph B. Stulberg, "The Theory And Practice Of Mediation: A Reply To Professor Susskind", *Vermont Law Review*, Vol:6, No.85, pp.85-117, s.88.

²⁶ Bernd Beber, International Mediation, Selection Effects, and the Question of Bias, *Conflict Management and Peace Science*, Vol:29, No:4, pp.397-424, p.400.

²⁷ Guidance for Effective Mediation, s.4, [https://peacemaker.un.org/guidance-effective-mediation\(e.t.04.10.2021\)](https://peacemaker.un.org/guidance-effective-mediation(e.t.04.10.2021))

²⁸ Guidance for Effective Mediation, s.4, [https://peacemaker.un.org/guidance-effective-mediation\(e.t.04.10.2021\)](https://peacemaker.un.org/guidance-effective-mediation(e.t.04.10.2021))

²⁹ Bercovitch, agm, s.1.

karşılıklı müzakere yolu ile çözülmesini sağlaması olarak tanımlamakta ve sürecin pasif, bağlayıcı ve zorlayıcı olmayan bir süreç olduğunu belirtmektedir.³⁰

Baruch Bush ve Joseph Folger arabuluculuğun dört farklı tanımını yapmıştır. Bu tanımlar Tatmin anlatısı, Sosyal Adalet anlatısı, Opresyon anlatısı , Dönüşüm anlatısıdır. Tatmin anlatısı işbirliği ile problem çözümünün olanakları çerçevesinde tüm tarafların ihtiyaçlarını giderecek bir çözüm öngörürken, Sosyal Adalet anlatısı ortak çıkarları olan insanları sorunlarını çözmek için başkasına ihtiyaç duymayan ve sömürüye karşı dirençli insanlar haline getirmeyi, Opresyon anlatısı güçlü olanın zayıf olandan yararlanmasının bir aracı olarak, Dönüşüm anlatısı ise arabuluculuğun gücünü çatışmadaki etkileşimin ve toplumun dönüştürme kapasitesine bağlamaktadır.³¹

Arabuluculuk süreci genellikle tarafların isteği üzerine başlamakta; uyuşmazlığa çözüm üretemeyen taraflardan birinin veya her ikisinin arabulucuya başvurması ile arabulucu sürece dahil olmaktadır.³² Arabulucu da tarafları sorunun çözümüne katkı sunabileceklerine ikna ederek süreci başlatabilmektedir.³³

Arabuluculuğun meslek haline geldiği toplumlarda profesyonel arabuluculuk kurumları; arabuluculuğun meslek haline gelmediği toplumlarda tarafların kabul edebileceği üçüncü kişi arabulucu olabilmekte ancak geleneksel toplumlarda büyük ölçüde yaşlıların, sosyal statü ve ekonomik güç sahiplerinin, güvenilir siyasilere ya da sivil toplum liderlerinin gayri resmi olarak üçüncü parti olarak uyuşmazlıklarda devreye girdikleri söylenilebilir.³⁴

Arabulucunun hukuki otoritesinin olmaması taraflar üzerinde etki sahibi olmaması anlamına gelmemektedir. Arabulucunun taraflar üzerinde uzmanlık, statü, siyasal ya da ekonomik gücünden kaynaklı etkisi olmaktadır.³⁵ Arabuluculuğun amacı

³⁰ Ronald J. Fisher, *Methods of Third-Party Intervention*, p. 159.

³¹ Ronald J. Fisher, *Methods of Third-Party Intervention*, p. 160.

³² Muzaffer Ercan Yılmaz, *Uyuşmazlık Analizi ve Çözümü: İnsan Uyuşmazlıklarının Kaynakları ve Çözüm Paradigmaları*, 2. Baskı, Dora Yayıncılık, Bursa. 2018, s.137.

³³ Yılmaz, *Uyuşmazlık Analizi ve Çözümü: İnsan Uyuşmazlıklarının Kaynakları ve Çözüm Paradigmaları*, s.137.

³⁴ Yılmaz, *Uyuşmazlık Analizi ve Çözümü: İnsan Uyuşmazlıklarının Kaynakları ve Çözüm Paradigmaları*, s.137.

³⁵ Yılmaz, *Uyuşmazlık Analizi ve Çözümü: İnsan Uyuşmazlıklarının Kaynakları ve Çözüm Paradigmaları*, s.137.

uyuşmazlığın taraflarının algısını veya davranışını fiziksel şiddete başvurmadan veya yasal otorite devreye girmeden çözmektir.³⁶

Arabuluculuğu diğer üçüncü parti müdahalelerinden ayıran ve daha tercih edilebilir bir çözüm stratejisi yapan özelliği ise doğrudan güç kullanımına dayanmaması ve tarafların birine yardım etmeyi değil tüm tarafların kabul edebileceği bir çözümü amaçlamasıdır.³⁷ Diğer taraftan Arabuluculuk süreci taraflar arasında bir iletişim oluşmasını sağlayarak tarafların birbirlerine dair algılarını değiştirmeye çalışmaktadır.³⁸ Ayrıca diğer olası çözüm yöntemlerine kıyasla maliyeti daha az bir yöntemdir.³⁹ . Diğer taraftan arabuluculuğun bir uyuşmazlığın çözümünde kullanılabilecek en az maliyetli ve en barışçıl yöntemlerden biri olduğu söylenilebilir.⁴⁰ Berchovitch bu durumu şöyle açıklamaktadır.

“Ayrıca silahların karmaşıklığı ve tahribat kapasitesinin çatışmayı daha da maliyetli hale getirdiği, genel kabul gören kurallar bütününe ve uluslararası davranış kalıplarını düzenleyen bir merkezi otoritenin olmadığı buna ek olarak gücün egemenliklerini korumaya kararlı birimler arasında dağıldığı günümüz uluslararası sisteminde arabuluculuk karşıt taraflar arasındaki uyuşmazlıkların çözümü konusunda anlaşmada etkili bir alternatif yöntem olabilmektedir.”⁴¹

Diğer taraftan arabuluculuk sürecinde tarafların eşit muamele görmeleri ve sürecin gönüllük esasına dayanması ayrıca çözüm konusunda nihai kararın taraflara ait olması da arabuluculuğun ayırıcı yönlerindendir.⁴² Arabulucunun uyuşmazlığın çözümüne yönelik önerdiği taslakların taraflar açısından herhangi bir bağlayıcı özelliği bulunmamaktadır.⁴³ Stefan Miłosz’a göre arabuluculuğu hakemlik vb diğer uyuşmazlık çözüm yöntemlerinden ayıran arabulucunun belirli bir resmi prosedür

³⁶ Żakowska, agm, s.78.

³⁷ Zartman- Touval, agm, s.445.

³⁸ William I Zartman- Saadia Touval, International Mediation: Conflict Resolution and Power Politics , *Journal of Social Issues*, Vol:42, No:2, pp. 27-45, p.31-32

³⁹ Bercovitch, agm, s.4.

⁴⁰ Jacob Bercovitch, International Mediation, *Journal of Peace Research*, Vol. 28, No. 1, Special Issue on International Mediation, pp. 3-6, p.3.

⁴¹ Bercovitch, agm, s.3.

⁴² Yılmaz, *Uyuşmazlık Analizi ve Çözümü: İnsan Uyuşmazlıklarının Kaynakları ve Çözüm Paradigmaları* , s.135

⁴³ Żakowska, agm, s.76.

tarafından kısıtlanmamasıdır.⁴⁴ Arabuluculuğu yaptırımdan ayıran ise karşıt tarafların çatışmanın çözüm yöntemini seçebilmesidir.⁴⁵ Diğer taraftan arabuluculukta yaptırım ve zorlamanın kullanılmaması ön kabul olsa da bu öğelerin kullanılmasıyla daha etkili bir arabuluculuk sürecinin mümkün olup olamayacağı da tartışılmaktadır.⁴⁶

Arabuluculuğun genel özellikleri Żakowska tarafından şöyle sıralanmıştır:⁴⁷

- Arabuluculuk barışçıl uyuşmazlık çözümünün uzantısı ve devamıdır;
- Arabuluculuk üçüncü bir aktörün müdahalesine dayanır;
- Arabuluculuk gönüllü, şiddet içermeyen ve bağlayıcı olmayan bir müdahaledir;
- Arabulucu ulusal-uluslararası uyuşmazlığa kişisel ve yapısal önlemleri kullanarak uyuşmazlığı değiştirmek, çözmek ve etkilemek için dahil olmaktadır;
- Arabuluculuk sürecinde arabulucu, fikirleri, bilgileri, kaynakları, temsil ettiği aktörün çıkarlarını aynı zamanda uyuşmazlığı dair kendi bakış açısını kullanır;
- Arabuluculuk uyuşmazlık çözümünün gönüllü şeklidir ve uyuşmazlığa dahil olan taraflar, arabuluculuğun etkisi ve süreci üzerinde tam kontrole sahiptirler ayrıca arabulucunun taslağını kabul veya reddetmek konusunda özgürdürler;
- Arabuluculuk geçici temele dayanır.

2.Arabuluculuk Yönteminin Tercih Edilme Nedenleri

Bir sorunun veya uyuşmazlık konusunun çözümüne dair belli bir yöntemin ve stratejinin uygulanmasının belli bir beklenti sonucu olduğu söylenilebilir. Bu noktada

⁴⁴ Miłosz, S., 1996. Środki i Metody Pokojowego Załatwiania Sporów Międzynarodowych. Akademia Obrony Narodowej, Warsaw, Aktaran: Żakowska, agm, s.78.

⁴⁵ Żakowska, agm, s.79.,Jacob Bercovitch, Mediation in International Conflict, “*Peacemaking in International Conflict*”, Ed:I William Zartman vd, 2. Baskı,US Instute of Peace, Washington DC,2007, ss.163-197, s169.

⁴⁶ Peter Wallenstein -Isak Svensson, agm, s.316.

⁴⁷ Żakowska, agm, s.80.

bu beklentinin en temelde uyuşmazlığın taraflar açısından kendi çıkarlarına en uygun şekilde çözülebileceği beklentisi olabileceğini söylemek yanlış olmayacaktır. Elbette başka beklentiler de tarafları belli bir çözüm yöntemi kullanmaya teşvik etmiş olabilir. Diğer taraftan arabuluculukta da tarafları ve arabulucuyu uyuşmazlık çözümünde arabuluculuk yöntemini kullanmaya yönlendiren belli başlı sebepler vardır. Bu başlıkta bu sebepler hem arabulucu hem de taraflar açısından incelenmeye çalışılacaktır.

2.1. Arabulucu Açısından Arabuluculuk Yönteminin Tercih Edilme Nedenleri

Arabulucu bir uyuşmazlığa farklı şekillerde dahil olabilir: Bunlar⁴⁸

- doğrudan tarafların çağırısı- en yaygın yöntemdir-
- ikincil tarafların yönlendirmesi
- doğrudan arabulucunun süreci başlatması
- hükümet yetkilisi veya temsilcisi gibi taraflarca tanınan bir otoritenin tayin etmesi

Diğer taraftan bunların dışında da arabulucuyu uyuşmazlığa müdahil olmaya sevk eden birtakım unsurlar vardır. Zartman ve Touval “Arabulucu neden bir uyuşmazlığa dahil olmak ister?” sorusunun cevabını rasyonel aktör yaklaşımı çerçevesinde açıklamaktadır. Buna göre arabulucu, kendi çıkarları çerçevesinde uyuşmazlığa müdahil olmaktadır çünkü o da nihayetinde uluslararası sistemde varlığını korumaya çalışan bir aktördür.⁴⁹ Arabulucunun uyuşmazlığa müdahil olmaya iten diğer nedenler ise :⁵⁰

2.1.1. Uyuşmazlığın olumsuz etkisinden kaçınma

Arabulucular her zaman sadece uyuşmazlığı çözme amacıyla uyuşmazlığı müdahil olmayabilirler. Bunun sebebi meydana gelen bir uyuşmazlığın diğer aktörleri ve çıkarlarını da uyuşmazlığın tarafları kadar etkileyebilmesidir. Özellikle globalleşen dünyada bu etkinin daha da fazla olabileceğini öngörmek mümkündür. Meydana gelen

⁴⁸ Moore, age, s.81.

⁴⁹ Zartman- Touval, International Mediation: Conflict Resolution and Power Politics, s.32.

⁵⁰ Yılmaz, “Uyuşmazlık Analizi ve Çözümü: İnsan Uyuşmazlıklarının Kaynakları ve Çözüm Paradigmaları”, s.137.-141

bir uyuşmazlık konusu, sadece tarafları ve onların çıkarlarını değil bölgesel hatta küresel ölçekteki aktörlerin çıkarlarını etkileyebilmektedir. İşte bu noktada herhangi bir uyuşmazlığın kendilerine ve çıkarlarına yönelik muhtemel etkilerini önlemek isteyen üçüncü partiler uyuşmazlıklara müdahil olmak isteyebilmektedirler. Burada arabulucuyu uyuşmazlığa dahil olmaya iten sebep uyuşmazlığın çözümünden ziyade çıkarlarına yönelik muhtemel etkinin önlenmesidir.⁵¹ Aynı zamanda bu çerçevede arabulucu içinde bulunduğu bir uluslararası yapıyı da korumak istiyor olabilir.⁵²

2.1.2. Taraflar Üzerinde Etki Sahibi Olma/Var Olan Etkiyi Güçlendirme

Üçüncü partiler bazen taraflar üzerinde etki sahibi olmak veya var olan etkilerini pekiştirmek için uyuşmazlıklara müdahil olmak isteyebilmektedirler. Bu noktada tarafları psikolojik olarak etkileyip bu etkinin uzun vadeye yayılmasını da kendi amaçları için kullanmak isteyebilirler.⁵³ Diğer taraftan insanlar üzerinde üstünlük kurmanın psikolojik haz verdiği de söylenebilir.⁵⁴

2.1.3. Maddi Beklenti

Maddi kaygı esasen arabuluculuğun profesyonel meslek haline geldiği toplumlar için geçerlidir çünkü bu toplumlarda arabuluculuk maddi bir beklenti ile hizmet vermektedir.⁵⁵ Çalışmada bahsi geçen arabuluculuk içinse maddi kaygı söz konusu değildir.

2.1.4. Sosyal Uyum Motivasyonu

Arabulucular için bazen müdahil olma amacı barışa katkı sağlamak olabilir. Bu durum çok nadir hallerde meydana gelse de tamamıyla yok sayılmamalıdır.⁵⁶ Toplumsal duyarlılığı fazla olan bireyler veya sivil toplum kuruluşları barışa katkı sağlamayı görev edinmiş olabilirler.⁵⁷ Uluslararası boyutta ise yine amaç barışa katkı

⁵¹ Saadia Touval, The Context of Mediation, *Negotiation Journal*, October 1985, pp373-378, p.374

⁵² Bercovitch, Mediation in International Conflict, s.173.

⁵³ Yılmaz, *Uyuşmazlık Analizi ve Çözümü: İnsan Uyuşmazlıklarının Kaynakları ve Çözüm Paradigmaları*, s.139.

⁵⁴ Yılmaz, age, s.139.

⁵⁵ Yılmazage, s.140.

⁵⁶ Yılmaz, age, s.140.

⁵⁷ Yılmaz, age, s.140.

sağlamak olabilir; özellikle BM ve kâr amacı gütmeyen hükümet dışı örgütler bu güdüyle hareket etmektedirler.⁵⁸

2.2.Taraflar Açısından Arabuluculuk Yönteminin Tercih Edilme Nedenleri

Taraflar da elbette belli motivasyon ile arabulucuya başvurmaktadırlar. Tarafların arabulucuya başvurma isteği ise şu nedenlerden kaynaklanabilir.⁵⁹

2.2.1. Görüşme Yapılamıyor/ Görüşme Kesintiye Uğramışsa

Tarafların birbirlerine olan düşmanlık hisleri kimi zaman görüşme sürecinin başlamasını engellemekte veya görüşme sürecini kesintiye uğratabilmekte ve yine tarafların birbirleri nezdinde küçük düşme kaygısı görüşme çağrısı yapılmasına engel olmaktadır.⁶⁰

Taraflar arasında başlayan bir görüşme de kimi zaman farklı sebeplerle kesintiye uğrayabilmektedir. Bu noktada da taraflar görüşmeye yeniden başlama çağrısının karşı tarafta olumsuz imaj yaratacağı kaygısı görüşmenin devamını engelleyebilmektedir. Arabulucu bu noktada sorunları aşmada yardımcı olabilecektir.

2.2.2.İletişim Nicelik Ve Nitelik Olarak Zayıfsa

Taraflar arasındaki düşmanca hisler ve önyargılar iletişimde sorunlara yol açabildiği gibi bu negatif duygular olmasa da iletişimde problemler olabilmekte ve bu durum tarafların farklı sosyo-kültürel çevrelerden gelmeleri, eğitim farklılığı, bilgi eksikliği, veri uyumsuzluğu, bireysel ifade güçlüğü ya da çekingenlik vb. değişik sebeplerden kaynaklanabilmektedir.⁶¹ İşte bu noktada arabulucu taraflar arasında sağlıklı bir iletişim sağlanmasına katkıda bulunabilir.

⁵⁸ Yılmaz, age, s.140.

⁵⁹ Yılmaz, age, s.141-143.

⁶⁰ Yılmaz, age, s.141.

⁶¹ Yılmaz, age, s.142.

2.2.3. Uyuşmazlık Kompleks Ve Tarafların Bunu Algılama Yeteneği Zayıfsa

Bazı uyuşmazlıklar yapısı itibarıyla karmaşık ve teknik uzmanlık gerektiren nitelikte olabilmekte ve bu durumda tarafların uyuşmazlığı anlaması ve çözüm önerisi getirebilme ihtimali zayıflamaktadır.⁶² Tarafların olaya subjektif yaklaşacakları da göz önüne alındığında üçüncü bir bakış açısının sorunu çözmede yardımcı olabileceği öngörülebilmektedir.

2.2.4. Taraflar Kendi Başlarına Çözüm Üretmiyorlarsa

Uyuşmazlığın teknik niteliklerinin yanı sıra tarafların duruma duygusal yaklaşımları ve kendi hedeflerine odaklanmaları uyuşmazlığı kendi başlarına çözmelerine engel olabilmektedir.⁶³ Burada arabulucudan beklenen tarafların oluşturamadığı çözüm stratejilerini üretmesi ve görüşmenin devamını sağlamasıdır.

2.2.5. Görüşmeyi Engelleyen Değer Farklılıkları Varsa

Kimi zaman taraflar arasındaki belirgin değer farklılıkları ve uyuşmazlığa subjektif yaklaşımları esas uyuşmazlık konusunun gündeme gelmesine engel olabilmektedir. Bu noktada arabulucu sorunun bu değer farklılıkları ve subjektif yaklaşımlardan arındırılarak ortaya konulmasını sağlayabilirse sorunun çözümüne yönelik önemli bir katkıda bulunmuş olacaktır.⁶⁴

3. Arabulucu Aktörün Özellikleri

Tarafların kendi iradeleri ile arabulucuya başvurdıkları durumlarda arabulucunun kimliği sorun teşkil etmemektedir ancak böyle bir başvuru yoksa arabulucunun kimliği tartışmalı hale gelmektedir. Arabulucu bir birey olabileceği gibi uluslararası kurumlar ve organizasyonlar veya bir devlet de olabilir. Arabulucunun birey olduğu durumlarda Bercovitch arabuluculuğu resmi ve gayri resmi olmak üzere ikiye ayırmaktadır. Burada belirleyici olan arabulucunun konumudur. Eğer arabulucu

⁶² Yılmaz, age, s.142.

⁶³ Yılmaz, age, s.142.

⁶⁴ Yılmaz, age, s.143.

bir devlet temsilcisi ise Bercovitch'e göre resmi arabuluculuk; arabulucunun devlet temsilcisi olmadığı durumlar –ki bu durumda arabulucu konu ile ilgili uzun süreli deneyime sahip veya konusunda uzman bilim adamı olmaktadır- resmi olmayan arabuluculuk olarak nitelendirilmektedir.⁶⁵

Arabulucunun devlet olduğu durumda ise genellikle üst düzeyde karar vericileri de sürece dahil olmaktadır.⁶⁶Bu duruma örnek olarak ABD Dışişleri Bakanı Henry Kissinger, Başkan Carter Lord Carrington gibi isimler örnek verilebilir ve bu durumlarda bireyin ülkesindeki konumu; belirleyici politikalar içinde kendisine sağlanan manevra alanı; devletlerinin sahip olduğu kaynaklar, kapasite ve politik bağlantılar önem arz etmektedir.⁶⁷ Devletler arabuluculuğu dış politika aracı olarak kullanabilmektedir. ⁶⁸Diğer taraftan küçük devletler arabulucu olmak için davet beklerken, büyük devletler arabulucu olmak için fırsat yaratmaktadırlar.⁶⁹ Bu noktada büyük devletlerin arabuluculuk kapasitesi ile küçük devletlerin arabuluculuk kapasitesinin aynı olmadığını belirtmek gerekmektedir.⁷⁰ Taraflar üzerindeki etkileri ve kapasiteleri açısından da büyük devletler ve küçük devletler arasında farklılık vardır.

Arabulucunun örgüt olduğu durumlarda ise genellikle bölgesel örgütler – OAS (Amerikan Devletleri Örgütü) vb.-, uluslararası örgütler – genellikle BM- veya transnasyonel örgütler- Uluslararası Af Örgütü- bu görevi üstlenmektedir.⁷¹ Zartman ve Touval arabulucunun örgüt olduğu durumların daha kompleks olduğunu nihayetinde bir çok örgütün barışın korunmasını misyon edinmesine rağmen üyelerinin çıkarları doğrultusunda hareket ettiğini belirtmektedir.⁷² Bercovitch ise uluslararası örgütlerin kendi üyeleri arasındaki uyuşmazlıkların çözümünde de arabuluculuk görevi üstlendiklerini ancak yeterli kaynak altyapısından yoksun

⁶⁵ Bercovitch, *Mediation in International Conflict*, s.178.

⁶⁶ Bercovitch, *agm*, s.181.

⁶⁷Jacob Bercovitch, *In Theory Mediators and Mediation Strategies in International Relations, Negotiation Journal*, April 1992, pp99-112, p.101.

⁶⁸ Zartman- Touval, *agm*, s.446.

⁶⁹ Bercovitch, *Mediation in International Conflict*, s.182.

⁷⁰ Bercovitch, *In Theory Mediators and Mediation Strategies in International Relations*,s.101.

⁷¹ Bercovitch, *Mediation in International Conflict*, s.180.

⁷² Zartman- Touval, *agm*, s.449 .

olduklarını arabuluculuğun bölgesel uluslararası ve transnasyonel örgütlerin sahip olabileceğinden çok daha fazla kaynak gerektirdiğini belirtmektedir.⁷³

Literatürde arabulucunun kişisel özelliklerine dair belirli bir tanımlama olmasa da genel geçer olarak arabulucunun şu özelliklere sahip olması gerektiği söylenebilir:

3.1.Sabırlı olma

Arabulucuda olması gereken önemli bir özellik de sabırlı olmaktır. Özellikle uzun süreli derin uyuşmazlıklarda kısa sürede sonuç alınması beklenmemeli, sürecin zamana yayılması gerektiği göz önünde bulundurulmalıdır. Diğer taraftan arabuluculuk sürecinde aceleci davranılmamalıdır.⁷⁴ Aceleci davranılması tarafların kabul edebileceği bir anlaşma ortaya çıkmasını engelleyebilir.⁷⁵

3.2. Güvenilir Olma

Tarafların arabulucuya güvenmesi arabuluculukta önemli bir etkidir çünkü taraflar güvenmedikleri bir üçüncü partiye sorunu havale etmek istemeyeceklerdir. Arabuluculuğu bir bireyin yaptığı durumda bu bireyin siyasal ve sosyal etkisinin olması, sorunları geniş ve çok yönlü bakış açısıyla değerlendirebilmesi, tarafsız davranabilmesi, barışa hizmet ettiği yönünde bir kanının oluşması, çıkar odaklarından bağımsız olabilmesi eğer arabuluculuk uluslararası bir örgüt veya kurum tarafından yapılacaksa bu örgüt veya kurumun güç ve çıkar odaklarıyla bağlantısının olmaması, barışı hedef olarak belirlemiş olması gerekmektedir.⁷⁶ Bu kapsamda arabuluculuk vasfını haiz en önemli örgüt BM'dir ki zaten bu amaç BM Şartı'nın dibacesinde bu açıkça belirtilmiştir.⁷⁷ BM dışında arabuluculuk vasfını haiz aktörler uluslararası sivil toplum örgütleridir. Bu örgütler çoğunlukla kâr amacı gütmeyen, ulus- devlet dışında örgütlenen, çalışanları ve etkinlikleri ile transnasyonel özelliklere sahip, öncelikli olarak barış adına çaba göstermeyi hedefleyen örgütlerdir.⁷⁸ Arabuluculukta en

⁷³ Bercovitch, In Theory Mediators and Mediation Strategies in International Relations,s.102.

⁷⁴ M. Ercan Yılmaz, “*Toplumlaraarası Çatışmalarda Barışı İnşa Etmek: BM Barış Güçleri ve Alternatif Uyuşmazlık Çözümü*”, 1. Baskı, Dora Yayıncılık, Bursa, 2015, s.150.

⁷⁵ Yılmaz, age, s.150.

⁷⁶ Yılmaz, age, s.129-130.

⁷⁷ Yılmaz, age, s.130.

⁷⁸ Yılmaz, age, s.130.

problemlili olan ulus-devletin arabuluculuğudur. Ulus-devletlerin çıkar kaygısı barış amacından daha ön plana çıkabilmekte, diğler taraftan etki ve yaptırım gücü olarak diğler aktörlerden daha avantajlı konumda olduğı için de arabuluculuk süreci daha etkin devam edebilmektedir.⁷⁹

3.3. Bilgi sahibi olma

Arabulucunun güvenilir olmasının yanında bilgi sahibi olması da gerekir. Taraflar ve uyuşmazlık hakkında bilgi sahibi olması kabul edilebilir çözüm stratejileri sunabilmesi açısından avantaj sağlayacaktır. Tarafların da kendilerine aşına olan bir arabulucu ile iş birliği yapma ihtimalleri daha yüksek olacağından arabuluculuk bu durum sürecinin başarısını olumlu etkileyecektir.⁸⁰ Diğler taraftan bilgili bir arabulucu etkili sorular sorabilecek, taraflar yapay olarak tavırlarını sertleştirdiklerinde bunu anlayabilecek ve uyuşmazlığın içindeki ince ayrıntıların tartışılmasının önünde engel olmaktan kaçınacaktır.⁸¹

3.4. Tarafsız olma

Tarafsızlık taraflara eşit mesafede durmak olarak tanımlanabilir. Arabuluculuk sürecinde ise arabulucu iki tarafa da eşit imkân sunmak ve bu yöndeki dengesizlikleri düzeltmek de tarafsızlık kapsamında değerlendirilmektedir.⁸² Örneğin arabulucu kendini ifade etme kapasitesi yüksek olan tarafa karşı kendini ifade etmekte zorlanan tarafa destek vermeli ve teşvik edici olmalıdır. Bu noktada tarafsızlığın en azından arabuluculuk süreci için mutlak olmadığı söylenebilir. Bu süreçte tarafsızlık dar anlamda algılanırsa taraflar arasında iletişim dengesizliğine neden olabilir.⁸³

3.5. Arabuluculuk Kapasitesine Sahip Olma

Süreci doğru yönlendirebilmek için arabulucunun bu süreci yönetecek kapasiteye haiz olması gerekir. Bu noktada çatışmayı doğru analiz edebilmek sürecin

⁷⁹ Yılmaz, age, s.132.

⁸⁰ Yılmaz, age, s.134.

⁸¹ Stulberg, agm, s.96.

⁸² Yılmaz, “Uyuşmazlık Analizi ve Çözümü: İnsan Uyuşmazlıklarının Kaynakları ve Çözüm Paradigmaları”, s.167.

⁸³ Yılmaz, age, s.167.

başarısında önemli etkenlerden biridir bu da çok yönlü bir bakış açısına sahip olmayı gerektirmektedir.⁸⁴

3.6. Başarılı bir görüşmeci olma

Arabulucu aynı zamanda iyi bir görüşmeci olmalı ve tarafları da bu noktada eğitecek kapasiteye sahip olmalıdır.⁸⁵ Başarılı bir görüşme için belli başlı bazı kurallar vardır. Bu kurallar:⁸⁶

- Sorunu kişiden ayırıp soruna odaklanmak;
- Sonuca yönelik farklı alternatifler geliştirmek;
- Negatif duyguların etkisi altında görüşmeye başlamamak;
- Görüşme ortamı iş birliği ve karşılıklı eşitlik temelinde düzenlemek;
- Görüşmeye başlamadan karşı tarafa güven aşılama;
- Tehdit kullanmaktan kaçınmak;
- Görüşmede aktif dinlemeye yer vermek;
- Çatışma konusu kompleks ise parçalar halinde ve basitten zora doğru ele almak;
- Amaca ulaşmak noktasında kararlı fakat uzlaşmaya açık olunmalıdır;
- Karşı tarafı suçlamaktan kaçınılmalıdır.

3.7. Günah Keçisi Olmayı Kabullenebilme

Arabulucu gerektiğinde taraflardan gelecek tepkileri taşıyabilecek olgunluğa sahip olmalıdır. Arabuluculuk girişimlerinde taraflar bir süre sonra çatışmanın psikolojik tuzağı (entrapment) içerisine çekilirler; psikolojik tuzak ise çatışmaya girildikten sonra kazanma hırsı ile daha fazla mücadele etmelerini mücadele arttıkça da geri adım atmanın zorlaşmasını ve çatışmanın kısır bir döngüye girmesini ifade

⁸⁴ Yılmaz, age, s.137.

⁸⁵ Yılmaz, age, s.138.

⁸⁶ Yılmaz, age, s.138-148.

eder.⁸⁷ Psikolojik tuzak çatışmalarda çözüm alternatifini de daraltmaktadır çünkü taraflar çatışmanın süresi uzayıp maliyeti arttıkça çatışmayı sıfır toplamı olarak algılamakta ve bu çerçevede hareket etmektedirler. Taraflar genellikle bu durumu arabulucuya yansıtabilirler.⁸⁸ Arabulucu bu durumlara hazırlıklı olmalı ve sürecin akamete uğramasına izin vermemelidir.

4. Arabuluculuk Türleri-Arabulucunun Rolü ve Davranışı

Genel olarak arabuluculuk türleri, süreci ve arabulucunun süreçteki rolü tek tip olarak düşünülse de arabulucunun farklı rolleri vardır. Arabulucunun süreçteki rolünü genelde uyuşmazlığın türü ve niteliği belirlemektedir. Bu konuya dair çeşitli yazarlar farklı sınıflandırmalar yapmışlardır.

Roy J. Lewicki, Stephen E. Weiss ve David Lewin çalışmalarında arabuluculuğu temelde ikiye ayırmakta ve bu iki tür arabuluculuğun altında da bir takım modeller sunmuşlardır. Temel olarak:⁸⁹

- Tanımlayıcı Arabuluculuk

-Uzlaştırıcı: Bu arabuluculuk türünde arabulucu çatışmanın geçmişi ile ilgilenmez çatışmaya kendi dahil oluşunu yeni bir süreç olarak ele alır. Arabulucu tarafların taleplerini deneyimsizliklerinden dolayı dikkate almaz ve daha önemli konular üzerinde durur.

-Düzenleyici: Arabulucunun bir önceki türdekinin aksine süreç üzerinde kontrolünün daha fazla olduğu bir arabuluculuk türüdür. Taraflar görüşmeye arabulucu tarafından oluşturulan yeni bir oturum ile devam ederler, arabulucu diyalog geliştirmeye, direkt iletişim için ve ortak toplantı için taraflara cesaret vermeye çalışır.

- Normatif Arabuluculuk

-Genel Rehberlik

⁸⁷ Yılmaz, age, s.148.

⁸⁸ Yılmaz, age, s.149.

⁸⁹ Roy J. Lewicki , Stephen E. Weiss ve David Lewin , Models of Conflict, Negotiation and Third Party Intervention: A Review And Synthesis, "Journal Of Organizational Behavior", Vol. 13, pp209-252 , p233-234

-Taktikler ve Çatışma Alanı: Bu model C. M. Stevens tarafından geliştirilmiştir. Stevens arabulucunun duruma ilişkin değerlendirmesinde kendi strateji ve taktiklerini temel aldığını belirtmektedir. Bu çerçevede üç temel durumdan bahsetmektedir. Bunlar:⁹⁰

-Taraflar hiç anlaşma alanı bulamamışlardır veya fark etmemişlerdir.

-Taraflar bir anlaşma alanı keşfetmişler ancak bu alan karşı tarafın tehdit ve anlaşmalarla yıldırlılmaya çalışılması sonucu bu alan kaybolmuştur.

- Taraflar bir anlaşma alanı keşfetmişler ancak seçenekler arasında kararsız kalmışlardır.

Burada arabulucunun görevi taraflar bir anlaşma alanı oluşturmaktır. Bu sayede taraflar uzlaşabileceklerdir.

-Mega süreç: Folberg ve Taylor tarafından geliştirilen bu model yedi aşamalı bir mega süreç arabuluculuk modelidir. Bu yedi aşama ise giriş, araştırma ve konuların ayrımı, düşünce ve alternatiflerin oluşması, görüşme ve karar verme, planlama, yasal gözdem geçirme ve uygulama, yeniden gözden geçirme ve revizyondur.⁹¹

-12 Aşama: Christopher W. Moore tarafından geliştirilmiştir. İlk beş aşama taraflar bir araya gelmeden önce yapılacakları kapsamaktadır. Bu beş aşama; ön temas, strateji seçimi, bilgi toplama ve analiz, detaylı plan hazırlanması, güven ve işbirliği inşasıdır.⁹² Esas olarak arabuluculuk bu aşamadan sonra başlar. Sonraki aşamalar ise oturumun başlaması, sorunların tanımlanması ve bir takvim oluşturulması, tarafların gizli çıkarlarını ortaya çıkarma, anlaşma için genel çerçeve oluşturulması, görüşlerin

⁹⁰ Roy J. Lewicki , agm, s.235.

⁹¹ Roy J. Lewicki , agm, s.235.

⁹² Roy J. Lewicki , agm, s.235.

değerlendirilmesi, son pazarlık ve son anlaşmanın oluşturulmasıdır.⁹³

-Stratejik Seçim: Bu aşamada arabulucunun önünde pek ok seçenek bulunmakta ve arabulucu bunları olaylar özelinde değerlendirerek kullanmaktadır.

Christopher W. Moore arabuluculuğu üçe ayırmaktadır:⁹⁴

*-“Sosyal Bağlantılı Arabulucu: Bu tür arabuluculukta arabulucu bireylerdir ve bu bireyler taraflarla bağlantılıdır ve devam eden sosyal bağlantının parçasıdır. Arabulucu arkadaş, komşu, ortak, iş arkadaşı, meslektaş, dini bir figür veya topluluk lideri olabilir.”*⁹⁵

*-Otoriter Arabulucu: Bu tür arabuluculukta arabulucu taraflarla otoriter ilişkisi olan daha üstün ve daha güçlü konumda olan ve uyuşmazlığa dair çıktıları etkileyecek potansiyeli veya gerçekten bu ölçüde gücü olan bir bireydir.*⁹⁶ Arabulucu burada otoriter olarak tanımlansa da taraflar adına karar vermez ancak tarafları dolaylı olarak etkilemeye çalışır. Otoriter arabuluculuğun da kendi içerisinde üç türü vardır. İyiliksever otoriter arabulucu, İdareci otoriter arabulucu, Çıkarıcı otoriter arabulucu

*-Bağımsız Arabulucu: Bu tür arabuluculuk hem arabulucunun taraflarla olan ilişkisinden alır. Profesyonel arabuluculuğun yaygın olduğu ve bağımsız yargı geleneğinin olduğu kültürlerde yaygındır. Bu tür arabuluculukta arabulucunun kişisel bir çıkarı yoktur.*⁹⁷

“Rubin ise resmi ve resmi olmayan arabuluculuk ayrımı yapmış diğer taraftan bireysel ve devlet temsilcisi ile arabuluculuk, tavsiye arabuluculuğu ve yönlendirici arabuluculuk, geçici ve sürekli arabuluculuk, sorun çözümü odaklı arabuluculuk –ilişki odaklı arabuluculuk, davet üzerine – davet üzerine olmayan arabuluculuk gibi türler sıralamıştır.

⁹³ Roy J. Lewicki , agm, s.235.

⁹⁴ Moore, age, s.41.

⁹⁵ Moore, age, s.44.

⁹⁶ Moore, age, s.45.

⁹⁷ Moore, age, s.51-52.

Diğer taraftan Stulberg ise katalizör, eğitmen, çevirmen, kaynak oluşturucu, taraflar arasında bariyer, gerçekçi, günah keçisi olarak sınıflandırmıştır.”⁹⁸Katalizör olarak arabulucu taraflar arasında etkileşimi etkileme kapasitesi vardır, eğitmen olarak süreç içerisinde tarafları eğitir, tarafların mesajlarının doğru anlaşılması için çevirmenlik yapabilir, tarafların yeni kaynaklara ve bilgilere ulaşmasını sağlar, tarafların olumsuz durumlara hazırlanmasında yardımcı olur, taraflar herhangi bir olumsuz durumda arabulucuyu suçlayarak günah keçisi ilan edebilirler.⁹⁹

Bercovitch’e göre “arabulucunun oynayacağı role göre izleyeceği strateji ve taktikler de değişecektir. Arabulucunun stratejisi iletişim ve kolaylaştırmaksa izleyeceği taktik durumu açıklığa kavuşturma, taraflarla dostça ilişki geliştirmek, partilerin konu ile ilgili bilginin farkına varmasını sağlamak, taraflara uygun davranışı anlatmak, taraf olmaktan kaçınmak, tarafların konu hakkındaki niyetlerini açıklığa kavuşturmak; eğer yöntemsel bir strateji izleyecekse taktik protokol oluşturmak, sürecin taslağını oluşturmak, tarafları ayırmak, güç dengesi izlenimi oluşturmak, zayıf taraf için sözcü gibi davranmak ve kontrol sağlamak, tansiyonu düşürmek, kolay konulardan zor konulara doğru ilerlemek, tartışmayı gündem içerisinde tutmak, anlaşmayı özetlemek; eğer stratejisi yol göstericilik olacaksa taktiği tarafların görünüşü kurtarmasına yardım etmek, tarafların ödünlerini ödüllendirmek, anlaşmamanın maliyetini açıklamak, havuç-sopa yöntemini kullanmak, vazgeçmek veya hakeme işi devretmekle tehdit etmek olmalıdır.”¹⁰⁰

Bercovitch stratejilere ilişkin bir takım davranış kalıpları da önermektedir. Bunlar;¹⁰¹

İletişim- Kolaylaştırma için

-Taraflar bağlantı kurmak;

-Tarafların güven ve inancını kazanmak;

-Taraflar arası etkileşimi planlamak;

⁹⁸ Stulberg, agm, s.91-94.

⁹⁹ Stulberg, agm, s.91-94

¹⁰⁰ Bercovitch, Mediation in International Conflict, s.177.

¹⁰¹ Bercovitch, In Theory Mediators and Mediation Strategies in International Relations,s.104.

- Sorunu ve çıkarları tanımlamak;
- Durumu açıklığa kavuşturmak;
- Taraft tutmaktan kaçınmak;
- Taraflarla bir rapor oluşturmak;
- Eksik bilgiyi tamamlamak;
- Uzlaşma için bir çerçeve oluşturma;
- Anlamlı iletişimi teşvik etme;
- Olumlu değerlendirmeleri ön plana çıkarmak;
- Tüm tarafların çıkarlarının tartışılmasına izin vermek.

Formül oluşturmak için

- buluşma yerini seçmek;
- görüşmenin ilerleyişini ve usulünü takip etmek;
- fiziksel çevreyi kontrol etmek;
- protokol oluşturmak;
- yol haritası önermek;
- ortak çıkarları vurgulamak;
- gerilimi azaltmak;
- zamanlama kontrolünü sağlamak;
- öncelikle kolay sorunları halletmek;
- bir takvim oluşturmak;
- tarafları masada tutmak;

Tarafları etkilemek için

- tarafların beklentilerini değiştirme;

- taviz için sorumluluk alma;
- anlamlı öneri ve tekliflerde bulunmak;
- tarafların anlaşmazlığın maliyetinin farkına varmasını sağlamak;
- bilgiyi süzgeçten geçirip temin etmek;
- tarafların verebileceği ödünler teklif etmek;
- tarafların verdiği ödünleri takdir etmek;
- kabul edilebilir bir anlaşma çerçevesi için yardım etmek;
- tarafları esneklik göstermek için zorlamak;
- olanak sağlamak veya geri çekmekle tehdit etmek.

Diğer taraftan Zartman ve Touval arabulucunun amaçları çerçevesinde arabuluculuğu savunmacı amaçlara sahip ve saldırgan amaçlara sahip arabuluculuk olarak ayırmaktadırlar. Arabulucu eğer taraflar arasındaki uyuşmazlık çıkarlarına yönelik tehdit oluşturuyorsa savunmacı davranabilmekte diğer taraftan arabulucu nüfuzunu artırmak ve genişletmek amacını taşıyorsa –ki bu durumda uyuşmazlık arabulucuyu doğrudan etkilememektedir- saldırgan davranabilmektedir.¹⁰²Zartman ve Touval bu konuya örnek olarak Rodezya ve Zimbabve arasındaki uyuşmazlıkta ABD’nin ve Hindistan ve Pakistan arasındaki uyuşmazlıkta SSCB’nin arabuluculuk girişimini örnek vermiştir.¹⁰³

6.Aşamalı Yaklaşım (Contingency Approach) Modeli

Bu model esas olarak uyuşmazlığın bulunduğu aşamaya göre bir arabuluculuk yöntemi geliştirmeyi öngörmektedir. Bu yaklaşımı ortaya atan bilim insanı Ronald J. Fisher’dir. Aşamalı yaklaşım modeli arabuluculuk sürecinde kullanılacak araçların çatışmanın seviyesine göre belirlenmesinin gerektiğini belirtmektedir.¹⁰⁴Aşamalı Yaklaşım modeline göre uyuşmazlık objektif çıkarlar

¹⁰² Zartman- Touval, International Mediation:Conflict Resolution and Power Politics, s.32.

¹⁰³ Zartman- Touval, agm, s.32.

¹⁰⁴ Ronald J. Fisher, Assessing the Contingency Model of Third-Party Intervention in Successful Cases of Prenegotiation, Journal of Peace Research, Vol. 44, No. 3, pp. 311–329, p.313

(kaynaklar üzerinde rekabet) ve sübjektif faktörlerin (algı, tavır, hedeflerin kıymetlendirilmesi) bir karışımıdır ve arabulucu bunu dikkate almalıdır.¹⁰⁵ Çatışma yoğunlaştıkça sübjektif faktörlerin etkisi artmaktadır. Eğer uyuşmazlık sübjektif sorunların ağırlıkta olduğu bir noktadaysa arabulucu önce bu sorunları çözmeye çalışır ve daha çok psikolojik danışman gibi hareket eder ancak uyuşmazlıkta objektif sorunların ağırlıkta olduğu bir noktadaysa arabulucu doğrudan uyuşmazlık konusuna giriş yapabilir.¹⁰⁶

Model temelde üçüncü parti müdahalesi ile çatışmanın artış seviyesini karşılaştırmaktadır.¹⁰⁷ Bu çerçevede dört çatışma artış seviyesi belirlenmiş ve buna göre bir yol haritası belirlenmesi gerektiği belirtilmiştir. Ronald J. Fisher’a göre bu aşamalar; tartışma, kutuplaşma, ayrışma ve yıkımdır.

*“Tartışma aşamasında taraflar uyuşmazlığa rağmen karşılıklı ilişkiler saygı çerçevesinde devam etmekte ve taraflar objektif çıkarlar üzerinde ortak kazanç sağlamaya çalışmakta ancak görüşmelere başlama konusunda şüpheleri vardır. Bu noktada arabulucu uzlaştırma görevi görmektedir, Kutuplaşma aşamasında ilişkiler bozulmaya başlamakta basmakalıp düşünceler ve duygular işin içine girmekte arabulucu ise danışman görevi yürütmekte, Ayrışma aşamasında süreçte öznel faktörler baskındır ve karşılıklı güvensizlik hakimdir ve iletişim sınırlıdır. Bu aşamada devreye güçlü arabuluculuk girmekte ve taraflar arasındaki düşmanlığı kontrol edip ilişkideki negatif faktörlerin etkisini azaltmaya çalışacaktır. Yıkım aşamasında ise taraflar neredeyse birbirlerini insan olarak bile görmemekte ve eğer kazanamayacaklarsa en azından diğerinden daha az kaybetmeye çalışmaktadırlar. Bu durumda arabulucu barış koruma sorumluluğu da üstlenmektedir”.*¹⁰⁸ Bu modelde ayrıca farklı seviyelerde kullanılmak üzere farklı araçlar da öngörülmüştür. Bu araçlar:¹⁰⁹

-Uzlaşma; üçüncü tarafın resmi olmayan iletişim sağlamasıdır.

¹⁰⁵ Ronald J. Fisher, Methods of Third-Party Intervention, p. 166.

¹⁰⁶Yılmaz, “Uyuşmazlık Analizi ve Çözümü: İnsan Uyuşmazlıklarının Kaynakları ve Çözüm Paradigmaları”, s.163.

¹⁰⁷ Ronald J. Fisher, Methods of Third-Party Intervention, p. 166.

¹⁰⁸ Ronald J. Fisher, Methods of Third-Party Intervention, p. 166.

¹⁰⁹ Ronald J. Fisher, Assessing the Contingency Model of Third-Party Intervention in Successful Cases of Prenegotiation, Journal of Peace Research, s.314.

-Danışma; üçüncü tarafın problem çözümüne yönelik çabalarını ifade etmektedir.

-Tam arabuluculuk; üçüncü tarafın müzakere edilmiş çözüm yöntemleri için girişimde bulunduğu yöntemdir.

-Güçlü arabuluculuk; bir önceki yöntemi kapsamakla beraber üçüncü tarafın nüfuzunu da kullandığı yöntemdir.

-Hakemlik; üçüncü tarafın bağlayıcı bir metin ortaya çıkardığı çözüm stratejisidir.

-Barış İnşası; üçüncü tarafın ateşkes ve taraflar arasında anlaşma sağlayabilmek için askeri destek sağladığı stratejidir.

Micheal S. Lund'un ise bu çerçevede önleyici diplomasi kavramına dikkat çektiği görülmektedir. Micheal S. Lund tarafından geliştirilen modele göre uluslararası ilişkiler disiplininde barıştan savaşa kadar bir çok aşama mevcuttur ve her bir aşama için farklı önlemler gerekmektedir.¹¹⁰ Micheal S. Lund Soğuk Savaş sonrasında hükümetlerin uyuşmazlıkların çözümü için farklı yöntemlere yöneldiklerini bu kapsamda da BM ve diğer aktörlerle daha fazla iş birliği yaptığını, bu aktörlerin de uyuşmazlıkları göç ve diğer insani problemleri azaltmak için sorunların diplomasi yoluyla çözülmesi konusunda daha istekli olduğunu belirtmektedir.¹¹¹ Buna paralel olarak ABD dış politikasında da “önleyici diplomasi” kavramının yer aldığını söylemek mümkündür. Bu yaklaşım temel olarak çatışma ortaya çıkıp yönetilemeyecek duruma geldikten sonra müdahale etmeyi değil, daha en başından çatışmanın ortaya çıkmasını engellenmesi gerektiğini vurgulamaktadır.¹¹² İlk olarak BM Genel Sekreteri General Dag Hammarskjöld tarafından kullanılan kavram daha sonraki BM Genel Sekreterlerinden Boutros Boutros-Ghali tarafından, taraflar arasında meydana gelen anlaşmazlıkları, mevcut anlaşmazlıkların çatışmalara dönüşmesini veya sonraki anlaşmazlıkların meydana geldiklerinde yayılmasını

¹¹⁰ Yılmaz, “Uyuşmazlık Analizi ve Çözümü: İnsan Uyuşmazlıklarının Kaynakları ve Çözüm Paradigmaları”, s.163.

¹¹¹ Micheal S. Lund, Early Warning and Preventive Diplomacy, Managing Global Chaos, Crocker, Chester A. v.d. (Ed.), Managing Global Chaos, Washington D.C., United States Institute of Peace Press, ss.379-402, s.379.

¹¹² Lund, agm, s.380.

önlemek için gerçekleştirilen eylem olarak tanımlanmıştır.¹¹³ Bu çerçevede diplomatik, politik, ekonomik, hukuki ve diğer yöntemlere başvurulabilir ve bu yöntemleri uygulamada arabuluculuk, güç paylaşımı, problem çözme uygulamaları, barış komisyonları, ekonomik yardımlar kullanılabilir. ¹¹⁴ Micheal S. Lund önleyici diplomasi yaklaşımının başarılı olması için birtakım şartlar ortaya koymuştur. Bu şartlar:¹¹⁵

- Üçüncü partiler herhangi bir tarafın sorunu bir kuvvet kullanma veya zorlama ile çözmesini engellemek için birleşmelidir;
- Fiziksel güvenliğe tehditler, toplumlararası güvensizlik, tarafları bir araya getirecek bir çalışma sürecin olmayışı vb. gibi şiddetin politik, askeri ve psikolojik kaynaklarını işaret etmek için farklı kaynakları araçları kullanılmalıdır;
- Hangi global ve bölgesel güçlerin ve komşuların önleyici diplomasi çabalarına estek vereceği;
- Uyumlu liderler ve devlet kurumlarının güçlüğü;
- Kabul edilmiş temeller üzerinde ilerleme ve düzenli seçim sistemi, yargı sistemi ve bürokrasi üzerinde uygulanabilir kurallarla hareket etmek.

5.Arabuluculukta Süre

Arabuluculukta genel geçer bir süre sınırlaması yoktur. Arabuluculukta süre uyuşmazlığın niteliğine göre değişebilmektedir. Süre uyuşmazlık konusu taraflarca gereğince tartışılıp her iki tarafın da çıkarlarını gözeterek bir çözüm ortaya çıkıncaya kadar esnetilebilir. ¹¹⁶Bu durumun istisnası tarafların mutabık kaldıkları bir formül oluştuktan sonra arabulucunun anlaşma için öne sürebileceği zaman sınırıdır.¹¹⁷

¹¹³An Agenda for Peace Preventive diplomacy, peacemaking and peace-keeping, 17.06.1992, https://www.un.org/ruleoflaw/files/A_47_277.pdf (e.t.18.03.2021)

¹¹⁴ Lund, agm, s.380.

¹¹⁵ Lund, agm, s.392-395.

¹¹⁶ Yılmaz, age, s.173.

¹¹⁷ Yılmaz, age, s.174.

7.Arabuluculuk Sürecinin İşleyişi

Arabuluculuk sürecinde arabulucunun her şeyden önce yapması gereken şeyler vardır. Bunlar sürecin sağlıklı işleyebilmesi için gereklidir. Daha sürecin ilk aşamasında halledilmelidir: Bunlar:¹¹⁸

-Kişisel, kurumsal ve yönetsel güvenilirliği inşa etmek: Kişisel güvenilirlik her şeyden önce arabulucunun kişisel özellikleri ile alakalıdır. Arabuluculukta güvenilirlik sürecin başarısı açısından çok önemli bir faktördür. Kurumun güvenilirliği ise temel olarak geçmişinde bu konuda sergilediği performansa bağlıdır diğer taraftan tarafların önerilen yöntemin başarıya ulaşabileceğine inanmaları gerekir.¹¹⁹

-Taraflarla dostça ilişki kurmak: Arabulucunun taraflarla kuracağı ilişki sürecin gidişatı ve başarılı işlemesi için çok önemlidir. *Dostça ilişki burada, iletişimdeki özgürlüğün derecesine, tarafların tedirgin olmama haline, iletişimin netliğine, karşılıklı iletişimin kalitesine işaret etmektedir.*¹²⁰ Diğer taraftan dostça ilişki arabulucunun tarzından, konuşma biçiminden, giyiminden ve sosyal arka planından etkilenmektedir.¹²¹

-Tarafları süreç hakkında, arabulucunun rolü ve arabuluculuğun işlevi konusunda eğitmek: Süreçte tarafların rahat hissetmesi ve güven tesisinin sağlanması için sürecin gidişatının taraflarca bilinmesi önemlidir ve bu durum tarafların sürece uyumunu da kolaylaştırıcı etki yapabilecektir. Moore bu konuda şunları önermektedir.¹²²

-Görüşme ve arabuluculuk sürecinin yanlış anlaşılmasından kaynaklanan beklenmedik durumları en aza indirmek;

-Tarafların beklentilerini ve rollerini öngörebilmeleri için aşamaların sırasını açıklığa kavuşturmak;

-Taraflardan bilinçli ya da bilinçsiz geri-bildirim almak;

¹¹⁸ Moore, age, s.87

¹¹⁹ Moore, age, s.88-89.

¹²⁰ Moore, age, s.90.

¹²¹ Moore, age, s.90.

¹²² Moore, age, s.91.

-Arabuluculuğun başlaması için bir taahhüt almak.

Arabuluculuk sürecinin aşamaları ise şu şekildedir:

7.1. Taraflarla İlk Görüşme

Arabulucunun bu ilk etapta yapması gereken en önemli şeylerden biri de güven inşa etmektir. Bu aşamada arabulucu bireysel, kurumsal ve sürece dair güven inşa etmeli, taraflarla iyi ilişkiler kurmalı, tarafları süreç hakkında eğitmeli, süreci başlatmak için taraflardan anlaşmaya varmalıdır.¹²³ Tarafların sorun çözümünde arabulucuya güvenmeleri önemli bir aşamadır. Taraflar güvenmedikleri bir üçüncü tarafa sorunu havale etmek istemeyeceklerdir. Taraflar ile arabulucu arasında güven tesis edilememesi tarafların sorun çözümüne yönelik arabulucu ile uyumlu çalışmasını engelleyebilecektir. Arabulucunun davet edildiği durumlarda güven konusunun halledilmiş olabileceği düşünülse de herhangi bir iletişimin olmadığı durumlarda bu güvenin tesisi için arabulucunun taraflarla belirli süre gayri-resmi iletişim kurması gerekmektedir ayrıca arabulucu bu kapsamda taraflarla sohbet edebilir, kişisel ortak noktalar bulmaya çalışabilir, arabuluculuk kapsamındaki eğitiminden ve kişisel deneyiminden bahsedebilir.¹²⁴

7.2. Bilgi Toplama

Arabulucunun karşılaştacağı uyuşmazlık konusu ve muhatap olacağı taraflar hakkındaki bilgi seviyesi arabuluculuğun başarısı için önemlidir. Bilgi toplama taraflara ve arabulucuya sorunları, kendileri için hayati addettikleri çıkarları aralarındaki ilişkinin dinamiklerini tanımlama açısından yardımcı olacaktır.¹²⁵ Moore göre arabulucu bilgi toplayarak tarafların çıkarına uygun ve çatışmanın gerekliliklerine göre plan ve strateji geliştirebilecek, uyuşmazlık konusuna uygun olmayan bir çözümden kaçınabilecek, hangi konuların ve çıkarların en önemli olduğuna karar

¹²³ Moore, age, s.87.

¹²⁴ Yılmaz, “Uyuşmazlık Analizi ve Çözümü: İnsan Uyuşmazlıklarının Kaynakları ve Çözüm Paradigmaları”, s.144.

¹²⁵ Moore, age, s.115.

veebilecek, uyuşmazlığa dahil olan önemli insanları ve ilişkinin dinmilerini belirleyebilecektir.¹²⁶

Taraflardan alınacak bilgiler sübjektif değerlendirmelere dayanabileceğinden arabulucu yazılı kaynaklardan, ilgili üçüncü kişilerden ve diğer kaynaklardan bilgi toplamalıdır.¹²⁷ Arabulucu bununla yetinmemeli ve tarafların sorunu algılayış tarzı, bireysel görüşme stilleri, ait oldukları kültür ve sosyal sınıf, önem verdikleri vb. gibi kişisel şeyler hakkında da bilgi sahibi olmalıdır.¹²⁸ Bilgi toplama süreci ilk olarak kiminle konuşulacağı, röportaj sırası, röportajın içeriğine odaklanmalıdır.¹²⁹ Moore ayrıca yararlı ve kullanışlı bilgi toplamak için belirli şartlar gerektiğini belirtir. Bu şartlar:¹³⁰

- Bir analiz çerçevesi ve yeterli temel bilgi;
- Bilgi toplama için uygun bir metot;
- Bilgi toplama için uygun bir kişi;
- Bilgi toplamak, taraflarla dostça ilişkiler geliştirmek ve güven tesisi için bir strateji;
- Doğru cevaplar alabilmek için uygun röportaj yaklaşımı;
- Röportaj süresince uygun sorular ve aktif dinleme.

7.3. Uyuşmazlığa Uygun Bir Çözüm Planı Oluşturma

Arabulucu taraflara ve uyuşmazlık konusuna dair yeterli bilgi topladıktan sonra nasıl bir yol izleyeceğine dair strateji geliştirmelidir. Bu plan taraflara çözüm arayışı ve bir anlaşmaya yardımcı olacak prosedürün adımlarını oluşturmaktadır.¹³¹ Arabulucu tarafları nasıl, nerede ve ne zaman bir araya getireceğine dair bir plan

¹²⁶ Moore, age, s.114.

¹²⁷ Yılmaz, “Uyuşmazlık Analizi ve Çözümü: İnsan Uyuşmazlıklarının Kaynakları ve Çözüm Paradigmaları”, s.144.

¹²⁸ Yılmaz, age, s.144.

¹²⁹ Moore, age, s.94.

¹³⁰ Moore, age, s.115.

¹³¹ Moore, age, s.141.

yapmalıdır.¹³² Planın detaylarını ise uyuşmazlığın seviyesi, arabulucunun uyuşmazlığa ilişkin bilgisi gibi unsurlar belirlemektedir.¹³³

7.4. Görüşmelerin Başlaması Ve İletişime Geçiş

Bu aşamada arabulucu taraflar arası iletişimi başlatmalı ve etkili bir iletişimi sağlamalıdır. Bunun için arabulucu taraflar arası güven ve ortak çıkarlara odaklanmalı, görüşmeleri tıkamayacak şekilde duygusal boşaltıma izin vermeli, taraflara temel çıkarları ve konuşmak istedikleri konusunda karşılıklı eğitim vermeli, taraflar arasında doğru ve kesintisiz iletişim sağlayacak bir yapı oluşturmalıdır.¹³⁴

7.4.1. İletişim Eksikliği Ve Duygusallıkla Mücadele

Arabulucunun bir görevi de taraflar arasında etkili bir iletişim kurmaktır.¹³⁵ Özellikle taraflar arasında herhangi bir iletişim yoksa arabulucu bir mesajcı görevi görerek tarafların mesajlarının duygusallıktan arınarak birbirlerine ulaştırılmasını ve tarafların görüşmeye psikolojik olarak hazırlanmasını ve görüşme sürecinin devamını sağlamalıdır.¹³⁶ Taraflar bir araya geldiğinde ilk etapta olumlu bir görüşme ortamı oluşmayabilirse de arabulucu bu durumu çözmeye çalışmalıdır. Bunun içinse arabulucu iki yöntemi kullanabilir:

7.4.1.1. Duygusal Boşalım Cesaretlendirme

Kimi uyuşmazlıklarda taraflar birbirlerine karşı yoğun negatif duygular besliyor olabilirler. Eğer bu durum taraflar arasında sağlıklı bir iletişim kurulmasının önüne geçiyorsa arabulucu duygusal boşalım destekleyebilir. Duygusal boşalım karşı tarafı tahrik edecek ve ortamı gerecek nitelikte ise arabulucu tarafları ayrı odalara alarak duygusal boşalım destekleyebilir ancak bu duygusal boşalım görüşmeyi engellemeyecek nitelikteyse arabulucunun bulunduğu ortak toplantıda da

¹³²Yılmaz, “Uyuşmazlık Analizi ve Çözümü: İnsan Uyuşmazlıklarının Kaynakları ve Çözüm Paradigmaları”, s.145.

¹³³ Moore, age, s.141.

¹³⁴ Moore, age, s.193.

¹³⁵ Stulberg, agm, s.98.

¹³⁶ Yılmaz, “Uyuşmazlık Analizi ve Çözümü: İnsan Uyuşmazlıklarının Kaynakları ve Çözüm Paradigmaları”, s.145-146.

gerçekleşebilir.¹³⁷ Böylelikle taraflar belli bir psikolojik rahatlığa ulaştıktan sonra daha sağlıklı bir görüşme zemini yakalanmış olacaktır.

Bu aşamada arabulucunun bir görevi de sağlıklı bir iletişim için taraflara belirli kurallar koymaktır. Bu kurallar:¹³⁸

- Karşı tarafı kesintisiz dinleme
- Sıra ile konuşma
- tahrik edici söz ve davranışlardan kaçınma vb. kurallardır.

7.4.1.2. Duygusal Boşaltımı Bastırma

Bu yöntem daha çok duygusallığın sağlıklı bir görüşme zeminine imkân vermediği ve duygusal boşaltım olasılığının düşük olduğu zamanlarda kullanılabilir ve arabulucu bunun için sert görüşme kuralları koyabilir.¹³⁹ Bu durum yine de aşılamazsa arabulucu geçici olarak görüşmeyi durdurup taraflar arasında mekik diplomasisi ile iletişim sağlayabilir.¹⁴⁰

7.5. Taraflar Arası Güven Ve İşbirliğinin Geliştirilmesi

Uyuşmazlığın genelde siyasi boyutları ön planda tutulsa da uyuşmazlığın bir de psikolojik boyutu vardır ve bu psikolojik boyut için güven ve işbirliği elzem unsurlardır. Bu nedenle uyuşmazlığın çözümü ve başarılı bir arabuluculuk süreci için taraflar arasında güven tesisi önem teşkil etmektedir. Taraflar arasında güven tesis edilemezse uyuşmazlık çözümlenemeyeceği gibi arabuluculuk süreci de sekteye uğrayabilecektir çünkü taraflar birbirlerine güvenmedikleri sürece sorun çözümü için gayret de göstermeyeceklerdir. Moore ise bu konuyla alakalı olarak süreçte sorun oluşturabilecek bazı psikolojik faktörleri güçlü duygular, yanlış anlaşılma ve karşılıklı önyargılar, meşruiyet problemleri, güven eksikliği, eksik iletişim olarak

¹³⁷ Yılmaz, age, s.147.

¹³⁸ Yılmaz, age, s.147.

¹³⁹ Yılmaz, age, s.148.

¹⁴⁰ Yılmaz, age, s.148.

sıralamıştır.¹⁴¹ Arabulucunun bu psikolojik faktörler açısından da taraflara yardımcı olması gerekmektedir.

Arabulucunun güven tesisi için yapabileceği şeylerden biri ortak noktaları bulmaya çalışmaktır.¹⁴² Bu ortak noktalar ise benzer ya da aynı eğitim geçmişi, aynı spor takımını tutma, aynı tür müzik veya filmde hoşlanma, aynı dünya görüşünü paylaşma vb. olabilir.¹⁴³ Bu tür ortak noktalar taraflar arasındaki gerilimi azaltmaya ve iletişimin sağlıklı şekilde devamını sağlamaya yardımcı olacaktır. Diğer taraftan arabulucu bu amaca yönelik temel görüşme kuralları oluşturabilir. Bu kurallar:¹⁴⁴

- İyi niyet göstergesi olarak jestlerde bulunmak;
- Açık, anlaşılır ve tutarlı ifadeler kullanmak;
- Zaman zaman arabulucudan ve karşı taraftan yardım istemek;
- Karşı tarafla empati kurmaya çalışmak;
- Tehdit kullanmamak;
- Geçmişe yönelik suçlama yapmamak vb. olabilir.

7.6. Uyuşmazlık Konusuna Giriş

Tarafları belirli seviyede bu aşama için hazırlayan arabulucu uyuşmazlık konusunu gündeme getirebilir. Arabulucu sözü karşı tarafın da onayıyla uyuşmazlığı ilk gündeme getiren tarafa verebilir.¹⁴⁵ Arabulucu bu noktada eşitlikçi bir yaklaşım izlemeli, tarafların mesajlarının bir diğerine açık ve net olarak ulaşmasını sağlamalı ve konunun uyuşmazlık dışına taşmasına izin vermemelidir.¹⁴⁶ Arabulucu bunun için bir program da hazırlayabilir.

¹⁴¹ Moore, age, s.141.

¹⁴² Yılmaz,“*Uyuşmazlık Analizi ve Çözümü: İnsan Uyuşmazlıklarının Kaynakları ve Çözüm Paradigmaları*”, s.149.

¹⁴³ Yılmaz, age, s.149.

¹⁴⁴ Yılmaz, age, s.149.

¹⁴⁵ Yılmaz, age, s.150.

¹⁴⁶ Yılmaz, age, s.151.

7.7. Taraflar Arasında Kesintisiz İletişim Kurulması Ve Gündem Oluşturma

Taraflar karşı karşıya geldiğinde sıradaki aşama çözüm için formül arayışı ve buna yönelik bir gündem oluşturmaktır. Bu aşamada arabulucunun yapması gerekenler tarafların önem verdikleri konuları belirlemek, görüşülecek altbaşlıklar hakkında uzlaşma sağlamak ve konuların gündeme alınma sırasını belirlemektir.¹⁴⁷ Arabulucu taraflar iletişime sağlıklı şekilde devam ettikleri sürece müdahale etmemelidir.¹⁴⁸ Ancak tarafların konuyu doğru değerlendiremedikleri ve uyuşmazlığın karmaşık olduğu durumlarda arabulucu müdahale etmelidir. Bu aşamada arabulucu taraflar arasında karşılıklı olumsuz duygular çok fazla ise konular arasında kolaydan zora doğru bir sıralamaya gidebilir.¹⁴⁹

Daha sonraki aşamada çözüm önerileri konuşulmaya başlanabilir. Burada ya taraflar kendiliğinden öneri sunarlar ya da arabulucunun teşvikiyle çözüm önerisi ortaya koyarlar.¹⁵⁰ Bu öneriler genellikle karşı tarafı dikkate almayan kendi çıkarlarını önceleyen planlardır. Arabulucu bu noktada önerileri gözden geçirmelerini istemelidir. Bir süre sonra taraflar arasında uzlaşma meydana gelecektir. Bundan sonra da detaylarda uzlaşma daha kolay olacaktır.¹⁵¹ Kimi zaman taraflar çözüm önerisinde uzlaşamayabilirler. Bu noktada arabulucu taraflara alternatif bir öneri sunabilir ve bu önerinin tarafların önerilerinden avantajlı olduğunu anlatabilir veya bir süre sessiz kalıp tarafların görüşmelerini izleyip çıkmaza girdiklerinde müdahale edebilir.¹⁵² Arabulucunun önerileri nihai değildir. Taraflar bu öneriyi kabul etemeyebilirler. Bu durumda harici objektif kriterler veya model anlaşmalar devreye girebilir bunlar taraflarca veya arabulucu tarafından gündeme getirilebilir.¹⁵³ Burada önemli olan arabulucunun taraflar üzerinde baskı kurmaya çalışmamasıdır çünkü bu durum güven kaybına neden olabilir.¹⁵⁴

¹⁴⁷ Moore, age, s.213.

¹⁴⁸ Yılmaz, “Uyuşmazlık Analizi ve Çözümü: İnsan Uyuşmazlıklarının Kaynakları ve Çözüm Paradigmaları”, s.151.

¹⁴⁹ Yılmaz, age, s.152.

¹⁵⁰ Yılmaz, age, s.152.

¹⁵¹ Yılmaz, age, s.153.

¹⁵² Moore, age, s.227.

¹⁵³ Yılmaz, “Uyuşmazlık Analizi ve Çözümü: İnsan Uyuşmazlıklarının Kaynakları ve Çözüm Paradigmaları”, s.154.

¹⁵⁴ Moore, age, s.227.

7.8. Çözüm Ulaşma Ve Nihai Anlaşmaya Varılması

Arabuluculuk sürecinin bu son aşamasında arabulucu tarafları nihai bir anlaşmaya ikna etmeye çalışmalıdır. Bu aşamaya kadarki süreçte taraflar alternatiflerin ve sürecin ileyişinin farkında olmalı ve karşılanmayaak talepler noktasında esnek olmalıdırlar.¹⁵⁵ Bu aşamada arabulucudan tarafların kendilerinin en iyi çözümü bulduklarına dair önyargılarından da vazgeçmelerini sağlaması beklenmektedir.¹⁵⁶

Arabulucu ayrıca taraflara anlaşmanın faydalarını ve anlaşmadan kaçınmanın yüksek maliyetini anlatmalıdır.¹⁵⁷ Arabulucu iletişimin olgunlaşması ve formül arayışı olgunlaşmadan önce bu aşamaya geçmemeli ve ikna zorlama şeklini almamalıdır.¹⁵⁸ Zaman zaman arabulucular ekonomik, askeri ve politik güçlerine dayanarak taraflar üzerinde baskı kurmaya çalışmaktadır.¹⁵⁹ Eğer taraflar arasında bir anlaşma taslağı oluşmuşa arabulucunun ekonomik imkânları anlaşmayı kolaylaştırıcı bir etken olarak kullanması makul karşılanabilirse de bu taraflar üzerinde baskı aracı olarak kullanılmamalıdır.¹⁶⁰

8. Arabuluculukta Zamanlama: Ripeness

Arabuluculuk sürecinde uyuşmazlığa kimin müdahil olduğu kadar zamanlama yani arabulucunun ne zaman müdahil olması gerektiği de önemli bir konudur. Arabulucu taraflar tarafından davet edildiyse zamanlamanın doğru olduğu varsayılabilir.¹⁶¹ Zamanlama konusunda asıl sorun arabulucuyu tarafları davet etmediği durumda yaşanmaktadır. Bu durumda arabulucunun müdahil olacağı an süreç açısından önem taşımaktadır. Çünkü uyuşmazlığın meydana gelişini müteakip planlanan arabuluculuk girişiminin başarı olma ihtimali azdır bunun nedenleri ise;

-tarafların sorun çözmedeki yetersiz olduklarını düşündürür;

¹⁵⁵ Moore, age, s.244.

¹⁵⁶ Moore, age, s.245.

¹⁵⁷ Yılmaz, age, s.155.

¹⁵⁸ Yılmaz, age, s.155.

¹⁵⁹ Zartman- Touval, agm, s.32

¹⁶⁰ Yılmaz, “Uyuşmazlık Analizi ve Çözümü: İnsan Uyuşmazlıklarının Kaynakları ve Çözüm Paradigmaları”, s.156.

¹⁶¹ Yılmaz,age, s.158.

- taraflar erken müdahaleye şüphecî yaklaşırlar;

- sonunda hedeflerine ulaşacaklarını düşündükleri için bir süre mücadele etmek isterler.¹⁶²

Bu konuda çalışan bilim insanlarınca arabulucunun taraflar arasındaki uyuşmazlığın “olgunluğa eriştiği” bir zamanda müdahil olması gerektiği savunulmaktadır. Burada olgunlaşmadan kasıt, uyuşmazlığın tırmanarak taraflara ciddi şekilde zarar vermeye başlaması tamamen kendi hedeflerine odaklanan tarafların bir çözüme varma imkânının kalmamasıdır.¹⁶³

Bu duruma günümüzde dikkat çeken bilim insanı I. William Zartman’dır. – daha öncesinde ise 16. yüzyılda Guicciardini tarafından doğru mevsim “right season” adıyla kavramsallaştırılmıştır¹⁶⁴– Ona göre olgunlaşmanın en önemli belirtisi zarar veren çıkmazlık halidir.(*hurting stalemate*)¹⁶⁵ Zarar veren çıkmazlık hali tarafların uyuşmazlığı algılayış biçimlerini değiştirebilir ve rasyonel karar vermelerini sağlayabilir.¹⁶⁶ Zartman ve Touval zarar veren çıkmazlık halinin taraflardan birinin tek başına amaçlarına ulaşamayacağını, problemi çözemeyeceğini, çatışmayı kazanamayacağını fark etmesiyle başladığını belirtir.¹⁶⁷ Taraflar kendilerini bir zafere ulaşamayacakları ve çözümsüzlüğün her iki taraf için de rahatsız edici olduğunu ayrıca uyuşmazlıkta sıkışmış hissettiklerinde bir alternatif politika ve çıkış yolu aramaya başlarlar.¹⁶⁸

Bu aşamada taraflar henüz kesin bir çözüm yolu tanımlayamasalar da müzakere yolu ile çözümün mümkün olabileceği kanaatine varırlar.¹⁶⁹ Bu da çözüme yönelik bir yol haritası belirlemede yardımcı olacaktır. Zarar veren çıkmazlık hali şu durumları içerir:

¹⁶² Yılmaz, age, s.161.

¹⁶³ Yılmaz, age, s.158.

¹⁶⁴ Donduran, age, s.353

¹⁶⁵ Yılmaz, “*Uyuşmazlık Analizi ve Çözümü: İnsan Uyuşmazlıklarının Kaynakları ve Çözüm Paradigmaları*”, s.158.

¹⁶⁶ Żakowska, agm, s.83.

¹⁶⁷ Zartman- Touval, agm, s.452.

¹⁶⁸ Zartman- de Soto, agm, s.5.

¹⁶⁹ Zartman- de Soto, agm, s.6.

-Uyuşmazlık maddesel ve ilişkisel olarak tırmanabileceği en üst noktaya tırmanmıştır;

- Taraflar belli bir süredir birbirlerine ciddi olarak zarar vermişlerdir ve bu durdurulmazsa zarar vermeye devam edeceklerdir;

-Taraflar arasında güç simetrisi vardır ve tek başlarına kazanacak güce sahip değildir;

-Mantık yerini duygusallığa ve intikam hissine bırakmıştır.¹⁷⁰

Zartman bu koşullar oluştuğunda uyuşmazlığın arabulucunun müdahalesine uygun hale geldiğini savunur çünkü uyuşmazlık bu aşamaya geldikten sonra taraflarda da uyuşmazlığın çözümü için bir farkındalık oluşmaya başlamıştır.¹⁷¹ Yine de taraflar prestij kaygısıyla hareket etmekte ve girişimde bulunmaktan çekinmektedirler. Zartman bu noktada zarar veren çıkmazlık halinin arabulucunun uyuşmazlığı çözmede işine yarayabileceğini belirtmektedir. Arabulucunun yapması gereken tarafları zarar veren çıkmazlık halinin oluştuğuna ikna etmektir.¹⁷² Arabulucu bu noktada devreye girer ve tarafları zarar veren çıkmazlık halinin oluştuğuna ikna edebilirse sorunun çözümüne yönelik büyük katkı sunabilir. Arabulucu böylelikle tarafların taviz veren taraf olma kaygısını da engellemiş olacaktır.

Diğer taraftan Michael Greig ve Patric Regan zarar veren çıkmazlık halinin meydana gelmesi için çatışmanın yüksek yoğunlukta olmasının ve uzun süre devam etmesinin gerektiğini belirtmektedir.¹⁷³ Greig ve Regan da çatışmanın ilk aşamasında tarafların arabuluculuktan kaçınabileceğini çünkü bu aşamada tarafların çatışmanın kazanani olabileceklerine inandıklarını savunur.¹⁷⁴ John Campbell ise olgunlaşmanın diplomasinin gereklerinden olduğunu belirtir.¹⁷⁵

Bu aşamada önemli bir nokta da yıpranma sürecinin ne kadar devam edeceğidir. Elbette taraflar arası uyuşmazlığın bir savaş boyutuna gelmesi

¹⁷⁰ Zartman- Touval, agm, s.452.- Yılmaz, “Uyuşmazlık Analizi ve Çözümü: İnsan Uyuşmazlıklarının Kaynakları ve Çözüm Paradigmaları”, s.159.

¹⁷¹ Yılmaz, age, s.159.

¹⁷² William I. Zartman, Mediation: Ripeness and its Challenges in the Middle East, *International Negotiation*, Vol.20, pp.479–493, p.481

¹⁷³ Żakowska, agm, s.84.

¹⁷⁴ Żakowska, agm, s.84.

¹⁷⁵ William Zartman- Alvaro de Soto, Timing MEDIation Initiative, US Institute of Peace, Washington DC,2010, s.5

beklenmemelidir. Burada arabulucunun bir görevi de tarafları uyuşmazlığın olgunlaştığına ve yeteri kadar zarar gördüklerine ikna etmektir.¹⁷⁶

9. Arabuluculuk Sürecinde Kültür Faktörü

Gerek kişisel gerek uluslararası seviyedeki ilişkilerde önemli bir parametre olan kültür Ronald J. Fisher’a göre çoğu zaman ihmal edilmektedir. Esasen ihmal edilmek yerine sorun çözücü bir faktör olarak kültürden yararlanılabilirse birçok uyuşmazlığın çözümü kolaylaşabilir. Kültür, insan ilişkilerinde önemli olduğu gibi toplumlararası ilişkilerde de önemli bir faktördür. Kültür aynı zamanda arabuluculuk sürecinde de önemli bir rol oynamaktadır. Arabuluculuk sürecinde kültür ayrıca arabulucunun rolü açısından da önem arz etmektedir. Farklı kültürlere ve farklı algılamalara sahip tarafla ve arabulucu hassaten arabulucu tarafların kültürel kodlarına da hakimse işi daha kolay olabilecektir.

Edward T. Hall kültür konusunda bir ayrıma gitmekte ve Beyond Culture isimli kitabında kültürü temelde “High Context Culture” (geniş kontekst) ve “Low Context Culture” (dar kontekst) olarak ikiye ayırmaktadır. Edward T. Hall bu sınıflandırmayı temelde iletişim türlerini ve kültürel konuları anlayabilmek için yapmıştır.¹⁷⁷ Raymond Cohen ise Negotiating Across Cultures isimli kitabında bu ayrımı belirlerken ABD’yi baz aldığını ve kültürleri buna göre sınıflandırdığını, bunun ise ideolojik değil taktiksel bir seçim olduğunu belirtmektedir.

High Context kültür doğu toplumları kültürü olarak nitelendirilebilir. Daha toplumsal bir yapıdan söz edildiğini varsaymak mümkündür. Bireyin davranışını belirleyen sınır daha geniştir.¹⁷⁸ High Context kültürde iletişim ilişkilerin yakınlığı,

¹⁷⁶ Yılmaz, “Uyuşmazlık Analizi ve Çözümü: İnsan Uyuşmazlıklarının Kaynakları ve Çözüm Paradigmaları”, s.160.

¹⁷⁷ Shoji Nishimura, Anne Nevgi and Seppo Tella, Communication Style and Cultural Features in High/Low Context Communication Cultures: A Case Study of Finland, Japan and India, pp 783-796, p.<https://people.uwec.edu/degravjr/GEOG-ANTH%20351/Articles/NishimuraNevgiTella-highcontextlowcontext.pdf> (et. 09.11.2020)

¹⁷⁸ Muzaffer Ercan Yılmaz, Türkiye-AB Müzakere Sürecinde Prensipli Görüşme Ve Kültürel Farklılıklar, Marmara Avrupa Araştırmaları Dergisi, Cilt: 26, Sayı: 2, 2018, ss: 127-147, s.140

sosyal hiyerarşi ve güçlü davranış kalıplarına dayanmaktadır.¹⁷⁹ Kültürel olarak bakıldığında stabil, bütünsel ve değişimi yavaştır.

Low Context kültür ise batı toplumları kültürü olarak nitelendirilebilir. Daha bireysel bir yapıdan söz edildiğini varsaymak mümkündür. Bireyin davranışını belirleyen sınır dardır adı da buradan gelmektedir.¹⁸⁰ İletişim kurumsal ya da resmi yani formeldir. Bireysel yakınlık daha ön plandadır. High Context kültürün aksine daha kurumsal kodlara dayalıdır.

Kültürel farklılık ise aktörlerin düşünce yapılarını ve davranış kalıplarını etkileyecek seviyede farklı değer yargılarına sahip olmaları olarak tanımlanabilir.¹⁸¹ Taraflarla arabulucunun aynı kültürden olması süreci kolaylaştırıcı bir etken olarak önemli olsa da bu her zaman mümkün olmayabilir. Kültürel farklılık hem taraflar arasında hem de taraflarla arabulucu arasında olabilir.

Bu konuya ilişkin eski ABD Dışişleri Bakanı Henry Kissenger'in naklettiği bir hatıra önem arz etmektedir. Henry Kissenger Camp David anlaşması sürecinde görüşmelerde bir sonuca ulaşılamayınca son akşam bir veda yemeği verildiğini ve bunun arkasından görüşmelerin sonlanıp heyetlerin ayrılacağını ancak bu veda yemeği sırasında bir aile fotoğrafı gösterilmesiyle beraber ortamda bir yumuşama olduğunu ve bununla beraber Camp David anlaşması taslağının o gece ortaya çıktığını belirtmektedir.¹⁸²

9.1. Kültürel Farklılığın Taraflarla Arabulucu Arasında Olduğu Durumlar

Bu durumda taraflar aynı ya da benzer kültürü paylaşmakta arabulucu farklı kültüre mensup olmaktadır ve bu durumda arabulucu “*pasif arabulucu*” görevi yerine getirmektedir.¹⁸³ Arabulucu iletişimi düzenlemeye çalışmalı zorunlu olmadıkça

¹⁷⁹ Kim D., Pan, Y. & Park, H. S. (1998). High- versus low-context culture: A comparison of Chinese, Korean and American cultures. *Psychology & Marketing*, 15(6), 507–521. 1998, 512). Aktaran: Nishimura, & Nevgi & Tella, *Communication Style and Cultural Features in High/Low Context Communication Cultures: A Case Study of Finland, Japan and India*, p.785.

¹⁸⁰ Yılmaz, Türkiye-AB Müzakere Sürecinde Prensipli Görüşme Ve Kültürel Farklılıklar, s.140.

¹⁸¹ Yılmaz, “*Uyuşmazlık Analizi ve Çözümü: İnsan Uyuşmazlıklarının Kaynakları ve Çözüm Paradigmaları*”, s.169.

¹⁸² Prof. Dr. M.Ercan Yılmaz anlatısı, 21.09.2019.

¹⁸³ Yılmaz, *age*, s.170.

formül arayışına girmemeli görüşlerini kabul ettirmeye çalışmamalıdır.¹⁸⁴ Arabulucu tarafların kültürleri hakkında bilgi edinmeli ve iletişim kurarken bu bilgileri dikkate almalıdır.¹⁸⁵

9.2. Kültürel Farklılığın Hem Taraflar Hem de Taraflarla Arabulucu Arasında Olduğu Durumlar

Bu durumda taraflar da arabulucu farklı kültüre mensup olmaktadır. Bu durumda da arabulucu daha çok yönlendirici fakat aktif bir rol oynamalıdır çünkü taraflar arasındaki mesajların net olarak iletilebilmesi için arabulucunun çabası önemlidir.¹⁸⁶

9.3. Kültürel Farklılığın Taraflar Arasında Olduğu Durumlar

Bu durumda taraflar da farklı kültüre mensup olmakta fakat bir tarafın kültürü arabulucu ile yakın veya aynıdır.¹⁸⁷ Bu durumda arabulucu tarafsızlık noktasında özellikle hassasiyet göstermeli ve kültürel olarak yakın olduğu tarafı kayırıyor gibi bir imaj çizmemeye dikkat etmelidir.¹⁸⁸ Arabulucu yine yabancı olduğu kültür hakkında bilgi edinmeli ve iletişim kurarken bu bilgileri dikkate almalıdır.¹⁸⁹

10. Arabuluculuk Sürecinin Başarısı

Arabuluculuk sürecinin başarısının değerlendirmesinin zor olduğu söylenebilir. Bu konuda farklı bilim insanları değişik kriterler ortaya koymuş olsalar da genel olarak şunları söylemek mümkündür:

-doğru aktör/aktörlerin arabuluculuk yapması: Bir uyuşmazlık meydana geldiğinde, çözüm için arabuluculuk yapacak aktörün veya aktörlerin doğruluğu en temelde arabuluculuk yapacak aktörün taraflar tarafından kabul görmüş olması ile ölçülebilir. Arabuluculuk yapacak aktörün veya aktörlerin taraflarca kabul görmesini

¹⁸⁴ Yılmaz, age, s.170.

¹⁸⁵ Yılmaz, age, s.171.

¹⁸⁶ Yılmaz, age, s.171.

¹⁸⁷ Yılmaz, age, s.172.

¹⁸⁸ Yılmaz, age, s.172.

¹⁸⁹ Yılmaz, age, s.172.

sağlayacak önemli unsurlardan biri de güvendir. Taraflar arabulucuya güvendikleri ölçüde çözüm için istekli olacak ve bu da sürecin başarısını arttıracaktır.

-tarafların çözüme hazır ve istekli olması: Tarafların çözüm için istekli olması sürecin başarısı için önemli bir diğer faktördür. Tarafların tümü veya en azından biri çatışmanın devam etmeyeceğini düşündüğünde çözüm için istekli olacaktır bu da sürece olumlu yansıyacaktır. Bu aşamada en büyük sorun tarafların durumu sıfır toplamı bir oyun olarak algılaması ve sorunu hayati addedip karşılıklı uzlaşma fikrine uzak olmalarıdır. Halbuki oyun taraflar açısından sıfır toplamı olarak görülmesi –ya da tarafların bu algısını kırarak bir arabuluculuk süreci yönetilse- daha farklı çıktılar elde edilebilir

-müdahale zamanlamasının doğru planlanması; Doğru zamanda yapılacak bir müdahale arabuluculuk sürecinin başarısını arttırabilecektir. Çünkü doğru zamanlama ile hareket edildiğinde Willim I. Zartman'ın da bahsettiği gibi taraflar da uzlaşmaya daha yakın olacaklar ve çözüm konusunda arabulucu ile işbirliği yapacaklardır. Aksi takdirde taraflar, uyuşmazlığın kendi istedikleri şekilde çözülebileceğini düşündükleri için çatışmaya devam etmek isteyebilirler.

-uyuşmazlığın niteliğinin doğru analiz edilmesi; Bu alan uyuşmazlıklardaki en sorunlu alanlardan biridir. Arabulucular soruna bölgesel/ küresel güvenlik –istikrar veya çıkar açısından bakarken taraflar açısından sorunun psikolojik ve duygusal karşılığı bulunmaktadır. Arabulucuların bu durumu genellikle göz ardı ettikleri söylenebilir. Arabulucular bu hususu dikkate alırlar ise süreç daha başarılı olacaktır.

-uyuşmazlığın niteliğine uygun doğru strateji geliştirilip uygulanabilmesi; Arabulucular uyuşmazlığın niteliğini tam olarak anlayamadıkları için genel olarak buna uygun stratejinin geliştirilip uygulanabilmesi de mümkün olmamıştır. Doğru ve taraflar açısından da kabul görebilecek bir strateji geliştirebilmek için öncelikle uyuşmazlığın taraflar açısından ne ifade ettiğini anlamaları gerekmektedir. Bu da sorunun psikolojik boyutuna işaret etmektedir.

-konjonktürün iyi analiz edilmesi: Kimi zaman arabuluculuk yacak aktörün veya aktörlerin –özellikle küresel aktörlerin uyuşmazlık bölgelerinde rekabeti göz önüne alındığında- bölgeye yönelik farklı bakış açısı bulunabilmektedir. Özellikle

uyuşmazlık, arabuluculuk yapacak aktörün veya aktörlerin stratejik addettikleri bölgelerde meydana geldiğinde konjoktürü sağlıklı şekilde analiz etmek daha da zorlaştırmaktadır. Diğer taraftan bu noktada çıkarları uyumlaştırmak da her zaman mümkün olamamaktadır. Bu sebeplerle sunulacak çözüm önerisi tüm bunları dikkate alarak geniş konsensüsü sağlayacak biçimde olmalıdır.

- arabulucunun taraflar üzerinde etki sahibi olması: Arabuluculuk her ne kadar gönüllülük temeline dayalı bir süreç olsada gerektiğinde taraflar üzerinde etkisini kullanabilmesi gerekebilmektedir. Bu durum tarafları zorlama olarak değil gerektiğinde tarafları masada tutacak bir kapasite olarak düşünölmelidir. Arbulucu taraflar üzerinde en azından bu ölçüde bir etkiye sahip olmazsa tarafların masada kalması zorlaşabilecektir.

- sadece siyasi çözüm aşaması (peace-making) ve çatışmanın durması-negatif barış aşaması (peace-keeping) aşamasına değil kalıcı barışın inşa edilmesi aşamasına da (peace building) önem vermesi ve buna yönelik girişimlerde bulunması: Kalıcı barışın inşa edilmesi konusu da arabuluculuk süreçlerinde ihmal edildiğı gözlenen bir olgudur. Esasen kalıcı barışın inşasının ihmal edilmiş görünümünün arkasında da olayın psikolojik boyutu bulunmaktadır. Taraflar arasında kalıcı barış inşa edilemediğinde, uyuşmazlıkların sıcak çatışmaya dönüşme olasılığı her zaman bulunmaktadır. Bu nedenle arabulucuk süreçlerinde psikolojik boyut ihmal eilmemelidir. Psikolojik boyut ihmal dilmeyip kalıcı barış inşa edilebildiğinde tarafların birbirlerine yönelik algıları değişebilecek ve taraflar organik işbirliğı yapabileceklerdir. Taraflar arasındaki ilişki bu boyuta ulaştığında uyuşmazlıkların sıcak çatışmaya dönüşme olasılığı da azalacaktır.

Kleiber arabuluculuk sürecinin başarısının değerlendirmesinin zor olduğunu ve bu durumun iki nedeni olduğunu belirtir.¹⁹⁰

-sürecin başarısızlık ve başarısının birlikte değerlendirilmesinden kaçınılması;

¹⁹⁰ Marieke Kleiboer, Understanding Success and Failure of International Mediation, *The Journal of Conflict Resolution*, Vol. 40, No. 2pp. 360-389, s.361-362.

-değerlendirenlerin kendi sübjektif kriterlerinin olması: bu aşamada başarıdan ne anlaşılması gerektiği önemli bir faktördür. Başarının objektif bir tanımı ortaya konulamazsa değerlendirmeler de sübjektif kalacaktır.

Kleiber başarı için dört faktörün incelenmesi gerektiğini belirtmektedir.¹⁹¹

-Uyuşmazlığın niteliği: burada çatışmanın olgunluğu, yoğunluğu, konunun doğası devreye girmektedir. Çatışmanın niteliği daha önce de belirtildiği gibi arabulucuyu yönlendiren önemli bir faktördür. Süreç boyunca arabulucunun çözüme yönelik stratejisini belirlemede önemli bir kriterdir.

-Tarafların birbirleri ile ilişkileri: *bu noktada tarafların kimlik tanımlamaları, uyumlulukları, rejimleri, arabuluculuğa dair motivasyonları, önceki ve devam eden ilişkileri, aralarındaki güç dağılımı önem arz etmektedir.*

-Arabulucunun karakteri: arabulucunun kişilik yapısı da süreci etkileyen faktörlerdendir. Bu nedenle arabulucunun nüfuzu, tarafsızlığı ve statüsü sürecin başarısı açısından önemlidir.

-Uluslararası konjonktür:

Beer ve Stief ise arabuluculuğun başarılı olması için beş şartın sağlanması gerektiğini belirtir, bu koşullar:¹⁹²

- Bir çözüm veya en azından değişiklik için istek;
- Bütün tarafların masada olması;
- Tüm tarafların rahatsızlıklarını ifade edebilmeleri;
- Arabulucunun sürecin devamını ve kontrolünü sağlayacak kapasiteye sahip olması;
- Tarafların sözlerini tutması.

Jacob Bercovitch arabulucuların pazarlık ve etki gösterdiği bir uluslararası sistem içerisinde hareket ettiğini, bu sistemin parametrelerinin iletişim, deneyim ve tarafların beklentisi ve arabulucunun çıkarları ve kaynakları olduğunu arabuluculuk

¹⁹¹ Kleiboer, agm, s.362-

¹⁹²Beer –Jennifer E Stief Elien, The Mediator's Handbook, 3rd, New Society Publishers , Aktaran:Aytekin Cantekin, Ripeness And Readiness Theories In International Conflict Resolution, *Journal of Mediation and Applied Conflict Analysis*, Vol. 3, No. 2, 2016, ss.414-428, s.414.

sürecinin etki ve başarısının bu parametreler arasındaki etkileşime bağlı olduğunu belirtmektedir.¹⁹³ Bercovitch ve Su-Mi Lee arabuluculuk sürecinin başarısını her şeyden önce tarafların sorunu çözmek istemesine daha sonra ise tarafların ödün verme isteği ve çözüme dahil olma motivasyonlarına bağlamaktadır.¹⁹⁴

J. Theodore Anagnason, Jacob Bercovitch ve Donetelle L. Wille ise Haas'ın modelini arabuluculuğun davranışsal sonuçlarına odaklanarak geliştirmişlerdir. Buna göre arabuluculuk uyuşmazlığın çözümünde büyük farklılığa yol açıyorsa tamamen başarılı, taraflar arasında diyalog ve görüşme başlatabiliyorsa kısmen başarılı, sadece savaş durumuna ara verebiliyor veya ateşkes sağlıyorsa başarısı sınırlı kabul edilmekte eğer uyuşmazlık üzerinde belirgin bir etki oluşturamıyorsa başarısız kabul edilmektedir.¹⁹⁵

Patrick M. Regan ise arabuluculuk sürecinin başarısının arabulucu aktörün çatışmayı taraflar için maliyetli hale getirmesine bağlamaktadır bu da ya çatışmanın maliyetinin caydırıcı olarak yükselmesi veya uzlaşmanın yararlarının dikkat çekici hale getirilerek başarılabilir.¹⁹⁶

Chester A. Crocker ise başarılı bir arabuluculuk için gerekenleri iki başlık altında ele almıştır. Bu başlıklar:¹⁹⁷

-Eylemsel şartlar ve gereklilikler: Chester A. Crocker bu başlık altında önce arabulucunun etkinliğinden bahsetmekte ve arabulucunun etkili ve hızlı karar verme kapasitesine sahip olması gerektiğini belirtmektedir. Ayrıca arabulucunun politik girişimlerden vazgeçmemesi ve zaman kontrolünü elinde bulundurması gerektiğini vurgulamıştır. Başarılı bir arabuluculuğun önemli insanlar, belirli uluslar ve askeri güçleri ile alakalı olduğunu belirtmiştir.

¹⁹³ Bercovitch, In Theory Mediators and Mediation Strategies in International Relations, s.102.

¹⁹⁴ Bercovitch- Lee, Mediating International Conflicts: Examining The Effectiveness Of Directive Strategies, s.2

¹⁹⁵ J. Theodore Anagnason, Jacob Bercovitch ve Donetelle L. Wille, Some Conceptual Issues and Empirical Trends in the Study of Successful Mediation in International Relations, *Journal of Peace Research*, vol:28, No:1, pp.7-17, p.9-10.

¹⁹⁶ Patrick M. Regan, Conditions of Successful Third Party Intervention in Intra-state Conflicts, *Journal of Conflict Resolution*, vol. 40, no.1, 1996, pp. 1-28, p.8.

¹⁹⁷ Chester A. Crocker, The Varieties of Intervention: Conditions For Success, Managing Global Chaos, Crocker, Chester A. v.d. (Ed.), Managing Global Chaos, Washington D.C., United States Institute of Peace Press, ss. 183-196, s. 190-195.

-Stratejik gereklilikler: Chester A. Crocker bu aşamada ise ilk olarak arabuluculuğun zorunluluğun sorgulanması gerektiğini belirtmiştir. Diğer taraftan askeri güç ve diplomasi arasındaki bağlantıya dikkat çekmiş ve en başarılı arabuluculukların askeri güç ve diplomasi arasındaki bağlantıyı anlamaya dayandığını vurgulamıştır.

Alysoun Boyle arabuluculuğun başarısını/ etkinliğini ölçerken basit ve kompleks olarak ikiye ayırmıştır. Boyle basit etkinlik kriterini değerlendirirken genel olarak bir anlaşma imzalanıp imzalanmamasını baz almıştır.¹⁹⁸ Kompleks etkinlik kriterini değerlendirirken ise anlaşmaya ek olarak:

- tarafların memnuniyeti

- uyum oranı

- anlaşmanın mahiyeti

- tarafların uyuşmazlık sonrası ilişkilerindeki gelişmeler gibi faktörleri eklemiştir.¹⁹⁹

BM ise 8.11.2019 tarihinde yayınladığı Guidance for Effective Mediation isimli bildiride başarılı ve etkili bir arabuluculuk için şu kriterleri kabul etmiştir:²⁰⁰

-hazırlık: Etkili bir arabuluculuk süreci iyi bir hazırlık gerektirmektedir. İyi bir hazırlık aşaması arabuluculuk oluşumun politik idari ve mali desteği kadar arabulucunun kişisel bilgisi ve becerileri, uyumlu bir uzman ekip ile mümkündür. Hazırlık aşaması arabulucuya sürece rehberlik ve süreci kontrol etme, tarafların görüşme kapasitesini arttırma, anlaşmaya ulaşmalarına yardım etme, uygulama için desteği arttırma imkanı verecektir.

-rıza: Arabuluculuk en temelde gönüllülük esasına dayandığı için tarafların rızası her koşulda esastır. Aksi takdirde taraflar iyi niyetle görüşmeyecek ve sürece

¹⁹⁸ Alysoun Boyle, Effectiveness in Mediation: a New Approach, “The Newcastle Law Review”, Vol.12, pp.148-161, p.150.

¹⁹⁹ Boyle, agm, p.151.

²⁰⁰ Guidance for Effective Mediation, p.6-20., [https://peacemaker.un.org/guidance-effective-mediation\(e.t. 04.10.2021\)](https://peacemaker.un.org/guidance-effective-mediation(e.t. 04.10.2021))

sadık kalmayacaklardır. Sürecin bütünlüğü, güvenlik ve konfor arabulucunun kabulü ile birlikte tarafların rızasını sağlamakta önemli hususlardır.

-tarafsızlık: Tarafsızlık arabuluculuğun en önemli koşullarındandır. Arabulucu bu kapsamda tüm taraflara adil davrandığı bir süreç yürütmelidir. Tarafsızlık nötr olmakla aynı şekilde düşünülmemelidir.

-kapsayıcılık: Tüm tarafların ve ilgililerin bakış açılarının ve ihtiyaçlarının gündeme geldiği bir yöntem olarak tanımlanabilir. Kapsayıcılık süreç sonunda imzalanacak anlaşmanın meşruluğunu ve anlaşmaya aidiyeti artırıcı etkiye bulunacaktır. Bu aşamada tüm ilgililerin resmi görüşmelere katılmasına gerek bulunmamaktadır.

-ulusal aidiyet: Uyuşmazlığın taraflar ve daha geniş çevrenin arabuluculuk sürecine, anlaşmalara ve uygulamalarına bağlılığa işaret etmektedir. Bu çerçevede arabulucu, sürecin planlamasında taraflarla yakından görüşmeli, sivil toplumu ve diğer ilgilileri barış sürecindeki gelişmelerle ilgili bilgilendirmeli, taraflara atırışma için fikir üretiminde katkıda bulunmalı, uyuşmazlığın hangi taraflarının görüşme kapasitesini arttırmak için destekleyeceğine karar vermeli, arabuluculuk sürecini dış aktörlerin gereksim müdahalelerinden korumalıdır.

-uluslararası hukuk ve normatif çerçeve: Arabuluculuk süreci, farklı arabulucular tarafından farklı değerlendirilebilecek normatif ve yasal çerçevelerle yürütülmektedir. Arabulucular, çalışmalarını kendi oluşmlarının değerleri üzerine oluşturmaktadır. Arabulucular çalışmalarında buna ek olarak uluslararası hukuktan yararlanmaktadır. Bu nedenle arabulucu, bu konularda bilgili olmalıdır.

-arabuluculuk girişimlerinin uyum koordinasyon ve bütünlüğü: Arabuluculuk sürecine farklı aktörlerin katılımı, arabuluculuk girişimlerinin uyum koordinasyon ve bütünlüğü konusunda kimi zaman sorun oluşturabilmektedir. Bu durum aynı zamanda farklı bakış açıları sunulmasıyla sürecin zenginleşmesini de sağlayabilmektedir. Bu durumun sürece katkı verecek hale önüştürülebilmesi için :

-Süreç, tek bir oluşumdan bir baş arabulucu tarafından yönetilmeli;

- Baş arabulucukonusundaki karar tüm taraflar arasındaki müzakerelerle verilmelidir;

-Kurumsal kapasite, kabiliyetve kaynakların ulaşılabilirliği karar aşamasında dikkate alınmalıdır;

-Arabulucular şeffaflık ve bilgi paylaşımı koordinasyonu konusnda birlikte çalışmalıdır;

-Uluslararası aktörler, koordinasyon mekanizmaları kurulması konusunu dikkate almalıdır.

Farklı bilim insanları arabuluculuk sürecinin başarısı için farklı kriterler ortaya koysalar da en temel kriterlerden birinin anlaşmaya varılıp varılamaması olduğu söylenebilir. Süreç sonucunda çatışmanın sona ermesi belirleyici olmaktadır. Pozitif barış (barış inşası) veya negatif barış (en azından çatışmanın sona ermesi) oluştuysa süreç başarılı kabul edilmekte aksi durumda başarısız kabul edilmektedir. Pozitif barışın oluşması ise kuşkusuz daha zor ancak uzlaşmanın kalıcı olması açısından daha önemlidir.

11.Barış İnşası İçin Yapılması Gerekenler

Çatışma çözümünde genellikle üç şamadan bahsedilebilir. Bu aşamalar peace-making (siyasi çözüm aşaması) , peace-keeping (çatışmanın durması-negatif barış aşaması), peace building (kalıcı barışın inşa edilmesi) olarak isimlendirilebilir. Bir çatışma ortaya çıktığında ilk aşamada elbette hedef çatışmayı durdurmak olmaktadır. Bu aşamada en azından tarafların silah bırakması sağlanmaya çalışılmaktadır (peace-making). Bir sonraki aşamada ise taraflar silahları da bıraktıktan sonra siyasi olarak da bir çözüm arayışına girilmektedir(peace-keeping). Siyasi olarak da bir çözüm sağlandıktan sonra ise asıl hedef olan taraflar arasında kalıcı barışın inşa edilmesi aşamasına geçilmektedir (peace-building). Esasen çatışmanın bir daha yaşanmaması için yapılması gerekenler de bu aşamaya dahil olmaktadır. Esasen arabulucunun görevi de sadece peace- making ve peace-keeping aşamaları ile sınırlı kalmamakta ve peace-building aşamasında da katkı sunması beklenmektedir. Bu aşamada yapılması gerekenler kısa vadede ve uzun vadede yapılması gerekenler olarak ayrılmaktadır. Çalışma kapsamında ayrıca bir barış inşa stratejisi olarak track-two diplomasiye de yer verilecektir. Bu çerçevede kısa vadede yapılması gerekenler;

-Geçici hükümet oluşumu: Kısa vadede yapılması gereken en öncelikli şey bölgede halk tarafından meşruiyeti kabul edilen bir hükümet oluşturulmasıdır. Ancak genel olarak denilebilir ki hükümet oluşturacak seçim mekanizması çatışma bölgelerinin birçoğunda bulunmamaktadır ve bu çerçevede arabulucu aktörlerin ve BM Örgütü'nün yardımı gerekebilmektedir.²⁰¹

-Güvenliğin Tesisi: Çatışma sonrası önemli konulardan biri de bölgede çatışma sonrası otorite boşluğundan kaynaklı güvenlik sorununun çözülmesidir. Oluşturulacak hükümetin önceliği de güvenliği sağlamak olmalıdır.²⁰²

-Adaletin sağlanması: Suçluların cezalandırılması genel olarak barışın sağlanmasına olumlu olarak katkıda bulunmaktadır. Bu nedenle tüm suçlular bulunamasa da en azından üst düzey sorumluların yargı önüne çıkartılması sonraki dönem açısından uyum için önemli bir faktördür.²⁰³

-Anayasa oluşturulması: Anayasa toplumun gelecekte alacağı şekil açısından en önemli araçlardan biridir ve bu nedenle dikkatle üzerinde durulması gerekmektedir. Anayasa açısından kurucu meclisin yapısı ve anayasanın içeriği gibi unsurlar özellikle dikkat çekmektedir. Kurucu meclisin çoğulcu bir yapıda oluşması halkın her kesiminin bu mecliste temsil edilmesi gerekmektedir.²⁰⁴ Anayasa içeriğinde ise nasıl bir sistem öngörülürse görülsün, çok partili bir yapı, siyasi partiler arası rekabet, belirli aralıklarla yapılan seçimler, ifade özgürlüğü, hukukun üstünlüğü ve yargı bağımsızlığı, basın ve muhalefet özgürlüğü vb. temellere dayanmalıdır.²⁰⁵

Uzun vadede yapılması gerekenler ise;

-Tarafları ortak bir amaç çerçevesinde birleştirmek: Ortak amaç kavramı burada tarafların karşılıklı çıkarlarını en üst düzeyde gerçekleştirmek için taraflar arası iş birliğinin zorunlu olduğu alanlara işaret etmektedir.²⁰⁶ Bu ortak amaçlara beraberce

²⁰¹ Yılmaz, “*Toplumlaraarası Çatışmalarda Barışı İnşa Etmek: BM Barış Güçleri ve Alternatif Uyuşmazlık Çözümü*”, s.170.

²⁰² Yılmaz, age, s.171.

²⁰³ Yılmaz, age, s.172.

²⁰⁴ Yılmaz, age, s.170.

²⁰⁵ Hanna Lerner Making Constitutions in Deeply Divided Societies, Cambridge University Press, 2011, Aktaran: Yılmaz, “*Toplumlaraarası Çatışmalarda Barışı İnşa Etmek: BM Barış Güçleri ve Alternatif Uyuşmazlık Çözümü*”, s.174.

²⁰⁶ Yılmaz, “*Toplumlaraarası Çatışmalarda Barışı İnşa Etmek: BM Barış Güçleri ve Alternatif Uyuşmazlık Çözümü*”, s.175.

çalışarak ulaşacak olan taraflar iş birliğinin getirisinin daha fazla olduğunu fark ederek daha ileri seviyede iş birliğine yatkın hale gelebilirler.

-Eğitim sisteminde karşılıklı önyargıları kırarak revizyonlar: Eğitim kuşakların tecrübelerinin de bir aktarım yolu olması hasebiyle önem arz etmektedir. Diğer taraftan eğitim uyuşmazlıklarda karşılıklı olarak olumsuz tecrübelerin ve önyargıların değişmesi için en etkili araçlardan biridir. Eğitim aracılığı ile önyargıları ve düşmanlık hisleri karşılıklı olarak ortadan kaldırılabilir ve taraflar arasında farklı bir ilişki kurulması mümkün hale gelebilecektir. Eğitimin böyle bir yöne evrilmesi için yapılması gerekenler ise; eğitimin ayrımcılığa yol açan ve kimlikleri dışlayan bir yapıdan arındırılması ve eşitlik temelinde yeniden düzenlenmesi, düşmanlıkların eğitim müfredatına yansıtılmaması, değerlendirmelerin objektif olarak değiştirilmesi, yeni jenerasyonlara hoşgörü ve barışı aşılacak bir müfredat oluşturulması, çok yönlü düşünmeyi teşvik etmesi, objektifliğin temel kriter olması, barışı teşvik edici olmasıdır.²⁰⁷

-Taraflar arasında karşılıklı güven oluşturma: Eğitim ile genç jenerasyonlar düşmanlık duygularından arındırılrsa da toplumun geri kalanı için de yapılması gerekenler vardır. Karşılıklı önyargılar çatışmalarda büyük rol oynamaktadır. Bu önyargıların silinmesi ise öncelikle güven ile mümkün olmaktadır. Tarafların bir araya gelmesi güven tesisi noktasında önemli fayda sağlayabilmektedir. Bu aşamada toplumların bir araya gelmesi noktasında önemli bir araç olarak Track-two diplomasi kullanılabilir ki ileride bu konuya değinilecektir bu nedenle şimdilik sadece ismen belirtmekle yetinilecektir.

-Demokratik atılımlar: Demokratikleşme yönetsel bazda çatışmacı eğilimin azalması noktasında önemli bir araç olmaktadır. Gerek demokratik çerçevede oluşturulan denetleme yapısı ve gerekse çoğunlukçu yapısıyla oluşan karar alma mekanizmalarıyla ayrıca toplumun haber alma hakkına katkıda bulunan medya ile çatışmanın önlenmesinde büyük etki oluşturmaktadır. Tam tersi yönetim yapılarına ise bu denge ve denetleme mekanizmalarının olmaması sebebiyle çatışma oluşması daha kolay olmaktadır. Bu noktada Demokratik Barış Teorisi konuyu anlamak bağlamında incelenebilir. Demokratik Barış teorisi demokrasilerin kendi içerisinde

²⁰⁷ Yılmaz, age, s.186.

savaşmadıklarını ve meydana gelen çatışmaların genellikle demokrasiler ile demokratik olmayan yönetimler arasında olduğuna işaret etmektedir.

-Ekonomik destek: Ekonomik refahın toplumsal arası çatışmaları azaltıcı rol oynadığı bilinmektedir. Bu noktada ülkelerin refah seviyesi artıp gelir dağılımında adalet sağlandıkça çatışma eğilimi azalmaktadır.

-Medya Yardımı: Medya çatışmayı engelleyici rolü bakımından önem arz etmektedir. Bu noktada medyanın katkısı dolaylı olmakta ve asıl amacı reyting olsa da dolaylı olarak çatışmanın azalmasına katkıda bulunmaktadır.²⁰⁸ Medya en azından birtakım olayların kamuoyuna duyurulması ve bir tepki oluşturabilmesi açısından işlevsel bir araçtır.²⁰⁹

-Uluslararası konjonktürün uygunluğu: Uluslararası ilişkilerde genel olarak herhangi bir analiz yapılırken birey- devlet- sistem – global boyutu ekleyen bilim insanları da bulunmaktadır- olarak üçlü bir analiz seviyesi belirlenmiştir. Bu analiz seviyeleri, olaylara farklı aşamalardan bakarak analizi genişletmeye ve farklı boyutları göz önüne serme noktasında önemli katkılar sunmaktadır. Analizlerin sistem boyutu genel olarak uluslararası sisteme –konjonktüre- işaret etmekte ve buradan kaynaklı etkilere dikkat çekmektedir. Bu noktada uluslararası sistemin istikrarlı olması ise çatışmaların azalmasına katkıda bulunmaktadır. Örneğin bir çatışmada tarafların birine sağlanacak uluslararası destek çatışma konusunda tarafları cesaretlendirebilecekken uluslararası boyutta gelecek bir tepki ise tarafları daha kontrollü olmaya sevk edebilecektir.

12. Bir Barış İnşa Stratejisi Olarak Toplamlar Arası (Track-Two) Diplomasi

Diplomasi denilince doğal olarak akla ilk etapta bildiğimiz anlamda klasik araçlarla yönetilen resmi süreç gelmektedir. Track one diplomasi olarak da isimlendirilen bu süreç hükümetler arası bir süreç olarak işlemekte ve toplum kesimleri bu sürece dahil olamamaktadır. Bu nedenle toplum konu kendini ilgilendirmesine rağmen sürecin dışında kalmaktadır. Ancak bu süreç sorunun çözümünde kimi zaman

²⁰⁸ Yılmaz, age, s.219.

²⁰⁹ Yılmaz, age, s.219.

yeterli olamamakta ve daha farklı alternatif yolların kullanılmasına ihtiyaç duyulabilmektedir. Bu noktada devreye Track- Two olarak isimlendirilen toplumlar arası diplomasi girebilmektedir.

Toplumlar arası diplomasi ilk olarak 1982 yılında ABD Dışışleri Servisi eski çalışanlarından Joseph V. Montville tarafından kullanılmıştır. Joseph V. Montville tanımıyla terim birbirlerine düşman grup veya ulus bireyleri arasında, mevcut soruna ilişkin çözüm yolları üretmek amacıyla gerçekleşen gayri resmi iletişimler bütününe işaret etmektedir.²¹⁰ Bu noktada Peter Jones ise toplumlar arası diplomasinin tarihinin en azından Birinci Dünya Savaşı öncesi silahsızlanmayı savunan topluluklara kadar götürülebileceğini bugün anladığımız şekli ile ise 1960’lardan itibaren kullanılan bir yöntem olduğunu belirtmektedir.²¹¹

Louise Diamond and John McDonald ise toplumlar arası diplomasiyi kimi zaman hükümet dışı aktörler olarak da tanımlanan kişiler, gruplar ve vatandaşlar arasındaki hükümet dışı, informal iletişim ve icraatlar olarak tanımlamıştır.²¹² En geniş anlamda ise gruplar ve bireyler arasındaki resmi süreçlerin dışında gelişen etkileşimdir.²¹³ Diğer taraftan bazı bilim insanları toplumlar arası diplomasiyi tarafları resmi sürece hazırlayan bir aşama olarak görmüşlerdir.²¹⁴ Bu çerçevede toplumlar arası diplomasi, resmi diplomasiyi tamamlayıcı bir unsur olarak düşünülebilir. Çünkü resmi kanallarla varılan anlaşmalar toplum desteği olmaksızın kalıcı çözüm oluşturmamaktadır.²¹⁵

²¹⁰ Joseph Montville , “The Arrow and The Olive Branch: A Case for Track Two Diplomacy”, Volkan, Vamık D., v.d. (Ed.), *The Psychodynamics of International Relationships*, London, Lexington Books, 1990, p. 162, Aktaran, M. Ercan Yılmaz, *Uyuşmazlık Çözümünde Toplumlar Arası Diplomasi Yöntemi*, Akademik Fener, ss:42-47, s.43.

²¹¹ Peter Jones, Filling a critical gap, or just wasting time? Track Two diplomacy and regional security in the Middle East, p. https://www.peacepalacelibrary.nl/ebooks/files/UNIDIR_pdf-art2726.pdf (e.t.5.12.2020)

²¹² Louise Diamond and John McDonald ,*Multi-Track Diplomacy: A Systems Approach to Peace*, Kumarian Press Books, 1991, p.1, Aktaran: Kaye, *Talking to the Enemy: Track Two Diplomacy in the Middle East and South Asia*, Rethinking Track Two Diplomacy, p. 5

²¹³ Dalia Dassa Kaye, *Talking to the Enemy: Track Two Diplomacy in the Middle East and South Asia*, Rethinking Track Two Diplomacy, RAND Corporation, pp.1-29, p.5.

²¹⁴ Peter Jones, *Track Two Diplomacy: In Theory And Practice*, Stanford University Press, California 2015, p. 8.

²¹⁵ Yılmaz, *Uyuşmazlık Analizi ve Çözümü: İnsan Uyuşmazlıklarının Kaynakları ve Çözüm Paradigmaları*, s.175

Toplumlar arası diplomaside süreç yine bir arabulucu tarafından yürütülmektedir. Bu çerçevede arabulucu taraflardan eşit sayıda görüşmeci seçerek (15-20 arası olabilmektedir) gayri resmi, periyodik problem çözüm toplantıları düzenlemektedir. Toplantılar, genellikle tarafsız bir mekanda yapılmaktadır.²¹⁶ Katılımcıların kim olacağına ilişkin ise belli bir kriter olmamakla beraber önyargılı olmayan, farklı fikirler duymaya ve karşı tarafı dinlemeye hazır olan bireylerin davet edilmeleri süreç için önem arz etmekte ayrıca seçilen kişilerin olabildiğince toplum içinde söz sahibi, çevrelerini etkileyebilecek, grup lideri konumunda olan kişilerden seçilmelerinde de fayda bulunmaktadır.²¹⁷ Ayrıca bu aşamada gençlerden de seçilenler olabilmektedir. Adayların eşit statüdeki bireylerden seçilmesi de önemlidir.²¹⁸ Süreçte katılımcılar genel olarak “kartopu yöntemi” ile seçilmektedirler.²¹⁹ Toplantı süresi ortalama iki ila dört saat olarak belirlenebilir. ²²⁰Genel olarak zamanlama konusunda ise bir sınırlama bulunmamakla beraber makul zaman ölçüsünün geçerli olduğu söylenilebilir.

Resmi anlamdaki diplomasiden farkı ise bu defa sürecin resmi temsilciler aracılığıyla değil, toplum kesimleriyle yürütülmesidir. Bu noktada daha toplumlar arası diplomasinin daha tabana yaygın bir model olduğunu söylemek mümkündür. Bu çerçevede resmiyetten daha uzak ve tarafların birbirleri ile doğrudan muhatap olması açısından toplumlar arası diplomasi önemli katkılar sunabilecektir. Diğer taraftan toplumlar arası diplomasi süreç içerisinde taraflar arasında bir dostluk oluşturabilme , bireysel değişimlerin toplum çapında yaygınlaşması ayrıca resmi süreçler içerisinde dile getirilemeyen ve konuşulamayan çözüm önerilerinin toplumlar arası diplomasi sürecinde daha serbest bir şekilde konuşulabilme olanağı da sunmaktadır bu da sürecin güçlü yönlerine işaret emektedir.²²¹ Katılımcıların klasik diplomaside olduğu gibi bir sorumluluğu ve süreç sonunda seçim vb. kaybetme kaygısı olmadığı için, resmi

²¹⁶ Yılmaz, *Uyuşmazlık Çözümünde Toplumlar Arası Diplomasi Yöntemi*, s.43

²¹⁷ Herbert Kelman, “The Interactive Problem Solving Approach”, Crocker, Chester A. v.d. (Ed.), *Managing Global Chaos*, Washington D.C., United States Institute of Peace Press, s. 501-519, Aktaran :Yılmaz, *Uyuşmazlık Çözümünde Toplumlar Arası Diplomasi Yöntemi*, s.43.

²¹⁸ Yılmaz, *Uyuşmazlık Çözümünde Toplumlar Arası Diplomasi Yöntemi*, s.43.

²¹⁹ Yılmaz, *Uyuşmazlık Çözümünde Toplumlar Arası Diplomasi Yöntemi*, s.43.

²²⁰Yılmaz, *Uyuşmazlık Analizi ve Çözümü: İnsan Uyuşmazlıklarının Kaynakları ve Çözüm Paradigmaları*,s 175.

²²¹ Yılmaz, *Uyuşmazlık Çözümünde Toplumlar Arası Diplomasi Yöntemi*, s.43.

söylemlerden farklı alternatifler daha rahat konuşulabilmektedir.²²² Üretilen çözüm önerileri bağlayıcı olmasa dahi dile getirilip konuşulabilmesi bile taraflar arasında iletişim kurulabilmesi açısından önemlidir. Taraflar arasında kurulan iletişim ileride de çatışmayı önleme potansiyeli açısından değerlidir. Toplumlar arası diplomasi çatışmanın şiddetlenmemesi ve çatışma sonrası barış inşası aşamasında da etkili olabilmektedir.²²³ Bu nedenle etkin kullanılmasında fayda olabilir.

Tüm bu olumlu yanlarına karşın, toplumlar arası diplomasinin zayıf yanları da bulunmaktadır. İlk olarak taraflar arasındaki düşmanlık hislerinin bireyler üzerinde yarattığı toplumsal baskı- bireyin hain olarak nitelendirilmesi ve dışlanması-, bireysel bazda düşünce değişse de grup olarak değişmemesi, kimi zaman da arabulucunun tüm çabalarına rağmen bireysel düşmanlık hisleri nedeniyle olumlu bir iletişim gerçekleşmemektedir.²²⁴

Toplumlar arası diplomasinin arabuluculuk sürecinde de kullanılması ve sorunun sadece resmi boyutta değil toplumca da tartışılmasının geleceğe yönelik önemli faydaları olabilir. Arabulucular bu boyutu ihmal etmemeli ve mutlaka toplumlararası diplomasiyi de devreye sokmalıdırlar. Hem klasik hem de toplumlar arası diplomasi yöntem olarak bir arada kullanıldığında barış inşasına yönelik ciddi katkı sağlanabilir.

²²² Jeffrey Mapendere, Track One and a Half Diplomacy and the Complementarity of Tracks, Culture of Peace Online Journal, Vol: 2, No:1, pp: 66-81, p.68

²²³ Mapendere, agm, s.68

²²⁴ Yılmaz, Uyuşmazlık Çözümünde Toplumlar Arası Diplomasi Yöntemi, s.46.

II. BÖLÜM BOSNA-HERSEK KRİZİ VE ARABULUCULUK SÜRECİ

Çalışmanın bu bölümünde Bosna-Hersek Krizi ve bu krizde arabuluculuk süreci incelenecektir. Bosna- Hersek krizini anlayabilmek için ise öncelikle Yugoslavya tarihi ve Yugoslavya'nın dağılışını etkileyen faktörler analiz edilecektir. Bu çerçevede Balkan tarihi ile alakalı kısa bir bilgi verildikten sonra tarihsel süreç içerisinde Güney Slavlarının birleşme çabaları ve Yugoslavya'nın kuruluş aşaması incelenecektir. Daha sonraki aşamada Yugoslavya'nın dağılışı ve Bosna- Hersek kriziyle birlikte uluslararası toplumun -ABD ve AT özelinde- krize müdahil oluş süreçlerine ve arabuluculuk çabalarına yer verilecektir.

1. Balkan Tarihi

Yugoslavya'nın dağılışını ve sonrasındaki süreci anlamak için bölgenin tarihini anlamak gerekmektedir. Çünkü süreci etkileyen dinamiklerin temelleri tarihseldir. Bu nedenle Yugoslavya ve Yugoslavya'nın dağılışı sonrasındaki süreci anlamak için bölgenin tarihine bakmak yararlı olacaktır.

Bugünkü bölge halkları, bölgeye 4. ve 6. yüzyıllar arasındaki göçleriyle yerleşmişlerdir. ²²⁵Bugün bölgede çoğunlukta olan Slavlar, Balkanlara 5. yüzyılın sonunda Karpatların kuzeyinden gelmişler, ilk dönemde Avarlar'ın egemenliğini kabul etmiş tarımla uğraşıp yerleşik düzeni benimsemişler; Slavlar daha sonra güneye yayıldıklarında Bizans İmparatorluğu Slavlardan paralı asker olarak faydalanmıştır. ²²⁶ Slav halkları bölgede devlet kurmuş olsa da uzun süreli olmamıştır. Bunun nedeni ise;²²⁷

- O dönemde Balkan coğrafyasında Frank-Macar-Bulgar rekabeti

-Kabile şeklinde oluşan Slav toplum yapısının daha geniş örgütlenmeye izin vermemesi

²²⁵ Tanıl Bora, *Milliyetçiliğin Provokasyonu Yugoslavya*, 2. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2018, s.24.

²²⁶ İrfan Kaya Ülger, *Yugoslavya Neden Parçalandı? : Balkan Dramının Perde Arkası*, 2. Baskı, Umuttepe Yayıncılık, Kocaeli, 2016, s.22.

²²⁷ Ülger, a.g.e.,s.22-23.

Bölgedeki tek Müslüman etnik unsur olan Boşnaklar bölgeye M.Ö 2000 yılında gelmiş olup kökleri İlirlere dayanmaktadır.²²⁸

Bu unsurlardan en uzun süre bağımsızlığını koruyan Sırlar olmuş, Kral Stephan Duşan 1346 yılında Üsküp'te Sırların, Yunanlıların, Bulgarların ve Arnavutların tek hakimi unvanını almıştır.²²⁹ Devlet geleneğinde Bizans yapılanmasını örnek alan Sırlar Kosova Meydan Savaşı ile Osmanlı Devletine katılmıştır.²³⁰ Sırbistan'ın ardından 1478 yılında Karadağ da Osmanlı egemenliğine girmiş, Makedonya ise zaten 1371 yılından itibaren Osmanlı egemenliğinde bulunmaktaydı.

Balkanların tarihinin, büyük güçler arasındaki çatışmalarla belirlendiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Balkan coğrafyası ilk dönemlerden itibaren çeşitli güçlerin mücadele alanı olmuştur. Bu mücadele yakın tarihte ise Osmanlı-Avusturya ve Osmanlı Devletinin gerileyip bölgede hakimiyetini kaybetmesi ile Rusya - Avusturya ekseninde devam etmiştir. Tüm bu çatışmalardan sonra bölge halklarının kendi içindeki mücadeleleri devam etmiştir.

1.1.Yugoslavya Federasyonu

Yugoslav sözcüğü, Sırp- Hırvat dilinde “*Güney Slavlar*” Yugoslavya ise “*Güney Slavların Yurdu*” demektir ve kelime ilk olarak 1839 yılında Sırp tarihçi Teodor Pavlaviç tarafından kullanılmıştır.²³¹ Bu noktada Sırlar, Bulgarlar, Hırvatlar ve Slovenler Güney Slav uluslarını; Polonyalılar, Çekler, Slovaklar Batı Slav uluslarını; Ruslar, Ukraynalılar ve Belaroslular ise Doğu Slav uluslarını oluşturmaktadırlar. Bosna-Hersek'te yaşayan Boşnaklar da Slav kökenlidirler.²³²

Bu uluslar arasındaki farklılıklar din ve mezhep üzerinden şekillenmektedir.²³³ Örneğin aynı dili farklı şekilde ve farklı alfabelerle konuşan Sırlar ile Hırvatlar mezhepsel yönden ayrılmaktadırlar; Sırlar Ortodoks mezhebine bağlı iken Hırvatlar

²²⁸ Cemile Haliloviç Tekin, *Bosna-Hersek Devleti 1991-2011*, 3. Baskı, Çizgi Yayıncılık, Konya, 2012, s.2.

²²⁹ Bora, *Milliyetçiliğin Provokasyonu Yugoslavya*, s.25

²³⁰ Bora, *Milliyetçiliğin Provokasyonu Yugoslavya*, s.25

²³¹ Mediha Akarslan, *Bosna - Hersek ve Türkiye*, Alternatif Üniversite, Ağaç Yayınları, İstanbul 1993,s11

²³² Ülger, age, s.13.

²³³ Ülger, age, s.14.

Katolik mezhebini benimsemişler, Boşnaklar ise 15. yüzyılda İslam dinini benimsemişlerdir.²³⁴ Slovenler ise Frank krallığı etkisinde kalarak Katolik mezhebini benimsemişlerdir.²³⁵ Diğer taraftan bölgede dil açısından da farklılıklar vardır; her ne kadar kullanılan diller benzer olsa da zaman içerisinde farklılıklar oluşmuştur.²³⁶

Yüzyıllarca Osmanlı Devleti ve Avusturya- Macaristan imparatorluğu egemenliği altında yaşayan Slavlar arasında, Osmanlı Devletinden ve Avusturya- Macaristan İmparatorluğu'ndan ayrılıp bağımsız olma fikri 1789 Fransız ihtilali sonrası gelişen milliyetçilik akımı ile oluşmuştur. Slavlar arasında bu egemenliğe karşı oluşan tepkinin göstergesi olan Panslavizm düşüncesi ilk defa Slovak yazar J. Henkel tarafından 1826 yılında gündeme getirilmiş; 1830-1848 devrimleriyle beraber etkisi artarak yayılmış ancak bu düşüncenin giderek Rusya'nın himayesinde bir birlik amacına evrilmesi bu görüşün terk edilmesine neden olmuştur.²³⁷

Çalışmaya konu olan Yugoslavya aslında ikinci Yugoslavya'dır. Birinci Yugoslavya ise esasen Sırp-Hırvat-Sloven krallığının isim değiştirmesi ile Yugoslavya adını almıştır. Güney Slavlarının ilk birlik denemesi olan Sırp-Hırvat- Sloven Krallığı 1918 yılı Aralık ayında Slovenya, Hırvatistan, Bosna –Hersek, Bačka, Dalmaçya, Banat bölgelerinin bir araya gelerek devlet kurmaları ile oluşmuştur.²³⁸ Slav uluslar arasında birlik kurma fikri I. Dünya Savaşı öncesinde çok destek görmemiştir. Bunun iki nedeni olduğu söylenebilir:

- Büyük güçlerin bu fikre destek vermemeleri; I. Dünya Savaşı'ndan galip ayrılan İtilaf devletleri ve özellikle İngiltere Balkan coğrafyasında kurulacak bir Slav birliğinin Rusya'nın bölgede etkinliğini arttıracakını düşünmüşler ayrıca Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun dağılmasını kendi politikaları açısından uygun görmemişlerdir.²³⁹ Diğer taraftan bölgede Sırp- İtalyan çıkarları da çatışmaktadır her iki devlet de Avusturya- Macaristan İmparatorluğu'ndan Hırvatistan'ın Dalmaçya kıyılarını

²³⁴ Ülger, age, s.14.

²³⁵ Bora, *Milliyetçiliğin Provokasyonu Yugoslavya*, s.24.

²³⁶ Bora, *Milliyetçiliğin Provokasyonu Yugoslavya*, s.24.

²³⁷ Nesrin Kenar, *Bir Dönemin Perde Arkası Yugoslavya: Yugoslavya Sorununun Ulusal ve Uluslararası Boyutu*, 1. Baskı, Palme Yayıncılık, Ankara, 2005, s.27.

²³⁸ Ülger, age, s.31.

²³⁹ Ülger, age, s.33.

istemektedir ayrıca İtilaf devletleri İtalya'yı yanlarında savaşa sokabilmek için İtalya'ya Slovenya ve Hırvatistan topraklarının bir kısmını vermeyi taahhüt etmişlerdir.²⁴⁰

- Slav uluslarının kendi aralarındaki düşünce farklılıkları: O dönemde Slav ulusları farklı amaçlara ve farklı gelecek tahayyüllüne sahiplerdir. Sırbistan Büyük Sırbistan ülküsü çerçevesinde hareket ederken Slovenler ve Hırvatlar daha fazla özgürlük talebinde bulunmuşlardır.²⁴¹

Güney Slav Birliği hedefi I. Dünya Savaşı'nın başlangıcında Sırbistan tarafından dile getirilmiştir. Sırbistan Başbakanı (Yunanistan'da kurulan Sırp hükümeti) Nikola Paşiç tarafından Niş Deklarasyonu ile açıklanan bildirge uyarınca Sırbistan'ın amacı Sırp-Hırvat-Sloven halklarını bir araya getirmektir.²⁴² Sloven ve Hırvatlar da 1915 yılında Yugoslavya Komitesi adında, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu egemenliğinde yaşayan Slavların sorunlarını İtilaf devletlerine anlatmak amacıyla bir örgüt kurmuşlardır.²⁴³ Ancak Sırp-Slovenlerin ve Hırvatların bir arada yaşayacakları bir devlet fikri esasen İtalya ile İtilaf devletleri arasında İtalya'nın İtilaf devletleri yanında savaşa katılması karşılığında Slovenya ve Hırvatistan'ın Dalmaçya kıyılarının İtalya'ya bırakılmasını öngören bir anlaşma imzalandığının öğrenilmesi ile kabul görmüştür.²⁴⁴ Daha önce planlanan devlet daha küçük çaptadır.

Güney Slav halkları Osmanlı Devleti veya Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'na karşı bağımsızlık sürecinde iş birliği yapabilmelerine karşın birlikte devlet kurma sürecinde kendi aralarında birtakım anlaşmazlıklar ortaya çıkmıştır. Bu anlaşmazlıklar tarafların kurulacak devlete yönelik bakış açılarından kaynaklanmaktadır. Diğer taraftan oluşturulacak devletin idare şekli taraflar arasında ihtilafa neden olmuştur Örneğin Hırvatistan –Sırbistan arasında oluşturulacak birliğin niteliği konusunda uyuşmazlık söz konusu olmuştur, Karadağ da aynı şekilde oluşturulacak birliğin şekline ilişkin sorunlar yaşamıştır.²⁴⁵

²⁴⁰ Kenar, age, s.39-40.

²⁴¹ Ülger, age, s.32.

²⁴² Ülger, age, s.33.

²⁴³ Ülger, age, s.34.

²⁴⁴ Ülger, age, s.34.

²⁴⁵ Kenar, age, s.45.

Hırvatlar ve Sırp lar daha katı bir birlikten yana tavır alırken, Slovenler federasyon tarzı daha yumuşak bir yapıdan yana olduklarını belirtmişlerdir.²⁴⁶ 1917 yılında yayınlanan Korfu Deklarasyonu ile kurulacak Sırp - Hırvat – Sloven Krallığının Sırp Karayorgiyeviç hanedanlığı yönetiminde anayasal, demokratik, parlamenter monarşi olacağını açıklamışlar ayrıca devletin üniter yapıda olması konusunda da uzlaşmaya varmışlar, 29.10.1918 tarihinde Zagreb’ te meclis açılmış, 04.12.1918 tarihli ilk oturumda da devletin kurulduğu açıklanmıştır.²⁴⁷ Sırp –Hırvat – Sloven Krallığı kurulduğunda nüfusunun 12.055.638 kişi olup bunun 4.704.876 kadarı Sırp ve Karadağlı, 2.889.102 kadarı Hırvat, 1.023.588 kadarı Sloven, 759.656 kadarı Boşnak, 630.000 kadarı Makedon, 512.207 kadarı Alman, 483.871 kadarı Arnavut, 472.079 kadarı Macar, 183.563 kadarı Romen, 143.453 kadarı Türk, 11.630 kadarı İtalyan, 198.857 kadarı diğer Slavlar ve diğer etnik unsurlardan oluşmakta nüfusun %75’i tarımla uğraşmaktadır.²⁴⁸ Devlet 248.000 kilometrekare toprağa sahiptir.²⁴⁹

Oluşturulan bu krallık giderek Sırp etkisi altına girmiştir. 28 Haziran 1921 tarihinde – Kosova Meydan Savaşı’nın yıl dönümü ve Avusturya Macaristan veliahtının vurulduğu gün- devletin daha fazla Sırp etkisine girmesine neden olacak anayasa tasarısı meclisten geçmiştir.²⁵⁰ Bu çerçevede en fazla baskı Hırvatlar a yönelik olmuştur çünkü Hırvat Cumhuriyetçi Köylü Partisi lideri Stephan Radiç bağımsız Hırvat Köylü Cumhuriyeti için kampanya başlatmış ve iki yüz bin imza toplamıştır.²⁵¹ Stephan Radiç bu nedenle bir süre tutuklu kalmış 1924 yılında ise Komünist Enternasyonelle bağlantı kurduğu için hapsedilmiş ve partisi 1925 seçimlerine katılamamıştır. Sonraki süreçte daha uzlaşmacı bir çizgi izlese de temel anlaşmazlıklar devam etmiş, muhalefet yeniden sertleşmiş ve Stephan Radiç 1928 yılında bir Sırp vekil tarafından öldürülmüştür. Bu nedenle 6 Ocak 1929 yılında kral parlamentoyu feshederek idareye el koymuş idari sınırlar yeniden tanımlanmış ve yeni bir anayasa

²⁴⁶ Bora, *Milliyetçiliğin Provokasyonu Yugoslavya*, s.43.

²⁴⁷ Ülger, age, s.35.(Jelavić)

²⁴⁸ Hakan Demir, “Yugoslav Krallığı Siyasal Yaşamında Hırvat Sorunu(1929-1941)”, *Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi*, Cilt.6, Sayı.1, ss.57-77, s.58.

²⁴⁹ Kenar, age, s.45.

²⁵⁰ Bora, *Milliyetçiliğin Provokasyonu Yugoslavya*, s.48.

²⁵¹ Bora, *Milliyetçiliğin Provokasyonu Yugoslavya*, s.48 .

yürürlüğe konulmuştur.²⁵² Ülke “*bonovina*” olarak adlandırılan 9 idari bölgeye ayrılmıştır. Kral aynı zamanda anayasayı yürürlükten kaldırmış, tüm siyasal partilerin faaliyetlerine son vermiş, ulusal sembolleri yasaklamıştır. ²⁵³ Bu süreçte kral ülkenin adını da Yugoslavya Krallığı olarak değiştirmiştir. Bu dönem 6 Ocak diktatörlüğü olarak adlandırılmaktadır.²⁵⁴ 6 Ocak diktatörlüğü 1935 yılında gerçekleşen seçimlerle sona ermiştir.

Oluşturulan Sırp- Hırvat Sloven Krallığı istenilen amaca ulaşamamış, Güney Slav halkları arasında bir bütünleşmeyi sağlayamamış ve Yugoslav üst kimliği oluşturamamıştır. Bunun nedeni ise daha önce belirtildiği gibi devletin zamanla Sırp etkisine girmesidir. Sırlar en kalabalık nüfusu oluşturdukları için krallık içerisinde avantajlı bir konuma sahiptirler.

Çalışmaya konu olan Yugoslavya ise İkinci Dünya Savaşı sonrasında Josip Broz Tito önderliğinde kurulan Yugoslavya Federasyonu’dur. Bu federasyon içerisinde 6 federe cumhuriyet -Sırbistan, Slovenya, Hırvatistan, Bosna –Hersek, Makedonya, Karadağ- ve Sırbistan içinde iki bağımsız bölge -Voyvodino ve Kosova- bulunmaktadır. Ayrıca Yugoslavya beş ulus, dört dil, üç din, iki alfabeyi bulundurmaktadır.²⁵⁵ Yugoslavya topraklarının yüzölçümü 223.000 kilometrekare, nüfusu ise yaklaşık 23 milyondur.²⁵⁶

1.1.1. Federal Yugoslavya’nın Oluşumu

Yugoslavya II. Dünya Savaşı sırasında Almanya ve İtalya tarafından işgal edilmiştir. Almanya Slovenya’yı; İtalya Karadağ, Slovenya’nın güneyi ve Dalmaçya kıyılarını işgal etmiştir.²⁵⁷ Esasen 1942 yılının Mart ayında Mihver’e katılmış olan Yugoslavya’da 27.03.1942 tarihinde anlaşmadan rahatsız olan havacı general Duşan Simović cuntası tarafından kralın yerinden edilerek yönetime el

²⁵² Bora, *Milliyetçiliğin Provokasyonu Yugoslavya*, s.50 .

²⁵³ Kenar, age, s.53.

²⁵⁴ Demir, agm, s.61

²⁵⁵ Gül Tuğba Dalcı-Adnan Dal, “Soğuk Savaş Sonrası Bosna-Hersek Bağımsızlık Süreci ve Aliya İzzetbegović”, *Yalova Siyasi Bilimler Dergisi*, Cilt:6, S:11, ss.107-129, s.112.

²⁵⁶ Burak Tangör, *Avrupa Güvenlik Yönetişimi; Bosna Kosova ve Makedonya Krizleri*, 1. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2008, s.95

²⁵⁷ Kenar, age, s.60.

konulması sonucu, 06.04.1942 tarihinde Almanya Yugoslavya'yı işgal etmiş, 17.04.1942 tarihinde Yugoslav Ordusu teslim olmuştur.²⁵⁸

Bu sırada Sırbistan Almanya'nın o dönemki politikaları için önemli bir konuma sahip olmuş ayrıca bu süreçte bir de bağımsız Hırvatistan kurulmuş ancak kuzey-güney ekseninde iki etki alanına bölünmüştür.²⁵⁹ Bağımsız Hırvatistan devleti Ustaşa rejimi tarafından kurulmuştur.

Almanya Sırbistan'ı işgal merkezi olarak belirlemiş diğer taraftan Kosova Arnavutluk'a; Makedonya Bulgaristan'a; Slovenya'nın güneyi ile Dalmaçya İtalya'ya verilmiştir.²⁶⁰ Almanya burada bir Hırvat –Sloven devleti kurmuş ve bu devlet Nazi Almanyası ile ittifak imzalamış, bu gelişme üzerine kral ve bakanlar ülkeden ayrılmış ülkeyi dışarıdan yönetmeye çalışmışlardır.²⁶¹

Bu işgal karşısında Yugoslav halkı farklı örgütler ile direnişe başlamıştır. Bu örgütlere örnek olarak Yugoslav Ordusu Çetnik Müfrezesi ve Partizanlar verilebilir. Çetnikler krala ve eski rejime bağlı kalmışlardır.²⁶² Çetniklerin liderliğini General Draza Mihailovic yapmıştır.²⁶³ Partizanlar örgütünün ise daha farklı bir yapısı vardır. Partizanlar örgütünün temelini İspanya iç savaşında Franko'ya karşı savaşan Yugoslav gönüllüleri oluşturmuştur.²⁶⁴ Liderliğini Yugoslav Komünist Partisi genel sekreteri Josip Broz Tito'nun yaptığı Partizanlar bütün partilerle görüşme imkânı aramış ve gerilla taktiği kullanmıştır.²⁶⁵ Bu süreçte Bosnalı Sırplar Partizan örgütünü desteklemekte iken Bosnalı Müslümanlar ise Ustaşa hareketini desteklemişlerdir.²⁶⁶

İki örgütün birlikte hareket etmesi gündeme gelmişse de iki örgütün mücadeleye dair görüşleri farklı olduğu için bu mümkün olmamıştır.²⁶⁷ Partizanlar ve Yugoslav Ordusu Çetnik Müfrezesi arasındaki temel ayrılık noktası ise

²⁵⁸ Bora, *Milliyetçiliğin Provokasyonu Yugoslavya*, s.51.

²⁵⁹ Barbara Jelavich, *Balkan Tarihi 2*, Çev: Zehra Savan- Hatice Uğur, Küre Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, 2013, s.277.

²⁶⁰ Bora, *Milliyetçiliğin Provokasyonu Yugoslavya*, s.53.

²⁶¹ Akarslan, age, s.24.

²⁶² Jelavich, age, s.281.

²⁶³ Kenar, age, s.62.

²⁶⁴ Bora, *Milliyetçiliğin Provokasyonu Yugoslavya*, s.55.

²⁶⁵ Jelavich, age, s.282.

²⁶⁶ Kenar, age, s.65.

²⁶⁷ Jelavich, age, s.282.

Yugoslavya'nın geleceği konusundadır. Yugoslav Ordusu Çetnik Müfrezesi krala ve eski sisteme bağlı kalırken Partizanlar ve özellikle lideri Josip Broz Tito'nun görüşü ise Yugoslavya'yı oluşturan tüm unsurların haklarının eşit şekilde temsilini öngören bir yapıyı savunmaktadır.²⁶⁸

Zaman içerisinde Partizanların ülke içinde daha aktif olduğu görülmüştür çünkü Partizanlar daha örgütlü durumdadır ve savaş esnasında savaş sonrası için de hazırlanmışlardır.²⁶⁹ Kontrol altında tuttıkları yerlerde hemen köylü komiteleri örgütlenmekte ve bu komite düzen sağlayıcı bir yerel idare işlevi görmektedir.²⁷⁰ 1942 yılındaki Partizan kongresinde Yugoslavya'nın Ulusal Bağımsızlığı için Antifaşist Konseyi (ANVOJ) oluşturulmuştur. 1943 yılında Yayçe'deki ikinci toplantıda ANVOJ Yugoslav hükümeti olarak açıklanmış, bir vekalet oluşturulmuş ve Dr. İvan Ribar başbakan olmuş, Josip Broz Tito ise mareşal unvanı almış ve askeri yönetimde görev almaya devam etmiştir.²⁷¹ Yine bu konferansta Makedonya'nın Yugoslavya'yı oluşturan altı cumhuriyetten biri olduğu bildirilmiş ve federal yapıya vurgu yapılmıştır.²⁷² Savaş sonrasında da Partizanlar ülkede hakim siyasi unsur olmuş ve ülke içi bir muhalefetin şekillenmesini istememiştir. Bu süreçte Kral Petar ülkeye dönmesinin önce halk oylamasına sonra da bir naibin yürütmeyi ele almasına kadar ülkeye dönmemesine ilişkin karara karşı çıkmış ve anayasanın kral yönetme gücüne sahipken naibin görev almasına izin vermediğini savunmuştur.²⁷³ Ancak Kral Petar bir şekilde saf dışı edilmiştir.

1945 seçimlerinde Partizanlar üstünlük sağlamış olsa da bu seçimde muhalefetin seçimi boykot etmesi, oy kullananların bazılarının savaş öncesi faaliyetlerinin neden gösterilerek dışlanması seçimde Partizanlara önemli avantaj sağlamış ve seçimin güvenliğinin sorgulanmasına neden olmuştur.²⁷⁴ Seçim sonrasında meclis toplanmış ve monarşi kaldırılmıştır.²⁷⁵ 29 Kasım 1945 tarihinde

²⁶⁸ Jelavich, age, s.284.

²⁶⁹ Kenar, age, s.64.

²⁷⁰ Jelavich, age, s.285.

²⁷¹ Jelavich, age, s.285.

²⁷² Jelavich, age, s.286.

²⁷³ Jelavich, age, s.286.?

²⁷⁴ Jelavich, age, s.314.

²⁷⁵ Jelavich, age, s.314.

Demokratik Federal Yugoslavya Cumhuriyeti ilan edilmiş, 1946 yılında ise yeni anayasa kabul edilmiştir.²⁷⁶

İkinci Dünya Savaşı esnasında Yugoslavya ve Arnavutluk diğer balkan devletlerinden farklı tecrübeler yaşamıştır bu nedenle savaş sonrası gelişmeler de diğer balkan devletlerinden farklı seyretmiştir. İlk olarak bir savaş tazminatı ödememiş, SSCB tarafından işgalden kurtarılmadığı için bu görece bir bağımsızlık da sağlamış, SSCB endüstriyel ürünleri kendi ülkesine taşıyamamıştır.²⁷⁷ Bu farklılık Yugoslavya'nın devlet yapılanmasına da etki etmiştir. Devletin din kurumuna yaklaşımı da daha farklı gelişmiştir.²⁷⁸ Devlet dine karşı belli bir tolerans gösterse de bu sınırlı bir hoşgörüdür. Rejim belirli konularda eleştiri kabul etmemiştir. Örneğin Josip Broz Tito'nun yakın arkadaşı Djilas eleştirel nitelikli yazılarından dolayı Merkezi komiteden atılmış ve partiden istifa etmiştir.²⁷⁹

Yugoslavya II. Dünya Savaşı sonrasında Josip Broz Tito ile beraber Balkanlarda önemli bir devlet olacağını ve Avrupa meselelerinde etkin rol oynayama isteğini belli etmiş bu bağlamda Josip Broz Tito 1946-1947 yılları içerisinde Arnavutluk, Polonya, Çekoslovakya, Bulgaristan ve Romanya ile anlaşmalar yapmıştır.²⁸⁰ Daha sonrasında ise Fransa ve İtalya parti temsilcilerinin katılımıyla Kominterne alternatif olarak Kominform kurulmuştur.

Yugoslavya'nın izlediği bu aktif politika SSCB ile sorunlar yaşamasına neden olmuştur. Bu nedenle 1945-1947 yılları arasında dayanışma görüntüsü veren SSCB-Yugoslavya ilişkileri kopma noktasına gelmiştir.²⁸¹ Esasen bu sorunların nedeni savaş öncesine dayanmaktadır. SSCB Partizan hareketinin Çetniklerle bir çerçeve altında bağımsızlık mücadelesi yürütmesini isterken, Partizan örgütünün toplumu sosyalizme yakın örgütlemesinin SSCB-Batı ittifakına zarar vereceğini düşünmüş ve bu durumdan memnun olmamıştır.²⁸² Diğer taraftan SSCB'nin²⁸³

²⁷⁶ Kenar, age, s.69.

²⁷⁷ Jelavich, age, s.413.

²⁷⁸ Jelavich, age, s.413.

²⁷⁹ Jelavich, age, s.413.

²⁸⁰ Jelavich, age, s.343.

²⁸¹ Kenar, age, s.83.

²⁸² Bora, *Milliyetçiliğin Provokasyonu Yugoslavya*, s.58.

²⁸³ Kenar, age, s.83.

- Yugoslavya devrimini veto etmesi;
- Yugoslavya'yı yüzdeler anlaşmasında pazarlık konusu yapması;
- Sosyalizme geçiş sürecinde farklı görüşe sahip olması;
- Arnavutluk ile birleşmeye SSCB'nin karşı çıkması Yugoslavya ile SSCB ilişkilerini olumsuz etkileyen diğer faktörlerdir.

Yugoslavya'nın SSCB'den bağımsız hareket etmeye çalışması da ilişkilerde gerginliğe sebep olmuştur. Yugoslavya'nın izlediği bu bağımsız politikaya örnek olarak Moskova Yayçe kararlarından sonra SSCB'nin bilgilendirilmemesi, SSCB, İngiliz ve ABD'nin istediği gibi halk hükümeti kurulmaması, Arnavutluk üzerinde egemenlik kurulurken ve Yunan iç savaşına müdahil olunurken SSCB onayı alınmamış olması verilebilir.²⁸⁴

Yukarıda bahsedilen sebeplerden dolayı gerilen ilişkiler 1948 yılında kopma noktasına gelmiştir. Stalin 1948 yılında Yugoslavya ve Bulgaristan temsilcilerini Moskova' ya çağırılmış ve bu devletlerin izlemiş olduğu bağımsız politikalardan duyduğu rahatsızlığı belirtmiştir.²⁸⁵ Bu sebeple de Yugoslavya'yı Sovyet Bloğundan ihraç etmiştir.²⁸⁶ Bu noktada Yugoslavya bir tercih yapmak zorunda kalmış ve tercihi SSCB'den bağımsız bir politika izlemek olmuştur. SSCB ise buna karşılık ticaret anlaşması görüşmelerini durdurmuş ve SSCB danışmanları ülkelerine çağırılmıştır.²⁸⁷ Bu noktada Yugoslavya'nın tavrı net olarak ortaya çıkmış, sosyalizmde farklı yollar deneme iradesini belirtmiştir. Bunu da her Doğu Avrupa ülkesinin farklı koşulları olduğu ve bu nedenle kendilerine yönelik kurumlar oluşturmalarının gerekliliği tezine dayandırmıştır. 1949 yılında ülkeye bir SSCB müdahalesi gündeme gelince ilişkiler tamamen kesilmiştir.²⁸⁸ SSCB – Yugoslavya ilişkilerinin tekrar düzelmesi ise 1955 Kruşçev ziyareti ile mümkün olabilmektedir.

²⁸⁴ Jelavich, age, s.345.

²⁸⁵ Jelavich, age, s.346.

²⁸⁶ Kenar, age, s.84.

²⁸⁷ Jelavich, age, s.346.

²⁸⁸ Kenar, age, s.85.

SSCB ile ilişkilerin kesilmesinin Yugoslavya açısından hem olumlu hem olumsuz etkileri olmuştur. SSCB'nin müttefik olmaktan çıkıp dış tehdit olması Yugoslavya için içte milliyetçi hareketleri önleyerek birlik sağlanmasını sağlamıştır.²⁸⁹

SSCB – Yugoslavya ilişkilerinin bu şekilde kesintiye uğraması Yugoslavya'yı Batı Bloğuna yaklaştırmıştır. SSCB – Yugoslavya ilişkilerinin geldiği nokta Batı Bloğunun Yugoslavya'yı Batı Bloğuna katma konusunda çaba göstermediğine neden olmuştur. Batı Bloğu bu kapsamda birçok araç kullanmıştır. Örneğin ABD Yugoslavya'yı da kapsayan Truman Doktrini ilan etmiş, Batı Bloğundan Yugoslavya'ya ekonomik yardımlar yapılmıştır.²⁹⁰ SSCB ise buna karşılık Yugoslavya ile ilişkileri düzeltme yoluna gitmiştir.

1.1.2.Yugoslavya'nın Dağılması ve Bosna-Hersek Krizi

1.2. Yugoslavya'nın Dağılması

Josip Broz Tito iktidarda olduğu süre içerisinde Yugoslavya'yı bir denge çerçevesinde yönetmiştir. Josip Broz Tito'nun ölümü sonrasında Yugoslavya'yı bir arada tutan bu denge mekanizmaları işletilememiş, Josip Broz Tito'nun kurduğu sistem tıkanmış ve sonuçta Yugoslavya dağılmıştır. Aşağıda Yugoslavya'nın dağılmasına neden olan faktörler ve dağılma süreci incelenecektir.

1.2.1.Yugoslavya'nın Dağılmasının Nedenleri

Yugoslavya'nın dağılmasının nedenlerini genel olarak iki başlık altında toplamak mümkündür.²⁹¹

-Dış faktörler

Soğuk Savaşın sona ermesi: Tito'nun ölümünden sonra temel birleştirici unsurlarından birini kaybederek bünyesindeki halkları bir arada tutmakta zorlanan Yugoslavya Soğuk Savaş sonrasında da bu noktada zorluklar yaşamıştır. Aralarında

²⁸⁹ Kenar, age, s.87.

²⁹⁰ Kenar, age, s.86.

²⁹¹ Tekin, age, s.12

anlaşmazlık olsa da blok lideri SSCB'nin yıkılması, Yugoslavya içerisinde var olan sorunları tetiklemiş ve sonuç olarak süreç Yugoslavya'nın dağılması ile sonuçlanmıştır.

Soğuk Savaş sonrası Yugoslavya'nın önemini kaybetmesi: Soğuk Savaş döneminde Batı bloğu açısından SSCB'ye karşı bir denge unsuru olarak görülen ve toprak bütünlüğü önem arz eden Yugoslavya, Soğuk Savaş sonrası dönemde bu özelliğini kaybetmiştir. Değişen konjonktür Yugoslavya'nın toprak bütünlüğünün önemini Batı Bloğu açısından ortadan kaldırmıştır. Bu da dağılma sürecinde Yugoslavya açısından dezavantaj oluşturmuştur. Bu durumu AB içindeki fikir ayrılıklarında tespit etmek mümkündür.

-İç faktörler

Dini ve Kültürel Faktörler: Vjekoslav Perica gibi bazı yazarlar Yugoslavya'nın dağılmasını dini faktörlere dayandırmaktadırlar. Yugoslavya'nın dini kurumlarının komünizmin çökmesindeki etkisine dikkat çekmektedirler. Perica, bir polis raporuna dayanarak bazı Sırp Ortodoks ve Katolik rahiplerin, Tito'nun ölümünün ülkede komünizmin yıkılmasına neden olacağı beklentisi içerisinde olduklarını belirtmiştir.²⁹² Diğer taraftan Sırp din adamlarının, Hırvatistan'daki yerel otoriteleri Sırp azınlığa karşı ayrımcılıkla ve Ortodoks kilisesinin Katolik kilisesi ile eşit statüde olmaması nedeniyle suçlamak için bazı çalışmalar yaptıkları tespit edilmiştir.²⁹³ Hükümet din adamlarından gelen baskıyla baş edebilmek için radikal dini unsurları zorlayıcı önlemler alırken, hükümet yanlısı dini sınıflarla anlaşma yoluna gitmiştir.²⁹⁴

Ekonomik Faktörler: Ekonomisi diğer Doğu Avrupa ülkelerine nazaran daha iyi olan Yugoslavya'da bu durum daha sonrasında değişmiştir. Yugoslavya'nın dış yardımlara dayanan ekonomisi 1970'lerin sonunda uluslararası sistemde meydana gelen olumsuz gelişmelerden etkilenmiştir. Bu süreçte meydana gelen petrol krizi ve

²⁹²Vjekoslav Perica, *Balkan Idols, Religion and Nationalism in Yugoslav States*, Oxford University Press, 2002, s.135., Aktrn, Sabrina P. Ramet, *Thinking about Yugoslavia: Scholarly Debates About Yugoslav Breakup and the Wars in Bosnia and Kosovo*, Cambridge University Press, 2005, s. 59.

²⁹³ Perica, age, s.139, Ramet, age, s. 59.

²⁹⁴ Ramet, age, s. 59.

küresel ekonomik durgunluk Yugoslavya'nın ekonomisini kötü etkilemiş ve dış borçların artmasına neden olmuş; 1975'te 5,75 milyar dolar olan dış borç 1991 yılında 20 milyar dolar olmuştur.²⁹⁵ 1980'lerde IMF politikalarının da etkisiyle sosyal hizmetler kesintiye uğramış, iş imkanları azalmış ve maliyetler artmıştır.²⁹⁶

Diğer taraftan Yugoslavya'yı oluşturan cumhuriyetler arasında ekonomik olarak belirgin gelişmişlik farklılıkları oluşmuştur. Bu durum Yugoslavya için önemli bir sorun oluşturmıştır. Ekonomik açıdan gelişmiş olan cumhuriyetler daha az gelişmiş cumhuriyetleri sömürü ile suçlarken, daha az gelişmiş cumhuriyetler ise federasyonun kendileri için yeterince aktif davranmadığını ve ekonomik açıdan gelişmiş olan cumhuriyetlerden gelmesi gereken ödemelerin geciktiğini belirtmişlerdir.²⁹⁷ Bu algı Yugoslavya'da birlikte yaşama isteğinin sorgulanmasına neden olmuştur.

Milliyetçi Hareketler: Milliyetçilik Yugoslavya'yı oluşturan cumhuriyetler arasında tarihsel süreçte de sorun oluşturmuş bir devletin kendine belirlediği sınırlar diğerinin sınırları ile çakışmıştır.²⁹⁸ Tarihsel olarak kurulan devletlere baktığımızda da sınırlarının bugünkü devletlerin birçoğunu kapsadığı görülmektedir. Diğer taraftan milliyetçilik bölgeyi kontrol etmek için büyük güçler tarafından da kullanılmıştır. Örneğin Sırp ve Hırvat milliyetçiler Boşnakları kendi yanlarına çekmeye çalışırken, Habsburglar Boşnak milliyetçiliğini Sırp ve Hırvat milliyetçisine karşı kullanmaya çalışmıştır. Devam eden süreçte de Yugoslavya içerisindeki altı cumhuriyetin sınırları tarihsel bölünme çerçevesinde oluşturulmuştur.²⁹⁹ Bu da Yugoslavya'yı oluşturan halklar arasında tam bir bütünlük oluşmasını engellemiştir. Nitekim milliyetçi sayılabilecek ilk tepki Hırvatistan'dan dil konusunda gelmiş, Hırvat entelektüeller Sırpça ve Hırvatçanın ayrı iki dil olduğunun kabulü ve Hırvatça eğitim için dilekçe imzalanmış buna mukabil Sırp'lar aynı talepte bulunmuşlardır.³⁰⁰ Diğer taraftan 1971

²⁹⁵ Lydall, Harold (1989) *Yugoslavia in Crisis*. New York: Oxford University Press, s.67, Aktın: Ashley Townshend, *Anatomy of State Failure :Case Studies in Zaïre, Afghanistan and Yugoslavia*,s. 62. <https://ses.library.usyd.edu.au/bitstream/2123/2156/1/Ashley%20Townshend.pdf> (e.t. 19.02.2019)

²⁹⁶ Diana Johnstone, *Ahmakların Seferi Yugoslavya NATO ve Batı'nın Aldatmacaları*, Çev:Emre Ergüven-Ergin Bulut, 1. Baskı, Bağlam Yayınları,İstanbul,2004, s.35.

²⁹⁷ Ramet, age, s. 55.

²⁹⁸ Bora, *Milliyetçiliğin Provokasyonu Yugoslavya*, s.26.

²⁹⁹ Jelavich, age, s.422.

³⁰⁰ Jelavich, age, s.424-425.

yılında Hırvat ulusalcılar bağımsızlık anlamına gelen bir takım tekliflerde bulunmuşlar ancak Josip Broz Tito duruma el koymuş ve Hırvat ulusalcı kanadı tasfiye edilmiştir.

1.2.2. Slovenya ve Hırvatistan'ın Ayrılması ve Yugoslavya'nın Dağılması

Yugoslavya birbirinden farklı yapılardan meydana gelmiştir. Bu yapıları bir arada tutan da Josip Broz Tito olmuştur. Josip Broz Tito'nun ölümüyle beraber Yugoslavya'yı bir arada tutan temel dinamik de ortadan kalkmış, sonuç Yugoslavya açısından dağılmak olmuştur. Josip Broz Tito'nun iktidarda olduğu dönemin Yugoslavya Federasyonu açısından en iyi dönem olduğu söylenebilir.

Josip Broz Tito Yugoslavya'yı idare ederken 3 yönetim politikası uygulamıştır. Bunlar:³⁰¹

- Özyönetim anlayışı ile yerel özgürlüklerin sağlanması;
- Kardeşlik ve birlik anlayışıyla tek parti yönetimi içerisinde etnik uyumun kurulması;
- Dış politikada bağılantısızlık anlayışıyla dünya barışına hizmet edilmesi.

Josip Broz Tito'nun ölümüyle bu ilkeler önemini kaybetmiştir. Josip Broz Tito sonrası Yugoslavya bir yeniden yapılanma süreci yaşamıştır.³⁰² Diğer taraftan cumhuriyetler arasındaki gelişmişlik farkları da gün yüzüne çıkmıştır. Bu durumun ilk örneği ise Sırbistan'ın ekonomik politikalarından memnuniyetsizlik duyan Kosova Arnavutlarının 1981 yılında isyan etmesi ve bunun sert şekilde bastırılmasıdır.³⁰³

Yugoslavya'nın dağılmasında dönemin konjonktürü de dikkate alınmalıdır. Dönem SSCB'nin dağıldığı ve milliyetçilik akımının SSCB coğrafyasında ön plana çıktığı bir dönemdir.³⁰⁴ Bu sürece paralel olarak Yugoslavya'da da 1990 yılında çok partili hayata geçilmiştir. Yugoslavya'nın dağılmasının seyri SSCB'nin dağılmasının

³⁰¹ Oral Sander, *Siyasi Tarih 1918-1994*, 16. Baskı, İmge Yayınevi, Ankara, 2007, s.576

³⁰² M. Vedat Gürbüz, "The Bosnian Tragedy and the United States Until Dayton Peace Meetings", *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt:11,S.3-4, ss207-227, s.213.

³⁰³ Sander, age, s.577

³⁰⁴ Ülger, age., s.17.

seyri faklı olmuş Yugoslavya bir iç savaşa sürülenmiş binlerce insan yaşamını kaybetmiştir.³⁰⁵

1989 yılında Sırp lider Miloseviç Sırbistan’a bağlı özerk statüdeki Kosova ve Voyvodina’nın özerk statüsünü değiştirip ayrıca Karadağ’ı da kendisine bağlayınca Yugoslavya idaresindeki etkinliği artmış bu da federasyonun diğer üyeleri açısından sorun oluşturmuştur.³⁰⁶ Sorunların giderilmesi için toplanan kongrede de sorunlar çözülememiş, tarafların Yugoslavya’nın geleceğine dair farklı perspektifleri olduğu açıkça ortaya çıkmıştır.

Toplanan 14. Olağanüstü Parti Kongresi’nde Sırbistan yeniden federasyon teklifi ile merkezileşmeyi önerirken, Slovenya buna karşı çıkmış ve federatif yapıya dönülmesini önermiştir. Slovenya’nın diğer bazı önerilerinin de reddedilmesi üzerine Bosna- Hersek ve Hırvatistan kongreye devam edemeyeceklerini belirtmiş ve kongre bir sonuca ulaşılamadan dağılmıştır. Bu kongre sonrası Yugoslavya Federe Cumhuriyeti içerisindeki federe cumhuriyetler çok partili seçimler düzenlemiş, Sırbistan ise bunu yasa dışı ilan etmiştir.³⁰⁷

Diğer taraftan Yugoslavya Federasyonu’nda ortaya çıkan başkanlık krizi de dağılma sürecinde etkili olmuştur. Federal Konsey’de, federal anayasa uyarınca başkanlık için Hırvat üye Stipe Mesiç’in seçilmesi gerekirken, Hırvatistan’ın ayrılma tehdidine rağmen Sırbistan, Karadağ ve özerk cumhuriyetler Kosova ve Voyvodina oylamayı veto etmişlerdir.³⁰⁸ Bu gibi ortaya çıkan sorunlar, süreç içerisinde ayrılıkları daha da belirginleştirmiş ve sonuç olarak Yugoslavya iç savaş sonucunda dağılmıştır.

Federasyon içinde ekonomik açıdan daha gelişmiş bir profile sahip olan Slovenya’nın zaten 60’lı yıllardan itibaren Batı ile ilişkilerini geliştirmeye çalışması dikkat çekmektedir. Slovenya özellikle Avusturya ve İtalya ile ilişkilerini geliştirmeye çalışmıştır. Slovenya’nın katıldığı “Alp-Adriyatik Çalışma Grubu” Slovenya’nın gelecek vizyonu açısından önemli ipuçları vermektedir. Diğer taraftan Slovenya’da Yugoslavya’nın diğer cumhuriyetleri ile ortak yanının olmadığı düşüncesi

³⁰⁵ Ülger, age.,s.17.

³⁰⁶ Tangör, age, s.95

³⁰⁷ Tangör, age, s.96

³⁰⁸ Marc Weller, “*The International Response to The Dissolution of The Socialist Federal Republic of Yugoslavia*”, American journal of International Law, Vol.86, N.3, s.570.

derinleşmiştir.³⁰⁹ Bu çerçevede Slovenya'nın demokratikleşme ve serbest piyasa ekonomisine geçişi her ülkenin kendi meselesi olarak görmüş ve Yugoslavya çapında bir demokratikleşmeyi öngörmemiştir.³¹⁰ Yugoslavya'daki bu siyasi hareketliliğin öncülüğünü de Mladina (Gençlik) dergisi yapmış, Sloven Sosyalist Gençlik Birliği'nin yayın organı olan Mladina (Gençlik) dergisi zamanla sistem karşıtı bir yapıya dönüşmüştür.³¹¹

Yugoslavya nüfusu içindeki oranı az olsa da (%8,7) Slovenya, milli gelirin %20'sini üretmektedir, sanayi ülke çapında yaygındır ve Slovenya piyasa ekonomisine ve demokratikleşme sürecine en kolay adapte olan cumhuriyet olmuştur.³¹² Yugoslavya'da Komünist Partiden Sosyal Demokrat Parti'ye geçiş ilk olarak Slovenya'da yaşanmış Yugoslavya dağılırken de bağımsızlığını ilan ederek Yugoslavya Federasyonu'ndan ilk ayrılan da Slovenya olmuştur. 1989 yılında Slovenya Komünist Partisi 11. Kongresini toplamış ve çok partili yaşama geçme kararı alıp Yugoslav Komünist Partisi ile ilişkisini kesmiştir.³¹³ Slovenya 2 Temmuz 1990 tarihinde bağımsızlığını ilân etmiş bu karar üzerine Federal hükümet elindeki silahları istemiş bu istek kabul görmeyince yerel çatışmalar başlamıştır.³¹⁴

Slovenya gerçekleştirdiği referandum sonucunda 25.06.1991 tarihinde bağımsızlığını ilan etmiştir. Bu olaydan sonra Sırbistan kontrolünde federasyon güçleri buna karşı koymaya çalışmıştır. Ancak on gün süren savaş sonucunda başarılı olunamamış ve Slovenya bağımsızlığını kazanmıştır. Slovenya bu süreçte federal ordunun tavrının kendisini bağımsızlığa ittiğini ve başka seçeneğin kalmadığını belirtmiştir.³¹⁵

Denilebilir ki Slovenya Yugoslavya Cumhuriyeti içerisinde bağımsızlığını en kolay şekilde elde eden ve krizden en az etkilenen cumhuriyet olmuştur. Bunun nedeni

³⁰⁹ Bora, *Milliyetçiliğin Provokasyonu Yugoslavya*, s.129.

³¹⁰ Bora, *Milliyetçiliğin Provokasyonu Yugoslavya*, s.130.

³¹¹ Johnstone, age., s.181.

³¹² Bora, *Milliyetçiliğin Provokasyonu Yugoslavya*, s.128.

³¹³ Sander, age, s.578.

³¹⁴ Rıfat Uçarol, *Siyasi Tarih (1789-2010)*, Der Yayınları, 8. Baskı, İstanbul 2010, s.1071.

³¹⁵ Bora, *Milliyetçiliğin Provokasyonu Yugoslavya*, s.211.

Slovenya'nın federasyon içerisinde en gelişmiş ve etnik açıdan daha homojen bir bölge olmasıdır.³¹⁶

Slovenya ile beraber benzer şekilde Hırvatistan da bağımsızlık için harekete geçmiştir. O dönem Hırvatistan'da parlamentodaki çoğunluk Hırvatistan'a bağımsızlık taahhüt eden Franjo Tuğman liderliğinde Hırvatistan Demokratik Birliği'nde bulunmaktadır. Hırvatistan parlamentosu 21.02.1991 tarihinde Hırvat anayasasının federasyon anayasasından üstün olduğunu kabul etmiş ve bu şekilde bağımsızlık iradesini ortaya koymuştur. Hırvatistan'ın bu tavrı Hırvatistan'da yaşayan Sırp Sırpları tedirgin etmiş ve Hırvatistan'daki Sırp Sırp Özerk Krajina bölgesini kurmuşlar sonrasında Krajina Sırp Cumhuriyetini ilan etmişlerdir. Burada amacın ileride bölgenin Sırbistan'a bağlanması olduğu söylenilebilir.

Hırvatistan 1991 yılının Mayıs ayında yaşanan başkanlık krizi sonrasında 25.06.1991 tarihinde bağımsızlığını ilan etmiştir. Hırvatistan'ın bağımsızlık ilan etmesinden sonra Yugoslavya Federal Ordusu tarafından desteklenen Sırp Sırpları ile çatışmalar başlamıştır. Hırvatistan'ın bağımsızlığının Sırbistan açısından önemi Hırvatistan'daki Sırp nüfusedir. Sırbistan'ın bu Sırp nüfus aracılığıyla Hırvatistan üzerinde baskı kurmaya çalıştığı söylenebilir.

Yugoslavya'nın dağılma sürecinde Sırbistan'a ayrıca değinmek yararlı olacaktır. Çünkü Sırbistan bu süreçteki tavrı ile gidişatın seyrini etkilemiştir. Özellikle çok partili yaşama geçişten sonra Sırbistan'da devlet başkanı olan Slobadan Miloseviç izlediği milliyetçi politikalarla bu süreçte etkili bir isim olmuştur. Sırp halkında uyanan milliyetçi duyguları harekete geçirmeye çalışan Miloseviç, bu milliyetçi duyguları dış politika aracı olarak da kullanmıştır. Örneğin 1. Kosova Savaşı'nın 600. yıldönümü dolayısıyla Kosova'ya giden Miloseviç Sırp Sırplara bir daha kimsenin zarar veremeyeceğini belirtmiş, döndüğünde ise Kosova'nın özerkliğini birlik ve beraberlik adına iptal etmiştir.³¹⁷

Slovenya ve Hırvatistan'ın bağımsızlık sürecinde ABD ve Almanya (özellikle Hırvatistan örneğinde) bağımsızlıklarını desteklemiş ve gerektiğinde devreye girmiştir- bu durum Hırvatistan ve Slovenya için büyük bir avantaj oluşturmuştur.

³¹⁶ Dalcı- Dal, agm, s.112.

³¹⁷ Tekin,age., s.21.

Örneğin ABD büyükelçisi Warren Zimmerman paramiliterlerin silahsızlandırılmasına karşı güç kullanımının ABD açısından kabul edilemez olduğunu bildirmiştir – Başkanlık görevini yürüten Sırbistanlı Borisav Joviç ulusal orduya Hırvatistan’daki paramiliterlerin silahsızlandırılması konusunda talimat verilmesini gündeme getirmiştir-³¹⁸ Ancak Yugoslavya Federasyonu’nun dağılması sürecinde temel çatışma noktası olan Bosna –Hersek için böyle bir destek söz konusu olmamıştır.

2. Bosna –Hersek Krizi Krizi’nde Arabuluculuk Süreci ve Büyük Güçlerin Politikaları

2.1 Bosna –Hersek Krizi

Bosna 14. yüzyıldan itibaren bağımsız bir prenslikle yönetilmiş dini olarak ise Katolik kilisesinden bağımsız olarak Bogomil öğretisini benimsemiştir.³¹⁹ 1463 yılında Osmanlı topraklarına katılmış, 1877-1878 Osmanlı –Rus savaşı sonrasında imtiyazlı eyalet statüsü elde etmiş ve 1908 yılında Avusturya-Macaristan’ın ilhakı ile Avusturya Macaristan topraklarına dahil olmuştur.³²⁰ Bosna- Hersek eyaleti bugünkü Bosna Hersek, Slovenya’nın bir kısmı, Hırvatistan’ın Dalmaçya kıyıları ve Sırbistan’dan müteşekkildir.³²¹ Bosna- Hersek Osmanlı açısından önemli bir eyalet olmuştur. Bosna- Hersek Osmanlı Devleti açısından merkezi bir eyalet olmuş, Osmanlı Devleti’nin özellikle yükselme döneminde Avrupa ile savaşlarında stratejik önemi nedeniyle de dikkat çekmiştir.³²² Yine Bosna- Hersek Osmanlı Devleti’ne sadrazam seviyesinde birçok devlet adamı yetiştirmiştir-Sokullu Mehmet Paşa, Siyavuş Paşa, Kuyucu Murat Paşa vb.-.³²³

Bosna Hersek Habsburg İmparatorluğu açısından ise İtalyan Birliğinin güçlenmesini engelleme ve Dalmaçya hakimiyeti açısından önem arz etmektedir.³²⁴

³¹⁸ Johnstone, age., s.39.

³¹⁹ Bora, *Milliyetçiliğin Provokasyonu Yugoslavya*, s.25.

³²⁰ Hüseyin Bağcı, Bosna Hersek-Soğuk Savaş Sonrası Anlaşmazlıklara Giriş, DTCF Dergisi, Cilt.16,S.27,ss.257-279 <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/18/22/104.pdf> (e.t. 12.07.2018)

³²¹ Ezeli Azarkan, ”Slovenya, Hırvatistan ve Bosna’nın Bağımsızlık Mücadeleleri ve Yugoslavya’nın Dağılışı”, Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi, Cilt.8, Sayı.2, ss.52-91, s.

³²² Tanıl Bora, *Yeni Dünya Düzeninin Av Sahası Bosna Hersek*, 1. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul,2018, s.28.

³²³ Bora, *Yeni Dünya Düzeninin Av Sahası Bosna Hersek*, s.29.

³²⁴ Bora, *Milliyetçiliğin Provokasyonu Yugoslavya*, s.35.

Bu nedenle Habsburg İmparatorluğu için de stratejik bir bölge olarak tanımlanabilir. Nitekim 20. yüzyılın başında dünya siyasi tarihindeki önemli olayların büyük kısmı da burada meydana gelmiştir. Bosna-Hersek'in Avusturya –Macaristan tarafından ilhak edilmesi uluslararası bir bunalıma yol açmış, I. Dünya Savaşı'nın başlamasına neden olan olay da Saraybosna'da meydana gelmiştir.

Avusturya-Macaristan İmparatorluğunun dağılması üzerine Bosna-Hersek, önce Sırp –Hırvat Sloven Krallığına sonra da İkinci Dünya Savaşı sonrası oluşturulan Yugoslavya Federasyonu topraklarına federe devlet olarak dahil olmuştur. Ancak I. Yugoslavya döneminde Boşnakların dezavantajlı gruplardan biri olduğu söylenebilir çünkü kurucu unsur olarak tanınmamıştır.³²⁵ II. Yugoslavya'da ise altı cumhuriyetten biri olarak tanımlanmıştır.

Bosna Hersek nüfus olarak birçok etnik unsuru barındırmaktadır. Bu nüfus Boşnak, Sırp ve Hırvatlardan oluşmaktadır. 1991 yılında yapılan nüfus sayımına göre Bosna -Hersek nüfusu 4.760.000 dur. ³²⁶ Nüfusun %44'ünü Boşnaklar, %31'ini Sırp, % 17'sini Hırvatlar, %6'sını da kendisini Yugoslav olarak tanımlayanlar oluşturmaktadır.³²⁷ Kendisini Yugoslav olarak tanımlayanların oranları zaman zaman farklılık göstermekte bu da iki sebebe dayanmaktadır.³²⁸

-Kimliğin bir baskı aracı olarak kullanılacağına düşünülmesi;

-Gerilim anlarında çatışmayı engellemek için Yugoslav kimliğinin ön plana çıkarılması.

Bosna-Hersek ekonomik olarak Yugoslavya'nın geri kalmış cumhuriyetlerinden biridir ve gelişmiş cumhuriyetlerden yardım almaktadır.³²⁹ Diğer taraftan o dönemde merkezi otoritenin zayıflamasına bağlı olarak siyasal hayat milliyetçilik kapsamında şekillenmektedir.³³⁰

³²⁵ Bora, *Yeni Dünya Düzeninin Av Sahası Bosna Hersek*, s.42.

³²⁶ Catherina Samary, *Parçalanan Yugoslavya: Bosna'da Etnik Savaş*

³²⁷ Matjaz Klemencic-Mitja Zagar, *Ethnic Diversity Within Nations: The Former Yugoslavia's Diverse Peoples*, California, ABC-CLIO, 2003, s.2, Aktın: Burhan Abazi, Yüksek Lisans Tezi, T.C. Selçuk Üniversitesi, SBE, Konya,2007,ss.66.

³²⁸ Ülger, age.,s.16.

³²⁹ Bora, *Milliyetçiliğin Provokasyonu Yugoslavya*, s.133.

³³⁰ Nesrin Kenar, age, s.165.

Uyuşmazlığa yönelik tarafların farklı görüşleri bulunmaktadır. Boşnaklar Sırbistan'ın etkin olduğu bir Yugoslavya içerisinde kalmak istemezken Sırbistan ise Hırvatistan ve Slovenya ayrılmış olsa da Bosna-Hersek'inde içerisinde olduğu Yugoslavya'nın devamından yana olmuştur. Bosna Hersek'teki Sırp nüfus ise Sırbistan buna ciddi bir dayanak oluşturmıştır.

Bosna-Hersek'te bu dönemde iktidarda 1990 yılında yapılan seçimlerle iş başına gelen Aliya İzzetbegović liderliğindeki Demokratik Eylem Partisi vardır. Seçimlerde Demokratik Eylem Partisi (SDA) %38 oy ile 86, Sırp Demokratik Partisi (SDS) %30 oy ile 72, HDZ % 16 oy ile 44, eski KB'nin devamı olan demokratik Değişim Partisi %10 oy oranı ile 14, Yugoslavya Reformcu Güçler Birliği %6 oy ile 7, Boşnak Müslümanları Örgütü 2 vekil kazanmışlardır.³³¹ Hükümet içinse SDA, SDS ve HDZ koalisyonu oluşmuş, Başkanlık Kurulu başkanlığına (2 Müslüman, 2 Sırp, 2 Hırvat ve Macar, Arnavut ve Karadağlı azınlıkları temsilen 1 kişiden oluşmaktadır) ise Aliya İzzetbegović seçilmiştir. Cumhurbaşkanlığı iki yılda bir rotasyon usulü ile çalışacaktır.³³² Başbakan J. Pelivan HDZ' den, Meclis başkanı M .Karajnsnik SDS' den, İçişleri Bakanı SDA' dan Savunma Bakanı HDZ' den, Ulaştırma Bakanı ise SDS' dendir. Oy çoğunluğunun üç büyük etnik unsuru temsil eden partilerde olması toplumdaki derin kutuplaşmaya işaret etmektedir.³³³ Tarafların Bosna –Hersek'in geleceği konusunda farkı vizyonlara sahip olduğu Kasım 1990'daki görüşmelerde de açığa çıkmıştır. SDS, Sırbistan ve Karadağ tarafından da desteklenen “merkezi federal öneri” yi desteklerken, HDZ ve SDA Slovenya ve Hırvatistan'ın fikri olan gevşek konfederasyon veya asimetrik federasyonu desteklemiştir.³³⁴

Hırvatistan ve Slovenya'nın bağımsızlık ilanından sonra Bosna-Hersek'te de bağımsızlığa ilişkin 1.03.1992 tarihinde bir referandum düzenlenmiş ancak Radovan Karazic önderliğinde Sırp Demokrat Parti boykot kararı almıştır. Referandumdan bağımsızlık kararı çıkması üzerine 03.03. 1992'de Bosna Hersek parlamentosu bağımsızlık ilan etmiştir.³³⁵ Bosna –Hersek'in bağımsızlık konusunda tereddütlü

³³¹ Kenar, age, s.167.

³³² Bora, *Yeni Dünya Düzeninin Av Sahası Bosna Hersek*, s.62.

³³³ Kenar, age, s.167.

³³⁴ Kenar, age, s.168.

³³⁵ Harun Semercioğlu, “Bosna-Hersek'te Yaşanan Boşnak-Sırp Çatışmasının Analizi”, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt.16, S.63,ss.1339-1360, s.1340- Tangör, age, s.97

olduğu söylenebilir. Ancak Avrupa Birliği 'nin ayrılan cumhuriyetler için tanınma kriterleri ilan etmiş olması Bosna–Hersek’i bağımsızlık ilanına yöneltmiş, Bosna–Hersek’in statüsünün askıda tutulması için yaptığı başvuru geri çevrilmiştir.³³⁶ Diğer taraftan Bosna –Hersek de henüz bağımsızlık ilan etmemiş diğer cumhuriyetler gibi Slovenya’nın ve Hırvatistan’ın olmadığı Sırbistan’ın etkinliğinin fazla olacağı bir Yugoslavya içerisinde var olmak istememiştir.³³⁷ 7 Nisan 1992 tarihinde Bosna-Hersek ABD ve AB tarafından tanınmıştır.³³⁸

Bağımsızlık ilanından sonra ise Bosna-Hersek’te çatışmalar başlamıştır. Çatışmalar Mart-1992/Ekim-1995 tarihleri arasında devam etmiştir.³³⁹ Bu çatışmalar 4 döneme ayrılabilir:³⁴⁰

-Nisan-1992-Nisan1993

-Nisan 1993-Şubat1994

- Şubat1994-Ocak1995

- Ocak1995-Aralık1995

Esasen bu çatışma tarihsel süreçte Bosna-Hersek üzerindeki Sırp ve Hırvat iddiaların yansımasıdır. Bosna-Hersek’in Avusturya –Macaristan İmparatorluğu’na bağlı olduğu dönemde Sırbistan Bosna Hersek’i Büyük Sırbistan sınırları içerisinde görürken aynı şekilde Hırvatistan da ileride bağımsız Hırvatistan toprakları içerisinde görmektedir.³⁴¹ Bu durum o dönemde Sırp-Hırvat gerginliğine de yol açmıştır.

Bosna –Hersek’te kriz Bosna-Hersek’in bağımsızlık ilanı sonrasında Boşnaklar ve Bosnalı Sırplar arasındaki çatışmalarla başlamıştır. Bosna –Hersek’in bağımsızlığının ABD ve AT tarafından tanınması ile Bosna –Hersek’te yaşayan

³³⁶ Bora, *Yeni Dünya Düzeninin Av Sahası Bosna Hersek*, s.92.

³³⁷ Kenar, age,s.143.

³³⁸ Bağcı, agm, s.258.

³³⁹David Harland, Never Again: International Intervention in Bosnia- Herzegovina, s.10. <https://www.hdcentre.org/wp-content/uploads/2017/07/Never-again-International-intervention-in-Bosnia-and-Herzegovina.pdf> (et. 05.01.2019)

³⁴⁰David Anderson, The Collapse Of Yugoslavia Background And Summary, Australia. Department of the Parliamentary Library. Parliamentary Research Service) 1995/96, no.14, p.14, <https://www.aph.gov.au/binaries/library/pubs/rp/1995-96/96rp14.pdf>(et. 07.03.2019)

³⁴¹ Bora, *Yeni Dünya Düzeninin Av Sahası Bosna Hersek*, s.34-35.

Sırlar ayaklanmış ve Bosna –Hersek’te iç savaş başlamıştır.³⁴² Çatışmalar esas olarak Bosna –Hersek Sırp Cumhuriyetinin Sırbistan ve Karadağ’ın dahil olduğu Yugoslavya’ya bağlanma kararı ile başlamıştır.

Bu süreçte Bosna Hersek’te Radovan Karadziç ve Sırp Demokrat Partisi Sırp Otonom Bölgeleri ilan etmiş, savaş stratejisi ise olabildiğince toprak kazanımı elde etmek olmuştur.³⁴³ 09.01.1992 tarihinde ise Sırlar yeni bir anayasa kabul ederek devlet kurmaya gidecek yolu açmışlardır. Nitekim 07.04.1992 tarihinde Bosna-Hersek’in bağımsızlığı AT tarafından tanınmış bunun üzerine Sırlar Bosna –Hersek Sırp Cumhuriyetini ilan etmiş ve federal ordunun da desteği ile başkent Saraybosna’yı kuşatmıştır.³⁴⁴

Çatışmalar boyunca Bosna –Hersek Sırp Cumhuriyetinin liderliği Saraybosna yakınlarındaki Pale köyündeki çalışmalarını yürütmüştür.³⁴⁵ Bu lider kadro entelektüel açıdan da oldukça ileri seviyede olup aralarında psikiyatrist, biyolog ve karşılaştırmalı edebiyat profesörü de bulunmaktadır.³⁴⁶ Bosna –Hersek Sırp Cumhuriyeti bu süreçte Sırbistan’dan destek almış fakat bu destek uluslararası yaptırımlar nedeniyle sürekli olmamıştır.³⁴⁷ Sırbistan bu süreçte tarafsız gibi görünüp Yugoslavya ordusunu kullanmaya çalışmıştır ancak Yugoslavya ordusu zaten Sırp etkisi altındadır ve ordunun Bosna’daki ekipmanları Yeni Sırp Cumhuriyeti Ordusuna verilmiştir.³⁴⁸

Sırbistan’ın da Sırlara destek vermesi Boşnaklar açısından dezavantajlı bir durum ortaya çıkarmıştır. ³⁴⁹ Çatışmalar sırasında ilan edilen ateşkesler de fayda etmemiştir. Sırların Bosna-Hersek’in başkenti Saraybosna’yı abluka altına alması ile çatışmaların yoğunluğu artmıştır.³⁵⁰ Bu noktada Slovenya ve Hırvatistan’ın ayrılmasının Yugoslavya’da dengeleri Sırbistan lehine değiştirdiği bu güç

³⁴² Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1995*, 19. Baskı, Timaş Yayınları, İstanbul, 2014, s.823

³⁴³ Abazi, a.g.t.,s.71.

³⁴⁴ Abazi, agt, s.73.

³⁴⁵ Harland, agm, s.10.

³⁴⁶ Harland, agm, s.10.

³⁴⁷ Harland, agm, s.11.

³⁴⁸ Harland, agm, s.11.

³⁴⁹ Tayyar Arı, Ferhat Pirinççi, “Soğuk Savaş Sonrasında ABD’nin Balkan Politikası”, *Alternatif Politika Dergisi*, Cilt.3, S.1, s.3

³⁵⁰ Sander, age, s.579.

asimetrisinin de Boşnakları Sırbistan karşısında zor durumda bıraktığı söylenebilir.³⁵¹ Eylül 1991’de Bosna- Hersekli Sırlar Federal Ordunun müdahalesini istemiş bu nedenle de bazı bölgelerde çatışmalar çıkmış ve Federal Ordu 5000 asker göndermiştir.³⁵²

Bosna-Hersek Hırvatları ise bu süreçte Hırvat Savunma Konseyi oluşturmuş ve Hırvatistan’dan gizli yardım almışlardır.³⁵³ Hırvatların kriz sürecinde pozisyonlarının değişken olduğunu söylemek mümkündür. İlk dönemde Hırvatlar Sırlara karşı Boşnaklarla savaşırken daha sonraki dönemde Boşnaklar karşı Sırlarla savaşmış son olarak ise tekrar Sırlara karşı Boşnaklarla savaşmıştır.³⁵⁴

Çatışmaların uzaması ve şiddetlenmesi ile kriz uluslararası boyut kazanmıştır. BM ve diğer uluslararası sistemin aktörleri soruna dahil olmuştur. Bosna- Hersek’te başlayan bu iç savaş yaklaşık üç yıl sürmüş ve Dayton Antlaşması ile çatışmalar sona ermiş, süreç siyasi çözüm ve çatışmayı durdurma aşamalarında başarılı olsa da Bosna barış inşası aşamasında beklentiyi karşılamadığını söylemek mümkündür.

Bosna-Hersek krizi esnasında en şiddetli çatışmalar Srebrenitsa’da yaşanmıştır. Srebrenitsa, Drina dağları içinde Sırp sınırına yakın ve çok sayıda mültecinin yaşadığı bir şehirdir.³⁵⁵ Srebrenitsa, konumundan dolayı Bosnalı Sırlar ve Yugoslavya Federal Ordusu açısından önem arz etmektedir.³⁵⁶ Srebrenitsa 1992 yılı başlarında işgal edilmiş ancak Boşnakların Naser Oriç önderliğinde yerel savunması sonucu geri alınmıştır. Bosna Sırp Ordusu ve Yugoslavya Federal Ordusu’nun başlattığı hareket sonucu Boşnaklar kazanımlarını önemli ölçüde kaybetmiş ve Boşnaklar Srebrenitsa yakınlarına gelmek zorunda kalmışlardır.³⁵⁷ İlerleyen süreçte abluka altına alınan Srebrenitsa’da 11 Aralık 1992 tarihinden sonra ise, hiçbir insanî yardımın yapılmasına izin verilmemiş, su kaynaklarına ulaşım engellenmiş ve elektrik

³⁵¹

³⁵² Abazi, a.g.t,s.70.

³⁵³ Harland, agm, s.11.

³⁵⁴ Harland, agm, s.11.

³⁵⁵ Melanie C. Greenberg - Margaret E. McGuinness, From Lisbon to Dayton: International Mediation and the Bosnia Crisis,p.51. [http://web.stanford.edu/~sstedman/2006.readings/lisbon.pdf\(e.t.07.03.2019\).](http://web.stanford.edu/~sstedman/2006.readings/lisbon.pdf(e.t.07.03.2019).)

³⁵⁶ Jan Willem Honig, Norbert, Both, Srebrenitsa Record of a War Crime, Penguin Book, New York, 1997, p. 18, Aktrn: İlker Alp, Srebrenitsa Soykırımı (Temmuz 1995), Avrasya Etüdleri, Cilt. 52, Sayı.2, ss 153-197, s.157.

³⁵⁷ Alp, agm, s.158.

kesilmiştir.³⁵⁸ 1993 yılının Mart ayında Sırp güçleri BM Barış Misiyonu komutanı Philippe Morillon ile olan anlaşmaya rağmen bombalamış, Nisan başında ise Bosna hükümetinden 48 saat içerisinde teslim olmasını BM'nin de buna yardım etmesini istemiştir.³⁵⁹ Bu durum sonrasında Srebrenitsa BM korumasına alınmış, Sırp lar şehre doğru tekrar taarruz başlatmış ancak yine Naser Oriç önderliğinde yerel savunma sayesinde taarruz başarılı olamamıştır. Bu gelişmelerden sonra BM Güvenlik Konseyi 16 Nisan 1993 tarihinde aldığı 819 sayılı karar ile Bihaç, Gradze, Tuzla, Saraybosna Zepa ile birlikte Srebrenitsa güvenli bölge ilan edilmiştir.³⁶⁰

Güvenli bölge ilan edilmesine rağmen 6 Temmuz 1995 tarihinde saat 04.00'da Srebrenitsa Sırp lar tarafından bombalamaya başlanmıştır. 11 Temmuz 1995 tarihinde ise General Ratko Mladiç'in komutasındaki birlikler, BM tarafından güvenli bölge olarak ilân edilen Srebrenitsa'ya taarruz başlatmıştır. Srebranitsa'da yaşananlar BM'nin tarafsızlığının da sorgulanmasına neden olmuştur çünkü BM Barış Misiyonu koruması altındaki bir şehirde binlerce kişi yaşamını kaybetmiş ve buna engel olunamamıştır.

2.2. Bosna-Hersek Krizi'nde Arabuluculuk Süreci ve Büyük Güçlerin Politikaları

2.2.1. Büyük Güçlerin Politikaları

Genel olarak uluslararası krizlerde gözlemlendiği üzere Yugoslavya'daki olaylar da iç çatışma olarak başlamış ve çatışmaların yoğunlaşması ile beraber uluslararası aktörlerin de dahil olmasıyla süreç uluslararası boyut kazanmıştır. Bu süreç büyük güçlerin Soğuk Savaş sonrası politikalarını ve dünya politikasındaki etkisini göstermesi açısından önemlidir.³⁶¹ Yugoslavya'nın dağılması Soğuk Savaş sonrası uluslararası sistem açısından bir test unsurudur ve bu süreçte sistemin tanınma, egemenlik, self-determinasyon ve ayrılma gibi kavramları teste tabi tutulmuştur.³⁶²

³⁵⁸ Alp, agm, s.159.

³⁵⁹ Greenberg - McGuinness, age, s.51.

³⁶⁰ [https://undocs.org/S/RES/819\(1993\)](https://undocs.org/S/RES/819(1993)) (e.t. 03.03.2022)

³⁶¹ Gürbüz, agm, s.218.

³⁶² Ezeli Azarkan, "Slovenya, Hırvatistan ve Bosna-Hersek Devletlerinin Tanınmasında Siyaset ve Hukukun Etkisi", *Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, dilt.21, S.35, ss.39-78, s.41

Bosna-Hersek krizinde büyük güçlerin tavırlarına bakıldığında tarafların Soğuk Savaş'ın yeni bitmiş olmasından kaynaklı bir bocalama içinde olduğu ve hazırlıksız yakalandığı söylenebilir. Genel olarak ABD'nin sorunu Avrupa sorunu olarak algıladığını ve Avrupa'da çözülmesi gerektiğini düşündüğü, buna mukabil Rusya'nın ise Soğuk Savaş sonrası toparlanma sürecinde olduğu için uluslararası toplumla beraber hareket ettiğini ve krize yönelik kendi politikasını oluşturamadığını söylemek mümkündür. Anca süreç içerisinde tarafların tavırlarının değiştiğini söylemek gerekir. Bir anlamda ilk şaşkınlığı atlatan büyük güçler kendi çıkarları doğrultusunda politika oluşturmaya çalışmışlardır. ABD Balkanlar'da etki sahibi olabilmek için daha aktif politika izlemiş, Rusya ise uluslararası toplumla hareket etmek yerine kendi politikalarını oluşturmaya başlamıştır.

2.2.1.1.ABD'nin Bosna Hersek Politikası ve Arabuluculuk Çabaları

ABD Soğuk Savaş döneminde Balkan coğrafyasında ve özelde Yugoslavya'da izlediği politika bölgede diğer süper güç olan SSCB'nin dengelenmesi üzerine kurulmuştur. Bu çerçevede ABD Yugoslavya'da Josip Broz Tito'yu desteklemiştir. ABD bu yolla SSCB'yi Akdeniz'den uzak tutmaya çalışmıştır.³⁶³

ABD'nin 90'lı yıllardaki Balkan politikasının Soğuk Savaş dönemindeki politikası ile aynı olduğu söylenilebilir.³⁶⁴ ABD'nin Balkan politikasında Yugoslavya önemli yer tutmaktadır. Soğuk savaş döneminde Yugoslavya ABD açısından Avrupa'da tarafsız bir devlet olması ve SSCB güvenlik sistemine dahil olmaması açısından önem arz etmektedir.³⁶⁵ O dönemde AB'nin de durumu böyle değerlendirdiğini söylemek mümkündür. Soğuk savaş sonrasında ise demokrasi ve ekonomisinde reform için cesaretlendirilmesi gereken bir ülke olarak görülmüştür.³⁶⁶

ABD'nin Balkan ve özelde Yugoslavya politikası barışçıl sorun çözümünü teşvik etme, demokratik hükümet kurulması ve hukukun üstünlüğü ve eski Yugoslavya'da çok uluslu toplumların bulunması yönünde şekillenmiş ayrıca

³⁶³ Marisa R. Lino, On US Foreign Poilciy in the Balkas in the 1990s: Spotlight in Crotia, V.13, N.3, pp.524-540, p.531.

³⁶⁴ Lino, agm, s.526.

³⁶⁵ Geraoid O Tuathail, A Strategic Sign: The Geopolitical Significance of Bosniain US Foreign Policy, *Environment and Planning D: Society and Space*, Vol.17, pp.515-533, s.515.

³⁶⁶ Tuathail, agm, s.534

Hırvatistan ve Slovence'nin bağımsızlığından sonra Bosna-Hersek'e odaklanmıştır.³⁶⁷ ABD'nin Bosna-Hersek krizinde genel olarak beş temel prensip çerçevesinde hareket ettiğini söylemek mümkündür ve bu ilkeler 1995 yılında yayınlanan A Security Strategy of Engagement and Enlargement isimli belgede şöyle açıklanmıştır:³⁶⁸

-Bosna Hersek'te ülkenin toprak bütünlüğünü sağlayacak ve halklara yaşanabilecek bir gelecek sunacak bir siyasi anlaşmanın oluşması;

-Çatışmanın Merkezi ve Doğu Avrupa'daki müttefikleri ve yeni demokratikleşen devletlerin istikrarını tehdit edecek daha kapsamlı bir Balkan savaşına dönüşmesinin önlenmesi;

-Mülteci akışının kontrol altına alınması;

-Masumların ölümlerinin durdurulması;

-ABD'nin Avrupa güvenliğini şekillendirme rolü korunurken NATO'nun Soğuk Savaş sonrası Avrupa'daki merkezi rolünün desteklenmesi.

ABD'nin Bosna- Hersek krizindeki politikası zaman içerisinde değişiklik göstermiştir. ABD'nin bu süreçte 1994 yılına kadar uzak durma ve taraf olma arasında bir seçim yapmak durumunda kaldığı söylenilebilir.³⁶⁹ ABD ilk etapta Yugoslavya'nın toprak bütünlüğünden yana bir politika izleyip süreci AB'nin yürütmesini desteklemişken-bu politikada Yugoslavya'nın o dönem 16 milyar dolarlık dış borcunun tahsili sorununun da etkisi vardır- daha sonraki aşamada Yugoslavya'nın dağılışını kabullenmiştir.³⁷⁰

ABD Bosna –Hersek krizine ilk etapta müdahil olmamayı tercih etmiştir. Bunun nedenlerinden biri Vietnam Savaşı'nın olumsuz etkisinin kamuoyunda devam

³⁶⁷ Lino, agm, s.526.

³⁶⁸ A Security Strategy of Engagement and Enlargement, s.1

³⁶⁹ Yasin Şafak, *Bosna Savaşı Ve Yugoslavya'nın Parçalanması*, T.C. Kadir Has Üniversitesi, SBE, Yüksek Lisans Tezi İstanbul 2010, s.136.

³⁷⁰ Silvia Puliero Matricola, EU-US Foreign Policy after the Cold War: the Dissolution of Yugoslavia and the Case of Bosnia Herzegovina,s61 <http://dspace.unive.it/bitstream/handle/10579/4191/823795-1174304.pdf;sequence=2> (e.t.20.03.2019), Kenar, age, s.486.

etmesidir.³⁷¹ Bosna –Hersek krizinde ABD’nin ilk tepkisi mevcut durumun korunması yönünde olmuştur. Bunun birkaç sebebi bulunmaktadır:³⁷²

- ABD’nin bekle gör politikası izlemeyi tercih etmesi
- Sorunu Avrupa’nın sorunu olarak algılaması
- Körfez Krizi nedeniyle dikkatinin Orta Doğu’ya yönelmiş olması
- Bölgenin daha az stratejik bir bölge olarak görülmesi
- Bölgede ABD ticari çıkarının önemli boyutta olmaması
- Bölgede ABD’nin hayati çıkarlarının olmaması,
- Bosna’nın mesafe olarak uzak olması,
- Doğrudan milli güvenlik tehdidi algılanmaması

Diğer taraftan ABD’nin süreçteki politika değişiminin nedenine bakıldığında bir linkage bağlantısı kurulurak, içerideki iktidar değişiminin ABD’nin Bosna- Hersek krizinde 1994 yılına kadar izlediği politikayı değiştirdiğini söylemek mümkündür. 1994 yılına kadar başta cumhuriyetçi George H. W. Bush yönetimi bulunmaktadır. Cumhuriyetçi yönetim sorunu daha çok Avrupa’nın sorunu olarak görmüş ve müdahil olmamayı seçmiştir. Diğer taraftan ABD’nin ilgisinin Irak üzerine yönelmiş olması da ABD’nin kriz ile ilgilenmemesinde diğer bir faktördür. 1998 yılında gerçekleşen seçimlerle ABD’de demokratlar Bill Clinton başkanlığında yönetime gelmiştir. Bu da ABD’nin soruna ilişkin politika değişimine neden olmuştur. ABD bu defa soruna daha insani açıdan yaklaşmış, güvenliği Avrupa’yı da kapsayacak şekilde geniş tanımlanmış ve çatışmanın şiddetlenmesiyle sorun ile dha yakından ilgilenmeye başlamıştır.

ABD bir taraftan self determinasyon hakkını savunurken diğer taraftan sınırların değişmezliği ilkesi gereğince Avrupa güvenliği ve istikrarı da dikkate

³⁷¹ Gül Tuba DAĞCI - Hilal ZORBA, “ABD’nin Askeri Ve İnsani Müdahale Siyasetini Etkileyen Dinamikler: Bosna-Hersek Ve Kosova Örneği”, *Barış Araştırmaları Ve Çatışma Çözümleri Dergisi*, Cilt 4, No.1, ss.46-69, s.61.

³⁷² Arı-Pirinççi, agm., s.4, Dağcı – Zorba, agm., s.63

alınarak Yugoslavya'nın toprak bütünlüğünü savunmuştur.³⁷³ ABD bu noktada doğrudan müdahale etmek yerine uluslararası aktörleri devreye sokmaya ve uluslararası aktörlerle birlikte hareket etmeye çalışmıştır. Bu çerçevede ABD Bosna – Hersek krizinde ilk etapta doğrudan müdahil olmamış, daha pasif bir politika izleyerek BM nezdinde alınan kararlarda etkin rol oynamıştır.

ABD bu çerçevede Bosna –Hersek'te kantonlara bölünmeyi temel alan ve bu çerçevede on kanton oluşturan Vance-Owen plânına destek vermemiştir. ABD Vance-Owen plânının uygulanabilir bir plân olmadığını öngörmüştür çünkü ABD'ye göre Müslümanlara yeterince toprak bırakılmamıştır.³⁷⁴

ABD 1991 yılında Gözlemci Misiyonu ismiyle silahlı olmayan güçlerden müteşekkil ateşkes denetleme birimi oluşturmuş ve bu birim çatışan taraftan arasında arabuluculuk görevi için çaba göstermiştir.³⁷⁵ 1994 yılının Şubat ayında NATO kuvvetleri bünyesinde dört Sırp uçağı düşürmüştür.³⁷⁶ 30.08.1995 tarihinde ABD Deliberate Force adıyla iki haftalık bir operasyon başlatmış, Sırlara karşı üstünlük sağlayarak çatışmaların bitmesini sağlamıştır.³⁷⁷

ABD Vance –Owen planının reddinden sonra soruna yönelik farklı çözüm yolları aramaya başlamış diğer aktörlerle beraber çalışmaya ve BM barış misyonunu daha aktif kullanmaya karar vermiştir.³⁷⁸ Bu çerçevede Ortak Eylem planı hazırlanmış; güvenli bölgelerin oluşturulması ve bu bölgeleri BM barış misyonunun koruması öngörülmüştür. Bu güvenli bölgeler Bihaç, Gradze, Tuzla, Saraybosna Zepa ve Srebrenitsadır.

2.2.1.2 NATO 'nun Bosna Hersek Politikası

³⁷³ M. Cem Oğultürk, “ Kosova'nın Bağımsızlığı Süreci Kapsamında ABD Dış Politikasının Analizi ”, *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, Cilt.10, S.19, ss.99-132, s.105.

³⁷⁴ Silvia Puliero Matricola, agt, s.94.

³⁷⁵ Tekin, age., s.25.

³⁷⁶ Lino, agm, s.530.

³⁷⁷ Arı-Pirinççi, agm., s.4

³⁷⁸ Harland, agm, s.15.

NATO Bosna Hersek krizinde BM'yi destekler bir tavır sergilemiştir. NATO, BM'nin Bosna-Hersek Krizi sırasında barışın korunmasına yönelik müdahalelere yönelik aldığı kararların uygulanmasında yardımcısı olmuştur. Gerektiğinde BM'ye hava desteği de sağlamıştır. Bu hava desteği Dayton Barış Anlaşmasının imzalanmasında da önemli katkılar sağlamıştır.

NATO 1992 yılının Haziran ve Aralık aylarında yaptığı toplantılarda BM Güvenlik Konseyi sorumluluğunda barışa destek olmak için yapılan operasyonları destekleyeceğini açıklamış, BM kararları çerçevesinde uygulanan yaptırımları ve zorlama tedbirlerini incelemiş ve gerekli önlemleri alacağını belirtmiştir.³⁷⁹

NATO Dış İşleri Bakanlarının 1992 yılının Haziran ayındaki toplantısında AGİK'in barışı koruma çabalarını ve NATO uyarınca ve sorumluluğunda gerçekleştirilen barışı koruma faaliyetlerini destekleyeceğini bildirmiş; barış koruma operasyonlarının katılım NATO Dış İşleri Bakanlarının 1992 yılının Aralık ayında gerçekleştirdiği toplantıda görüşülmüş ve BM'nin alacağı tedbirlere destek verileceği ve BM Barış Gücü Operasyonlarına katılınacağı açıklanmıştır.³⁸⁰

NATO'nun Bosna- Hersek krizinde ilk görev aldığı operasyon 24.09.1992 tarihli BM operasyonudur ve yine BM Güvenlik Konseyi 781 sayılı kararı aldığında "NATO Hava Erken Uyarı ve Kontrol Sistemi" de gözlemlemek için operasyona katılmış ve UNOPROFOR için de destek sağlamıştır.³⁸¹

31.03.1993 tarihinde 816 sayılı BM Güvenlik Konseyi kararı ile Bosna-Hersek hava sahasında UNPROFOR hariç uçuşu yasaklanmış "Den Flight" olarak isimlendirilen NATO operasyonu ise 12.04.1993 tarihinde başlamıştır.³⁸² 4.06.1993 tarihinde 836 sayılı BM Güvenlik Konseyi kararı ile güvenli bölgelerin korunması için hava gücü kullanılmasını kabul etmiş, Kuzey Atlantik Konseyi 2.08.1993 tarihinde bu karar uyarınca hava operasyonlarına başlamayı kararlaştırmıştır.³⁸³ NATO ilk hava saldırısını 5.02.1994 tarihinde Saraybosna'da pazar yerine havan topu atıldığında gerçekleştirmiş, NATO 28.02.1994 tarihinde uçuşa yasaklı alanı ihlal eden Sırp

³⁷⁹ Kenar, age, s.355.

³⁸⁰ Kenar, age, s.355-356.

³⁸¹ Kenar, age, s.358.

³⁸² Kenar, age, s.357.

³⁸³ Kenar, age, s.359.

uçaklarını düşürmüştür.³⁸⁴ Yine Bosnalı Sırpların Grodze'ye saldırısı üzerine 10-11.04.1994 tarihinde NATO iki sınırlı hava saldırısı düzenlemiş ancak bu hava saldırıları amacına ulaşamamıştır.³⁸⁵ 30.08.1995 tarihinde ise "Operation Deliberate Force" olarak adlandırılan hava saldırısı gerçekleşmiştir. Bosna- Hersek krizi Dayton Barış Anlaşması ile sonuçlandıktan sonra da NATO IFOR ile Bosna Hersek'te varlığına devam etmiştir.

2.2.1.3. Avrupa Birliği'nin (AB) Bosna Hersek Politikası

AB bu süreçte ilk olarak kararsız bir politika izlemiştir. Diğer uluslararası aktörler gibi AB da bu krize hazırlıksız yakalanmıştır. Çatışmalar başladığında ilk olarak Yugoslavya'nın toprak bütünlüğünden yana bir tavır sergilemişken daha sonraki dönemde SSCB ve Doğu Avrupa'daki Yeni Devletlerin Tanınması için Yönerge oluşturmuş ve bu çerçevede Slovenya ve Hırvatistan'ın bağımsızlığını tanımıştır.

AB'nin sürece bu kadar etkin bir şekilde müdahil olmasının nedeni;³⁸⁶

- coğrafi yakınlık;
- ticari ilişkiler;
- yardım ve iş birliği anlaşmaları;
- gelişmelerin AB'nin istikrarına yönelik tehdit oluşturma potansiyelidir.

Bu nedenlerle AB ilk etapta sorunun Avrupa geneline yayılmadan çözülmesi gerektiğini düşünmüştür çünkü Yugoslavya'daki ayrılıkçı hareketlerin diğerlerini de harekete geçirmesinden çekinmiştir.³⁸⁷

AB krize Slovenya'da ayrılma sürecinin başlamasıyla dahil olmuştur. AB Bosna –Hersek Krizi süresince Lizbon Konferansı, Lahey Konferansı, Vance-Owen Planı, Owen - Stoltenberg Barış Planı, Carrington - Cutlerio Barış Planı vb.

³⁸⁴Kenar, age, s.360.

³⁸⁵ Kenar, age, s.361.

³⁸⁶ Kenar, age, s.391.

³⁸⁷ Kenar, age, s.391.

girişimlerde bulunmuş ancak bu girişimlerden başarılı sonuçlara ulaşamamıştır. AB ayrıca Eylül 1991- Ağustos 1992 arasında Yugoslavya Konferansı ve Lord Peter Carrington liderliğinde Eski Yugoslavya İçin Konferans toplamış ve ikinci konferansta ülkeyi gevşek bir konfederasyon halinde bir arada tutabilmek için anlaşma teklif edilmiştir.³⁸⁸

AB krizin ilk aşamasında arabulucu rolü oynamaya çalışmış bu yeterli olmayınca ekonomik yaptırım yolunu izlemiştir.³⁸⁹ Ekonomik yaptırımların etkinliği ise tartışmalıdır çünkü bu yaptırımlar Yugoslavya'nın ticaretinin büyük çoğunluğu AB üyeleri ile olduğu için uzun süreli uygulanamamıştır. ³⁹⁰ AB'nin bu noktada arabuluculuğu zorunlu bir tercih olarak değerlendirilebilir çünkü Yugoslavya'da meydana gelen bir problem Güneydoğu Avrupa için de tehlike yaratma potansiyeline sahiptir ve AB'den Avrupa'daki uyuşmazlıklarda daha etkin rol oynaması beklenmektedir.³⁹¹

Diğer taraftan Yugoslavya'nın dağılma sürecinde ilk etapta AB'nin bütüncül bir politika izlemediğini söylemek yanlış olmayacaktır. Almanya, Slovenya ve Hırvatistan'ın bağımsızlığını desteklerken topluluğun diğer üyeleri –özellikle İngiltere ve Fransa – Yugoslavya Federasyonu'nun dağılmaması yönünde bir tutum belirlemişlerdir.³⁹² Almanya durumu Sırp saldırganlığı şeklinde adlandırmış ve cumhuriyetlerin tanınıp sorunun BM'ye havale edilmesinden yana tavır almıştır.³⁹³

AB içinde AB'nin Yugoslavya'nın toprak bütünlüğünden yana politikasını destekleyen kanada karşı olarak Almanya, Yugoslavya'dan ayrılan cumhuriyetlerin tanınmasının krizin tırmanmasını önleyeceğini savunmuştur. Alman Dışişleri Bakanı, Hans-Dietrich Genscher *“Bağımsız olmak isteyen Yugoslavya halkları eğer görüşmeler yolu ile bağımsızlıklarını elde edemiyorlarsa, o zaman, uluslararası hukukun gereği olarak onların tek taraflı bağımsızlık ilanlarını tanıyacağız”* diyerek Almanya'nın yeni cumhuriyetlerin tanınmasından yana bir politika izleyeceğini

³⁸⁸ Harland, agm, s.7.

³⁸⁹ Tekin, agm, s.23.

³⁹⁰ Kenar, age,s.399.

³⁹¹ Predarag Simic, “Yugoslavya Krizinin Dinamikleri”, Çev.Cahide Ekiz, *Avrasya Dosyası*, Cilt:3, Sayı:3,ss.13-33, s.19

³⁹² Abazi, agt., s.60.

³⁹³ Simic, agm,s.23

belirtmiştir.³⁹⁴ Nitekim Alman Parlamentosu yapılan oylamada 57'ye 68 oy çoğunluğu ile Slovenya ve Hırvatistan'ın bağımsızlığının tanınmasına yönelik talebi kabul etmiştir.³⁹⁵ Almanya bu noktadan sonra bu durumun AB nezdinde de kabul edilmesine yönelik politika izlemiştir. "koruyucu tanınma" şartını ileri sürerek Hırvatistan'daki durumun Sırp politikalarının sonucu olduğunu savunmuştur.³⁹⁶ Ayrıca Alman Dışişleri Bakanı, Hans-Dietrich Genscher BM Genel Sekreteri Javier Perez de Cuellar'a 13.12.1991 tarihinde gönderdiği mektupta AT ve gözlemcilerinin elde ettiği verilere göre Sırp yönetiminin konferansa ara verilmesi ve Hırvatistan'da ateşkesine uyulmaması nedeniyle sorumluluk sahibi olduğu, cumhuriyetleri tanımamanın ele geçirme politikasına destek anlamına geleceği bunun da ulusal ordunun kuvvete başvurma olasılığını arttıracaklarını ayrıca AB'nce imzalanmış Helsinki Nihai Senedi ve Paris şartı uyarınca Avrupa'da sınırların ihlal edilemeyeceği ve kuvvet kullanma ile değiştirilemeyeceğini belirtmiştir.³⁹⁷

AB süreçte ilk olarak AB Dışişleri Bakanlığı troikası (Lüksemburg-Hollanda-İtalya) ile Belgrad'a Slovenya'nın bağımsızlık iddiasından vazgeçmesi, taraflar arasında ateşkes ilanı gibi önerilerde bulunmuştur.³⁹⁸ AB bu noktada devreye AGİK'i de devreye sokmuş ve yardım istemiştir. Bu aşamada AB'nin Yugoslavya'nın toprak bütünlüğünden yana bir politika izlediğini söylemek mümkündür. AP' nin 15.03.1991 tarihli kararında Yugoslavya'da insan haklarını garanti altına alacak, Federal Yugoslavya Cumhuriyetinin devamını sağlayacak bir anayasa çağrısının yanı sıra Yugoslavya'yı oluşturan cumhuriyetler ve özerk bölgeler tanınmış ve bu cumhuriyetler ve özerk bölgelere ulusal/uluslararası çerçevede, barışçıl yollarla self-determinasyon hakkı tanınması gerektiği vurgulanmış, ordunun orantısız güç kullanımı ve Arnavutlara yönelik insan hakları ihlalleri kınanmıştır.³⁹⁹

06.06.1991 tarihinde Lahey Konferansında Lord Carrington tarafından İzzetbegović ve Gligor önerileri çerçevesinde bir taslak anlaşma hazırlamıştır.

³⁹⁴ Peter Radan, *The Break-up of Yugoslavia and International Law*, Routledge, 2001 s. 164.

³⁹⁵ Azarkan, agm, s.64.

³⁹⁶ Azarkan, agm, s.64.

³⁹⁷ Weller, agm, s.587.

³⁹⁸ Azarkan, agm, s.42.

³⁹⁹ Weller, agm, s.587.

Taslakta Yugoslavya için gevşek federasyon tarzı bir yapılanma önerilmiştir.⁴⁰⁰ Bu yapılanma modeli uyarınca Sırbistan Karadağ Yugoslavya'nın temelini oluşturan cumhuriyetler, Bosna ve Makedonya yarı bağımsız cumhuriyetler, Hırvatistan ve Slovenya ise kendi seçimleri uyarınca özerk cumhuriyetler statüsünde veya bağımsız devletler olarak kurulacak Yugoslavya konfederasyonunda üye olarak yer alabileceklerdir.⁴⁰¹ Bu öneriler konferansın ikinci oturumunda Sırbistan tarafından reddedilmiştir. Bu tavır AB' de ve özellikle Almanya'da, Yugoslavya'dan ayrılan cumhuriyetleri tanımanın krizin çözülmesinde önemli bir faktör oynayacağı düşüncesinin güçlenmesine sebep olmuştur.⁴⁰²

AB bu süreçte 08.07.1991 tarihli Brioni Anlaşması ile Slovenya ve Hırvatistan'ın bağımsızlık sürecini üç ay erteleme noktasında etkili olmuştur. Bu durum AB'yi daha ileri adım atmak konusunda teşvik edici olmuştur. Bu noktada AB, Trioka tarafından hazırlanacak önerilerde Helsinki Son Senedi, Yeni Avrupa İçin Paris Şartı, insan haklarına saygı, azınlık haklarının korunması, BM Şartı uyarınca self-determinasyon hakkı, uluslararası hukukun dikkate alınması gerektiğini vurgulamıştır.⁴⁰³

İlerleyen süreçte çatışmanın Hırvatistan'a sıçraması sonucunda Avrupa Birliği Yugoslavya konferansı toplanmış ve hakemlik mekanizmasının işletilmesi öngörülmüştür. AB, 27.08.1991 tarihli bildirisiyle bu durumu deklare etmiştir. AB bu bildiride Topluluğun Hırvatistan'da tırmanan kriz konusunda inisiyatif alması, ateşkes ilanı ve sürdürülmesi noktasında mutabakata varılması, barış konferansının düzenlenmesi ve hakemlik sürecinin gerektiğini vurgulamıştır.⁴⁰⁴ AB ayrıca sınırların anlaşma dışında kuvvet kullanımı ile değişmesini tanımayacağını açıklamıştır.⁴⁰⁵ Barış Konferansında şu hususlara uyulması gerektiği belirtilmiştir:⁴⁰⁶

⁴⁰⁰ Azarkan, agm, s.46.

⁴⁰¹Petros Sioussiouras, "The Process Of Recognition Of The Newly Independent States Of Former Yugoslavia By The European Community: The Case Of The Former Socialist Republic Of Macedonia", *Journal of Political and Military Sociology*, Vol.32, N.1, p.6, Aktrn: Azarkan, agm, s.46.

⁴⁰² Azarkan, agm, s.46.

⁴⁰³ Azarkan, agm, s.44.

⁴⁰⁴ Azarkan, agm, s.50.

⁴⁰⁵ Weller, agm, s.575.

⁴⁰⁶Christopher Hill, *European Foreign Policy: Key Documents*, Routledge, London,2000, s. 363, Aktrn: Azarkan, agm, s.50-51.

- Federal Yugoslavya Cumhuriyeti başkanının Konferansa katılmasının sağlanması;

-Başkanlık Konseyinde temsil edilen üye cumhuriyetlerin temsilcileri ve AT Komisyonu'nun Konferansa katılması;

- Tarafların uyuşmazlık konularını Hakemlik Komisyonuna tevdi etmesi;

-Hakemlik Komisyonunun, Federal Başkanlık Konseyi'nin oy birliği ile belirlediği iki üye ile Topluluk ve üye devletlerinin belirlediği üç üye olmak üzere beş üyeden meydana gelmesi;

- Federal Başkanlık Konseyi'nin ataması gereken üyeler üzerinde mutabakatın oluşmadığı noktada, Toplulukça atanmış üç üyenin diğer iki üyeyi seçmesi.

Komisyon üyeleri olarak Fransa Anayasa Konseyi Başkanı Robert Badinter, Alman Anayasa Mahkemesi Başkanı Roman Hertzog, İtalyan Anayasa Mahkemesi Başkanı Aldo Cora Saniti, Belçika Hakemlik Mahkemesi yargıçlarından Irene Petry ve İspanya Anayasa Mahkemesi yargıçlarından Francisco Tomas y Valiente belirlenmiştir.⁴⁰⁷ Komisyon 11.09.1991 tarihinde toplanmış ve başkan olarak Fransa Anayasa Konseyi Başkanı Robert Badinter seçilmiştir.

AB' nin önerisi ile taraflar 5.11.1991 tarihinde Lahey Barış Konferansında görüşmüş, AB adına İngiltere eski Dışişleri Bakanı Lord Carrington arabuluculuk yapmıştır.⁴⁰⁸ Konferansta AB'nin Federasyonu oluşturan cumhuriyetlerin sınırlarının uluslararası sınırlar olması önerisi Sırbistan tarafından reddedilmiştir.⁴⁰⁹ Sonraki süreçte tampon bölge oluşturulması ve bölgeye barış gücü gönderilmesi kararlaştırılmış ve BM Kasım ayı sonunda bölgeye barış gücü göndermiştir.⁴¹⁰ AB ise Yugoslavya'ya yönelik ekonomik yaptırım kararı almıştır. Bu kararda;⁴¹¹

-Yugoslavya'nın AB ile imzalayacağı ticaret ve iş birliği anlaşmasının dondurulması;

⁴⁰⁷ Azarkan, agm, s.51.

⁴⁰⁸ Tekin, age., s.23.

⁴⁰⁹ Tekin, age., s.23.(martin holland, european community integration)

⁴¹⁰ Tekin, age.,s.23.(komisyon UN and the situation in former Yugoslavia)

⁴¹¹ Tekin, age.,s.23.(martin holland)

- Tekstil limitlerinin düşürülmesi;
- Yugoslavya'nın PHARE programından yararlanan ülkeler listesinden çıkarılması;
- Yugoslavya'nın G-24 forumundan çıkarılması;
- Silah ve petrol ambargosu için BM'ye çağrı yapılması.

Badinter Komisyonu Lord Carrington'dan aldığı mektup üzerine açıkladığı 29.11.1991 tarihli görüşünde Yugoslavya'nın dağılmakta olduğunu açıklamış ve sorunların barışçıl yöntemlerle çözüme kavuşturulmasını tavsiye etmiştir.⁴¹² Komisyon ayrılma durumunda bu sürecin 1978 ve 1983 Viyana Sözleşmelerinde oluşturulmuş uluslararası teamül hukuku uyarınca gerçekleşmesi gerektiğini belirtmiştir.⁴¹³ Komisyon Federal Yugoslavya Cumhuriyeti'nin uluslararası kişiliğini korumakla birlikte cumhuriyetlerin bağımsızlık yönünde iradelerini ortaya koyduklarını vurgulamıştır.⁴¹⁴ Badinter Komisyonu bu görüşünde devlet aygıtının önemli unsurlarını oluşturan federal başkanlık konseyi, cumhuriyetler ve özerk bölgeler konseyi, federal yürütme konseyi, anayasa mahkemesi ve federal ordu gibi mekanizmaların Federal Yugoslavya Cumhuriyetine dair yaklaşımlarının bir arada yaşama noktasında ayrıldığını belirtmiştir.⁴¹⁵ Komisyon taraflar arasındaki uyuşmazlığın tırmanarak silahlı çatışma halini almasına ve binlerce kişinin hayatını kaybetmesine neden olmasına rağmen tarafların BM ve AB öncülüğünde ateşkes sağlanması noktasında gerekeni yapmadıklarını bildirmiştir.⁴¹⁶ Badinter Komisyonu sonuç olarak Federal Yugoslavya Cumhuriyetinin dağılma aşamasında olduğunu kabul etmiştir.⁴¹⁷ Komisyon bu süreçte yaşanabilecek problemlerin -özellikle insan hakları konusunda – uluslararası hukuk ilkeleri çerçevesinde çözülmesinin cumhuriyetlerin görevi olduğunu ve Federal Yugoslavya Cumhuriyetinin devamının

⁴¹² Johnstone, age., s.59.

⁴¹³ Alain Pellet, The Opinions of the Badinter Arbitration Committee A Second Breath for the Self-Determination of Peoples, s.182, <http://ejil.org/pdfs/3/1/1175.pdf> (e.t.28.02.2019)

⁴¹⁴ Pellet,s.182.

⁴¹⁵ Azarkan, agm, s.53.

⁴¹⁶ Pellet,s.182.

⁴¹⁷ Pellet,s.182.

birliği oluşturan cumhuriyetlerin demokratik kurumları oluşturmak için ortak çabalarına bağlı olduğunu belirtmiştir.⁴¹⁸

Komisyon Lord Carrington'un mektubunda Sırbistan'ın sorusu olarak ilettiği *“Bosna-Hersek ve Hırvatistan'daki Sırp nüfusu Federal Yugoslavya Cumhuriyeti'nin kurucu halklarından biri olarak self–determinasyon hakkına sahip midir?”* sorusuna da görüşünde cevap vermiştir. Badinter Komisyonu bu konuda devletler aksi konusunda uzlaşamaya varmadıkça şartlar ne olursa olsun self -determinasyon hakkının bağımsızlık anındaki sınırların değişmesini n görmediğini, ayrıca birden fazla etnik, dini ve dil azınlığından oluşan devletlerde bu azınlıkların uluslararası hukuk çerçevesinde kimliklerinin tanınmasını talep edebileceğini ve bu çerçevede Bosna-Hersek ve Hırvatistan'daki Sırp nüfusu için uluslararası hukuka tanınan tüm hakların garanti edilmesi gerektiğini belirtmiştir.⁴¹⁹ 1986 yılındaki İnsan Hakları Sözleşmelerinin self -determinasyon hakkının insan haklarının teminatı olduğu ilkesine dayandığını belirtmiştir.⁴²⁰ Bu erevede Badinter Komisyonu Bosna-Hersek ve Hırvatistan'daki Sırp nüfusunun uluslararası hukukta etnik gruplara sağlanan tüm haklara sahip olduğunu ve cumhuriyetlerin bu etnik gruplara uluslararası hukukta tanınan insan hakları ve temel özgürlükleri gerektiğinde milliyetini seçme hakkını da içerecek şekilde sağlaması gerektiği vurgulamıştır.⁴²¹

Komisyon Lord Carrington'un mektubunda yine Sırbistan'ın sorusu olarak iletteği *“Hırvatistan-Sırbistan ve Bosna-Hersek-Sırbistan ulusal sınırı uluslararası hukuk çerçevesinde de sınır olarak belirlenebilir mi?”* sorusuna da görüşünde yer vermiştir. Badinter Komisyonu bu çerçevede daha önceki kararında vardığı Yugoslavya'nın çökmekte olduğu sonucunu hatırlatıp, Federasyonu oluşturan Cumhuriyetlerin bağımsız devletler olarak uluslararası tanınma için çaba gösterdiğini ve sürecin istikrarsız olduğunu bu nedenle de uluslararası hukuk ilkelerine uyulması gerektiğini ayrıca eğer bir dağılma gerçekleşirse şu ilkelere riayet edilmesi gerektiğini belirtmiştir.⁴²²

⁴¹⁸ Pellet,s.182.

⁴¹⁹ Pellet,s.183.

⁴²⁰ Pellet,s.184.

⁴²¹ Pellet,s.184.

⁴²² Pellet,s.184.

- BM Şartı, BM Güvenlik Konseyi'nin 2625 sayılı kararı, Helsinki Nihai Senedi ve 23.08.1978 tarihli Viyana sözleşmesinin 11. Maddesi;

- Hırvatistan-Sırbistan ve Bosna-Hersek-Sırbistan ve diğer komşu cumhuriyetler arasındaki sınırlar karşılıklı anlaşma dışında değiştirilmemeli;

-Aksi kararlaştırılmadıkça önceki sınırların uluslararası hukuk uyarınca korunması;

-Sınırların kuvvet kullanma yolu ile değiştirilmemesi.

Badinter Komisyonu Bosna-Hersek'in uluslararası toplumda tanınması konusu ile de görüş belirtmiştir. Komisyon Bosna -Hersek'in AB tarafından tanınmasını doğru bulmamıştır. Bu noktada Bosna –Hersek halkları arasında bağımsızlık için konsensüs olmadığını gerekçe göstermiştir.⁴²³

Süreç içerisinde AB de tutumunu değiştirmiştir. AB 16.11.1991 tarihinde SSCB ve Doğu Avrupa'daki Yeni Devletlerin Tanıma Bildirisini açıklamıştır. AB bağımsızlık ilan eden cumhuriyetlerin tanınması için de bir bildiri yayınlamıştır. AB yaptığı açıklamada belirli koşullar dahilinde Yugoslavya Federasyonu'ndan ayrılıp bağımsızlığını ilan eden cumhuriyetlerin bağımsızlıklarının tanınabileceğini belirtmiş, bu çerçevede Badinter Komisyonu, Yugoslavya Federasyonu'ndan ayrılan cumhuriyetlerin tanıma şartlarını belirlemiştir.⁴²⁴ Ayrıca bu bildiride sunulan koşulları 15.01.1992 tarihine kadar sağlamış olan cumhuriyetlerin tanınacağını ayrıca 23.12.1991 tarihinden önce hakemlik komisyonuna başvurularını iletmeleri gerektiğini belirtmiştir.

AB bağımsız devletlerle AB arasında diplomatik ilişkiler kurulabilmesi için birtakım şartlar ileri sürmüştür. Bu şartlar:⁴²⁵

-Demokrasinin benimsenmesi;

-Uluslararası hukuktan doğan yükümlülüklerin yerine getirilmesi;

⁴²³ Kenar, age, s.406.

⁴²⁴ Abazi,a.g.et.,s.60

⁴²⁵Terrett, The Dissolution of Yugoslavia and The Badinter Arbitration Commission, s. 81, Aktrn: Azarkan, agm, s.48.

-İyi niyetle barışçıl görüşmelere katılarak süreçte üzerine düşeni yapılması;

AB bu şartların sağlanıp sağlanmadığının denetlenmesi konusunu ise Hakem komisyonuna bırakmıştır.

Taraflara 11.12.1991 tarihinde Vance Plânı sunulmuştur.⁴²⁶ Sırbistan ve Hırvatistan'ın da plânı kabul etmesiyle Hırvatistan'da savaş bitmiştir.⁴²⁷ Plân Sırp otoriteleri arasında anlaşmazlığa neden olmuştur. Sırbistan plâna onay verirken Hırvatistan'daki Sırp'ların temsilcisi Milan Babiç karşı çıkmıştır.⁴²⁸ Bu noktada Sırp'lar ve Hırvatlar arasında "Pembe Alanlar" konusunda uzlaşmazlık meydana gelmiştir. Pembe alanlar Vance Plânına göre Hırvat egemenliğinde olan ancak işgal altında olan ve Hırvatistan'a bırakılması gereken topraklardır.⁴²⁹ Sorun görüşmeler ile çözülemeyince bu topraklar Hırvatistan tarafından işgal edilmiştir.

1992 yılının Mart ayında Carrington- Cutileiro planı oluşmuştur. 18 Mart 1992 yılında imzalanan plân Lizbon Anlaşması olarak da bilinmektedir. Plânın ana hatları ise Bosna-Hersek'in sınırları değişmeden bağımsız olması, etnik çoğunluğa göre kantonlara bölünmesi, kuvvetleri üç etnik unsura paylaştıran zayıf bir merkezi hükümet oluşturmaya çalışılmasıdır ancak plân Bosna Hırvat lideri Mate Boban' ın imzasını çekmesiyle uygulamaya geçmemiştir.⁴³⁰

1992 yılında Cenevre görüşmelerinde BM ve AB adına Cyrus Vance ve Lord Owen arabuluculuk yapmışlardır. Taraflara Vance –Owen Barış Plânı sunulmuştur. Plânın kabulü için tarafların çekince koymadan anlaşmayı imzalaması ve uygulanması için de askeri güce gerek duyulmuştur. ⁴³¹Bu plânın amacı Bosna Hersek'in etnik bölünmesini engellemektir.⁴³² Vance –Owen Barış Plânına göre Bosna-Hersek on eyaletten oluşan konfederasyon şeklinde yapılacak, eyaletlerden üçü Sırp üçü Hırvat ve üçü de Müslüman toplumun eyaleti olacak, eyaletlerin kendi yargı organları ve parlamentoları olacak uluslararası arenada merkezi hükümet tarafından temsil

⁴²⁶ Igor Varanić, "The International Community's Peace Plans in Croatia and Bosnia Herzegovina", *Croatian Studies Review*, V.9, p30.

⁴²⁷ Varanić, agm, s.31.

⁴²⁸ Varanić, agm, s.33.

⁴²⁹ Varanić, agm, s.33.

⁴³⁰ David Campbell, *Apartheid Cartography: "The Political Anthropology and Spatial Effects of International Diplomacy in Bosnia"*, *Political Geography*, Vol.18, S.4., ss.395–435, s.404.

⁴³¹ Kenar, age, s.407-408.

⁴³² Silvia Puliero Matricola, agt, s.92.

edilecek, devlet başkanlığı üç toplumun birer temsilcisinden oluşacaktır.⁴³³ Haziran ayında Lord Owen'ın önerdiği ve Tucman ile Milošević'in de onayladığı plan uyarınca Bosna –Hersek topraklarının %50'si Sırlara, %30'u Hırvatlara %20'si Müslümanlara bırakılacaktır.⁴³⁴ Görüşmeler sırasında devam eden Sırp bombardımanına yönelik olarak Lord Owen BM den Bosna-Hersek'te uçuşa yasak bölge oluşturmasını ve NATO'nun da bunu desteklemesini istemiştir.⁴³⁵

Vance –Owen Barış Plân prensipte kabul görse de hayata geçirilmek üzere müzakereler başladığında çıkmaza girmiştir. Mart 1993'te Vance – Owen planı Bosna –Hersek hükümetince ve Bosnalı Hırvatlar tarafından kabul edilmiştir. Bosnalı Hırvatlar açısından plân çok avantajlı görünmüş ve çabuk kabul görmüş Bosnalı Müslümanlar ise başta tereddüt etseler de sonradan kabul etmişlerdir. Bosnalı Sırlar içinse plân hayal kırıklığı olmuştur çünkü toprak kazanımları azalmış ve Sırbistan ile doğrudan bağlantı kesilmiştir.⁴³⁶ Bosna –Hersek Sırp Cumhuriyeti 03.04.1993 tarihinde plânı reddetmiştir. Bu noktada Vance ve Owen ise Sırbistan ile iletişime geçerek plânın Bosnalı Sırlar tarafından 26 Nisan tarihine kadar onaylanmaması halinde Sırbistan'ın daha katı yaptırımlarla cezalandırılacağını belirtmiş ve NATO uçuşa yasak bölge uygulaması konusunda daha katı tavır almıştır.⁴³⁷ Karadziç imzalamamak konusunda ısrarcı olsa da Yunanistan'daki görüşmelerde Miloseviç'in baskısı ile Bosna Sırp Meclisi'nin de onaylaması şartıyla imzalamak zorunda kalmıştır.⁴³⁸ Bu aşamada Cyrus Vance'ın Eski Yugoslavya Konferansı sürecinden çekilmesinden sonra yerini Throvald Stoltenberg almıştır. Diğer taraftan Bosna Sırp Meclisi'nin kararı onaylamaması Vance- Owen plânı yerine alternatif bir plân oluşturulmasını gündeme getirmiştir.

1993 yılının Ağustos ayında arabulucular Lord Owen ve Throvald Stoltenberg yeni bir alternatif oluşturabilmek için Cenevre'de görüşmüşlerdir. Sonuç olarak taraflara Owen – Stoltenberg planı sunulmuştur. Plân hazırlanırken tarafların

⁴³³ Bora, *Yeni Dünya Düzeninin Av Sahası Bosna Hersek*, s.119

⁴³⁴ Bora, *Yeni Dünya Düzeninin Av Sahası Bosna Hersek*, s.132.

⁴³⁵ Greenberg - McGuinness, age, s.47.

⁴³⁶ Greenberg –McGuinness, age, s.49.

⁴³⁷ Greenberg –McGuinness, age, s.49.

⁴³⁸ Greenberg –McGuinness, age, s.49.

kendisinden de öneri istenmiştir.⁴³⁹ Owen – Stoltenberg planı Saraybosna'nın ortak başkent olduğu her etnik unsurun çoğunlukta olduğu yere göre sınırların çizildiği bir yapı öngörmektedir.⁴⁴⁰ Düzenlemeye göre Bosna Hersek topraklarının %52'si Bosnalı Sırlara, %30'u Bosnalı Müslümanlara, %18'i Bosnalı Hırvatlara bırakılmıştır.⁴⁴¹ Bu plânda Bosna-Hersek'in gevşek konfederal şekilde örgütlenmesi öngörülmüştür. Müslüman devleti ise Saraybosna-Tuzla-Zenica ve Bihac olmak üzere iki bölgeden oluşmaktadır.⁴⁴² Bu anlaşma tasarısı da kabul edilmemiştir.

Bu üç plânın da reddedilmesi üzerine 22 Mayıs 1993 tarihinde ABD, Rusya, Fransa, İngiltere ve İspanya temsilcileri tarafından Ortak Hareket Plânı çerçevesinde 4 Haziran 1994'de Güvenli Bölgeler Plânı oluşturulmuştur. Bu çerçevede altı büyük şehir olan Saraybosna, Goradze, Tuzla, Srebrenitsa, Zepa ve Bihac BM koruması altına alınmıştır.⁴⁴³ Ancak sonraki süreçte Srebrenitsa ve Zepa'nın Sırların eline geçmesi Güvenli Bölgeler Plânının etkin olmadığını göstermiştir.⁴⁴⁴

18.02.1994 tarihinde imzalanan Washington anlaşması ile Bosna-Hersek'te Boşnak-Hırvat Federasyonu kurulmuştur. Anlaşma 30.03.1994 tarihinde Bosna Parlamantosunca onaylanmıştır. Anlaşma Sırların katılımına da açıktır ancak Sırlar bu anlaşmaya katılmayı reddetmiştir. Bu anlaşma ile Boşnak-Hırvat çatışması bitmiş ve Bosna-Hersek Federasyonu kurulmuştur. Bu anlaşmaya göre;⁴⁴⁵

-Kurulan federasyon ülke topraklarının yarısını kapsayacak;

-Daha sonra Hırvatistan ile konfederasyon oluşturulacak;

-Federasyon kantonlardan oluşacak;(bu kantonlar belirli nüfus çoğunluklarına göre oluşturulmuştur. Kimi kantonlarda Boşnaklar kimi kantonlarda Hırvatlar kimi çoğunlukta iken bazı kantonlarda ise karışık bir nüfus yapılanması görülmektedir.)

⁴³⁹ Greenberg –McGuinness, age, s.54.

⁴⁴⁰ Harland, agm, s.17.

⁴⁴¹ Kenar, age, s.181.

⁴⁴² Kenar, age, s.181.

⁴⁴³ Francine Friedman, The Bosnian Muslims:Denial of a Nation,Boulder&Colorado:Westview Press Inc.,1996, s.178, Aktrn: Kenar, age, s.183.

⁴⁴⁴ Nurşin Ateşoğlu Güney, "Bosna-Hersek Sorunu ve Barış Görüşmeleri Süreci", Ed. Kemal Saybaşılı– Gencer Özcan, *Yeni Balkanlar, Eski Sorunlar, Bağlam Yayınları*, 1. Baskı, ss261-286, s.272.

⁴⁴⁵ "Bosna'da Barış Resmileşti", *Hürriyet*, 19.03.1994, s.13, Aktrn: İlker Alp, "Soğuk Savaş Sonrasında Bosna-Hersek ve Srebrenitsa Mezâlimi", *Soğuk Savaş Sonrasında Balkanlar (1990-2015)*, Editör: İbrahim Kamil, 1. Baskı, Nobel Yayınları, Ankara, 2017, ss.107-162, ss.141.

- Kantonlar kendisine ait parlamentosu ve hükümete sahip olacak;
- Savunma, ekonomi ve dış politika alanları hariç kantonlar bağımsız hareket edebilecek;
- Yasama iki meclisten oluşacak (Bosna- Hersek Federasyonu Temsilciler Meclisi-Bosna-Hersek Halk Meclisi);
- Devlet başkanlığı Boşnak ve Hırvat liderler tarafından birer yıl süre ile dönüşümlü olarak yürütülecektir.

2.2.1.4. Temas Grubu

Bosna-Hersek krizinde sorunun çözümü için resmi girişimler başarısız olduktan sonra –özellikle Washington anlaşmasına Sırp katılmayınca-daha gayri-resmi bir süreç başlamıştır. Bu çerçevede 1994 yılında bir Temas Grubu oluşturmuştur. Temas Grubu oluşturulması fikri Uluslararası Eski Yugoslavya Konferansındaki eş-başkanlar David Owen-Thorvald Stolenberg ve ABD temsilcileri arasındaki tartışmalarda ortaya çıkmıştır.⁴⁴⁶ Diğer taraftan tek taraflı girişimlerden de sonuç alınamaması ortak girişimleri deneme yolunu açmıştır. ⁴⁴⁷ Bu noktada eş-başkanlar ve ABD arasında uygun çerçevenin ABD, Rusya, İngiltere, Fransa ve Almanya'yı içeren gizli bir görüşme grubu ile oluşabileceği konusunda geniş kapsamlı bir fikir birliği olduğu söylenebilir.⁴⁴⁸ Rusya'nın da bu gruba Soğuk Savaş sonrası zayıflığına rağmen dahil edilmesi Rusya'nın Sırbistan üzerindeki etkisinden kaynaklanmaktadır.⁴⁴⁹

Temas Grubu çok uzun süreli olamamıştır çünkü bu süreçte Dayton anlaşması imzalanmıştır. Temas Grubu beş devletin diplomatik temsilcilerinden oluşmaktadır; bu devletler ABD, Rusya, İngiltere, Fransa ve Almanya'dır.⁴⁵⁰

⁴⁴⁶ Helen Leigh- Phippard, "TheContact Group on (and in) Bosnia: An Exercise in Conflict Management", *International Journal*, Vol.53, No.2, pp.306-324, p.307.

⁴⁴⁷ Leigh- Phippard, agm, p.311.

⁴⁴⁸ Leigh- Phippard, agm, p.307.

⁴⁴⁹ Harland, agm, s.19.

⁴⁵⁰ Leigh- Phippard, agm, p.307.

Temas Grubu temel olarak iki konu üzerinde durmuştur. Bu konular;⁴⁵¹

- Politik çözüm için temel oluşturacak bir harita;
- Belgrad hükümeti ile Bosna Sırlarının bağlantısını kesmek.

Temas Grubu tarafından oluşturulan harita Bosna topraklarının %51'ini Boşnak-Hırvat Federasyonuna, %49'unu Sırp Cumhuriyetine bırakmaktadır ancak plân Bosna Sırp Meclisi tarafından kabul edilmemiş ve Karadziç tarafından ABD diktası olarak tanımlanmıştır.⁴⁵² Sırların plânı reddetmesi Temas Grubunu zor durumda bırakmıştır. Temas Grubu bunun üzerine BM Güvenlik Konseyini devreye sokmuştur. BM Güvenlik Konseyinde yaptırımları ağırlaştıran bir karar tasarısı hazırlanmıştır.⁴⁵³

Diğer taraftan Temas Grubu Sırbistan'ın Bosna sınırını kapatmasını ve Bosna Sırlarının Belgrad'dan malzeme elde etmemesini sağlamaya çalışmıştır. Temas Grubu'nun bu yolla Bosna Sırlarını anlaşılmaya ikna etmeye çalıştığı söylenebilir. Temas Grubu bu noktada Sırbistan'ı da devreye sokmuş ve Sırbistan'ın Bosna Sırlarını anlaşılmaya ikna etmesi durumunda Sırbistan'a yönelik yaptırımların kaldırılmasını gündeme getirmiştir.⁴⁵⁴ Burada Sırbistan ile Bosnalı Sırlar arasında bir ayrılık oluşturularak plânın uygulanmasını kolaylaştırılmaya çalışılmıştır.⁴⁵⁵

Temas Grubu içerisinde ABD'nin özellikle Robert Frasure ve Richard Holbrooke'un Balkanlarda görev almasıyla ön plâna çıktığı söylenebilir.⁴⁵⁶ Bu noktadan sonra ABD Sırbistan ile farklı bir ilişki kurmayı denemiş ve bu noktada ilerleme kaydetmiştir. ABD bu aşamadan sonra kendi arabuluculuk çabalarıyla bölgeye üst düzey diplomatik misyonlar göndermiştir.⁴⁵⁷ Bu misyonların ve ABD girişimlerinin Bosna-Hersek'te çatışmaların bitmesi açısından önemli katkıları olduğu söylenebilir.

⁴⁵¹ Leigh- Phippard, agm, p.308.

⁴⁵² Leigh- Phippard, agm, p.308.

⁴⁵³ Leigh- Phippard, agm, p.308.

⁴⁵⁴ Kenar, age, s.187.

⁴⁵⁵ Güney, agm, s.276.

⁴⁵⁶ Leigh- Phippard, agm, p.309.

⁴⁵⁷ Leigh- Phippard, agm, p.310.

Temas grubu da daha önceki girişimlerde olduğu gibi bir plân ortaya koymuştur. Bu plân da diğer oluşturulan planlar gibi ortak yönetim öngörse de planda yeni olan Bosna-Hersek'in Bosna- Hersek Boşnak-Hırvat Federasyonu ve Sırp Cumhuriyeti olarak ikiye ayrılmasıdır.⁴⁵⁸ Sırlar bu öneriyi daha önceki öneriye bağlılıkları gerekçesiyle reddetmişlerdir.⁴⁵⁹

Temas Grubunun Bosna-Hersek Krizinde bir anlaşmaya varılması için önemli katkıları olduğu söylenebilir. Bu katkılar:⁴⁶⁰

- Yeni bir barış plânı çerçevesinde görüşme başlatması
- Büyük uluslararası aktörler arasında çözüme yönelik bir uzlaşma oluşturmaları
- Barış sürecinin devamını sağlaması

Temas Grubunun Bosna-Hersek Krizinde önemli katkıları olduğu gibi kendi içinde birtakım sorunları da bulunmaktadır. Bu sorunlar;⁴⁶¹

- Temas Grubunun tam olarak birlik sağlayamaması
- Grup içerisinde AB ve ABD arasında görüş ayrılıkları olması
- ABD –Almanya ve Rusya- Fransa-İngiltere ekseninde ayrışmalar olması
- ABD- Rusya arasında ayrışma olması

Zaman içerisinde bölgede durumun değişmesi ve NATO nu hava operasyonlarının da katkısıyla bölgede bir anlaşma zemini oluşmaya başlamıştır. NATO hava bombardımanı ile beraber Holbrooke Miloseviç ile görüşmüş ve 8 Eylül'de Cenevre'de bir konferans toplanması kararlaştırılmıştır. ⁴⁶² Konferansa Temas Grubu temsilcileri, Bosna-Hersek, Hırvatistan ve Federal Yugoslavya Cumhuriyeti (Bosnalı Sırp temsilciler Federal Yugoslavya Cumhuriyeti delegasyonu içerisinde yer almıştır.) Dış İşleri bakanları katılmıştır.⁴⁶³ Konferans Temas Grubu

⁴⁵⁸ Harland, agm, s.19.

⁴⁵⁹ Harland, agm, s.20.

⁴⁶⁰ Leigh- Phippard, agm, p.313.

⁴⁶¹ Leigh- Phippard, agm, p.316.

⁴⁶² Leigh- Phippard, agm, p.310.

⁴⁶³ Leigh- Phippard, agm, p.310.

planını temel olarak kabul etmiştir. 12.10.1995 tarihinde bir ateşkes oluşmuş, Dayton’ da görüşmeler başlamıştır.

2.2.1.5. Rusya’nın Bosna Hersek Politikası

Rusya Yugoslavya’nın dağılması süreci ve Bosna-Hersek krizinde ilk olarak diğer uluslararası aktörlere paralel şekilde Yugoslavya’nın toprak bütünlüğünden yana bir politika izlemiş, Yugoslavya’daki bir dağılmanın zincirleme etki yapacağını düşünmüş ancak süreç içerisinde Rusya da Yugoslavya’nın dağılışını kabullenmek durumunda kalmıştır.⁴⁶⁴ SSCB’nin yıkılma sürecinde olması Yugoslavya’nın dağılmasının SSCB’yi de etkileyeceği düşünülmüştür. Burada Rusya’nın öncelikli olarak SSCB’nin toprak bütünlüğünü düşündüğünü söylemek mümkündür.⁴⁶⁵ Rusya’nın genel olarak ABD ve AT ile uyumlu politika izlediği söylenebilir. Rusya önceki aşamada olduğu gibi bu aşamada Batı ile birlikte hareket etmiştir. Bu durum Rus kamuoyunda eleştirilere de neden olmuştur.⁴⁶⁶

Rusya’nın iç politikasındaki değişimler Yugoslavya politikasında da değişime neden olmuştur. Bu aşamada Rusya’nın değişim sürecinde olması ve muhalefetin eleştirileri Rusya’nın politikasının 1994 yılında değişmesine neden olmuştur.⁴⁶⁷

3. Bosna-Hersek’te Savaşın Sonu ve Dayton Barış Anlaşması

Dayton Barış Anlaşması ABD arabuluculuğunda Ohio eyaletinin Dayton kentinde hazırlanmış, 14.12.1995 tarihinde Paris’te imzalanmıştır. ⁴⁶⁸Sonuç alınamayan uluslararası girişimlerin sonucunda 1.11.1995 tarihinde üç devletin temsilcisi olarak Aliya İzzetbegović, Slobadan Milošević, Franjo Tudjman Dayton kentinde Wright –Patterson hava üssünde ABD Dış İşleri Bakan yardımcısı Richard Holbrooke başkanlığında görüşmeye başlamışlar, oturumlarda İngiltere, Fransa,

⁴⁶⁴ Kenar, age, s.492-493.

⁴⁶⁵ Mike Bowker, “The Wars in Yugoslavia: Russia and International Community”, *Europe-Asia Studies*, Vol.50, No.7, pp1245-1261, s.1247

⁴⁶⁶ Kenar, age, s.493.

⁴⁶⁷ Kenar, age, s.495.

⁴⁶⁸ Tekin, age, s.27.

Almanya ve Rusya'dan oluşan temas grubu ve AB' den heyetler yer almış; 21.11.1995 tarihinde Bosna Hersek Barış için Genel Çerçeve Anlaşması paraf edilmiş, 14.11.1995 tarihinde anlaşma imzalanmıştır.⁴⁶⁹ Anlaşmada yer alan bazı temel konular şu şekildedir.⁴⁷⁰

-Bosna-Hersek bağımsız devlet olarak tanınmaktadır;

-Bosna-Hersek devleti Boşnak-Hırvat Federasyonu ile Sırp Cumhuriyetinden oluşmaktadır. Toprakların %51'i federasyona %49'u Sırp Cumhuriyetine aittir. Brčko bölgesi ise uluslararası idarece yönetilecektir;

-Saray-Bosna merkezi hükümet, milli meclis, başkanlık sistemi ve anayasal mahkemeye sahip olarak birleşik bir yapıda kalacaktır;

-Başkan ve meclis demokratik yollarla seçilecektir;

-Kolektif başkanlık sistemi uygulanacaktır;

- Anlaşmanın uygulanmasını sağlaması için bölgede 12 ay süreli NATO Uygulama Gücü (IFOR) adı altında 60.000 kişilik askerî bir güç görevlendirilmiştir.⁴⁷¹ ABD tarafından ise 20.000 kişilik IFOR askeri sağlayacaktır.⁴⁷² IFOR yabancı güçlerin 30 gün içinde çekilmesini de denetleyecektir.⁴⁷³ IFOR BM Güvenlik Konseyi 1031 sayılı kararı uyarınca NATO'ya verilen görev çerçevesinde oluşturulmuştur.⁴⁷⁴

On bir bölümden oluşan anlaşmada birinci ve ikinci bölümler askeri konuları ve bölgesel istikrarı, üçüncü bölüm seçimleri, dördüncü bölüm Yeni Bosna anayasasını, beşinci bölüm iki etnik unsur arasında arabuluculuğu, altıncı bölüm insan hakları, yedinci bölüm göçmenleri ve mültecileri, sekizinci bölüm ulusal eserleri,

⁴⁶⁹ Tekin, age, s.28.

⁴⁷⁰ Cüneyt Yenigün-Ümit Hacıoğlu, "Bosna-Hersek Batı'nın Güvenini Kaybettiği Medeniyet", *Dünya Çatışmaları: Çatışma Bölgeleri ve Konuları Cilt I*, Ed. Kemal İnât vd, 3. Baskı, Nobel Yayıncılık, Ankara, 2010, ss 671-690, s.680

⁴⁷¹ Merve İrem YAPICI, "Bosna Hersek'te Gerçekleştirilen Askeri Müdahalenin Uluslararası Hukuktaki Yeri", *Uluslararası Hukuk ve Politika Dergisi*, Cilt. 2, No.8, ss.1-24, s.9.

⁴⁷² Yenigün-Hacıoğlu, agm, s.680

⁴⁷³ Uçarol, age, s.1077

⁴⁷⁴ [https://undocs.org/en/S/RES/1031\(1995\)](https://undocs.org/en/S/RES/1031(1995)) (et.24.05.2019)

dokuzuncu bölüm kamu işbirliğini, onuncu bölüm mülki idare ve temsil, on birinci bölüm uluslararası polis komitesi ile ilgilidir.⁴⁷⁵

Dayton Barış Anlaşması uyarınca taraflar anlaşma ile meydana getirilecek kurumlar ve uluslararası anlaşmalarla kurulacak diğer üst kurumlarla insan hakları ve insancıl hukuka dair alanlarda iş birliği yapmaya ve bahsedilen kurum yetkililerinin ülkelerine serbestçe girmesine izin verme sorumluluğunu kabul etmişlerdir.⁴⁷⁶ Diğer taraftan anlaşmada mültecilerin evlerine dönebilmesinin sağlanması öngörülmüştür.

Dayton Barış Anlaşması temel olarak Bosna-Hersek'in birleşik olarak otonomiye sahip iki devleti içeren bir yapıda kalmasını ve Bosna-Hersek'in toprak bütünlüğünü hedeflemektedir.⁴⁷⁷ Bosna-Hersek'in toprak bütünlüğünü korumak adına uygulamada milliyetçi partiler yerine ılımlı partiler desteklenmiş, ortak kurumlar güçlendirilmeye çalışılmıştır.⁴⁷⁸

Dayton Barış Anlaşması Bosna –Hersek'te yaklaşık dört yıl süren savaşı bitirmesi ve çatışmayı sona erdirmesi açısından elbette önemlidir. Diğer taraftan Dayton Barış Anlaşması'nın eleştirilecek noktaları da bulunmaktadır. Dayton Barış Anlaşması en temelde iki noktada eleştirilebilir.⁴⁷⁹

-Bosna-Hersek'te etnik ayrımı meşrulaştırması;

-Uluslararası hukukun etkinliğinin tam olarak sağlanamadığını göstermesi.

Bosna-Hersek'te Dayton Barış Anlaşması süreci esasen çatışmanın olgunluk aşamasını "ripeness" temsil etmektedir. 1992-1995 yılları arasında yaklaşık üç yıl süren iç savaş sonucunda çatışma zarar veren çıkmazlık halini almış ve birbirlerini yeterince hırpalayıp zarar veren taraflar ABD'nin de devreye girmesi ile masaya oturmuşlardır. Sonuç olarak da Dayton Barış Anlaşması ortaya çıkmıştır. Bu noktada AB'nin çabalarının neden sonuç vermediği sorusunun cevabı da burada aranabilir. AB'nin devreye girdiği ve plânlarını hazırladığı dönemde çatışma henüz çok yenidir

⁴⁷⁵ Harland, agm, s.25.

⁴⁷⁶ Kenar, age, s.190.

⁴⁷⁷ Kenar, age, s.191.

⁴⁷⁸ Kenar, age, s.191.

⁴⁷⁹ Tekin, age, s.29.

ve taraflar arasında bir anlaşma zemini oluşmamıştır çünkü taraflar kazanacaklarına ve kendi çıkar algılamaları uyarınca bir sonuca ulaşacaklarına emindirler. Bu aşamada taraflar diğer tarafın konuya dair yaklaşımını ve çıkarlarını yok saymaktadır. Süreci bir tarafın kazanıp diğer tarafın kaybettiği sıfır toplamı bir süreç olarak algılamaktadırlar. Süreç uzadıkça da taraflar geri çekilmek istememişlerdir. Diğer taraftan süreç uzadıkça taraflar giderek yıpranmakta ve belli bir noktada arabulucunun müdahalesine hazır hale gelmektedir. Bosna- Hersek'te yaklaşık üç yıl devam eden iç savaş da tarafları arabulucunun –burada ABD- müdahalesine hazır hale getirmiştir. Sonuçta taraflar masaya oturmuş ve Dayton Barış Anlaşması ortaya çıkmıştır.

Diğer taraftan ABD'nin arabulucu olarak taraflar üzerindeki etkisinin AB' ye oranla daha fazla olduğu söylenebilir. Bu durumda birçok durum etkili olmuştur. Bunlar;

- Soğuk savaşın galibi olması;
- Daha etkin araçlar kullanabilmesi;
- Bütüncül politika izleyebilmesi (AB) içinde farklı politika izleyen devletler olmuştur)

4. Bosna-Hersek Krizinde Arabuluculuk Sürecinin Değerlendirilmesi

Bosna- Hersek Krizi özelinde arabuluculuk süreci değerlendirilmeden önce cevaplanması gereken bir takım sorular bulunmaktadır. Bu başlık altında hem bu sorular Bosna – Hersekli ve Türk bilim insanlarıyla yapılan röportajlar çerçevesinde cevaplandırılmaya çalışılacak hem de arabuluculuk süreci Bosna- Hersek Krizi kapsamında değerlendirilecektir. Süreci değerlendirilmeden önce cevaplanması gereken sorular şunlardır:

- Bosna- Hersek krizi sürecinde arabuluculuk yapan aktörler doğru aktörler midir? Eğer aktörler yanlış ise hangi aktörler olabilirdi?
- Arabuluculuk girişimlerinin zamanlaması doğru muydu?
- Bosna- Hersek krizi sürecinde arabuluculuk çabalarını yeterli midir? Yeterli değilse başka neler yapılabilirdi?
- Süreç barış inşası için gerçekten katkı sağlamış mıdır?

- Bosna Hersek krizinde adil bir arabuluculuk süreci işlediği söylenilebilir mi?

İlk soru doğal olarak arabuluculuk yapan aktörlerin kimliğine yönelik olmuştur. Bu çerçevede Bosna Hersek Krizi özelinde arabuluculuk sürecinin iki ayaklı olarak yürütüldüğünü söylemek mümkündür. Bu iki ayakta farklı aktörler arabulucu olarak yer almışlardır. Sürecin bir ayağında uluslararası aktör olarak AB arabulucu rolü üslenirken diğer taraftan devreye ABD girerek arabuluculuk yapmıştır. ABD'nin arabuluculuk girişimlerinin sürecin ilerleyişinde daha etkili olduğu söylenebilir. Arabuluculuk yapan aktörlerin doğruluğu noktasında röportajlarda hakim olan kanı sivil halkın da sürece dahil edilmesi ve etkin olarak süreçte yer almaları gerektiğidir. Bosna –Hersek Büyükelçiliğinden Genita Özgüner daha adil bir anlaşmanın yapılabileceğini ve müzakerelerde aktör olarak siyasilerin dışında, halkı ve bazı önde gelen STKları temsilen birilerinin bulunması ve ayrıca Bosna Hersek Müslümanlarının haklarını gözetecek bir ülkenin müzakerelerde yer alması gerektiğini ifade etmiştir.⁴⁸⁰ Trakya Üniversitesinden Enes Turbiç ise 90'lı yılların Bosna-Hersek için çok zor olduğunu bu sürecin sonunda da yaklaşık beş yüzyıl sonra yeniden bağımsızlığını kazandığını bunun da uzun müzakereler sonucu elde edildiğini ifade etmiştir. Ayrıca arabulucu aktörlerin dönemin konjonktüründe doğru aktörler olduğunu düşündüğünü dönemin tüm büyük aktörlerinin başta AB olmak üzere süreçte yer aldığını belirtmiştir.⁴⁸¹

İkinci soru arabuluculuk girişimlerinin zamanlaması doğruluğu ile alakalıdır. Bilindiği üzere zamanlama arabuluculuğun başarısı için önemli bir faktördür bu nedenle arabuluculuk yapacak aktör zamanlamaya da dikkat etmelidir. Bosna –Hersek Krizi özelinde bu soruya cevap aranmaya çalışıldığında zamanlamanın doğru olduğu söylenilebilir. AB nezdinde sürdürülen çabaların çatışmayı taşıdığı ripeness seviyesini müteakip ABD'nin doğru zamanlamayla devreye girmesi sürecin anlaşma ile nihayete ermesine katkıda bulunmuştur. Röportajlarda da zamanlamanın doğru olduğuna ilişkin görüş belirtilmiştir. Ancak zamanlamanın Sırplar lehine olduğu da ifade edilmiştir. Bosna –Hersek Büyükelçiliğinden Genita Özgüner Dayton Barış Antlaşması'nın imzalandığı 1995 yılının Müslümanların inisiyatif alıp tüm bölgelerde ilerleme

⁴⁸⁰ Genita Özgüner ile 26.11.2021. tarihinde yapılan röportaj.

⁴⁸¹ Enes Turbiç ile 26.11.2021. tarihinde yapılan röportaj.

kaydettikleri bir yıl olduğunu General Atif Dudaković ve Bosna Hersek Ordusu'nun 5.Kolordosu Sırpların eline geçirdiği Banja Luka şehrinin sınırlarında bulunduğunu ve Hırvatistan'ın da HVO'su ilerleme kaydettiğini, Sırpların gücünün ise azaldığını ayrıca ABD ve AB'nin tam bu dönemde müzakerelere hız vermesinin dikkate değer olduğunu belirtmektedir.⁴⁸² Trakya Üniversitesinden Enes Turbić ise zamanlamaya dair doğru ya da yanlış şeklinde yapılacak bir değerlendirmenin yanlış olacağını çünkü uzun süren çabaların söz konusu olduğunu, ABD'nin ilk etapta sorunu AB'ye havale edip sonradan daha akıf rol aldığını ve sürecin sonlandığını ifade etmiştir.⁴⁸³

Üçüncü soru Bosna- Hersek krizi sürecinde arabuluculuk çabalarının yeterliliğine ve yeterli değilse başka neler yapılabileceği üzerine olmuştur. Esasen diğer örnek vaka olan Dağlık Karabağ krizi ile mukayese edildiğinde Bosna Hersek için çabaların daha yeterli seviyede olduğu söylenilebilir. Bosna –Hersek Büyükelçiliğinden Genita hanım çabaların yeterli olmadığını çünkü sivil /halk faktörünün hiçbir şekilde dahil edilmediğini belirtmiş ayrıca Bosna Hersek ile ilgili konferanslar yapılabileceğini, ilk etapta yerli siyasi aktörlerin katılacağı ve 3-4 temel sorunu ele alacağı bir konferansın ardından Türkiye'nin de yer alacağı uluslararası bir konferans yapılabileceğini ifade etmiştir.⁴⁸⁴ Trakya Üniversitesinden Enes Turbić ise süreçte tarafların tümünü tatmin edecek bir anlaşmanın mümkün olmadığını, Sırpların özerklik elde ettiğini ama bağımsız olamadıklarını Boşnakların ise devleti korunmaya çalıştığını, Hırvatların da birkaç kantonu alabildiklerini ancak bağımsız olamadıklarını üç tarafın da tam anlamıyla tatmin olmadığını ancak koşulların da tarafların tatmin olabilecekleri bir çözümü mümkün kılmadığını ifade etmiş, ayrıca sistemin gelişime müsait bir şekilde tasalanmasının mümkün olabileceğini belirtmiştir. Bu konuda çabaları yeterli görmediğini belirtmiştir.⁴⁸⁵

Dördüncü soru sürecin barış inşası için gerçekten katkı sağlayıp sağlamadığı konusunda olmuştur. Bu soruyla birlikte sürece katkıdan neyin anlaşılması gerektiğinin ortaya konulması gerekmektedir. Arabuluculuk sürecinden beklenen katkı çatışmanın durması ve negatif barışın sağlanması mıdır yoksa barış inşasının gerçekleşmesi midir ? Verilecek cevap da bu beklentiye bağlı olarak değişecektir. Bu

⁴⁸² Genita Özgüner ile 26.11.2021. tarihinde yapılan röportaj.

⁴⁸³ Enes Turbić ile 26.11.2021. tarihinde yapılan röportaj.

⁴⁸⁴ Genita Özgüner ile 26.11.2021. tarihinde yapılan röportaj.

⁴⁸⁵ Enes Turbić ile 26.11.2021. tarihinde yapılan röportaj.

çerçevede Bosna Hersek krizinde arabuluculuk süreci negatif barışın sağlanması noktasında katkı sunsa da barı inşası noktasında bkelntileri karşılamamıştır. Röportajlarda da bu durum ifade edilmiştir. Bosna –Hersek Büyükelçiliğinden Genita Özgüner Dayton Barış Antlaşması’nın bir savaşın durdurulmasına katkı sağladığını ancak hala Bosna Hersek Anayasası olarak geçerli olmasının sorunlu olduğunu belirtmiştir. Ayrıca günümüzde Bosna Hersek’teki bölünmenin savaştaki bölünmenin neredeyse aynısı olduğunu sadece o dönemdeki sıcak çatışmanın sona erdiğini ancak devlet unsurları arasındaki soğuk savaşın devam ettiğini bugün dahi tüm vatandaşlarının eşit olduğu bir Avrupa devletinin yaratılması konusunda uzlaşma yapılamadığını yeni bir anayasanın elzem olduğunu ifade etmiştir. Diğer taraftan Dayton Barış Anlaşması’nın getirdiği anayasal düzenin buünkü Bosna- Hersek’ in işleyişindeki temel sorunlardan biri olmasının yanı sıra, Avrupa-Atlantik entegrasyonuna giden yolda bir engel haline geldiğini, son yıllarda önerilen herhangi bir anayasa değişikliği konusunda fikir birliğine varılamadığını ve bunun Bosna – Hersek’te sıradan vatandaşların yaşamın her alanını etkilediğini belirtmiştir.⁴⁸⁶ Trakya Üniversitesinden Enes Turbiç ise sürecin barış inşası için gerçekten katkı sağlamadığını çünkü süreçte Boşnaklara yönelik bir etnik temizliğin söz konusu olduğunu, bu konu için bir çözüm oluşturulamadığını ve taraflar arasındaki ilişkilerin zorunluluktan devam ettiğini ifade etmiştir.⁴⁸⁷

Beşinci soru soru Bosna Hersek krizinde adil bir arabuluculuk süreci işleyip işlemediği ile alakalı olmuştur. Arabuluculuk sürecinde arabuluculuk yapacak aktör tarafından adil bir yaklaşım sergilenmesi çok önemlidir. Arabulucunun adil davranmadığını düşünen taraflar sürece dair inançlarını kaybedecek ayrıca anlaşma ve işbirliği konusunda istekli davranmayacaklardır. Tarafların adil bir arabuluculuk sürecinin işleyip işlemediğine yönelik kanaatinin en önemli göstergesi ise arabuluculuk misyonunu üslenen aktörlere olan güvenleridir. Arabulucu aktörün bu aşamada taraflarla arasında güven tesisi için ilk olarak her iki tarafa da eşit mesafede yaklaşması gerekmektedir. Ancak arabulucu aktörün tarafsızlığı mutlak anlamda tarafsızlık olarak düşünülmemelidir. Arabulucu aktör tarafların kendilerini eşit derecede ifade edebilecekleri bir ortam yaratmalı ve bu çerçevede kendini ifade

⁴⁸⁶ Genita Özgüner ile 26.11.2021. tarihinde yapılan röportaj.

⁴⁸⁷ Enes Turbiç ile 26.11.2021. tarihinde yapılan röportaj.

etmekte zorlanmayan tarafa karşı kendini ifade etmekte güçlük yaşayan tarafın da görüşlerinin dile getirilmesi için gerektiğinde kendini ifade etmekte güçlük yaşayan tarafa karşı teşvik edici olmalıdır. Arabulucu aktör ile taraflar arasında tarafsızlığa dair bu güven sorunu aşıldıktan sonra sürecin daha kolay işleyebileceği varsayılabilir. Bu aşamada röportajlarda sürecin adil işlemediği ifade edilmektedir. Bosna –Hersek Büyükelçiliğinden Genita Özgüner Alija İzetbegović’in *"Bu adil bir barış değildir, ama savaşın devam etmesinden daha adildir. Var olan bu durumda ve mevcut olan bu dünyada, daha iyi bir barış zaten elde edilemezdi"* ifadelerinden yola çıkarak arabuluculuk çabalarının Alija İzetbegović bakımından yeterli ve adil olmadığı, aslında hiçbir tarafı memnun etmediğini ancak amacı doğrultusunda savaşı durdurduğu için kabul edildiğini söylemenin mümkün olabileceğini, oldukça kapsamlı olan Dayton Barış Antlaşması’nın Bosna Hersek’in geleceği bakımından çok önemli prensipler olan barış ve halkların birlikte yaşaması konularından hiç bahsetmediğini ve askeri üslerde siyasi elitler tarafından oluşturulan bir anlaşma olarak Dayton Barış Antlaşması’nın oldukça sınırlı kalmış olduğunu ifade etmiştir.⁴⁸⁸ Trakya Üniversitesinden Enes Turbiç ise adil bir arabuluculuk süreci işlemediğini zaten kriz sürecindeki çatışmaların da adil yürümediğini, Sırların Yugoslavya’daki en büyük unsur olduğunu ayrıca Yugoslavya Halk Ordusu içerisindeki en büyük entite olduğunu ve Sırların “Büyük Sırbistan” hedefi çerçevesinde hareket ettiğini buna mukabil Boşnakların dezavantajlı grup olduğunu ayrıca tüm anlaşmaların Boşnakların avantaj elde ettiği noktada yapıldığını, başkent kuşatma altındayken Boşnakların müzakerelerde yeterince varlık gösteremediğini ayrıca etnik temizlik de göz önüne alındığında eşit bir muamalenin beklenemeyeceğini bunun sonucunda da eşit bir muamalenin olmadığını belirtmiştir.⁴⁸⁹

Arabuluculuk sürecinin başarısının değerlendirmesi konusunda farklı bilim insanları değişik kriterler ortaya koymuş olsa da genel olarak; doğru aktörün/ aktörlerin arabuluculuk yapması, tarafların çözüme hazır ve istekli olması, müdahale zamanlamasının doğru planlanması, uyuşmazlığın niteliğinin doğru analiz edilmesi, uyuşmazlığın niteliğine uygun doğru strateji geliştirilip uygulanabilmesi,

⁴⁸⁸ Genita Özgüner ile 26.11.2021. tarihinde yapılan röportaj.

⁴⁸⁹ Enes Turbiç ile 26.11.2021. tarihinde yapılan röportaj.

konjonktürün iyi analiz edilmesi, arabulucunun taraflar üzerinde etki sahibi olması, sadece siyasi çözüm aşaması ve çatışmanın durması-negatif barış aşamasına değil kalıcı barışın inşa edilmesi aşamasına da önem vermesi ve buna yönelik girişimlerde bulunması arabuluculuk girişiminin başarılı olup barış inşasına katkı sunması için gereklidir. Bunlardan en kritik olanlarından birinin siyasi çözüm ve çatışmanın durması-negatif barış aşamaları ile sınırlı kalınmayıp, kalıcı barışın inşa edilmesi aşamasına da önem verilmesi olduğu söylenebilir çünkü çatışan taraflar arasında asıl zihniyet dönüşümünü gerçekleştirecek olan budur.

Bu kriterler ışığında Bosna –Hersek krizi incelediğinde ilk olarak doğru aktörün/ aktörlerin arabuluculuk yaptığı görülmektedir. Soğuk Savaş sonrası konjonktürde AB ve ABD dışında arabuluculuk yapabilecek ve tarafları masaya oturtabilecek aktör pek mümkün görünmemektedir. ABD, soğuk savaşın galibi olması ve bununla artan etkisi ayrıca daha etkin araçlar kullanabilmesi açısından doğru aktördür. AB ise gerek bölgesel yakınlık ve gerek bölgenin kendisi için önemi noktasında arabuluculuk için doğru aktördür. Bölgeye yönelik tarihsel ilgisi ve yakınlığı açısından Rusya akla gelse de Soğuk Savaş sonrası dönem şartları nedeniyle Rusya'nın arabuluculuk kriterlerini sağlayamadığı belirtilmelidir. Bu noktada Bosna – Hersek krizi için ilk kriterin sağlanmış olduğu söylenilebilir.

Tarafların çözüme hazır ve istekli olması konusunda ise özellikle Sırp tarafı açısından bu kriterin tam olarak karşılandığı söylenmeyebilir çünkü Boşnaklar dezavantajlı taraf olarak çatışmanın durmasını istese de Sırp tarafı açısından bu tam olarak söylenemez. Çünkü Sırp tarafı Bosna-Hersek'in bağımsız olması konusunda net olarak olumsuz tavır takınmıştır. Hatta Sırp lider Radovan Karadzic parlamento konuşmasında *“Bosna-Hersek'i götürmek istediğiniz yol Slovenya ve Hırvatistan'ın sürüklendiği bela ve kötülük yoludur.”* diyerek bu tutumu belirtmiştir.⁴⁹⁰ Buna karşın Bosna- Hersek AB ayrılan cumhuriyetleri tanımak için kriterler ilan edene kadar bağımsızlık ilanı konusunda tereddüt göstermiştir.

⁴⁹⁰ Soykırım Ve Savaş Suçlusu Karadzic Müebbet Hapis Cezasını İngiltere'de Çekecek, Euronews, 12.05.2021, <https://tr.euronews.com/2021/05/12/soyk-r-m-ve-savas-suclusu-karadzic-muebbet-hapis-cezas-n-ingiltere-de-cekecek> (e.t. 05.10.2021)

Zamanlama açısından bakıldığında doğru bir zamanlamanın olduğu söylenebilir. Bu doğru zamanlama özellikle ABD açısından söylenebilir. Çünkü ABD'nin devreye girdiği dönem çatışmanın olgunluk aşamasına ulaştığı dönemdir ve sonuç almak daha da kolaylaşmıştır. Taraflar yaklaşık üç yıl savaşmış, bunun sonucunda da çatışma zarar veren çıkmazlık halini almış ve birbirlerini yeterince hırpalayıp zarar veren taraflar ABD'nin de devreye girmesi ile masaya oturmuşlardır.

Uyuşmazlığın niteliğinin doğru analiz edilmesi açısından çatışan taraflarla arabulucu aktörlerin uyuşmazlığa bakış açısının farklı olduğunu söylemek mümkündür. Arabulucu aktörler uyuşmazlığa genel olarak bölgesel güvenlik vb. açılardan bakarken, taraflar uyuşmazlığa daha farklı yaklaşmışlardır. Uyuşmazlığın taraflar açısından ciddi psikolojik arka planı da bulunmaktadır. Bu örnekte arabulucular sorunun psikolojik arka planını ihmal etmişlerdir. Bu nedenle Bosna – Hersek krizinde uyuşmazlığın niteliğinin doğru analiz edilmesi noktasında sorun olduğunu söylemek mümkündür.

Bosna –Hersek krizi özelinde uyuşmazlığın niteliğine uygun doğru strateji geliştirilip uygulandığı söylenebilir. Her ne kadar Bosna –Hersek krizinde uyuşmazlığın niteliğinin doğru analiz edilmesi noktasında sıkıntı yaşansa da doğru stratejilerle bu husus telafi edilmiştir. strateji Hem ABD hem AB öncelikle pasif arabuluculuk yöntemini denerken daha sonrasında farklı araçları da kullanmışlardır. Özellikle NATO operasyonları sürecin çözüme ulaşmasında katkıda bulunmuştur. Bu noktada ayrıca aşamalı yaklaşım modelinin başarılı olarak uygulandığı söylenebilir.

Konjonktürün iyi analiz edilmesi noktasında süreç beklentiyi vermemiştir. Gerek uluslararası sistem boyutunda yaşanan Soğuk Savaşın bitmesi gerek devlet boyutunda yaşanan Yugoslavya'nın çöküşü hem uyuşmazlığın tarafları hem de diğer aktörler açısından süreci zorlaştırmıştır. Tüm bu veriler göz önüne alındığında Bosna –Hersek krizinde Konjonktürün iyi analiz edilmesi noktasında süreç istenileni vermemiştir. Taraflar ve de özellikle arabuluculuk yapan aktör veya aktörler konjonktörü daha iyi analiz edebilselerdi süreç başka şekilde gelişebilirdi.

Arabulucunun taraflar üzerinde etki sahibi olması konusunda ise hem küresel aktör olarak ABD'nin hem de AB'nin etkili olduğu söylenilebilir. ABD'nin etkinliği Soğuk Savaşın galibi olan süper güç olmasından AB'nin etkinliği ise Bosna-Hersek

ve Yugoslavya'ya olan fiziki yakınığundan kaynaklanmaktadır. Bu açıdan bakıldığında Bosna –Hersek krizinde arabulucunun taraflar üzerinde etki sahibi olması kriterini sağladığı söylenebilir. Zaten arabuluculuk yapan aktör veya aktörlerin taraflar üzerinde etki sahibi olmadığı durumda başarılı bir arabuluculuk süreci işlemlerini beklemek çok olası gözükmemektedir.

Sadece siyasi çözüm aşaması ve çatışmanın durması-negatif barış aşamasına değil kalıcı barışın inşa edilmesi aşamasına da önem vermesi açısından ise sürecin özellikle siyasi çözüm ve çatışmanın durması-negatif barış aşamaları açısından beklentiyi karşıladığı söylenilebilir. Süreç sonunda imzalanan Dayton anlaşması sonrasında tarafların bir daha sıcak çatışma yaşamadığı göz önüne alındığında bu iki aşamada süreci başarılı kabul etmek mümkündür. Kalıcı barışın inşa edilmesi aşamasında ise genelde olduğu gibi süreç beklentiyi karşılamamış ve taraflar arasında organik iş birliğini geliştirecek adımlar noktasında eksik kalmıştır. Ayrıca sürecin tarafların birbirlerine yönelik algılarını değiştirecek adımların atılması noktasında da istenileni vermediği söylenebilir. Süreç her ne kadar taraflar arasındaki sıcak çatışmayı bitirmiş olsa da daha ileri şamalar konusunda eksiklikler içermektedir.

Sonuç olarak Bosna –Hersek krizinde başarılı bir arabuluculuk süreci işlediğini söylemek mümkündür. Sürecin sonunda imzalanan Dayton Barış Anlaşması ile çatışma sona ermiş, taraflar sonrasında bir daha sıcak çatışma yaşamamışlardır. Süreç özellikle siyasi çözüm ve çatışmanın durması-negatif barış aşamaları açısından başarılı kabul edilebilir. Ancak sürecin kalıcı barışın inşa edilmesi aşaması noktasında sıkıntılı olduğu belirtilmelidir. Süreçte ilk etapta pasif arabuluculuk yöntemi denenmiş ve başarılı olmamış, bunun üzerine aşamalı yaklaşım modeli uyarınca NATO ile yapılan daha etkin ve sert müdahalelerle sonuç alınmıştır. Bu durum aşamalı yaklaşım modelinin arabuluculuk sürecinde kullanılması ve arabuluculukta aşamalı yaklaşım modeli üzerine dikkatle eğilinmesi gerektiğini göstermektedir.

III. BÖLÜM DAĞLIK KARABAĞ KRİZİ VE ARABULUCULUK SÜRECİ

Çalışmanın bu bölümünde Dağlık Karabağ Krizi ve bu krizde arabuluculuk süreci incelenecektir. Bölüm içerisinde ilk olarak Dağlık Karabağ Krizi tarihsel çerçeve içerisinde ele alınacak ve süreci çatışma noktasına taşıyan faktörler analiz edilecektir. Bu çerçevede sorunun tarihi ile alakalı kısa bir bilgi verildikten sonra Dağlık Karabağ krizi detaylı bir şekilde mercek altına alınacaktır. Daha sonraki aşamada uluslararası toplumun -AGİT – Minsk Grubu özelinde- krize müdahil oluş süreçlerine ve arabuluculuk çabalarına yer verilecektir. Bu noktada Dağlık Karabağ Krizi özelinde Rusya'ya ayrıca yer verilecektir. Rusya hem tarihsel olarak bölge hakimiyeti hem de Dağlık Karabağ Krizi'nin tarafları üzerindeki etkisi nedeniyle sorunun en önemli aktörlerinden biridir. Bu nedenle Rusya'nın söz konusu krize yönelik bakış açısını anlamak çözüme yönelik de bir perspektif sunabilir.

1. Sorunun Tarihçesi

Son yüzyılda sorunlu seyreden Azerbaycan ile Ermenistan arasındaki ilişkiler tarihçiler tarafından 7. yüzyıla kadar götürülmektedir.⁴⁹¹ Bu aşamada iki topluluk arasında herhangi bir sorun olmadığı bilinmektedir. Bu durum Ermenilerin 19. yüzyılda milliyetçilik akımının da etkisiyle isyan edip 20. Yüzyılda devlet kurmalarıyla değişmiştir-hatta bu milliyetçilik radikalleşerek Ermenistan'ın SSCB'den de ayrılmasını savunan bir grup da oluşturmuştur-⁴⁹². Ermeniler milliyetçilik duyguları çerçevesinde 1890 yılında “Ermeni İhtilal Cemiyetleri Birliği” veya kısaca Taşnak –Taşnaksutyun adı verilen bir örgüt de kurmuşlardır. Azerbaycan'da ise muadili diyebileceğimiz oluşum olan Müsavat(Eşitlik) Partisi 1912 yılında kurulmuştur. Bu değişim günümüze kadar devam eden bir sorunun da temellerini atmıştır. Bu değişime her iki tarafında Dağlık Karabağ üzerindeki karşılıklı iddiaları eklenince durum 20. yüzyılın en önemli sorunlarından biri haline gelmiştir.

⁴⁹¹ Zeynel Abidin Makas, *Azerbaycan'ın Tarihi ve Kültürel Coğrafyası*, 1. Baskı, Kök Yayınları, Ankara, 1990, s.1

⁴⁹² Erik Melander, “The Nagorno-Karabakh Conflict Revisited Was the War Inevitable?”, *Journal of Cold War Studies*, Vol. 3, No. 2, pp. 48–75, p.61

Karabağ sorunundaki önemli parametrelerden biri de sınır çizim yönteminden kaynaklanmaktadır. SSCB döneminde sınırlar çizilirken etnik ve ekonomik faktörler dikkate alınmamış ve sınırlar farklı perspektifle çizilmiştir.⁴⁹³ Bu nedenle sorular, SSCB otoritesi devam ederken gündeme gelmemiş veya gündeme getirilse de bir şekilde halledilmiş görünse de, SSCB dağılma sürecine girdiğinde bu sorunlar yeniden ortaya çıkmış, bu kez SSCB otoritesi de sorun çözümünde yeterli olamamış ve sorun dha da büyümüştür.

Azerbaycan ile Ermenistan arasındaki ana sorun olan Karabağ'a bakıldığında Karabağ coğrafyası Kafkas dağlarının güney doğusundaki bölgede yer almaktadır. Yüz ölçümü 4440 kilometrekare olup tarihi Taş Devrine kadar gitmektedir.⁴⁹⁴ Askeran, Şuşa, Mardakert (Celabert), Martuni (Hovaşen) ve Hadrut olmak üzere beş ilçeden oluşmaktadır.⁴⁹⁵ Dağlık Karabağ ise eski Karabağ vilayetinin yaklaşık dörtte birini oluşturmaktadır.⁴⁹⁶ Bu şeridin en dar kısmı ise Laçın Koridoru olarak adlandırılmaktadır.⁴⁹⁷

*“Karabağ vilayetinin tarihine bakıldığında 1. ve 2. yüzyıllarda Roma İmparatorluğunun, 3. ve 4. yüzyıllarda Sasanilerin, 6. yüzyılda Hun Türkleri 7. yüzyılda ise Hazar Türklerinin, 8. yüzyılda Emevilerin, 11. yüzyıldan 12. Yüzyılın ortalarına kadar Selçuklu Devleti'nin, 15. yüzyılın ilk döneminde Karakoyunluların ikinci yarısında ise Akkoyunluların, egemenliğinde olduğu bilinmektedir.”*⁴⁹⁸ 18. yüzyılda ise bölgede Osmanlı Devleti ve Safevi Hanlığı egemenliği görülmektedir. Osmanlı Devleti kendi egemenliğindeki toprakları idari açıdan Tiflis, Gence-Karabağ ve Revan eyaletleri olarak üçe ayırmıştır.⁴⁹⁹ 1747 yılında Karabağ'da merkezi Şuşa

⁴⁹³ Ohannes Geukjian, *Ethnicity Nationalism and Conflict in the South Caucasus: Nagorno-Karabakh and Other Legacy of Soviet Nationalities Policy*, 1. Baskı, Ashgate Publishing Limited, 2102, Cornwall, s.8.

⁴⁹⁴ Makas, age, s.7-9.

⁴⁹⁵ Makas, age, s.9.

⁴⁹⁶ Emine Vildan Özyılmaz, “Geçmişten Günümüze Dağlık Karabağ”, *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt:15, S:22, ss. 191-208, s.194.

⁴⁹⁷ Melander, agm, p.51

⁴⁹⁸ Makas, age, s.9.

⁴⁹⁹ Elvin Valiyev, XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Güney Kafkasya: Osmanlı, Safevi ve Rusya Kıskaçında, Yüksek Lisans Tezi, TC Selçuk Üniversitesi, SBE, Konya, 2014, s.81

olan bir hanlık kurulmuş fakat 1805 yılında Karabağ Rus kontrolüne geçince 1822 yılında bu hanlık yerine bir eyalet yapılanması oluşturulmuştur.⁵⁰⁰

1813 yılında Rusya ile İran arasında imzalanan Gülistan Anlaşması ile Rusya'ya bırakılsa da sonrasında Bakü'ye bağlı bir bölge haline gelmiştir. 12.05.1920 tarihinde Kızılordu Karabağ'ı kontrol altına almış ve 7.06.1923 tarihli bir kararla Azerbaycan'a bağlı özerk bir bölge olduğu kabul edilmiştir."⁵⁰¹

Azeriler tarafından Karabağ vilayetinin tarihsel süreçte Azerbaycan coğrafyasına dahil olduğu kabul edilmektedir. Karabağ'ın Azerbaycan'ın en verimli bölgesi olduğu söylenebilir.⁵⁰² Rus hakimiyeti altında olduğu dönemde de Mondros Ateşkes anlaşması sonrası İngiliz egemenliği döneminde ve gerekse SSCB döneminde Karabağ, Azerbaycan'a bağlı kabul edilmektedir.⁵⁰³ Ayrıca 12.01.1920 tarihinde imzalanan Paris Barış Anlaşmasıyla da bağımsız Azerbaycan tanınmış ve Dağlık Karabağ Azerbaycan'a bağlı kabul edilmiştir.⁵⁰⁴

Bölgenin nüfusuna dair istatistiklere bakıldığında da bölgenin nüfusunun ağırlıklı olarak Azerilerden oluştuğu görülmektedir. Örneğin 1810 yılında Çarlık Rusya tarafından yapılan nüfus sayımına göre Azeri nüfus 9500 Ermeni nüfus ise 2500'dir.⁵⁰⁵ 1832 yılında gerçekleşen nüfus sayımına göre ise nüfusun %64'ü Azeri %34 ise Ermenilerden oluşmaktadır.⁵⁰⁶ 1979 yılında ise 162.000 olan toplam nüfusun 123.100'ü oransal olarak ise %75'i Ermenilerden oluşmaktadır.⁵⁰⁷ 1987 yılına gelindiğinde nüfustaki %75 oranla Ermeniler çoğunluğu oluşturmuştur.⁵⁰⁸

1800' lerin başında Azerbaycan'ın Rus hakimiyeti altına girmesiyle Karabağ'da da Rusya hâkim olmuştur ancak Karabağ yine Azerbaycan'a dahil kabul

⁵⁰⁰ Fahir Armaoğlu, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, 18. Baskı, Alkım Yayınları, İstanbul, 2012, s. 1113.

⁵⁰¹ Makas, age, s.9.

⁵⁰² Özyılmaz, agm, s.195.

⁵⁰³ İşyar, age, s.

⁵⁰⁴ Araz Aslanlı, *Yeni Küresel Mücadelede Kafkasya ve Karabağ Sorunu*, 1. Baskı, EkoAvrasya Yayınları, Ankara, 2013, s.45.

⁵⁰⁵ Anar İsgenderli, *Realities Of Azerbaijan 1917-1920*, 1. Baskı, Xlibris Corporation, 2011

⁵⁰⁶ Yıldız Deveci Bozkuş, "Küresel ve Bölgesel Gelişmeler Işığında Dağlık Karabağ Sorunu", *TYB Akademi*, Cilt:y, S:17, ss.s. 5

⁵⁰⁷ Peter Rutland, "Ermenistan'da Demokrasi ve Milliyetçilik", Çeviren: Cahide Ekiz, *Avrasya Dosyası*, Cilt:2, Sayı:4, ss7-36, S.7

⁵⁰⁸ Melander, agm, s.50.

edilmektedir.⁵⁰⁹ 1828 Türkmençay Anlaşması ile Azerbaycan'ın güney kısmı İran'a bırakılmış Kuzey kısmı ise Rus egemenliğinde kalmıştır. Azeri iddiaları 1828 Türkmençay Anlaşmasından sonra Ermenilerin bu bölgeye göçünün Çarlık Rusya tarafından desteklenip burada Ermeniler lehine bir nüfus dengesi yaratıldığı yönündedir. Bu göçler için Osmanlı Devleti ile imzalanan Edirne Anlaşması'na da bir madde konulmuştur. Yine Azeri tezlerine göre bu göçler bilinçli olarak gerçekleştirilmiş ve bu sayede Ermeniler için Büyük Ermenistan tezine yönelik bir dayanak oluşturulmuştur. Rusya ise bu sayede etnik yapı değiştirme yoluyla Kafkasya hakimiyetini kuvvetlendirmeye çalışmıştır.⁵¹⁰

Azeri iddiaları ve ortaya koydukları veriler bu şekilde iken Ermeni iddiaları daha farklı boyutta bir perspektif ortaya koymaktadır. Ermeniler Dağlık Karabağ'ın çok eski dönemlerden beri Ermenistan'a ait olduğunu Azerbaycan'ın ise sadece 1918 yılında Çarlık Rusya'nın dağılmasından sonra bölgede siyasi olarak egemenlik sağladığını iddia etmektedir.⁵¹¹ Movses Khorenatsi, Sebeos ve Movses Dashkhurantsi gibi Ermeni yazarları Karabağ'ın Ermenilere ait olduğunu yazmış ve Urartu dönemine atıfta bulunmuşlardır.⁵¹² Khorenatsi bölgenin milattan önce ikici ve dördüncü yüzyıllarda Ermeni Krallığına ait olduğunu iddia etmiştir.⁵¹³

Azeriler ise bu iddiaların doğru olmadığını A.İ Mikoyan'ın V.İ Lenin'e yazdığı bir mektuba dayanarak iddia etmektedirler. Bu mektupta Mikoyan şöyle yazmaktadır: *“Ermeni Taşnakları Karabağ'ı Azerbaycan'dan koparıp Ermenistan'a birleştirme çabasıındalar. Fakat bu, Karabağ için yaşam kaynağı olan Bakü'den ayrılmak ve hiçbir bağı bulunmayan İrevan'a birleşmek anlamına geliyor. Ermeni köylüleri 5. Kurultaylarında Azerbaycan'ı tanımayı ve onun yönetimi altında kalmayı kararlaştırmışlardır.”*⁵¹⁴

⁵⁰⁹ Beşir Mustafayev, Karabağ'ın İşgal Süreci Ve Bölgede Yaşanan Son Olaylar Çerçevesinde Çözüm Arayışları, A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi [TAED], Cilt: 49, ss. 281-294, s.284

⁵¹⁰ Reha Yılmaz, Kafkasya'da Çözülemeyen Kördüğüm: Dağlık Karabağ Sorunu, Çankırı Karatekin Üniversitesi Uluslararası Avrasya Strateji Dergisi, Cilt:2, S:1, ss71-90, s.74.R

⁵¹¹ Shavarsh Kocharyan, Why Is The Nagorno-Karabakh Conflict Still Not Resolved?, Yerevan, 2016, p:5., https://www.mfa.am/filemanager/Statics/A_nkr_en.pdf (et:12.04.2020)

⁵¹² Geukjian, age, s.29

⁵¹³ Geukjian, age, s.30.

⁵¹⁴ Dursun Yıldırım- Cihat Özönder, Karabağ Dosyası, s.87, Transkafkasyadaki Rusya Topraklarının İcmali, 3. Bölüm St. Petersburg, 834 ve ekleri, Aktaran: Aslanlı Geçmişten Günümüze Dağlık Karabağ Sorunu, s.397.

Ermenilerin bir diğerk iddiası da Azerbaycan yönetiminin Dağlık Karabağ'da Ermeni nüfusunun azaltılmasına yönelik politikalar izlediğı ve Dağlık Karabağ Ermenilerinin sosyal-ekonomik, kültürel ve altyapısal geri kalmışlık, az gelişmişlik ve haklarının engellenmesi gibi konulardan şikayetçi oldukları yönündedir.⁵¹⁵ Ayrıca bu konu ile bağlantılı olarak Dağlık Karabağ'da Ermeni öğrencilerin kendi ana dillerinde eğitim alamadıkları ve Ermenistan'da yaşayan Ermenilerden izole edildiğini iddia etmektedirler.⁵¹⁶ Diğer taraftan bilindiğı üzere Azeriler de Dağlık Karabağ'da nüfusun Ermeniler lehine değişiminin Rusya'nın bölgeye Ermeni göçlerini teşvik etmesine bağlı olduğunu savunmaktadırlar.

Taraflar arasında soruna yaklaşım tarzı açısından da fark olduğu görülmektedir. Ermeniler durumu bir self –determinasyon hakkı ve bağımsızlık sorunu olarak görürken Azeri cenahı ise durumu terör ve toprak bütünlüğü çerçevesinden ele almaktadır.⁵¹⁷ Bu çerçevede Azerbaycan'ın Dağlık Karabağ'ın kendi ordusu, kendi politikasını belirleyebileceğı bir özerklikle de olsa Azerbaycan sınırları içerisinde kalmasını sağlamaya çalışmaktadır.⁵¹⁸ Ermeniler Dağlık Karabağ'ın haklı self-determinasyon talebinin Azerbaycan tarafından engellendiğini iddia etmektedir.⁵¹⁹ Ermeniler bu noktada sorunun Ermenistan ve Azerbaycan arasındaki bir sınır sorunundan ibaret olmadığını dile getirmektedir.⁵²⁰ Ermenistan başbakanı Ter Petrosyan bir konuşmasında bu durumu şu şekilde ifade etmiştir “*Şimdiye kadar Karabağ sorununu ulusal özgürlük hareketi olarak gündemde tutmayı başardık ve konuyu Azerbaycan ile Ermenistan arasında bir sorun olarak göstermenin maliyetlerinden kaçındık.*”⁵²¹ Taraflar arasındaki bu derin görüş ayrılığı ise uzlaşmayı ve kalıcı bir çözümü zorlaştırmaktadır. Ayrıca Ermeniler Yukarı Karabağ üzerinde

⁵¹⁵ İbrahim Yıldırım, *Azeri –Ermeni İlişkileri ve Dağlık Karabağ Sorunu*, 1. Baskı, Babiali Kültür Yayınları, İstanbul, 2018, s.208.

⁵¹⁶ Hilary Sienruk, Oil, Democracy And The Globalization Of The Nagorno Karabakh Conflict, p.21 <https://sites.tufts.edu/fletcherrussia/files/2018/09/2007-Hilary-Sienruk-Oil-Democracy-and-the-Globalization-of-the-Nagorno-Karabakh-Conflict.pdf> (et.26.04.2020)

⁵¹⁷ John J. Maresca, Lost Opportunities in Negotiating the Conflict over Nagorno Karabakh, *International Negotiation*, Vol:1, pp. 471-479, p.477.

⁵¹⁸ Kavus Abushev, The Nagorno Karabakh Conflict As A Part Of The "New" Eurasian Geopolitics, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi , Cilt:60- Sayı:3, ss.1-2, s.7.

⁵¹⁹ Kocharyan, agm, s.4

⁵²⁰ Arie Vaserman- Ram Ginat, “National, Territorial or Religious Conflict? The Case of Nagorno Karabakh” , *Studies in Conflict and Terrorism*, Volume 17, pp. 345-362, p. 358.

⁵²¹ "President Comments on Russia, Nagorno-Karabakh," FBIS, SOV-92-056, March 23, 1992, p. 77., Aktaran, Vaserman- Ginat, agm, p. 358.

Ermeni nüfus yoğunluğuna yönelik hak iddia ederken Azerbaycan Karabağ'ın bölünmezliği noktasında ısrar etmektedir.⁵²²

Bu noktada her iki taraf da karşılıklı olarak Karabağ'ın kendilerine ait olduğu iddiasını savunur ve bunu bir takım verilerle kanıtlamaya çalışırken birbirilerinin bölgedeki varlığını yadsımakta ve karşı taraf hiç var olmamış gibi davranmaktadır.⁵²³ Ayrıca bu tür çatışmalarda çokça görülen “seçilmiş övünçler” ve “seçilmiş travmalar” Dağlık Karabağ krizinde de etkisini göstermiş ve tarafların rasyonel bir zeminde çözüme ulaşmasının önünde bir engel oluşturmuştur.

Azeriler ve Ermeniler arasındaki soruna ilişkin ilk çatışma 1905 Rus Devriminden sonra yaşanmıştır. Bir Azeri kökenli kişinin Taşnak Cemiyetine mensup kişi veya kişilerce öldürülmesi üzerine çatışma başlamıştır.⁵²⁴ Bu çatışmalar esnasında Bakü valisi öldürülmüş, Bakü'deki çatışmalar doğal olarak Karabağ'a da sıçramış ve Karabağ'da da yaklaşık 500 kişi hayatını kaybetmiştir.⁵²⁵ Çatışmalar aynı yılın şubat ayında Erivan'a, mayıs ayında da Nahcivan'a sıçramıştır.⁵²⁶ Çatışmalar 1906 yılında da devam etmiştir. Azeri tezlerine göre Ermeniler bu olaylar esnasında Tiflis ve Karabağ'daki Rus garnizonundan yardım almıştır.

Bolşevik Devrimi sonrası Çarlık Rusya'sının Kafkasya'dan çekilmesi ile oluşan güç boşluğu sonucu Karabağ Ermenileri Azerbaycan yönetimine karşı bağımsızlık talebinde bulunmuştur. Karabağ bundan sonra Azerbaycan tarafından atanan Genel Vali Kosrov Bey Sultanov ile kurulan konsey tarafından yönetilmiştir.⁵²⁷ SSCB döneminde de Kafkasya haritasının çizilmesi zor olmuş ve Gürcistan – Ermenistan –Azerbaycan'ın haritaları Dağlık Karabağ ve Nahcivan probleminden

⁵²² Azer Babayev, Nagorno-Karabakh: The Genesis and Dynamics of the Conflict, “The Nagorno Karabakh Deadlock Insights from Successful Conflict Settlements”, Editör: Azer Babayev · Bruno Schoch Hans-Joachim Spanger, pp.17-38, p.18.

⁵²³ Uwe Halbach, A Case Sui Generis: Nagorno-Karabakh in Comparison with Other Ethnic Conflicts in Eastern Europe, Europe's Next Avoidable War Nagorno-Karabakh, ed: Michael Kambeck- Sargis Ghazaryan, 1st edition Palgrave Macmillan, Hampshire, 2013, pp43-60, p. 46.

⁵²⁴ Araz Aslanlı

⁵²⁵ Yılmaz, agm, s.75., Hayati Aktaş, *Dağlık Karabağ Sorunu*, 1. Baskı, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul, 2001, s.60.

⁵²⁶ Cemalettin Taşkiran, *Geçmişten Günümüze Karabağ Meselesi*, 1. Baskı, Genelkurmay Basım Evi, Ankara, 1995, s.83.

⁵²⁷ Nizamettin Onk, Azerbaycan Karabağ Tarihi, y.e.y., İstanbul, 1997, s.76, Aktaran: Ömer Göksel İşyar, *Bölgesel ve Global Güvenlik Çıkarları Bağlamında Sovyet-Rus Dış Politikaları ve Karabağ Sorunu*, 1. Baskı, Alfa Aktüel Yayınları, Bursa, 2004, s.325.

dolayı hemen çizilememiştir.⁵²⁸ 4 Temmuz 1923 tarihinde Sovyet Komünist Partisi'nin Kafkas Bürosu tarafından Dağlık Karabağ Ermenistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'ne bırakılmış, Azerbaycan temsilcisi Neimanov'un kararı protestosundan sonra ise 7.07.1923 tarihinde Karabağ'a özerk statü tanınmış Dağlık Karabağ özerk Bölgesi oluşturulmuştur.⁵²⁹

1935 yılında Ermeni Komünist Parti Sekreteri, Stalin'den Dağlık Karabağ ve Nahçıvan'ın Ermenistan'a bağlanmasını istemiş ancak bu talepler SSCB tarafından kabul edilmemiştir.⁵³⁰ SSCB tarafından 1936 anayasasıyla bölgenin statüsü belirlenirken adı, "Yukarı Karabağ Özerk Bölgesi" olarak değiştirilmiştir.⁵³¹ 1945 yılında Ermenistan Komünist Partisi Merkez Komitesi 1. Sekreteri Harutunian, Komünist Partisi Merkez Komitesi'ne Dağlık Karabağ'ın Ermenistan'a bağlanması hususunda başvurmuş ancak kabul görmemiştir.⁵³² 1958 yılında da 2500 kişi tarafından imzalanan bir dilekçeyle Dağlık Karabağ'ın Ermenistan'a bağlanması talep edilmiştir.⁵³³ 1963-1965 yılları arasında da Ermeniler tarafından Dağlık Karabağ'ın Ermenistan'a bağlanması talepleri gündeme getirilmiş fakat bu talepler SSCB tarafından olumlu karşılanmamıştır.⁵³⁴ 1977 yılında yazar Sero Hanzadyan Lenoid Brejnev'e Dağlık Karabağ'ın Azerbaycan tarafından iyi yönetilmediği ve bu nedenle de Ermenistan'a bağlanması gerektiğini belirten bir mektup da yazmıştır.⁵³⁵

Karabağ'a yönelik Ermeni talepleri 1987 yılından itibaren daha fazla gündeme gelmiştir. Ermeni din adamlarının Moskova'da Ermeni mezarlığında yapmış olduğu ayinle Karabağ'a yönelik taleplerini dile getirmiştir.⁵³⁶ 1987 yılının Kasım ayında Gorbaçov'un Ermeni kökenli danışmanlarından Abel Agenbegyan Avrupa gezisi esnasında Dağlık Karabağ'ın Ermenistan'a ilhakının ekonomik açıdan önemli

⁵²⁸Svanta E Cornell, "Undeclared War: The Nagorno- Karabakh Conflict Reconsidered", *Journal of Asian and Middle East Studies*, Vol:20, No:4, pp. 1-24, p.2

⁵²⁹ Taşkiran, age, s.203.

⁵³⁰ Yunus Ekici, "Azerbaycan ve Ermenistan Arasında Bitmeyen Dağlık Karabağ Sorunu", *VAKANÜVİS- Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt:2, No:1, ss.62-77., s.64, Cornell,agm, s.4.

⁵³¹ Candan Azer, Yukarı Karabağ Sorunu Ve Minsk Grubu, *Ermeni Araştırmaları*, Sayı 44, Ss.283-309., s.287.

⁵³² Taşkiran, age, s.142.

⁵³³ Vaserman- Gınat, agm,p. 346.

⁵³⁴ Ekici, agm, s.64

⁵³⁵ Yıldırım, *Yıldırım, Azeri –Ermeni İlişkileri ve Dağlık Karabağ Sorunu*,s.188., Taşkiran, s.146.

⁵³⁶ Hayati Aktaş, *Dağlık Karabağ Sorunu*, 1. Baskı, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul, 2001, s.62.

olduğunu açıklamıştır.⁵³⁷ Bu çerçevede “Helsinki Antlaşmalarının Uygulanmasını Gözetleme Ermenistan Komitesi” üyesi Robert Nazaryan liderliğinde; Ermenilerin çoğunluğu oluşturduğu Karabağ ve Nahcivan’ın Azerbaycan Cumhuriyeti’ne bırakılmasının sebeplerinin anlatıldığı, bölgenin Ermeni özelliğinin vurgulandığı, Ermeni soykırımı iddialarına yer verilen, Karabağ ve Nahcivan’ın Türkleri memnun etmek için Azerbaycan’a bağlandığının iddia edildiği ve dönemin Milliyetler Komiseri olan Stalin’in bu sürecin sorumlusu olduğunun belirtildiği 75 bin imzalı bir dilekçe düzenlenerek politik büro üyesi Mikhael Sergueevlich’e gönderilmiştir. ⁵³⁸ Süreç içerisinde Dağlık Karabağ’ın Ermenistan’a ilhakı amacına müteallik Karabağ Komitesi oluşturulmuştur. Karabağ Komitesi Azerbaycan’da Ermenilerin resmi bir statüsü olmadığı için, özerk bölgenin yöneticileri tarafından Ermenilerin dilsel, ulusal, kültürel haklarına tecavüz edildiği iddiasını ileri sürmüştür.⁵³⁹

Karabağ meselesinin bir uluslararası sorun halini alması ise 13.02.1988 tarihinde Karabağ Ermenilerinin Lenin Meydanı’ndaki gösterileriyle başlamıştır. Bu gösteriler Moskova’ya bağımsızlık talebine ilişkin dilekçe götüren bir grup sanatçı ve yazarın dönüşüne göre planlanmıştır.⁵⁴⁰ Buna mukabil Azeriler de Şuşa’da gösteri düzenlemiştir. Bu gösterilerin ardından süreç Karabağ’ın Ermenistan’a bağlanmak için gösterdiği çabalar buna karşın Azerilerin aksi yöndeki çabaları sonuçta SSCB’nin dağılması ve bölge üzerinde kontrolünü de kaybetmesiyle başlayan çatışmalar üzerine uluslararası aktörlerin de dahil olduğu bir çatışma halini almıştır.

20 Şubat 1988 tarihinde Dağlık Karabağ Yerel Konseyi’nin Azeri üyeler (110 Ermeni üye- 30 Azeri üye olmak üzere toplam 140 üye) katılmaksızın Karabağ’ın Azerbaycan Sovyet Sosyalist Birliği Cumhuriyeti’nden ayrılarak Ermeni Sovyet Sosyalist Birlik Cumhuriyeti’ne katılmasını onaylamıştır. ⁵⁴¹—esasen Karabağ Ermenilerinin 1987 yılında da bu yönde talepleri olmuş fakat SSCB tarafından reddedilmiştir.- Bu kararda “*Dağlık Karabağ Özerk Bölgesi işçilerinin, Azerbaycan*

⁵³⁷ Aktaş, age, s.56.

⁵³⁸ Elşad Eyvazlı, Türk Basınında Dağlık Karabağ Sorunu: Milliyet, Hürriyet, Sabah Gazeteleri Örneği, *MUTAD*, 2017; Cilt:4, Sayı:1, ss. 57-74, s.58.

⁵³⁹ Aktaş, age, s.70.

⁵⁴⁰ Thomas De Waal, *Karabağ: Barış ve Savaş süreçlerinde Azerbaycan ve Ermenistan*, Çeviren: Didem Sone, 1. Baskı, Hrant Dink Vakfı Yayınları, İstanbul, 2014, s27-28.

⁵⁴¹ İlhan Aras, AB’nin Dağlık Karabağ Sorunundaki Rolü, *Avrasya Etüdleri*, cilt:51, Sayı:1, ss 95-122, s.98.

ve Ermenistan Sovyet Cumhuriyetlerinin Dağlık Karabağ'ın Ermeni nüfusunun isteklerini tam olarak anlamaları, Karabağ Özerk Bölgesi'nin Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nden Ermenistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'ne devredilmesi meselesini çözümlendirmeleri ve aynı zamanda bölgenin Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nden Ermenistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'ne devri konusunda, SSCB Yüksek Sovyeti ile olumlu bir çözüme ulaşılması konusunda aracılık etmeleri yönündeki istekleri memnuniyetle karşılanmaktadır” denilmiştir.⁵⁴²

22.02.1988 tarihinde Stepanakert' de (Hankendi) Dağlık Karabağ Özerk Bölgesi parti üyeleri toplantısı yapılmış ve olayların sona ermesi için acil önlem alınması gerektiği belirtilmiş, toplantıya katılan Sovyetler Birliği Komünist Parti Merkezi Komitesi Sekreteri K.P. Razumovski bölgede çatışmaların durmasına ve normale dönüşe dair sorumluluğun Komünist Parti Merkezi Komitesi Bürolarının sekreterleri K.M. Bağirov ve K.S. Demirciyan' da olduğunu belirtmiştir.⁵⁴³

23.02.1988 tarihinde Ermenistan'ın başkenti Erivan'da Dağlık Karabağ sorununun gözden geçirilmesi için gösteriler yapılmıştır. Gösteriler sonrası Stepanakert- Ağdam yolu üzerinde çıkan çatışmalarda iki Azeri'nin ölmesi üzerine 28-29.02.1988 tarihlerinde Ermeniler ve Azeriler arasında şiddetli çatışmalar yaşanmıştır.⁵⁴⁴

9.03.1988 tarihinde Moskova'da Gobaçov ve SSCB yönetiminin önde gelenleri ile Azerbaycan ve Ermenistan Komünist Parti Genel sekreterleri K.M. Bağirov ve K.S. Demirciyan'ın da katıldığı bir toplantı yapılmış, bu toplantı sonucu 17.03.1988 tarihinde Sumgayıt Partisi sekreteri Cihangir Müslümzade ve Belediye Başkanı Tevekkül Yakuboğlu 21.05.1988 tarihinde de K.M. Bağirov ve K.S. Demirciyan görevden alınmış yerlerine Abdürrahim Vezirov ve Suret Artinyan getirilmiştir.⁵⁴⁵

⁵⁴² Sovyetsky Karabakh, 21.02.1988, Aktaran: De Waal, age, s27-28.

⁵⁴³ Aktaş, age, s.72.

⁵⁴⁴ Aktaş, age, s.72.

⁵⁴⁵ Aktaş, age, s.75.

23.03.1988 tarihinde SSCB Yüksek Sovyeti şu Kararları almıştır:⁵⁴⁶

-Milli toprak sorunlarını baskı ile kabul ettirmeye çalışmak sonuç vermeyecektir. SSCB ülkelerinin sınırları SSCB anayasasında belirtilmiştir.

-Azerbaycan ve Ermenistan halkları arasındaki dostluk sarsılmaz Lenin prensiplerine göre yeniden düzenlenmelidir.

- Azerbaycan ve Ermenistan Sovyet Yönetimi asayişini sağlamak için gerekli tedbirleri ivedilikle uygulamalıdır. Düzeni bozanlar, Sovyet halklarının dostluklarına zarar verenler cezalandırılmalıdır.

- Sovyetler Birliği Savcılığı ve Sovyetler Birliği İçişleri Bakanlığı Azerbaycan ve Ermenistan'da güvenliği sağlamak ve halkın kanuni haklarını korumak için tüm tedbirleri almalıdır

- Sovyetler Birliği Bakanlar Kurulu Dağlık Karabağ Özerk Bölgesinin sosyal ve ekonomik problemlerini çözmek için önlem almalıdır.

Azerbaycan Yüksek Sovyeti ise yine aynı gün gerçekleşen toplantısında şu kararları almıştır: ⁵⁴⁷

-SSCB Yüksek Sovyeti'nin kararları esas alınıp her yerde güvenlik önlemi ve vatandaşların hak ve hukuklarının korunması için gereken her türlü tedbir alınacak, SSCB halkının birliğine zarar verecek her türlü hareket ortadan kaldırılacak, halkların dostluğuna kastedenler cezalandırılacaktır.

-Azerbaycan SSC Bakanlar Sovyeti Dağlık Karabağ Özerk Bölgesi'nin sosyal ve iktisadi sorunlarının halledilmesi için on gün içerisinde gerekli tedbirler alınmalı ve en uygun karar kabul edilmelidir.

- Azerbaycan SSC Yüksek Sovyet Başkanlık Konseyi'ne göre Dağlık Karabağ Özerk Bölgesi'ndeki "Grunk" örgütünün faaliyetleri sosyalizmin esaslarına aykırıdır.

⁵⁴⁶ Mahir Garibov, I.Dünya Savaşı'ndan Günümüze Azerbaycan-Ermenistan İlişkileri, Doktora tezi, TC Ankara Üniversitesi, SBE, Ankara, 2006, s.306, Aktaran: Yıldırım, Azeri –Ermeni İlişkileri ve Dağlık Karabağ Sorunu, s.186-187

⁵⁴⁷ Nesrin Sarıahmetoğlu, Karabağ, 1. Baskı, IQ Kültür-Sanat Yayıncılık, İstanbul,2011, s.23

Bunun için “Grunk” cemiyeti ortadan kaldırılmalıdır. Bazı kurumların kanunsuz faaliyetlerine izin verilmemelidir.

-Hukuk kurallarını uygulamak amacıyla cumhuriyetin İçişleri Bakanlığı, milli düşmanlığı körükleyen şahıslara karşı kanuni tedbirler alınmalıdır.

-Mitingler hakkında Azerbaycan SSC Yüksek Sovyet Başkanlık Konseyi’nin kararları kabul edilmelidir.

-Bütün milletlerin, vatandaşların kanuni haklarının korunmasını temin etmek kardeş Sovyet halklarının dostluğunu kuvvetlendirmek konusunda Ermenistan’a SSC Yüksek Sovyet Başkanlık Konseyi’ne teklifler gönderilmelidir.

Ermenistan Yüksek Sovyeti 15 Haziran 1988 tarihinde Dağlık Karabağ’ın Ermenistan’a bağlanması yönünde bir karar almıştır.⁵⁴⁸ Azerbaycan ise SSCB anayasasının cumhuriyetlerin sınırlarının cumhuriyetlerin rızası hilafına değiştirilemeyeceğini öngören 78. maddesi uyarınca kararın hukuki geçerliliğinin olmayacağını savunmuştur.⁵⁴⁹

Ermenistan Yüksek Sovyeti’nin Karabağ’ın Ermenistan’a bağlanması yönünde aldığı karar üzerine Ermenistan’da gösteriler düzenlenirken Azerbaycan’da da protestolar başlamıştır. Süreç içerisinde Ermeni Ulusal Hareketi (EUH) -1190 yılında başkanlığına Levon Ter- Petrosyan getirilmiştir- ve Azerbaycan Halk Cephesi (AHC) ortaya çıkmıştır. Diğer taraftan Ermenistan’da Balayan , Silva Kaputikyan ve Bakrat Ulubabayan’ın da dahil olduğu bir İhtiyar Heyeti de bulunmaktadır ve bu heyet Moskova ile sık sık görüşmüştür.⁵⁵⁰

1988 yılının Haziran ayında merkezi hükümet ile yapılan görüşmelerde Dağlık Karabağ Özerk bölgesinin Azerbaycan’a bağlı kalması koşuluyla otonom cumhuriyet haline gelmesi önerilmiş bu durum Ermeni tarafınca kabul edilmemiştir.⁵⁵¹

Gorbaçov’un Sovyet Komünist Partisi Kongresi’nde Ermeni taleplerinin kabul edilemez olduğunu ve Karabağ sınırlarının değiştirilmeyeceğini belirttiği konuşması

⁵⁴⁸ Elena Pokalova, Conflict Resolution in Frozen Conflicts: Timing in Nagorno-Karabakh, *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, Vol: 17, No: 1, pp 68-85, p.73.

⁵⁴⁹ İşyar, age, s.379

⁵⁵⁰ Geukjian, age, s.142

⁵⁵¹ Melander, agm, s.60

üzerine Ermenistan'a olaylar çıkmış ve genel grevler yapılmıştır.⁵⁵² 8 Temmuz 1988 tarihinde Karabağ Komitesi yayınladığı bildiri de taleplerini şu şekilde sıralamıştır:⁵⁵³

-Sumgayıt olaylarına karıştıkları iddia edilen kişiler Azerbaycan mahkemesince değil, Yüksek Sovyet mahkemesinde yargılanmalı,

-Dağlık Karabağ Azerbaycan'dan ayrılmalı

-Dağlık Karabağ'daki askeri kuşatma kaldırılmalı

-23 Haziran'da Masis'deki fabrikada zehirlenen 40 kişi ve Dağlık Karabağ ile alakalı anlaşmazlıklarla ilgili bilgi verilmeli

12 Temmuz 1988 tarihinde Karabağ Ermenileri Özerk Bölge statüsü ile "Artshak Özerk Bölgesi" adıyla Ermenistan'a bağlandıklarını deklare etmişlerdir.⁵⁵⁴ Bu deklarasyon üzerinde ise Azerbaycan'da protestolar yapılmıştır. Bu durum üzerine merkezi hükümet özel oturum ile gelişmeleri değerlendirmiş ve olası sınır değişikliğinin mümkün olmadığına, bölgede ekonomik yatırım ve kültürel programların başlatılmasına konuya dair incelemelerde bulunmak üzere bölgeye bir temsilciler heyetinin gönderilmesine karar verilmiştir.⁵⁵⁵ SSCB'nin Ermenistan'ın Dağlık Karabağ'ın Ermenistan'a bağlanmasına yönelik taleplerini kabul etmemesinin nedeni bu gibi taleplerin SSCB coğrafyasında farklı bölgelerde de ortaya çıkması endişesidir.⁵⁵⁶ Nitekim 21 Şubat tarihli Pravda gazetesinde Dağlık Karabağ'daki protestocular aşırı olarak nitelendirilmiş akabinde Dağlık Karabağ'ın Ermenistan'a bağlanmasına yönelik talepler SSCB tarafında⁵⁵⁷ kabul görmemiştir.

24.11.1988 tarihinde çatışmalar nedeniyle Gence ve Nahcivan'da sıkıyönetim ilan edilmiş ve parti başkanları görevden alınmıştır. Olaylar neticesinde birçok Azeri ve Ermeni bulundukları yeri terk etmiştir. Moskova ise olaylarda 87 kişinin hayatını

⁵⁵² Aktaş, age, s.75.

⁵⁵³ V. Voltz, The USSR This Week, Raido Liberty Research Report, 20.07.1988, Aktaran: Sarıahmetoğlu, age, s. 27.

⁵⁵⁴ Cemalettin Taşkiran, "Karabağ Meselesi", 2023 dergisi, Nisan 2002, s.37, Aktaran: İşyar, age, s.383.

⁵⁵⁵ İşyar, age, s.383.

⁵⁵⁶ Malkasian, "Gha-Ra-Bagh!" p. 120, aktaran: Melander, agm, s53.

⁵⁵⁷ Rutland, agm, s.13.

kaybettiğini, 1500 kişinin yaralandığını 158.000 Ermeni'nin Azerbaycan'dan, 141.000 Azeri'nin ise Ermenistan' dan ayrıldığını belirtmiştir.⁵⁵⁸

SSCB Komünist Partisi Merkez Komitesi Karabağ Ermenilerinin bu kararını reddetmiş ve 12 Ocak 1989'da Karabağ'ı doğrudan Moskova'ya bağlı bir birim haline getirmiştir.⁵⁵⁹ Dağlık Karabağ için bir Özel idare Komitesi oluşturulmuş bu komitenin başına Arkady Volskiy getirilmiştir bu nedenle komite Volskiy Komitesi olarak da bilinmektedir.⁵⁶⁰ Merkezi hükümet ayrıca dağlık Karabağ'ın statüsüne ilişkin şu kararları almıştır:

“-Dağlık Karabağ'ın Azerbaycan yönetiminde özerk vilayet olarak kalması saklı kalmak koşuluyla Dağlık Karabağ Özerk Bölge'sinde Arkady Volskiy başkanlığında geçici olarak özel yönetim tesis edilecektir. Dağlık Karabağ Özerk Bölge'sindeki yerel yönetim yetki ve sorumlulukları da yeni yönetimin seçimine kadar durdurulacaktır.

-Merkezi Komitenin tayin ettiği yöneticiler yerel yönetimin başında bulunacak ve halk tarafından seçilen milletvekillerinin bütün yetkilerine sahip olacaklardır; bunun anında yerel yöneticilerle bütün devlet daireleri de yine merkezden gönderilen bu heyetin emrindedir.

-Bu kararların uygulandığı dönem içerisinde Dağlık Karabağ Özerk Bölge'sindeki bütün devlet daireleri, teşkilatlar, bunların birimleri ve fabrikaların idaresi Azerbaycan Cumhuriyeti'nin görüşlerine başvurulması kaydıyla, SSCB Bakanlar Kurulu'nun tayin ettiği heyet tarafından yürütülecektir.

-Basın, radyo ve televizyon ile her türlü kitlevi basın ve yayın organları, eğitim-öğretim, sanayi müesseselerinin tamamı daha önce hangi organa bağlı olduğuna bakılmaksızın, merkezden gönderilen yöneticiler ile bu yöneticilerin seçecekleri şahıslar tarafından yönetilecektir.

- Dağlık Karabağ Özerk Bölge'sindeki mahkemelerle kanun koyma ve uygulama yetkisine sahip bütün organlar, SSCB Başhakimliği'nin, Adalet

⁵⁵⁸ Yıldırım, *Azeri-Ermeni İlişkileri ve Dağlık Karabağ Sorunu*, s.189.

⁵⁵⁹ İşyar, age, s.384.

⁵⁶⁰ İşyar, age, s.384.

Bakanlığı'nın ve SSCB Yüksek Mahkemesi'nin kararı doğrultusunda faaliyet gösterecektir.

-Dağlık Karabağ Özerk Bölge'sinin yeni yöneticilerine yetki verilip, şehir, köy ve kasabalardaki eski yöneticilerin ise bütün yetkilerine son verilecektir. Bölgede düzeni bozucu faaliyetler durdurulacaktır. Huzuru bozanların tutuklanma ve tahliyesi yeni kurulan komitenin yetkisindedir. Bu gibi durumlarda SSCB Yüksek Prezidyumu'na bakanlara, bakanlar kuruluna gerekli görüş ve teklifleri sunma yetkisi de yine sözü edilen komitelerin elindedir.

-Devlet müessesesi (birliği) hakkında; SSCB Anayasasının 6. Maddesinin 2. Ve 3. bendleri, 5. bendin 3. fıkrası ile 7. Maddde'nin uygulanması, Dağlık Karabağ Özerk Bölge'sinde geçici olarak durdurulacaktır.

-Azerbaycan Cumhuriyeti riyaset heyeti bu belgedeki muvafık kararları kabul edip, bölge yönetiminde bu kararlar doğrultusunda karar alacaktır.

-Bu kararlar 20.01.1989 tarihinden itibaren yürürlüğe girecektir.”⁵⁶¹

Bu kararlar ve Volskiy Komitesi bölgedeki çatışmayı çözme noktasında başarılı olamamış ve 28.11.1989 tarihinde ortadan kaldırılıp Dağlık Karabağ yeniden Azerbaycan'a bağlanmıştır.⁵⁶² Bu tarihte Sovyetler Birliği Yüksek Sovyetince alınan kararda Dağlık Karabağ yeniden Azerbaycan'a bağlanması, güvenlik güçlerinin bölgede bulunması, bölgedeki Ermenilerin hakları için gerekli düzenlemelerin yapılması koşuluyla öngörülmüştür.⁵⁶³ Bu süreçte Dağlık Karabağ Ermenileri ise H.A.Poghosyan gibi yerel yöneticilerin görevden alınmasını protesto edip bir Ulusal Konsey oluşturmuşlardır.⁵⁶⁴

Bu süreçte Azerbaycan 23.09.1989 tarihinde yürürlüğe giren bir kanunla egemenliğini ilan etmiştir. Bu kanun uyarınca Karabağ üzerindeki Azerbaycan hakimiyeti ve Azerbaycan'ın sınırlarının dokunulmazlığı vurgulanmış, Azerbaycan'ın SSCB'den ayrılması kabul edilmiş, SSCB tarafından çıkarılan kanunlar üzerinde veto

⁵⁶¹ Odalar Yurdu, No:2(243), Ocak, Bakü, 1989,Aktaran: Maraş, age, s10.

⁵⁶² İşyar, age, s.388.

⁵⁶³ Aslanlı, “Tarihten Günümüze Karabağ Sorunu”, *Avrasya Dosyası*, Cilt: 7, Sayı:1, ss:393-430, s.401.

⁵⁶⁴ Melander, agm, s.65.

yetkisi olduğu belirtilmiş, Azerbaycan'ın doğal kaynakları üzerinde müstakil egemenliği deklare edilmiştir.⁵⁶⁵ Azerbaycan'ın egemenliğini ilan etmesinde Azerbaycan Halk Cephesi'nin de etkisi olmuş-bundan kısa bir süre sonra Azerbaycan Halk Cephesi, SSCB tarafından da bir siyasi oluşum olarak kabul görmüştür-, Azerbaycan Halk Cephesi'nin etkisiyle çıkarılan kanuna göre, Azerbaycan, SSCB içerisinde, siyasal, ekonomik ve kültürel egemenliğe ve kendi milli bayrağına sahip olacak, Azerbaycan halkına da Azeri Türkleri denecektir.⁵⁶⁶

Dağlık Karabağ'ın yeniden Azerbaycan'a bağlanmasını müteakip 1 Aralık 1989 tarihinde Ermeniler Dağlık Karabağ'ın Ermenistan'a bağlandığını ve Birleşik Ermenistan'ın kurulduğunu deklare etmiş, Dağlık Karabağ Ulusal Konseyi ise Azerbaycan'dan ayrıldığını bildirmiştir.⁵⁶⁷ Hatta Ermenistan 1990 yılı bütçesinden Dağlık Karabağ için fon ayırmıştır.⁵⁶⁸ Bu durum tabiidir ki Azerbaycan tarafından kabul edilmemiş ve Bakü'de protestolar gerçekleşmiştir. SSCB Yüksek Sovyeti de bu kararın bir geçerliliği olmadığını; buna mukabil Ermenistan Yüksek Sovyeti de Ermenistan'da önceliğin Ermenistan yasaları olduğunu belirtmiştir.⁵⁶⁹

02.01.1990 tarihinde Dağlık Karabağ'ın başkenti olan Hankendi'nde çatışmalar yoğunlaşmış ve 09.01.1990 tarihinde Ermenistan 1990 yılı bütçesine Dağlık Karabağ'ı da dahil etmesiyle kontrol edilemez noktaya gelmiştir. Çatışmalar devam ederken SSCB Yüksek Sovyeti 15.01.1990 tarihinde Dağlık Karabağ'da ve 19.01.1990 tarihinde Bakü'de olağanüstü hal ilan etmiştir.⁵⁷⁰ 20.01.1990 tarihinde duruma müdahale etmiş ve Bakü'ye asker yollamıştır-bu durum Kara Pazartesi –Ocak olarak adlandırılmaktadır.⁵⁷¹ Resmi açıklamada hayatını kaybedenlerin sayısı 14 asker geri kalanı sivil toplam 84 kişi olarak açıklanırken Azerbaycan Halk Cephesinin iddiası 600'den fazla kişinin hayatını kaybettiği yönündedir.⁵⁷² Bu durum taraflar arasındaki gerilimi arttırmış ve tarafların milliyetçi duygularını perçinlemiştir.

⁵⁶⁵ Taşkiran, age, 151., Aktaş, age, s.78.

⁵⁶⁶ Armaoğlu, age, s.1114.

⁵⁶⁷ İşyar, age, s.388.

⁵⁶⁸ Melander, agm, s.66.

⁵⁶⁹ Mark Saroyan, Problems of Comunisme "The Karabakh Syndrome and Azerbaijani Politics", September- October 1990, s-14-29, Aktaran: Taşkiran, age,s.152.

⁵⁷⁰ İşyar, age, s.388.

⁵⁷¹ Alec Rasizade, "Azerbaijan's prospects in Nagorno-Karabakh", *Mediterranean Quarterly*, Vol.22, No.3, pp.72-94, p.

⁵⁷² Taşkiran, age, s.154

03.02.1990 tarihinde ise siyesi güçleri olmamasına rağmen Azerbaycan Halk Cephesi ve Ermeni Ulusal Hareketi görüşmüşler ancak sonuç istenileni vermemiştir.⁵⁷³

1991 yılı baharında ise SSCB ve Azerbaycan özel polisi Halka Operasyonu adı verilen bir operasyon düzenlemiş, SSCB ordusunun 23. Motorize Alayı taraflar arasında tampon görevi görmüştür ve bu operasyonda ilk defa SSCB ve Azerbaycan birlikte çalışmış Ermenistan'a ise taleplerinin kabul edilemez olduğu mesajı tekrarlanmıştır.⁵⁷⁴

1991 yılının Mert ayında Gorbaçov Tass Ajansı'na yaptığı açıklamada taraflara şöyle seslenmiştir: *"Karabağ topraklarında dört yıldır barış yok. Ateş var, can kaybı var. Bundan sonra ne olacak? Kırgınlığın, karşılıklı hıncın önünü almak kolay değil, ama gerekli. Bunun için de gerçekleri kavramak gerek, Yukarı Karabağ Azerbaycan'ın ayrılmaz bir parçasıdır Bölgede SSCB Anayasası ile birlikte Azerbaycan Anayasası yürürlüktedir. Karabağ'da, Azerilerle Ermenilerin birlikte yaşayıp birlikte üretmeleri tarihin yarattığı bir gerçektir ve bu gerçek değiştirilemez. İşte bu yüzden, yaşam normale döndürülmeli, küskünlük, kin ve kızgınlık unutulmalı. Birbirinizi anlamaya, çıkmazı aşmaya çalışın. Bunu, ancak sizler gerçekleştirebilirsiniz. Hepinize barış ve mutluluk diliyorum."*⁵⁷⁵ Buna karşılık Ermenistan başbakanı Vazgen Manukyan Dağlık Karabağ üzerinde hak iddia etmediklerini dile getiren bir açıklamada bulunmuştur.⁵⁷⁶

SSCB dağılma sürecine girerken de Dağlık Karabağ meselesi taraflar arasında gerginlik kaynağı olmaya devam etmiştir. 25.08.1990 tarihinde Ermenistan bir bildirgeyle Ermenistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti olan adını Ermenistan Cumhuriyeti olarak değiştirmiş, Azerbaycan ise 30.08.1991 tarihinde Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Ulusal Bağımsızlığının Yeniden Kurulması Üzerine Deklarasyonu kabul etmiştir.⁵⁷⁷ Bunu takiben 03.09.1991 tarihinde Dağlık Karabağ Azerbaycan'dan ayrıldığını deklare etmiş, adını da Artsakh Ermenistan Halk Cumhuriyeti olarak

⁵⁷³ Cornell, agm, s.8.

⁵⁷⁴ Mlander, agm, s.68.

⁵⁷⁵ Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Bağımsızlığı ve Karabağ Olayları, Harp Akademileri Komutanlığı Yayınları, İstanbul, 1992, Aktaran Taşkiran age, s.157

⁵⁷⁶ Taşkiran age, s.157.

⁵⁷⁷ İşyar, age, s.394.

değiştirmiştir.⁵⁷⁸ Azerbaycan 18.10.1991 tarihinde de bağımsızlığını resmileştirmiş ayrıca 23.11.1991 tarihinde Dağlık Karabağ Bölgesinin özerkliğini kaldıran bir kanun ilan edilmiştir.⁵⁷⁹ SSCB Anayasal Gözetim Komitesi ise 27.11.1991 tarihli kararında Azerbaycan için oluşturulan “Orgkom” u yürürlükten kaldırmış diğer taraftan Azerbaycan’ın Dağlık Karabağ’a dair çıkardığı yasayı anayasaya aykırı olarak nitelendirmiş ve iptalini talep etmiştir.⁵⁸⁰

30.04.1990 tarihli cumhuriyetlerin birlikten ayrılma sürecini düzenleyen yasa uyarınca SSCB’den ayrılan cumhuriyetlerin bünyesindeki etnik azınlıklara self-determinasyon hakkı tanınmıştır.⁵⁸¹ Bunun üzerine Dağlık Karabağ’da Ermenistan ile birleşmekten vazgeçmiş, 10 Aralık 1991 tarihli referandum yapılmış sonuç Dağlık Karabağ’ın bağımsızlığından yana olmuş parlamento seçimlerinin ardından 6.01.1992 tarihinde Dağlık Karabağ bağımsızlığını deklare etmiştir.⁵⁸²

SSCB’nin dağılmasından sonra ise tarafların –Azerbaycan ve Ermenistan-bağımsızlıklarını kazanmalarıyla iki taraf arasında çatışmalar başlamış ve sorun uluslararası boyut kazanmıştır. Özellikle Azerbaycan ve Ermenistan’ın bağımsızlıklarını kazanıp uluslararası örgütlere üye olmalarıyla sorun uluslararası alana da taşınmıştır. Ermenistan Dağlık Karabağ konusunda Azerbaycan’a karşı askeri üstünlük sağladıktan sonra bölge dışı yerlere yönelmiştir. Örneğin Dağlık Karabağ’ın güvenliğini sağlamak için Dağlık Karabağ çevresindeki rayonlar da ele geçirilmiş diğer taraftan Nahcivan’a da bir saldırılmıştır. Hâlihazırda Dağlık Karabağ ve etraftaki Laçın, Şuşa, Kelbecer, Ağdam, Zangilan, Cebayıl, Hocalı, Fuzuli gibi birçok rayon Ermenistan kontrolü altındadır ve bu topraklar Azerbaycan topraklarının %20 sini oluşturmaktadır.

Ermenistan 23.08.1990 tarihinde egemenliğini ilan etmiş ve Dağlık Karabağ’ı da kendi toprakları içerisinde göstermiştir. 1991 sonlarında da parlamento Dağlık Karabağ’ı Azerbaycan’a dahil gösteren hiçbir anlaşmayı tanımayacağını

⁵⁷⁸ Yıldırım, *Azeri –Ermeni İlişkileri ve Dağlık Karabağ Sorunu*, s.192.

⁵⁷⁹ İşyar, age, s.394.

⁵⁸⁰ İşyar, age, s.395.

⁵⁸¹ İşyar, age, s.395.

⁵⁸² Patricia Carley, Nagorno Karabakh: Searching for a Solution, A United States Institute of Peace Roundtable Report, p.1, <https://www.usip.org/publications/1998/12/nagorno-karabakh-searching-solution> (et.17.04.2020)

belirtmiştir.⁵⁸³ 1992 yılı çatışmaların en yoğun olduğu dönemdir ve bu yılın ilk üç ayındaki kayıpların sayısı önceki üç yılı aşmıştır.⁵⁸⁴

Dağlık Karabağ krizinde en şiddetli çatışmalar 25-26 Şubat 1992 tarihleri arasında Hocalı 'da yaşanmıştır. Hocalı 'ya yapılan saldırıda 613 sivil hayatını kaybetmiş, 487 kişi Ermeniler tarafından rehin alındı ve 1.275 kişi yaralanmış. 150 kişiden ise bir daha haber alınamamıştır⁵⁸⁵. Azeriler, Hankenti'ndeki 366. Rus Motorize Alayı'nın da çatışma sürecinde Ermenilere destek olduğunu ve saldırıya katıldığını iddia etmektedir.

1992 yılında AGİK- Minsk grubunun oluşumu ve girişimleri de çatışmayı durduramamıştır. Ermenistan 8 Mayıs 1992 tarihinde Şuşa'yı ardından 10 gün sonra da Karabağ'ı Ermenistan'a bağlayan Laçın'ı işgal etmiş- Ermenistan bu bölgeleri Karabağ'ın güvenliği gerekçesiyle elinde tuttuğunu iddia etmektedir- Azerbaycan ise buna karşılık vererek bazı bölgeleri Ermenilerden geri almıştır.⁵⁸⁶ Laçın'ın Ermenistan kontrolüne geçmesi Ermenistan için stratejik açıdan önemlidir. Laçın'ın Ermenistan kontrolüne geçmesi ile Ermenistan ile Dağlık Karabağ arasında kara bağlantısı sağlanmıştır. Şuşa'nın Ermenistan kontrolüne geçmesi Azerbaycan'da tepkilere neden olmuş Yakub Mehmedov azledilerek Ayaz Muttalibov yeniden göreve getirilmiştir. Ayaz Muttalibov başkanlık seçimlerini iptal etmiş ve Bakü'de olağanüstü hal ilan etmiş bunun üzerine Azerbaycan Halk Cephesi protestolara başlamış ve Ayaz Muttalibov geri adım atmak zorunda kalmıştır.⁵⁸⁷

1992 yılının Haziran Temmuz ayı içerisinde Azerbaycan düzenlediği askeri operasyonlarla bir takım başarılar kazanmış hatta bir takım köyler tekrar Azerbaycan kontrolüne girmiş ve Azerbaycan kuvvetleri Ağdere'yi de kontrol altına almışsa da Ermenistan'ın karşılık vermesiyle Azeri kuvvetleri geri çekilmek durumunda kalmıştır. Bu noktada Azeriler Rusya'nın Ermenistan' da bulunan 7. Ordusuna bağlı birliklerin Ermeni kuvvetleriyle birlikte Azerilere karşı savaştığını iddia etmektedir.

⁵⁸³ Aslanlı, *Yeni Küresel Mücadelede Kafkasya ve Karabağ Sorunu*, s.57.

⁵⁸⁴ Vaserman- Gınat, agm, s.355.

⁵⁸⁵ Eyvazlı, agm, s.60.

⁵⁸⁶ Eyvazlı, agm, s.60.

⁵⁸⁷ Yıldırım, *Azeri –Ermeni İlişkileri ve Dağlık Karabağ Sorunu*, s.196.

1993 yılındaki AGİK-MİNSK grubu Roma görüşmelerinden de sonuç alınamamış Nisan ayında Kelbecer, 26-28 Haziran 1993'te Ağdam ve 23-24 Temmuzda Ağdere Ermenistan kontrolüne geçmiştir. 1993 yılı içerisinde 23 Ağustosta Fuzuli, 25-26 Ağustosta Cebrail, 31 Ağustosta Kubatlı, Zengelan ve Gorodis Ermenistan kontrolüne geçirmiştir. 1994 yılı başlarında Azerbaycan bir operasyon düzenlemiş ve kısmi başarılar elde etmiş olsa da bu sonucu değiştirmemiştir. Taraflar arasındaki çatışmalar, 9 Mayıs 1994 tarihinde Bişkek Protokolü çerçevesinde Azerbaycan ve Ermenistan Savunma Bakanları ile Karabağ Ermenileri temsilcileri arasında ateşkes ilanı ile durmuştur.⁵⁸⁸ Bu tarihten itibaren ise genel olarak ateşkese uyulsa da zaman zaman ufak çaplı çatışmalar yaşanmaktadır.

2016 yılı Nisan ayında 2 Nisan günü başlayıp 5 Nisanda sone eren ve “4 Gün Savaşı” olarak isimlendirilen bir savaş yaşanmıştır. Bu çatışma 1994 ateşkesinden sonra taraflar arasındaki en büyük çatışma olması bakımından önem arz etmektedir. Diğer taraftan çatışmanın dikkat çeken bir diğer yönü de başlangıcı olmuştur. Çatışmanın Kelbecer'in Ermenistan kontrolüne geçişinin 23. yıldönümünde ve iki ülkenin devlet başkanlarının nükleer güvenlik zirvesi için ABD'de bulunduğu esnada meydana gelmiş olması göz önüne alınması gereken önemli bir faktördür.⁵⁸⁹ Bu durum çatışmanın tırmanmasında Rusya faktörünü akıllara getirmektedir. Nitekim bazı bilim insanları Rusya'nın Azerbaycan ve Ermenistan'ın batı ile yaklaşmasından-devletlerin dış politikalarında bir değişim ihtimalinden- rahatsız olduğu ve çatışmanın tırmanmasında rol oynadığı düşüncesini dile getirmektedirler. Diğer taraftan çatışmanın dış etkenlerle değil ülkelerin iç dinamikleri nedeniyle şiddetlendiğini savunan bilim insanları da vardır.

Çatışmanın kim tarafından başlatıldığı noktasında ise tarafların farklı iddiaları gündeme gelmiştir. Bu çerçevede gerek Ermenistan ve gerek Azerbaycan karşılıklı olarak birbirlerini ateşkesi bozmakla suçlamaktadır. Azerbaycan, Ermenistan'ı Azeri yerleşim birimlerine ateş açmakla suçlamakta ve kendisinin buna karşılık verdiğini

⁵⁸⁸ Aslanlı, “Tarihten Günümüze Karabağ Sorunu”, s 414-415.

⁵⁸⁹ Nazım Caferov, “4 Gün Savaşı” ve Bölgesel Dengeler, <https://www.dw.com/tr/4-g%C3%BCn-sava%C5%9F%C4%B1-ve-b%C3%B6lgesel-dengeler/a-19168839> (e.t. 9.9.2020)

savunmakta; Ermenistan ise Azerbaycan tarafından taarruz edildiğini iddia etmektedir.⁵⁹⁰

Çatışmalar tüm cephe hattında ve cephe hattının kuzeydoğusunda kalan Ağdere Terter, ortada Ağdam ve güneydoğuda Hocavend, Fuzuli ve Cebail'de devam etmiştir⁵⁹¹. başlamış ve ilk gün sonunda Azerbaycan güçlerinin kuzey-doğuda Taliş köyleri ve Seysulan'da; İran sınırında Lale Tepe'ye ulaştıkları gözlenmiştir.⁵⁹² 4 Gün Savaşı sonucunda Azerbaycan bir takım kazanımlar elde etmiştir. Azerbaycan stratejik denilebilecek iki tepe ve bir köyü kontrol altına almış böylece yaklaşık 2.000 hektarlık bir toprak Ermenistan kontrolünden Azerbaycan kontrolüne geçmiştir.⁵⁹³ Ancak bu savaş 100 den fazla kayba, sivillerin de aralarında olduğu 150 den fazla yaralıya ve ekipman kaybına neden olmuştur. Bu çerçevede Azerbaycan'ın kayıplarının 12-16 asker ve ikisi çocuk altı sivil, bir helikopter, bir tank ve iki insansız hava aracı olduğu ayrıca yirmi altı sivilin ise yaralandığı belirtilmektedir. ⁵⁹⁴ Ermenistan tarafından yapılan açıklamaya göre ise, Ermenistan'ın 87 asker ve milis kaybettiği, bir subayın kaybolduğu ve 4 sivilin de çatışmalarda hayatını kaybettiği söylenmektedir. ⁵⁹⁵

Çatışma sonucunda taraflar 16.05.2016 tarihinde Viyana'da görüşmüşlerdir. Bu görüşmeye Ermenistan Devlet başkanı Ser Sarkisyan ve Azerbaycan devlet başkanı İlham Aliyev'in yanı sıra Rusya Dış İşleri Bakanı Sergey Lavrov, ABD Dış İşleri Bakanı John Kerry, Fransa Avrupa İlişkileri Bakanı Harlem Desir ve AGİT- Minsk Grubu eş başkanları katılmıştır. Görüşmelerden sonra AGİT- Minsk Grubu eş başkanları ortak bir toplantı düzenlemiş ve çatışmaya askeri yöntemlerle bir çözüm

⁵⁹⁰ Turgut Kerem Tuncel, Güney Kafkasya'da 2-5 Nisan 2016'da Yaşanan 4 Gün Savaşı, *Ermeni Araştırmaları*, s:53, ss.301-338, s.310.

⁵⁹¹ Tuncel, agm, s.303.

⁵⁹² Laurence Broers, The Nagorny Karabakh Conflict Defaulting to War, p.12.

<https://www.chathamhouse.org/sites/default/files/publications/research/NK%20paper%2024082016%20WEB.pdf>, (e.t. 10.9.2020).

⁵⁹³ Günay Hacıyeva, Azerbaijan Remembers Four Day War, <https://caspiannews.com/news-detail/azerbaijan-remembers-four-day-war-2020-4-1-29/>, (e.t. 10.9.2020)

⁵⁹⁴ "Armenia causes big damage to Azerbaijani frontline residents", Today.az, 14 Nisan 2016, <http://www.today.az/news/politics/149736.html>(e.t. 10.9.2020)

⁵⁹⁵ "Karabakh War Casualty Update: Armenia puts April death toll at 92," Armenianow.com, 14 Nisan 2016, <https://www.armenianow.com/en/karabakh/2016/04/14/armenia-casualties-update-karabakhapril/951/>(e.t. 10.9.2020)

bulunamayacağını, tarafların 1994-1995 ateşkes anlaşmalarına uyması gerektiğini belirtmiştir.⁵⁹⁶

Taraflar arasındaki bir sonraki çatışma 4 gün savaştan 4 yıl sonra 2020 yılında yaşanmıştır. Çatışma 12 Temmuz 2020 tarihinde sınırdaki Tovuz bölgesinde meydana gelmiştir. Taraflar çatışmanın başlangıcı noktasında bir öncekine benzer şekilde birbirlerini ateşkesi bozmakla suçlamaktadırlar. Bilim insanları ve uzmanlar bu defa dış güçler yerine içsel dinamiklere dikkat çekmekte ve her iki ülkede işsizlik sorunu yaşandığını, ülkelerin koronavirüs salgını ile mücadelede başarılı olamadıklarını ve bu nedenle liderlerin iç kamuoyunda dikkati başka bir noktaya çekmek için böyle bir şeye ihtiyaç duyulmuş olabileceğini belirtmektedirler.⁵⁹⁷

Taraflar arasındaki son çatışma 2020 yılının Eylül ayında yaşanmıştır. 27.09.2020 tarihinde başlayan çatışmaların ilk dönemi on üç gün sürmüş taraflar arasında 10.10.2020 tarihinde geçici süreli ateşkes kabul edilmişse de kısa süre sonra ateşkes ihlal edilmiştir. Taraflar bu son sıcak çatışma için karşılıklı suçlamalarda bulunmuşlardır. Bu noktada Azerbaycan Savunma Bakanlığı Ermenistan'ın sınırdaki muharebe faaliyetlerini sonlandırmak ve sivillerin güvenliğini sağlamak için karşı saldırıda bulunduklarını buna mukabil Ermenistan Savunma Bakanlığı da Azerbaycan'ın sabah saatlerinde sivil yerleşim yerlerine saldırdığını iddia etmiştir.⁵⁹⁸ Diğer taraftan Devlet Başkanı İlham Aliyev Azerbaycan işgal atındaki topraklarını kurtarmaya kararlı olduklarını bir otuz yıl daha beklemeyeceklerini ve haklı bir savaş yürüttüklerini ifade ederken Ermenistan Başbakanı Nikol Paşinyan ise Karabağ'da kritik bir süreç yaşandığını dile getirmiştir.⁵⁹⁹

BM Genel Sekreteri Antonio Guterres'in sözcüsü ise Genel Sekreter tarafları çatışmayı durdurmaya, gerilimi azaltmaya ve gecikmeden müzakerelere geri dönmeye

⁵⁹⁶The Four-day War of 2-5 April 2016 ,<http://www.nkr.am/en/four-day-war> (e.t. 9.9.2020)

⁵⁹⁷ Azerbaycan-Ermenistan sınırında çatışma: Neden çıktı? Dağlık Karabağ'a sızır mı?, BBC, 16.07.2020, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-53439230>, (e.t. 9.9.2020)

⁵⁹⁸ Dağlık Karabağ'da son durum: Azerbaycan ve Ermenistan arasındaki çatışmalarda neler yaşanıyor?, BBC, 30.09.2020., <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-54354087>(e.t. 13..10.2020)

⁵⁹⁹İlham Aliyev: 30 yıl daha bekleyemeyiz, Hürriyet, 04.10.2020
<https://www.hurriyet.com.tr/dunya/ilham-aliyev-30-yil-daha-bekleyemeyiz-41627364> (e.t. 13..10.2020)

çağırdığını belirten bir açıklama yapmıştır.⁶⁰⁰ Taraflara genel olarak uluslararası toplumdan da itidal ve müzakere çağrısı yapılmıştır.

5.10.2020 tarihinde Azerbaycan Devlet Başkanı İlham Aliyev yaptığı açıklamada çatışmanın sona ermesi için bir takım şartlar ileri sürmüştür. Bu şartlar :⁶⁰¹

-Ermenistan'ın Dağlık Karabağ'dan çekilmek için bir takvim belirlemesi

-Ermenistan Başbakanı Nikol Paşinyan'ın Azerbaycan'ın toprak bütünlüğünü tanıdığını açıklaması

-Azerbaycan halkından özür dilemesidir.

10.10.2020 tarihinde ise Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin'in davetiyle, Rusya Dışişleri Bakanı Sergey Lavrov'un nezaretinde Azerbaycan Dışişleri Bakanı Ceyhun Bayramov ve Ermenistan Dışişleri Bakanı Zohrab Mnatsakanyan Moskova'da görüşmüşlerdir. Görüşme sonrası Rusya Dışişleri Bakanı Sergey Lavrov 10.10.2020 tarihi ve yerel saatle 12.00'den itibaren insani yardım amaçlı olarak Uluslararası Kızılhaç Komitesinin arabuluculuğu ve kriterleri doğrultusunda esirlerin, tutsakların ve cenazelerin değişimi için ateşkes ilan edildiğini, ateşkes rejiminin parametreleri üzerinde ayrıca çalışılacağını, Azerbaycan ve Ermenistan'ın, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) Minsk Grubu eş başkanlarının arabuluculuğuyla meselenin çözümü prensipleri temelinde, erken barışçıl bir çözüme ulaşmak amacıyla esaslı müzakerelere başlayacağını belirtmiştir.⁶⁰²

Taraflar arasında oluşan ateşkes kısa süreli olmuştur. Ateşkesten saatler sonra yine çatışmalar başlamıştır. Bu noktada yine tarafların karşılıklı iddiaları söz konusudur. Azerbaycan Ermenistan'ın çatışma bölgesi olmayan Gence'ye (Azerbaycan'ın ikinci büyük şehri) saldırdığını iddia etmekte, Ermenistan'dan yapılan açıklamalara göre ise Azerbaycan'ın iddialarının doğruyu yansıtmadığı ve

⁶⁰⁰ Dağlık Karabağ'da son durum: Azerbaycan ve Ermenistan arasındaki çatışmalarda neler yaşanıyor?, BBC, 30.09.2020., <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-54354087>(e.t. 13..10.2020)

⁶⁰¹ Dağlık Karabağ'da son durum: Azerbaycan ve Ermenistan arasındaki çatışmalarda neler yaşanıyor?, BBC, 30.09.2020., <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-54354087>(e.t. 13..10.2020)

⁶⁰² Dağlık Karabağ'da ateşkes başladı, NTV, 10.10.2020 <https://www.ntv.com.tr/dunya/daglik-karabagda-ateskes-basladi,rNoWeShpWESxB8Pyw9WY-g> (e.t. 13..10.2020)

Azerbaycan'ın Dağlık Karabağ bölgesindeki Ermeni yerleşim yerlerini vurduğu belirtilmiştir.⁶⁰³

Rusya başta olmak üzere bölge devletlerinden ateşkesin bozulmasına yönelik tepkiler bildirilmiştir. Rusya Dış İşleri Bakanı Sergey Lavrov tarafından yapılan açıklamada ateşkese uyulması gerektiği, çatışmalar devam etse de çabaların boşuna olmadığı, bir denetleme mekanizması oluşturulması gerektiği, AGİT Minsk Grubu eş başkanları arabuluculuğu ile barışçıl çözüm için müzakerelere başlanılacağı belirtilmiştir.⁶⁰⁴ Diğer taraftan ordular arasında bir anlaşma yapılması ve ortak bir gözlem mekanizması oluşturulması gerektiği ancak bunun henüz oluşturulmadığı, bu mekanizmanın oluşturulması için bir an önce adım atılmasını beklediklerini ayrıca Dağlık Karabağ'ın statüsü için nihai kararın verilmesi gerektiğini AGİT Minsk Grubu eş başkanları tarafından üzerinde çalışılan ve üzerinde çalışılmaya devam eden öneriler müzakere masasında olduğu belirtilmiştir.⁶⁰⁵ Bu noktada Rusya'nın çözümün bir parçası olmak yönünde bir politika izlediği ve taraflara çözüm çerçevesi olarak AGİT –Minsk Grubu'nu işaret ettiği gözlemlenmektedir. Bu politikayı Rusya'nın bölgede kendi etkinliğini devam ettirmesi çabası olarak görmek mümkündür. Rusya sorunun önemli taraflarından biri olduğu gibi çözüm noktasında da dikkate alınması gerektiğini bu politikası ile göstermeye çalışmaktadır.

AGİT –Minsk Grubu yaptığı açıklamada yapılan ateşkestən memnuniyet duyduğunu, tarafların yükümlülüklerini yerine getirmesi ve acil olan güvenlik ve lojistik desteği sağlamaları gerektiğini vurgulamıştır.⁶⁰⁶

⁶⁰³ Dağlık Karabağ: Azerbaycan ve Ermenistan birbirlerini ateşkesi bozmakla suçluyor, BBC, 10 Ekim 2020, [https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-54491815#:~:text=Da%C4%9Fl%C4%B1k%20Karaba%C4%9F%3A%20Azerbaycan%20ve%20Ermenistan%20birbirlerini%20ate%C5%9Fkesi%20bozmakla%20su%C3%A7luyor,-10%20Ekim%202020&text=Cuma%20g%C3%BCn%C3%BC%20Moskova'da%20Rus,ate%C5%9Fkesin%20C%2024%20saat%20ge%C3%A7meden%20bozuldu.\(et.16.10.2020\)](https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-54491815#:~:text=Da%C4%9Fl%C4%B1k%20Karaba%C4%9F%3A%20Azerbaycan%20ve%20Ermenistan%20birbirlerini%20ate%C5%9Fkesi%20bozmakla%20su%C3%A7luyor,-10%20Ekim%202020&text=Cuma%20g%C3%BCn%C3%BC%20Moskova'da%20Rus,ate%C5%9Fkesin%20C%2024%20saat%20ge%C3%A7meden%20bozuldu.(et.16.10.2020))

⁶⁰⁴ Sergey Lavrov Dağlık Karabağ'da Taraflara Ateşkese Kesin Uymaları Çağrısında Bulundu, Euronews, 12.10.2020 , [https://tr.euronews.com/2020/10/12/sergey-lavrov-dagl-k-karabag-da-taraflara-ateskese-kesin-uyumlar-cagr-s-nda-bulundu\(et.16.10.2020\)](https://tr.euronews.com/2020/10/12/sergey-lavrov-dagl-k-karabag-da-taraflara-ateskese-kesin-uyumlar-cagr-s-nda-bulundu(et.16.10.2020))

⁶⁰⁵ Rusya'dan Dağlık Karabağ açıklaması: Ateşkes mekanizması kurulamadı, Habertürk, 15.10.2020, [https://www.haberturk.com/rusya-dan-daglik-karabag-aciklamasi-ateskes-mekanizmasi-kurulamadi-2836971\(et.16.10.2020\)](https://www.haberturk.com/rusya-dan-daglik-karabag-aciklamasi-ateskes-mekanizmasi-kurulamadi-2836971(et.16.10.2020))

⁶⁰⁶ <https://reliefweb.int/report/armenia/statement-co-chairs-osce-minsk-group-10-october-2020> (et.20.10.2020)

İran Dış İşleri Bakanlığı tarafından yapılan açıklamada sivil yerleşim yerlerinin bombalanmasını ve sivillerin hedef alınmasını kınandığı, Azerbaycan ve Ermenistan'ı ateşkese uymaya ve her iki ülkenin de uluslararası hukuka bağlı kalmalarını, karşılıklı toprak bütünlüğüne saygı göstermelerini ve işgal edilen şehirleri boşaltmaya davet ettikleri bildirilmiştir.⁶⁰⁷

Taraflar 18.10.2020 tarihinde 00.00 itibarıyla e taraflar arasında insani yardımın ulaştırılabilmesi için ikinci kez ateşkes ilan edilmiş ancak sonuç değişmemiş, taraflar yine ateşksten saatler sonra birbirlerini ateşkesi ihlal etmekle suçlamışlardır. Ermenistan Azerbaycan'ı ateşkes sonrası ağır silahlar ve füze kullanmakla suçlarken Azerbaycan ise Ermenistan güçlerinin ateşkesi ihlal ettiğini iddia etmektedir.⁶⁰⁸ Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri Antonio Guterres, Ermenistan ve Azerbaycan'ı 18 Ekim'de ilan edilen ateşkese uymaya davet etmiştir.⁶⁰⁹

Bölgede çözüme yönelik barış gücü önerisi ise ilk etapta Azerbaycan tarafından desteklenmemişse de daha sonra Azerbaycan Devlet Başkanı İlham Aliyev barış gücü önerilerini reddetmemiş ve yaptığı açıklamada konuşlandırılmasına karşı olmadıklarını ancak kendi şartlarını sunacaklarını ayrıca işgal altındaki bölgede yaşayan Ermenilerin kültürel özerklik sahibi olabileceğini de belirtmiştir referanduma ise karşı çıkmıştır.⁶¹⁰ Ermenistan Başbakanı Nikol Paşinyan ise bölgeye Rus barış gücünün yerleştirilmesine sıcak baktıklarını ancak bunun çatışmanın taraflarınca onaylanması gerektiğini ifade etmiş ayrıca Kremlin Sözcüsü Dmitriy Peskov da *atışma bölgelerine barış gücünün gönderilmesinin kesinlikle her iki tarafın da onayına bağlı olduğunu belirtmiştir*.⁶¹¹

⁶⁰⁷ İran ve Rusya'dan Karabağ'daki ateşkes ihlallerine tepki!, Habertürk, 12.10.2020 <https://www.haberturk.com/iran-ve-rusya-dan-karabag-daki-ateskes-ihlallerine-tepki-haberler-2832911> (et.16.10.2020)

⁶⁰⁸ Nagorno-Karabakh: Warring sides trade blame over clashes, DW, 18.10.2020, <https://www.dw.com/en/nagorno-karabakh-warring-sides-trade-blame-over-clashes/a-55312086> (et.19.10.2020)

⁶⁰⁹ Dağlık Karabağ'da son durum: Azerbaycan ve Ermenistan arasındaki çatışmalarda neler yaşanıyor?, BBC, 30.09.2020., <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-54354087> (et.19.10.2020)

⁶¹⁰ Aliyev: Barış gücüne karşı değiliz ama kendi şartlarımızı sunarız!, Milliyet, 22.10.2020 <https://www.milliyet.com.tr/dunya/son-dakika-aliyev-baris-gucune-karsi-degiliz-ama-kendi-sartlarimizi-sunariz-6336573> (et.31.10.2020)

⁶¹¹ Paşinyan: Dağlık Karabağ'a Rus barış gücünün yerleştirilmesinden yanayım, Sputnik, 30.10.2020 <https://tr.sputniknews.com/avrupa/202010301043124462-pasinyan-daglik-karabaga-rus-baris-gucunun-yerlestirilmesinden-yanayim/> (et.31.10.2020)

Taraflar süreç içerisinde 23.10.2020 tarihinde ABD Dışışleri Bakanı Mike Pompeo ile görüşmüşlerdir. Görüşmelerden bir sonuç elde edilememiştir. ABD Dışışleri Bakanı Mike Pompeo yaptığı açıklamada karmaşık bir diplomatik durumla karşı karşıya bulunulduğunu, tüm Avrupa ülkelerinin olduğu gibi, ABD'nin de görüşünün ateşkesin sağlanması, askeri gerilimin düşürülmesi ve diğer tüm ülkelerin bu işin dışında kalması, bu çatışmada yangına körükle gitmemesi, silah sistemi gibi destekler vermemesi çağrısı yapma yönünde olduğunu ancak bu noktada herkesin kabul edebileceği bir diplomatik çözüm potansiyel olarak sağlanabileceğini belirtmiştir.⁶¹²

Taraflar arasında ABD Dışışleri Bakanlığı, Ermenistan ve Azerbaycan tarafından yapılan ortak açıklama ile 26.10.2020 tarihi 08.00'den itibaren insani ateşkes ilan edildiği bildirilmiştir. İlan edilen üçüncü ateşkes de taraflar arasındaki çatışmayı durdurmaya yetmemiş, taraflar yine ateşkestən saatler sonra birbirlerini ateşkesi ihlal etmekle suçlamışlardır. Azerbaycan, Ermenistan'ı, Berde şehrinde sivillerin yaşadığı bir köyü misket bombasıyla vurmakla itham etmiş, Ermenistan bu suçlamayı kabul etmemiş, Dağlık Karabağ yönetimi ise Azerbaycan'ı sivil yerleşim yerlerini vurmakla suçlamıştır.⁶¹³

Bu süreç içerisinde İran İran Cumhurbaşkanlığı Dağlık Karabağ Özel Temsilcisi ve İran Dışışleri Bakan Yardımcısı Abbas Arakçi, gelişmeleri değerlendirmek üzere Bakü'ye bir ziyaret gerçekleştirmiştir. Abbas Arakçi, bu ziyarette ayrıca bir çözüm planı da sunmuştur. Bu planın temelinde Azerbaycan topraklarındaki işgalin sona erdirilmesi bulunmaktadır.⁶¹⁴

⁶¹² Dağlık Karabağ'da son durum: Azerbaycan ve Ermenistan arasındaki çatışmalarda neler yaşanıyor?, BBC, 30.09.2020., <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-54354087> (et.31.10.2020)

⁶¹³ Nagorno-Karabakh conflict: US-brokered ceasefire frays soon after starting, 26.10.2020, BBC, <https://www.bbc.com/news/world-europe-54686284> (et.31.10.2020)

⁶¹⁴ İran Cumhurbaşkanlığı Dağlık Karabağ Özel Temsilcisi Arakçi, Tahran'ın çözüm planını sunmak üzere Bakü'de, Sputnik, 28.10.2020, <https://tr.sputniknews.com/ortadogu/202010281043106672-iran-cumhurbaskanligi-daglik-karabag-ozel-temsilcisi-arakci-tahranin-cozum-planini-sunmak-uzere/> (et.31.10.2020)

Taraflar Kasın ayı itibarıyla Cenevre’de yeni görüşmelere başlayacaklarını bildirmişlerdir.⁶¹⁵ Azerbaycan Devlet Başkanı İlham Aliyev kalıcı ateşkes oluşturulabilmesi için Ermenistan’ın Dağlık Karabağ’dan çekilmesi gerektiğini belirtmiştir.⁶¹⁶ Taraflar son olarak Rusya arabuluculuğunda 10.11.2020 tarihinde saat 01:00’da bir ateşkes imzalayarak çatışmanın sona erdiğini açıklamışlardır. Anlaşmayı ilk duyuran lider Ermenistan Başbakanı Nikol Paşinyan olmuş ve açıklamasında bu kararın kendisi ve ermeni halkı için çok acı verici olduğunu ancak bu kararı sahadaki gelişmeler sonrası askeri uzmanlarla görüşerek aldığını belirtmiştir.⁶¹⁷ Dağlık Karabağ yönetimi ise yaptığı açıklamada eğer savaş devam ederse kısa süre içerisinde Dağlık Karabağ’ı kaybetme ihtimalinin bulunduğunu belirtmiştir.⁶¹⁸ Azerbaycan Devlet Başkanı İlham Aliyev ise imzalanan anlaşma ile Dağlık Karabağ çatışmasına son verildiğini, anlaşmanın Ermenistan’ın yenilgisi anlamına geldiğini, Paşinyan’ın anlaşmayı kendi isteğiyle değil Azerbaycan’ın "demir yumruğu" sayesinde imzaladığını belirtmiştir.⁶¹⁹ Bu aşamada Azerbaycan’da sevinç gösterileri yapılırken Ermenistan’da protestolar olmuştur. Taraflar arasındaki anlaşmanın içeriğine bakıldığında:⁶²⁰

- Azeri ve Ermeni askeri güçleri şimdiki pozisyonlarında kalacak

-Ermenistan’ın çekilmesine paralel olarak Rus barış gücü beş yıllığına bölgeye konuşlanacak, tarafların itiraz etmemesi durumunda beş yıl daha kalacak.(Rus

⁶¹⁵ Nagorno-Karabakh conflict: Armenia, Azerbaijan meet in Geneva for peace talks, DW, 30.10.2020, <https://www.dw.com/en/nagorno-karabakh-conflict-armenia-azerbaijan-meet-in-geneva-for-peace-talks/a-55451230> (et.31.10.2020)

⁶¹⁶ Nagorno-Karabakh talks held amid Azerbaijan’s offensive, The Washington post, 30.10.2020, https://www.washingtonpost.com/world/national-security/nagorno-karabakh-talks-planned-amid-azerbaijans-offensive/2020/10/30/b36159e0-1aa4-11eb-8bda-814ca56e138b_story.html (et.31.10.2020)

⁶¹⁷ Cease-fire in Nagorno-Karabakh provokes protests in Armenia, celebrations in Azerbaijan, Wasington Post, 10.11.2020, https://www.washingtonpost.com/world/europe/nagorno-karabakh-ceasefire-armenia-russia-azerbaijan/2020/11/10/b1b9bcc0-231b-11eb-9c4a-0dc6242c4814_story.html(et.10.11.2020)

⁶¹⁸

⁶¹⁹ Milliyet, 10.11.2020, <https://www.milliyet.com.tr/galeri/son-dakika-ilk-fotograflar-rus-tanklari-daglik-karabaga-6350713/15> (et.10.11.2020)

⁶²⁰ Dağlık Karabağ: Ermenistan Başbakanı Paşinyan Azerbaycan’la anlaşma için 'Halkımız için acı verici, kararı uzmanlarla görüşerek aldım' dedi , BBC, 10.11.2020, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-54882585>(et.10.11.2020)

gücünün misyonu Laçın Koridorunu – Dağlık Karabağ'ın başkentini Erivan'a bağlayan koridor) korumak olacak)⁶²¹

-İşgal altındaki Azerbaycan topraklarından Kelbecer 15 Kasım, Ağdam 20 Kasım, Laçın ise 1 Aralık'a kadar Azerbaycan'a teslim edilecek.

-Anlaşmanın beşinci maddesi kapsamında bölgede hem Rus hem de Türk askerlerinin barış gücü görevinde bulunacağını, Türkiye'nin resmen bu bölgenin geleceği ve ateşkeste rol oynayacak

- Ulaşım, iletişimin kontrolü, Rusya Sınır Güvenlik Servisi kurumları tarafından ağılanacak

-Dağlık Karabağ ve çevresinde yerlerinden edilmiş siviller, BM Sığınmacılar Yüksek Komiserliği gözetiminde evlerine geri dönecek

Anlaşmada Dağlık Karabağ statüsüne ilişkin bir statü tanımlanmamıştır.

Diğer taraftan Dağlık Karabağ Krizi özelinde temelde 1994 yılında bir ateşkes sağlanmış olsa da barışın inşasına, taraflar arasında kalıcı barışın sağlanmasına yönelik bir barış anlaşması henüz imzalanmamıştır. Barış anlaşmasının henüz imzalanamamasında arabuluculuk sürecinden bağımsız belli başlı nedenler vardır. Bu nedenler şu şekilde sıralanabilir:⁶²²

-Coğrafi faktörler

-Etnoğrafik faktörler

-Milliyetçilik faktörü

-Rusya faktörü

-Etnik benzerlik

-Tarihsel faktörler

-Ekonomik faktörler

⁶²¹Armenia, Azerbaijan and Russia sign Nagorno-Karabakh peace dealPublished 3 hours ago, BBC, 10.11.2020, <https://www.bbc.com/news/world-europe-54882564> (et.10.11.2020)

⁶²² Sezai Özçelik, Uluslararası Çatışma Analizi Ve Çözümü, 1. Basım, Nobel Yayıncılık, Bursa, 2020, s.69-70.

2. Büyük Güçlerin ve Uluslararası Örgütlerin Dağlık Karabağ Politikası

2.1.ABD'nin Dağlık Karabağ Politikası

Soğuk Savaş döneminde bölge SSCB kontrolünde olduğu için ABD bölgede pek fazla etkinlik gösterememiştir. ABD'nin tarihsel olarak da bölge ile güçlü bağları bulunmamaktadır bu da ABD'ye bölge açısından bir dezavantaj oluşturmaktadır.⁶²³ Ancak ABD'nin bölgeye tamamen ilgisiz kaldığını da söylemek mümkün değildir. ABD açısından bu durum zaman zaman politika belirlerken hata yapmasına da neden olmuştur. ABD'nin bölgeye yönelik politika belirlerken iki temel hata yaptığı görülmektedir. Bu hatalardan biri bölgeyi bütünsel yaklaşımla ele almak ve her devlete yönelik ayrı politika geliştirmemek; ikincisi ise bölgesel güçlerin çıkarlarını göz ardı etmek olmuştur.⁶²⁴ Zbigniew Brzezinski ABD'nin Soğuk Savaş Sonrasında bölgeye yönelik politikasını üç döneme ayırmak gerektiğini belirtmiştir:

1991-1995: Bu dönemde ABD “Önce Rusya” diye adlandırılabilir bir politika izlemiş, bölgede inisiyatif almamıştır.

1995-2001: Bu dönemde hem yeni cumhuriyetlerin tanınması ve hem de bölgede enerji onuşunda meydana gelen gelişmeler ekseninde ABD politikası da değişiklik göstermiştir.

2001 sonrası: ABD bu dönemde bölgede daha fazla görünür olmaya çalışmış ve 11 Eylül olaylarının etkisiyle bölgeye yaklaşımına güvenlik de eklenmiştir.

ABD, Soğuk Savaşın bitimini takip eden ilk yıllarda bölgede Rusya'yı önceleyen bir politika izlemiş ve sadece bölge devletleri ile ekonomik ilişkilerini geliştirmeye çalışmıştır. Bu amaca yönelik olarak 1992 yılında kabul edilen “Özgürlükleri Destekleme Yasası” ile, bölge devletlerinin ekonomilerine katkı amacıyla yardım yapılması öngörülmüş ancak bu yasaya konulan 907. Madde ile

⁶²³ Fiona Hill ,A Not-So-Grand Strategy: U.S. Policy in the Caucasus and Central Asia Since 1991, <https://www.brookings.edu/articles/a-not-so-grand-strategy-u-s-policy-in-the-caucasus-and-central-asia-since-1991/> (et.23.04.2020)

⁶²⁴ Fiona Hill ,A Not-So-Grand Strategy: U.S. Policy in the Caucasus and Central Asia Since 1991, <https://www.brookings.edu/articles/a-not-so-grand-strategy-u-s-policy-in-the-caucasus-and-central-asia-since-1991/> (et.23.04.2020)

sadece Azerbaycan bu destekten yoksun bırakılmıştır.⁶²⁵ ABD'nin bölgedeki uyuşmazlıklara yönelik politikasında dikkate aldığı belli başlı unsurlar şunlardır:⁶²⁶

- Uluslararası Örgütlerin Etkinliğinin Sağlanması ve Özel Nüfuz Alanları Oluşumunun Engellenmesi,

- Demokratikleşme ve Serbest Piyasa Düzeninin Tesisi,

- Ulusal Bağımsızlıkların Korunması,

-Rusya ile Genel İlişkilerin Dengede Tutulması ve İyileştirilmesi,

ABD'nin Dağlık Karabağ krizine yönelik izlediği politikada da genel politikasının yansımalarını görmek mümkündür. ABD sorunu SSCB'nin iç işleri olarak tanımladığı dönemde soruna müdahil olmazken, bölge devletlerinin siyasi olarak bağımsızlıklarını kazandıkları süreçte soruna müdahil olmuştur. ABD'nin Dağlık Karabağ Krizinde izlediği politikanın ana eksenini AGİT- Minsk grubu oluşturmuş, dönemin ABD Dışişleri Bakanı Madeleine Albright'ın da belirttiği gibi ABD bölgede Rusya'nın liderliğini desteklemiş ve onaylamıştır.⁶²⁷ ABD'nin Dağlık Karabağ krizine yönelik izlediği politikada ise şu unsurlar önem taşımaktadır:⁶²⁸

-Dağlık Karabağ'ın Azerbaycan toprağı olarak kalmasını sağlamak ve dolayısıyla bu ülkenin toprak bütünlüğünü desteklemek,

-Özellikle "Aşamalı Çözüm Stratejisi"ne ağırlık vermek,

-Çok taraflılık çerçevesinde çözümü desteklemek,

-90'lı yılların ikinci yarısından itibaren tarafların karşılıklı tavizleri ile sorunun çözümünün mümkün olabileceğini ileri sürmek,

- İran'ı meseleden mümkün olduğunca uzak tutmak ve çevrelemek,

-Bölgede demokrasiyi kuvvetlendirmek,

⁶²⁵ İbrahim Köremeli , ABD'nin Güney Kafkasya Politikası, *Yakın Dönem ABD Dış Politikası :Teori ve Pratik*, Ed.Cenap Çakmak vd, 1. Baskı, Ankara, 2011, ss255-277, s.256

⁶²⁶ Ömer Göksel İşyar, Amerika Birleşik Devletleri Ve Dağlık Karabağ Uyuşmazlığı, *Avrasya Dosyası: İstihbarat Özel*, Cilt: 8, Sayı: 2, s. 385-426., s.386-389.

⁶²⁷ Zafer Yıldırım, U.S. Foreign Policy towards Azerbaijan: From "Alliance" to "Strategic Partnership", *Alternatives Turkish Journal Of International Relations*, p.1-15, p.4, <http://static.dergipark.org.tr:8080/article-download/imported/5000150701/5000136844.pdf?> (et: 23.04.2020)

⁶²⁸ İşyar, Amerika Birleşik Devletleri Ve Dağlık Karabağ Uyuşmazlığı, s.390-391.

-Serbest piyasa ekonomisini savunmak ve bunun önündeki ambargo engelini ortadan kaldırmaya çalışmak; ekonomik ortaklıklar, entegrasyon ve karşılıklı bağımlılığı özendirmek (örneğin “Barış Boru Hattı Projesi” gibi...), •

-Dağlık Karabağ temsilcisinin barış görüşmelerine katılmasını sağlamak ya da Azerbaycan ve Dağlık Karabağ Ermenileri arasında doğrudan müzakereleri desteklemek,

- Geleneksel savunusu olan karşılıklı toprak değişimi ile meseleyi halletmeye çalışmak (örneğin, “Karabağ ve Nahçıvan’a koridor formülü”)

ABD’nin bölgeye bakışında ve Dağlık Karabağ krizinde izlediği politikada 1990’lı yılların ortasında bir takım değişiklikler olmuştur. ABD –bölge ilişkilerinde kırılma noktası olarak tanımlanabilecek değişikliklerin ilki Hazar Denizinde yeni hidrokarbon yataklarının bulunmasıdır.⁶²⁹ 1994 yılında imzalanan petrol anlaşması ise diğer bir kırılma noktasını oluşturmaktadır. Daha önce bölge ABD açısından stratejik önemi haiz olmasa da bu anlaşmadan sonra bölge ABD tarafından stratejik olarak tanımlanmıştır.⁶³⁰ Ancak bölge ABD için stratejik olarak tanımlansa da Rusya tarafından hayati olarak tanımlanmakta ve bölgede etkin rol oynamaktadır.⁶³¹ Bölge denkleminde enerjinin de dahil olması literatürde “Yeni büyük Oyun” olarak adlandırılmaktadır ancak çalışmanın kapsamı dışında kaldığı için bu konuya değinilmeyecektir.

Bu süreçten sonra 1996 yılından itibaren ABD bir özel temsilci ile AGİT-Minsk Grubu çerçevesinde eş başkanlık görevini yürütmektedir. ABD bu aşamadan sonra bölgedeki çıkarlarının da farkına varmış ve AGİT –Minsk Grubu içerisinde etkin bir rol üstlenmeye çalışmıştır. Örneğin Ortak devlet tasarısı ile sürecin kitlendiği bir aşamada ABD’nin çabalarıyla Mart 1999’da Azerbaycan ve Ermenistan başkanlarının Cenevre’de görüşebilmeleri mümkün olmuş; Ermenistan, AGİT-Ortak Devlet tasarısına; Azerbaycan ise, 1996 Lizbon Deklarasyonu noktasındaki taleplerinden

⁶²⁹ Köremezli , age, s.265.

⁶³⁰ İşyar, Amerika Birleşik Devletleri Ve Dağlık Karabağ Uyuşmazlığı, s.394.

⁶³¹Köremezli , age, s.256.

vazgeçtiklerini belirtmişlerdir.⁶³² 2001 yılında ABD öncülüğünde Florida –Key-West’de Key-West görüşmeleri yapılmıştır.

2001 yılında gerçekleşen 11 Eylül saldırıları ise ABD’nin bölgeye ve soruna yönelik politikasında köklü değişime neden olmuştur. Öncelikle Azerbaycan Kalıcı Özgürlük Operasyonu’nda bir geçiş rotası olmuş ve buna mukabil 2002 yılında ABD 907. maddede Azerbaycan’a yönelik öngörülen yaptırımlar kaldırılmıştır.⁶³³ Bu süreçten sonra ABD bölgeye demokratikleşme konusunda yardımlarını arttırmıştır. Örneğin 2006 yılında Azerbaycan için 10.3 milyon dolar, 10.6 milyon dolar ise Ermenistan için kaynak ayırmıştır.⁶³⁴

2.2. Rusya Federasyonu’nun Dağlık Karabağ Politikası

Dağlık Karabağ sorunu ve konuya ilişkin tarafların politikaları da Rusya’nın bölgeye yönelik politikalarından bağımsız değildir. Bu nedenle Dağlık Karabağ sorunu ve konuya ilişkin tarafların politikaları incelenirken Rusya faktörünü göz ardı etmek incelemeyi eksik bırakacaktır. Bu çerçevede öncelikle Çarlık Rusya döneminden itibaren Rusya’nın bölgeye yönelik politikasına bakmak yararlı olacaktır.

Kafkasya bölgesinin tarihsel olarak Rusya için önemli olduğunu söylemek mümkündür. Bu anlamda bölge tarihsel süreçte Rusya’nın ilgi alanında olmuştur. Bölgeye dair Rus ilgisinin en önemli nedeni bölgenin stratejik önemidir. Dönemin önemli ticaret yollarından biri olan İpek yolunun bir bölümünün bölgeden geçiyor olması bölgeyi stratejik açıdan önemli hale getirmektedir. Bu stratejik önemi haiz bölgede etkin olabilmek dünya siyasetinde de etkin olabilmek demektir. Osmanlı İmparatorluğu’nun güç kaybetmesinde dönemin ticaret yollarının-İpek ve Baharat Yolu- farklı alternatiflerle devre dışı kalmasının rolü göz önünde bulundurulduğunda durum daha da net anlaşılabilecektir. Diğer taraftan Rusya’nın bölgeye yönelik ilgisinde şu faktörlerin de etkili olduğu söylenilebilir.⁶³⁵

-Rusya’nın Osmanlı Devleti ve İran ile ticareti

⁶³² Ömer Göksel İşyar, Amerika Birleşik Devletleri Ve Dağlık Karabağ Uyuşmazlığı, s.402.

⁶³³ Kamer Kasım, American Policy toward the NagornoKarabakh Conflict and Implications for its Resolution, *Journal of Muslim Minority Affairs*, Vol. 32, No. 2, pp. 230-244., p.237.

⁶³⁴ Hilary Sienrukos, agm, p.72

⁶³⁵ İşyar, age, s.132

- Bölgenin hammadde açısından zenginliği

-Seyrek nüfuslu bölgeleri kolonileştirme amacı

Rusya'nın Kafkaslarda egemenlik kurma çabaları 16. yüzyıla kadar götürülebilir. Bilindiği üzere Rusya bu dönemde sıcak denizlere inme politikası izlemektedir. Bu politikaya yönelik olarak Kazan ve Astrahan Hanlıkları üzerinde egemenlik kurulmuştur.⁶³⁶ Özellikle Çar I. Petro döneminde Rusya'nın Kafkasya hakimiyetine yönelik çabalarının arttığı söylenebilir. Çar I. Petro'nun bu amaca yönelik ciddi stratejiler geliştirdiği ve bölgeye yönelik Rus politikasına bir yön verdiği bilinmektedir.⁶³⁷ Çar I. Petro gelecekte Rusya politikasının nasıl olması gerektiğine dair birtakım öneriler de de bulunmuştur. Bu önerilerden bazıları şunlardır.⁶³⁸

-Devlet savaş durumu içerisinde tutulmalı savaş olağan kabul edilmelidir.⁶³⁹

-Bu durumun temel sebebi Avrupa'daki Türk hakimiyetine son verilmesidir; bu nedenle Kafkasya da Avrupa içerisinde kabul edildiğine göre bölgeye Ermeniler vb. farklı etnik unsurların yerleştirilerek Türklerin bölgeden uzaklaştırılması Rusya'nın başlıca hedefi olmalıdır

-Rusya hedeflerine ulaşınca kadar daima güneye doğru ilerlemelidir.

-Güneye ilerlerken İran egemenliğine son verilmelidir.

Çar I. Petro döneminde İran seferiyle Derbend, Azerbaycan, Mazederan ve Gilan eyaletleri Rus kontrolüne geçmişse de daha sonra Rus kontrolünden çıkmıştır.⁶⁴⁰ Çar I. Petro döneminde sonrasında bölgede Rus ilerleyişi bir süre durmuş fakat Çariçe II Katerina döneminde yeniden ve sistematik olarak başlamıştır. Gürcistan'da bu dönemde Rus himayesine alınmıştır.

Rusya Kafkasya coğrafyasında ilerlerken kontrollerini Gürcistan –daha önceki yüzyıllarda Gürcü beyleri Moskova'dan koruma talep etse de Rusya o dönemde

⁶³⁶ Akdes Nimet Kurat, *Türkiye Ve Rusya*, Kültür Bakanlığı, 1990, s.33.

⁶³⁷ İşyar, age, s.136.

⁶³⁸ İşyar, age, s.137.

⁶³⁹Savaş Yanar, *Türk-Rus İlişkilerinde Gizli Güç Kafkasya*, 1. Baskı, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2002, s.248

⁶⁴⁰ Kurat, age,s.34

Osmanlı Devleti ile karşı karşıya gelmek istememiş ve bunu reddetmiştir⁶⁴¹-üzerinden güneye doğru yaymayı hedeflemiş ve bu çerçevede Azerbaycan'daki hanlıklarla bir tür vassallık anlaşması imzalamaya çalışmıştır.⁶⁴² Bu strateji ile Rusya Azerbaycan üzerinde hakimiyet kurmaya çalışmıştır. 14.05. 1805 tarihinde Rusya, Karabağ ve Şeki hanları arasında imzalanan anlaşma ile Karabağ Çarlık Rusya'nın egemenliği altına girmiştir. İlerleyen yıllarda Rusya diğer hanlıkları da kendi topraklarına katmıştır. Bu süreçte Çarlık Rusya ile Osmanlı Devleti komşu olmuş ve Rusya bölgede Osmanlı Devleti ile mücadele etmek durumunda kalmıştır. Bilindiği üzere tarihte Rusya ile Osmanlı Devleti arasında birçok savaş yaşanmıştır.

Azerbaycan SSCB'ye dahil olduğunda Taşnak Ermeni hükümetine ordunun Karabağ ve Zengezur'dan ayrılması, sonraki aşamada kendi sınırlarına çekilmesi ve çatışmanın durdurulması emri verilmiştir.⁶⁴³ Daha sonraki süreçte Azerbaycan temsilcisi Neriman Nerimanov tarafından yapılan açıklamada Nahcivan, Karabağ ve Zengezur'un Ermenistan'a bırakıldığı açıklansa da Moskova ve Kars anlaşmaları uyarınca Nahcivan Azerbaycan'ın Özerk Bir Bölgesi Olarak Tanımlanmıştır.⁶⁴⁴ Daha Sonraki Süreçte Karabağ da Azerbaycan'ın Özerk Bir Bölgesi Olarak Tanımlanmıştır.

Diğer taraftan SSCB döneminde 23.12.1947 tarihli ve 4083 sayılı "*Ermenistan SSCB'den Kolektif Çiftlik Sahibi Ve Diğer Azerbaycanlı Nüfusun Azerbaycan SSCB'nin Kür-Aras Ovasına Göç Ettirilmesi Hakkında*" kararname Ermenistan'da yaşayan Azeriler Azerbaycan'a göç ettirilmiştir. Bu durum Azerilerce homojen bir Ermenistan oluşturma çabası olarak değerlendirilmektedir.

SSCB dağıldıktan sonra Azerbaycan ve Ermenistan siyasi olarak bağımsızlıklarını elde etmiş olsalar da Rusya'ya bağımlılıklar farklı alanlarda devam etmiştir. Bu nedenle Rusya Federasyonu'nun sorunun dışında kalması mümkün görünmemektedir. Rusya farklı dönemlerde soruna farklı şekillerde yaklaşıp da özellikle Soğuk Savaş'ın bitiminden sonra kendini toparlama dönemi bitip Yakın Çevre Doktrini'nin ilanı ile genel bölgede yeniden aktif olacağını belirtmiş ve özel

⁶⁴¹ Kurat, age,s.34

⁶⁴² İşyar, age, s.159.

⁶⁴³ Beşir Mustafayev, Sovyetler Döneminde Rusya'nın Karabağ Politikası, Karadeniz Araştırmaları Dergisi, Cilt:y, S:39, ss.53-68, s.56

⁶⁴⁴ Mustafayev, Sovyetler Döneminde Rusya'nın Karabağ Politikası, s.56.

olarak da Dağlık Karabağ meselesinde önemli bir aktör olarak etkin rol oynamıştır. Bu çerçevede BDT özel önem teşkil etmiş Rusya bölge devletlerini BDT çatısı altında bir araya getirmeye çalışmıştır.

Rusya'nın Dağlık Karabağ sorununa ilişkin politika belirlerken dikkate aldığı bir diğer unsur da enerji faktörüdür. Rusya enerji faktörünü de göz önünde bulundurarak izlediği politikalarda taktiksel değişiklikler yapmış ve taraflar üzerinde etki sahibi olmaya çalışmıştır. Özellikle Azerbaycan'ın zengin petrol kaynakları göz önüne alındığında Rusya'nın bu tavrı daha da anlamlı hale gelmektedir

SSCB'nin dağılmasından sonraki ilk dönemde 1992 yılı başlarında Rusya'nın Dağlık Karabağ meselesinde izlediği politika incelendiğinde temel parametrenin Ebulfeyz Elçibey iktidarı ve sonrası olduğu görülmektedir bunun yanı sıra Elçibey iktidarı da Bağımsız Devletler Topluluğu'na katılmama kararı öncesi ve sonrası olarak ayrılabilir.⁶⁴⁵ Azerbaycan'ın BDT'ye katılmayı reddetmesi üzerine Rusya'da da bir tutum değişikliği meydana gelmiştir. Diğer taraftan o dönem için Rusya ve Azerbaycan ilişkilerinin gerilmesine yol açan başka sorunlar da vardır. Bu sorunlar:⁶⁴⁶

-Azerbaycan'ın Hazar Denizi'ndeki doğal kaynaklar için yabancı şirketlerle görüşmesi bu şirketlerle BP öncülüğünde bir birlik kurulması ve Rusya'nın bu birlik dışında tutulması

-Rus üslerinin kapatılması ve askerlerin Azerbaycan'dan ayrılması

Genel olarak Rusya'nın 1992 yılı içerisinde soruna yönelik çözüm için uluslararası kurumlarla iş birliği içerisinde bir tutum sergilediği ve tek başına inisiyatif almamayı tercih ettiği söylenebilir. Bunun sebebi ise Rusya'nın bu dönemde Batı ile ilişkilerini düzeltmeye çalışmasıdır.⁶⁴⁷

1993 yılında başlayan süreç ve sonrasında Rusya'nın soruna yönelik tutumu değişmiş ve Rusya daha farklı politikalar izlemeye başlamıştır.

⁶⁴⁵ İşyar, age, s.404.

⁶⁴⁶ Süreyya Yiğit- Gökhan Gülbiten, "Rusya'nın Güney Kafkasya Politikası: Dağlık Karabağ ve Hazar Denizi", *Bariş Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi*, Cilt:5, No:2, ss.1-30, s.5.

⁶⁴⁷ İşyar, age, s.406.

1994 yılında Haydar Aliyev liderliğindeki Azerbaycan'ın BDT'ye üye olması üzerine Rusya Ermenistan' ateşkese ikna etmiştir ve Moskova'da ateşkes imzalanmıştır.⁶⁴⁸

Rusya 2010 yılında Ermenistan'daki askeri üslerinin süresini uzatmış ve bununla da askeri çözümün mümkün olmayacağını mesajını vermiştir.⁶⁴⁹

2.3. AB'nin Dağlık Karabağ Politikası

AB'nin bölgeye yönelik politikası incelendiğinde Soğuk Savaş'ın bitişinden sonraki dönemde bölgeden uzak kalmayı tercih ettiği görülmektedir. Bu dönemde AB'nin kendi içerisindeki muhtemel komşular ve iç reformlar ile meşgul olduğunu söylemek mümkündür.⁶⁵⁰ AB'nin bu politikasının nedenlerine bakıldığında temel olarak iki unsur dikkat çekmektedir. Bu unsurlar bölgenin uzun süre Rusya etkisinde kalması ve yaşanan güvenlik sorunlarıdır.⁶⁵¹

Diğer taraftan aynı dönemde meydana gelen Bosna-Hersek krizi de AB' nin bölge ile ilgilenmesini engellemiştir. Bu nedenle AB Soğuk Savaş sonrası ilk on yıl içerisinde daha çok bölgeye ekonomik yatırım yapmayı tercih etmiştir. Bu çerçevede Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan'a 1milyon Euro'dan fazla yardım yapmıştır.⁶⁵² Bölge ülkeleri bu girişimleri Rusya'ya karşı bir denge unsuru olarak görmüşlerdir.

AB bir taraftan soruna doğrudan müdahil olmazken diğer taraftan Avrupa Parlamentosu konu ile ilgili kararlar da almıştır. 10.03.1988 sayılı kararında AP bu sorunun geçmişten, çözilemeyen etnik, kültürel, dini ve kurumsal problemlerden ve

⁶⁴⁸ Caspersen, N. (2012). Regimes and peace processes: Democratic (non) development in Armenia and Azerbaijan and its impact on the Nagorno-Karabakh conflict. *Communist and Post-Communist Studies*, 45(1), 131-139, Aktaran: Yiğit- Gülbiten, agm, s.7

⁶⁴⁹ Sergey Markedonov, The Cold War Legacy in NagornoKarabakh: Visions from Russia, the United States and Regional Actors, ", *Europe's Next Avoidable War Nagorno-Karabakh*, Edited by Michael Kambeckand Sargis Ghazaryan, 1st edition Palgrave Macmillan, Hampshire, 2013, pp.127-145, p.135.

⁶⁵⁰ Elmar Brok, "The EU's New Foreign Policy and Its Impact on the Nagorno-Karabakh Conflict", *Europe's Next Avoidable War Nagorno-Karabakh*, Edited by Michael Kambeckand Sargis Ghazaryan, 1st edition Palgrave Macmillan, Hampshire, 2013, pp.103-116, p.104.

⁶⁵¹ Aras, agm, s.101.

⁶⁵² Amanda Paul, AB ve Güney Kafkasya: Ne Derece Uzak ve Derin?, *Hazar Raporu*, Bahar 2013, s. 7-8.

http://www.hazar.org/content/yayinlar/ab_ve_guney_kafkasya_ne_derece_uzak_ve_derin__273.aspx
Erişim:05.04.2020

bireysel haklar ve ulusal seviyede baskılardan kaynaklandığını ayrıca bu girişimlerin SSCB içerisindeki çeşitli insan topluluklarının kimliğini, kültürünü ve özgürlüğünü ilan etmesinin yolu olarak gördüğünü belirtmiştir.⁶⁵³ Konu ile ilgili 07.07.1989 tarihli diğer bir kararında AP Dağlık Karabağ Özerk Bölgesinin Ermenistan'ın parçası olarak tarihi statüsünü kabul etmiş ve bölgenin nedensiz olarak 1923 yılında Azerbaycan topraklarına dahil edildiğini belirtmiş ayrıca SSCB otoritelerine Azerbaycan'da yaşayan Ermenilerin güvenliğini sağlaması için çağrıda bulunmuştur.⁶⁵⁴ 19.01.1989 tarihli kararda ise Stalin tarafından nedensiz olarak Azerbaycan'a verilen Dağlık Karabağ Özerk Bölgesinin Ermenistan'a bağlanması konusundaki düşüncelerini tekrarlamış, Karabağ Komitesinin üyelerinin SSCB otoritelerince tutuklanmasını kınamış ve acilen serbest bırakılmalarını talep etmiş ve Dağlık Karabağ Özerk Bölgesinin doğrudan Moskova'ya bağlı olarak yönetilmesine dair alınan karar için memnuniyet duyduğunu belirtmiştir.⁶⁵⁵

Dağlık Karabağ krizi sürecinde AB sürece doğrudan dahil olmayı tercih etmemiş 1992 yılında başlayan AGİT-Minsk Grubu'na destek vererek dolaylı olarak sürece dahil olmuştur. *Şubat 1992'de Avrupa Komisyonu bölgeyi ziyaret etmiş, Mart 1992'de Avrupa Konseyi Başkanlığı ateşkes ve insani yardım üzerinde durmuş, Ocak 1994'te yayınlanan Başkanlık bildirisinde, çatışmaların durdurulması ve Azerbaycan'ın toprak bütünlüğünün korunması konusuna vurgu yapılmış, Şubat 1994'te Avrupa Parlamentosu'ndan (AP) üçüncü ülkelere askeri yardım yapılmaması ve AB üye devletlerinin çatışmanın barışçıl çözümüne yönelik destek verilmesi talep edilmiştir.*⁶⁵⁶

⁶⁵³ Official journal of the European Communities, (1) Troubles in Armenia: Joint resolution replacing Docs. B2-39, 47 and 67/88 – On recent events in Soviet Armenia, No. C 94/117, 11 April 1988., Aktaran: Paruyr Hovhannisyan, *Evolution of the EU Position vis-a-vis the Nagorno-Karabakh Conflict , Europe's Next Avoidable War Nagorno-Karabakh*, ed: Michael Kambeck- Sargis Ghazaryan, 1st edition Palgrave Macmillan, Hampshire, 2013, pp.158-172, p.159.

⁶⁵⁴ Official journal of the European Communities, (d) Joint resolution replacing Docs. B2-538 and 587 88 – On the situation in Soviet Armenia, No. C 94/117, July 1988, Aktaran: Hovhannisyan, agm, s. 159.

⁶⁵⁵ Official journal of the European Communities, (b) Joint resolution replacing Docs. B2-1262, 1296 and 1304/88 – On repression in Soviet Armenia, No. C 12/146, 16 January 1989, Aktaran: Hovhannisyan, agm, s.60.

⁶⁵⁶ Aras, agm, s.102.

AB'nin bölgeye yönelik önemli adımlarından birisi 2004 yılında geliştirdiği Avrupa Komşuluk Politikası (The European Neighbourhood Policy) olmuştur. Bu politika Ermenistan ve Azerbaycan'ı da kapsayan 16 ülkeyle (Cezayir, Belarus, Mısır, Gürcistan, İsrail, Ürdün, Lübnan, Libya, Moldova, Fas, Filistin, Suriye, Tunus, Ukrayna) demokrasi, hukukun üstünlüğü ve insan hakları temelli ve karşılıklı işbirliğini hedefleyen bir politikadır.⁶⁵⁷ Bu politikanın amacı AB çevresinde bir zenginlik, istikrar ve demokrasi alanı yaratmaktır.⁶⁵⁸ Bu politika kapsamındaki yatırımlar için AB söz konusu ülkelere finansal destek sağlamış, bu kapsamda söz konusu ülkeler ile olan ticaret hacmi artmış, bir çok kişi Schengen vizesi imkanlarından yararlanmıştır. AB bu politikasını 2008 tarihli Avrupa-Akdeniz Ortaklığı, 2009 yılında Karadeniz Sinerjisi gibi ek politikalarla desteklemiştir.

AB Avrupa Komşuluk Politikası çerçevesinde Azerbaycan ve Ermenistan Eylem planları yayınlamıştır. Bu planlarda şu konulara değinilmiştir:⁶⁵⁹

-ilgili BM Güvenlik Konseyi ve AGİT belgeleri ve kararları temelinde AGİT Minsk Grubu çatışma çözüm çabalarına verilen siyasi desteği artırmak

-toplumlar arasındaki bağlantıları teşvik etmek

-siyasi bir çözüme yönelik müzakereleri destekleyen devletlerle AB diyalogunu yoğunlaştırmak

-mayın temizleme girişimlerini yürütmek (Ermenistan Eylem Planı'nda, "insancıl ve mayın temizleme girişimleri için AB desteğini sağlama imkânlarını araştırmak" şeklinde yer verilmiştir.)

-yerinden edilmiş kişileri ve mültecileri destekleme tedbirlerini teşvik etmek - sivil toplumun aktif katılımını teşvik etmek

-AB Güney Kafkasya Özel Temsilcisi ile çatışma çözümünü destekleyen bu ve diğer konulara ilişkin işbirliğini güçlendirmek

⁶⁵⁷ Aras, agm, s.100-101.

⁶⁵⁸ Brok, agm, s.107

⁶⁵⁹ ENP Action Plans", http://eeas.europa.eu/enp/documents/action-plans/index_en.htm Erişim:

AB güncel açıklamalarında ise soruna yönelik tek çözümün politik çözüm olduğunu askeri çözüm yollarının kabul edilemez olduğunu AB'nin Azerbaycan'ın toprak bütünlüğünden yana olduğunu belirtmiştir.⁶⁶⁰

2.4. BM'nin Dağlık Karabağ Politikası

BM Güvenlik Konseyi soruna yönelik bir takım kararlar almıştır. Bu kararlar BM Güvenlik Konseyi'nin 822, 853,874, 884 sayılı kararlarıdır. BM Güvenlik Konseyi 822 sayılı kararda:⁶⁶¹

- Çatışmanın bölgede barış ve güvenliği tehdit ettiğini belirtmiş,
- Bölgedeki tüm devletlerin egemenliğine ve toprak bütünlüğüne saygı duyduğunu tekrar dile getirmiş,
- Kesin bir ateşkes sağlanmasını, Azerbaycan'ın tün işgal edilmiş rayonlarının boşaltılmasını talep etmiş,
- Çatışmanın AGİK –Minsk grubu ile çözülmesi için görüşmelere tekrar başlanması ve sorunun barışçıl yollarla çözülmesini sağlayacak eylemlerden kaçınılması gerektiğini vurgulamış,
- İnsani yardımlar konusunda sorun yaşanmaması için erenlerin yapılması, tarafların insani hukuk ilke ve normlarına uyması gerektiğini belirtmiş,
- Genel Sekreterden AGİK başkanı ve Minsk grubu ile temas halinde olarak bölge ve özellikle Kelbecer hakkında BM Güvenlik Konseyi'ne rapor sunmasını istemiş,
- Konu ile ilgilenmeye devam edeceğini belirtmiştir.

BM Güvenlik Konseyi 853 sayılı kararda:⁶⁶²

⁶⁶⁰ Tusk: 'Political Settlement' Only Solution To Karabakh Conflict, Radio Free Europe –Radio Liberty, 09.07.2019 <https://www.rferl.org/a/tusk-tells-aliyev-political-settlement-is-only-solution-to-nagorno-karabakh-conflict/30045822.html> (et:26.04.2020)

⁶⁶¹ BM Güvenlik Konseyi 822 Sayılı Karar [https://undocs.org/S/RES/822\(1993\)](https://undocs.org/S/RES/822(1993)) (e.t. 14.04.2020)

⁶⁶² BM Güvenlik Konseyi 853 Sayılı Karar [https://undocs.org/S/RES/853\(1993\)](https://undocs.org/S/RES/853(1993)) (e.t. 30.04.2020)

- Ağdam'ın işgalini kınamış,
- Bölgedeki tüm düşmanca olayları ve yerleşim yerlerinin bombalanmasını kınamış,
- Tüm düşmanca faaliyetlerin bitmesini, Ağam ve Azerbaycan'ın tün işgal edilmiş rayonlarının boşaltılmasını talep etmiş,
- Taraflardan kalıcı bir ateşkes oluşturulmasını ve bu ateşkesin devamını sağlanmasını istemiş,
- Bölgedeki enerji, ulaşım ve ekonomik bağlantıların onarılmasına yönelik çağrısını tekrarlamış,
- AGİK Minsk Grubunun çatışmanın barışçıl bir çözüme ulaşması noktasında devam eden çabalarını desteklediğini ifade etmiş
- Bölgede AGİK Gözlemci Misyonunun bulunmasından memnuniyet duyacağını belirtmiş,
- Tarafları çatışmanın barışçıl yollarla çözümünü engelleyecek herhangi bir eylemden kaçınmaları, AGİT-Minsk Grubu ile görüşmeleri sürdürmeleri ve nihai anlaşma için iletişim içerisinde olmaları konusunda uyarmış,
- Ermenistan hükümetini ağılık Karabağ Ermenileri üzerindeki etkisini BM Güvenlik Konseyi'nin 822 ve mevcut kararına uymalarını sağlamak için kullanması konusunda uyarmış,
- Tarafları çatışmanın yoğunlaşmasını ve işgalin devamını sağlayacak silah ve cephane temininden kaçınmaları konusunda uyarmış,
- Bölgede özellikle çatışmadan etkilenen bölgelerde sorunların hafiflemesi için insani yardımların engellenmemesi konusunda çağrı yapmış ve tarafların uluslararası insan hakları hukuku ile bağlı olduklarını tekrarlamış,
- Genel Sekreter ve ilgili uluslararası kuruluşlardan çatışmadan etkilenen inşalara acil insani yardım sağlamalarını ve yer değiştiren insanların geri dönmeleri için yardımcı olmalarını rica etmiş,
- Genel Sekreterden AGİK başkanı ve Minsk grubu ile temas halinde olarak bölge hakkında BM Güvenlik Konseyi'ne rapor sunmasını istemiş,
- Konu ile ilgilenmeye devam edeceğini belirtmiştir.

BM Güvenlik Konseyi 874 sayılı karada;⁶⁶³

-Taraflara AGİT-Minsk Grubunun desteği ve Rusya Federasyonu'nun yardımıyla oluşturulan ateşkesin devamını sağlamaları konusunda çağrı yapmış,

-AGİT çerçevesinde AGİT-Minsk Grubu tarafından barışa yönelik gerçekleştirilen çabaları desteklediğini tekrarlamış,

-taraflara 822 ve 853 sayılı kararların uygulanması için oluşturulmuş programı tavsiye etmiş,

-Çatışmadan kaynaklı beklemekte olan ve programda belirtilmeyen sorunların AGİT-Minsk süreci içerisinde barışçıl görüşmelerle çözüme kavuşturulması gerektiğini belirtmiş,

-Taraflara işgal edilen topraklardan çekilme, iletişim ve ulaşımın önündeki engellerin kaldırılması da dahil AGİT-Minsk Grubu tarafından oluşturulan programın yürürlüğe konması ve karşılıklı olarak ivedilikle adımların atılması konusunda çağrı yapmış,

- AGİT –Minsk Grubu programında öngörüldüğü gibi çatışmanın görüşme yoluyla sonlanması için 24.02.1992 tarihli AGİT Bakanlar Konseyi talebi uyarınca erken AGİT-Minsk toplantısı için çağrı yapmış,

-Genel Sekreter'den AGİT- Minsk Konferansına bir temsilci gönderilmesi konusundaki talebe uygun olarak cevap verilmesini ve Konferansın açılışını takip edecek görüşmelerde gerekli tüm desteğin verilmesini rica etmiş,

-AGİ tarafından oluşturulan gözlemci misyonunu desteklediğini belirtmiş,

-Taraflara uluslararası insancıl hukuku ihlalinden kaçınmalarını konusunda çağrı yapmış, 822 ve 853 sayılı kararlarındaki çatışmalardan etkilenen alanlarda insani yardımın engellenmemesi konusundaki çağrısını tekrarlamış,

⁶⁶³ BM Güvenlik Konseyi 874 sayılı Karar [\(et.01.05.2020\)](https://undocs.org/S/RES/874(1993))

-Bölgedeki tüm devletleri düşmanca hareketlerden ve çatışmanın yayılmasına neden olabilecek girişim ve müdahaleden kaçınılması konusunda uyarılmış,

-Genel Sekreter ve ilgili uluslararası kuruluşlardan çatışmadan etkilenen inşalara acil insani yardım sağlamalarını ve yer değiştiren insanların güvenlikle geri dönmeleri için yardımcı olmalarını rica etmiş,

-Genel Sekreterden AGİT başkanı ve AGİT –Minsk Konferansı başkanından Minsk sürecindeki ilerleme ve her konuda BM Güvenlik Konseyi'ni bilgilendirmesini rica etmiştir.

BM Güvenlik Konseyi 884 sayılı karada;⁶⁶⁴

-Taraflar düşmanlığın yeniden başlamasına neden olan, ateşkesin ihlal edilmesini, sivillere yönelik saldırıları, Azerbaycan topraklarına yönelik bombardımanları ve özellikle Zengelan'ın işgalini kınamış,

- Ermenistan hükümetini ağılık Karabağ Ermenileri üzerindeki etkisini BM Güvenlik Konseyi'nin 822,853 ve 874 sayılı ve mevcut kararına uymalarını sağlamak için kullanması konusunda uyarılmış,

-AGİT-Minsk Grubunun 04.11.1993 sayılı deklarasyonunu memnuiyetle karşıladığı ayrıca tek taraflı ateşkes ilanını kapsayan tüm teklifleri de takdirle karşıladığını belirtmiş,

-Taraflardan silahlı çatışmaların ve düşmanca hareketlerin ivedilikle durmasını, Goradiz, Zengelan ve Azerbaycan Cumhuriyeti'nin işgal edilmiş diğer topraklarından çekilmesini, talep etmiş,

- Tarafları AGİT-Minsk Grubunun desteği ve Rusya Federasyonu'nun yardımlarıyla yapılacak doğrudan temaslarla tarafları acilen etkili ve kalıcı ateşkes yapmaya, AGİT-Minsk Grubunun 2-8.11.1993 yılında Viyana'da AGİT- Minsk Grubu süreci toplantısında karar verdiği şekilde çatışmaya dair anlaşma müzakerelerinin belirlemiş zaman aralığında yapmaya devam etme çağrısı yapmaktadır,

⁶⁶⁴ BM Güvenlik Konseyi 884 Sayılı Karar [https://undocs.org/S/RES/884\(1993\)](https://undocs.org/S/RES/884(1993)) (et.02.05.2020)

-Bölgedeki tüm devletleri düşmanca hareketlerden ve çatışmanın yayılmasına neden olabilecek girişim ve müdahaleden kaçınılması konusunda tekrar uyarmış,

-Genel Sekreter ve ilgili uluslararası kuruluşlardan çatışmadan etkilenen inşalara Zengelan ve Goradiz'dekiler ve Azerbaycan'ın güney sınırları da dahil acil insani yardım sağlamalarını ve yer değiştiren insanların güvenlikle geri dönmeleri için yardımcı olmalarını rica etmiş,

- Genel Sekreterden AGİT başkanı ve AGİT –Minsk Konferansı başkanından Minsk sürecindeki ilerleme ve her konuda BM Güvenlik Konseyi'ni bilgilendirmesini ve bu bağlamda AGİT ve BM arasındaki mevcut ve gelecek iş birliği ricasını tekrar etmiş,

-Konu ile ilgilenmeye devam edeceğini belirtmiştir.

3. AGİK-MİNSK Grubu ve Dağlık Karabağ Krizinde Arabuluculuk Süreci

3.1. AGİK-MİNSK Grubu

Çatışmalar devam ederken 24 Mart 1992 tarihinde Helsinki'de toplanan AGİK Dışişleri Bakanları Konseyi tarafından Dağlık Karabağ krizinin çözümü için Azerbaycan, Almanya, ABD, Ermenistan, Beyaz Rusya, İsveç, İtalya, Fransa, Rusya, Türkiye, Çek ve Slovakya Federal Cumhuriyeti'nin dahil olduğu "Minsk Grubu" teşkil edilmiştir. Fransa, Rusya ve ABD aynı zamanda grubun eş başkanları olarak görev yapmaktadır. Bu noktada belirtmek gerekir ki üç eş başkanlık yapan ülkede de Ermeni diasporasının olması Azerbaycan'ın sürece baştan temkinli yaklaşmasına neden olmuştur.⁶⁶⁵ Ayrıca ABD, Rusya Türkiye, Azerbaycan, Ermenistan ve İtalya'dan oluşan 5+1 olarak ifade edilen bir çekirdek grup da vardır.⁶⁶⁶ Ayrıca AGİK, Minsk grubu nezdinde bir kişisel temsilci de atamıştır. Bu temsilci o dönem için Polonyalı

⁶⁶⁵ Köremezli , age, s.265.

⁶⁶⁶ P. Terrence Hopmann, Minsk Group Mediation of the Nagorno-Karabakh Conflict: Power, Interest and Identity, p.15, https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2300148 (e.t 20.04.2020)

Andrzej Kasprzyktir.⁶⁶⁷ AGİK'i soruna müdahil olmaya iten sebeplerden biri de sorunun taraflarının aynı zamanda AGİK üyesi olmasıdır. Diğer taraftan Avrupa'nın bu dönemde sorun çözücü olarak etkisi yüksektir ve böylece SSCB sonrası dönemde Rusya'nın ağırlığını kırmak için de Avrupa açısından bir fırsat da yakalamıştır.⁶⁶⁸

AGİK-Minsk grubunun temel hedefleri şunlardır.⁶⁶⁹

- Çatışmanın çözümü için uygun ortam sağlamak;
- Ateşkesi sağlayıp Minsk Konferansını toplamak;
- Barış güçlerinin görevlendirilmesini sağlayarak barışı desteklemek;

Taleh Ziyadov Dağlık Karabağ krizinde görüşme sürecini beş aşamaya ayırmaktadır. Bu aşamalar; Görüşme öncesi dönem (1992-1994), I. Aşama (1994-1998), II. Aşama (1998-1999), III. Aşama (1999-2004), IV. Aşama (2004-2009) olarak sınıflandırılabilir.⁶⁷⁰ Ziyadov'a göre Görüşme öncesi dönemde çatışmanın boyutu artmış, birinci aşamada ciddi görüşmeler başlamış, ikinci aşamada Ter-Petrosyan yerine Robert Kaçaryan'ın gelmesi görüşmelerde ciddi bakış açısı değişikliğine neden olmuş ve görüşmelerin yönü değişmiş, üçüncü aşamada ABD arabuluculuğuyla Key-West görüşmeleri yapılmış, dördüncü aşamada İlham Aliyev'in liderliği ile uluslararası hukuk ve Azerbaycan'ın toprak bütünlüğünün dokunulmazlığı çerçevesinde sorunun çözümü için yol aranmıştır.

Minsk Konferansı'nın koordinasyonunu İtalya üslenmiş, konferansın Temmuz ayında Minsk'te yapılması kararlaştırılmıştır. BM ise bu çerçevede soruna müdahil olmama ve AGİT(1992 Aralık'ta gerçekleşen Budapeşte zirvesinden sonra AGİK bu ismi almıştır) bünyesindeki çalışmaları desteklemeye karar vermiştir.⁶⁷¹ 1 Nisan 1992 tarihinde AGİT-Minsk grubu toplantısından sonra bölgeye gözlemci heyeti gitmiştir.

20 Şubat 1993 tarihinde Roma'da Minsk Grubu Başkanı Mario Rafaelli'nin de katılımı Roma görüşmeleri başlamıştır. Görüşmede Azerbaycan, ABD, Ermenistan,

⁶⁶⁷ Hopmann, p.17.

⁶⁶⁸ Maresca, age, s.478.

⁶⁶⁹ Gia Mosashvili, Conflit in Mountainous Karabakh, Conference Paper · June 2019, p.112.

⁶⁷⁰ Taleh Ziyadov, Nagorno-Karabakh Negotiations: Though the Prism of a Multi-Issue Bargaining Model, *International Negotiation*, Vol: 15, pp 107–131, p.

⁶⁷¹ Aslanlı, *Yeni Küresel Mücadelede Kafkasya ve Karabağ Sorunu*,s.60.

Rusya temsilcileri yer almıştır. Bu görüşme sonucunda ortaya çıkan planda ise şu hususlar yer almıştır:⁶⁷²

- Sürekli bir ateşkes sağlanacak;
- Ermeni kuvvetleri bölgeden çekilecek;
- Azerbaycan'ın uyguladığı ambargo kalkacak;
- AGİK gözlemcileri bölgeye gelecek.

28-29.04.1993 tarihinde Roma'da gerçekleşen görüşmelerde, görüşmelerin devamı için Kelbecer' in boşaltılması koşulu öne sürülse de kabul edilmemiştir. 03.06.1993 tarihinde taraflara Acil Eylem Planı sunulmuştur. Bu plan uyarınca 20.06.1993 tarihine kadar Kelbecer'in boşaltılması tamamlanmalı ve Temmuz ayı itibarıyla bölgeye AGİK gözlemcileri yerleştirilmelidir.⁶⁷³ Plan Azerbaycan tarafından kabul edilse de Ermenistan Kelbecer'in boşaltılması için zaman istemiştir. 8.09.1993 tarihinde taraflara yeniden Acil Eylem Planı sunulmuştur. Azerbaycan planının BM Güvenlik Konseyi'nin 853 sayılı kararına aykırı olduğunu iddia etmiştir.

1993-1994 yılları arasında AGİK-Minsk Grubu içerisinde de ateşkesin sağlanma yöntemine dair fikir ayrılığı yaşanmıştır. Rusya bir ayırıcı güç oluşturmayı öngörse de diğer devletler kuvvet kullanmama ilkesi uyarınca hareket etmeyi tercih etmişlerdir. 1995 yılında AGİK – Minsk grubunun Stockholm'de yapmayı planladığı toplantı görüşme şartlarının oluşmaması sebebiyle ertelenmiş ve AGİK Minsk Grubu Rus eş başkanı Vladimir Kazimirov taraflarla birebir görüşmüştür.⁶⁷⁴

AGİK- Minsk grubunun 1994 yılındaki ateşkestten sonra da sorunun kalıcı bir çözüme ulaşmak noktasında çabaları devam etmiş ve taraflara çeşitli planlar sunulmuştur. 1996 Lizbon zirvesinde bir takım prensipler belirlenmiştir. Bu prensipler uyarınca Azerbaycan ve Ermenistan'ın toprak bütünlükleri tanınmış, Karabağ'ın yasal statüsünün self-determinasyon ilkesi uyarınca belirlenmesi, Dağlık Karabağ ve nüfusu

⁶⁷² Şükrü Elekdağ, "Çetin- Kozirev İşbirliği Yürür mü?", Milliyet, 14.03.1993.

<http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/Rusya%20Gurcistan%20iliskileri/>

⁶⁷³ Aslanlı, *Yeni Küresel Mücadelede Kafkasya ve Karabağ Sorunu*, s.67.

⁶⁷⁴ Cemalettin Taşkiran, *Ermeni – Azeri Çatışması*, *Avrasya Dosyası*, Cilt:2, Sayı:4, ss.122-137, s.129.

için güvenliğin garanti edilmesi belirtilmiştir.⁶⁷⁵ Taslak Ermenistan hariç bütün taraflarca kabul edilmiştir. Azerbaycan bu noktada uzlaşma konusunda olumlu bir tavır sergilese de Dağlık Karabağ'ın kendi ordusu ve para birimi olmaması konusunda hassasiyet göstermiştir.⁶⁷⁶

AGİT- Minsk Grubu 1997 yılında sorunun barışçıl yollarla çözümü için sorunu daha bütüncül bir yaklaşımla ele alan bir taslak plan hazırlamıştır. Bu taslak plana göre Dağlık Karabağ'ın hukuki statüsü ve ateşkes durumu eş zamanlı müzakere edilecektir.⁶⁷⁷ Bu çerçevede iki ayrı anlaşma metni hazırlanmıştır. Buna anlaşmalar uyarınca Ermenistan Dağlık Karabağ ve Azerbaycan arasında bir tampon bölge oluşturulması kararlaştırılmış ancak bu plan Dağlık Karabağ tarafından kabul edilmemiştir.⁶⁷⁸

1997 yılının Aralık ayında AGİT- Minsk Grubu farklı olarak aşamalı bir yaklaşım belirlemiş ve buna yönelik bir plan hazırlamıştır. Bu plan uyarınca askerlerin geri çekilmesini müteakip Dağlık Karabağ –Azerbaycan ve Ermenistan arasında Dağlık Karabağ'ın gelecekteki durumunu belirlemek ayrıca Laçın ve Şuşa konusunda görüşmeler başlayacaktır.⁶⁷⁹ Azerbaycan ve Ermenistan tarafından kabul edilmesine rağmen, plan Dağlık Karabağ tarafından kabul edilmemiştir.

1998 yılında AGİT- Minsk Grubu tarafından bir kez daha taraflara bir plan sunulmuştur. Bu planda Rus Dışişleri Bakanı Yevgeny Primakov tarafından teklif edilen Ortak Devlet planı sunulmuştur.⁶⁸⁰ Ortak Devlet anlaşması uyarınca Dağlık Karabağ Azerbaycan sınırları içerisinde ortak bir devlet olarak yapılandırılacak, Laçın'ın durumu ayrıca görüşülecek, kuvvet kullanımı reddedilecek, taraflar aşamalı olarak kuvvetlerinin geri çekilmesini tamamlayacaklardır.⁶⁸¹ Ancak bu anlaşma da Azerbaycan tarafından toprak bütünlüğü için tehdit oluşturduğu gerekçesiyle kabul edilmemiştir. 1999 yılında ABD Devlet Bakanlığı'ndan Kafkas uzmanı Paul Goble

⁶⁷⁵ Poklova, agm, s.74.

⁶⁷⁶ Hopmann, agm, s.22.

⁶⁷⁷ Poklova, agm, s.74.

⁶⁷⁸ Poklova, agm, s.75.

⁶⁷⁹ Poklova, agm, s.75.

⁶⁸⁰ Hopmann, agm, 25.

⁶⁸¹ Poklova, agm, s.75-76.

tarafından Goble planı oluşturulmuştur. Goble planında Laçın ile Meghri'nin değişimi öngörülmüştür.⁶⁸² Fakat bu plan hayata geçmemiştir.

2001 yılında taraflar Key-West de görüşmüşlerdir. Bu görüşmelerde ilerlemeler sağlansa da anlaşmaya varılamamıştır. Key –West görüşmelerinde Azerbaycan Devlet başkanı Haydar Aliyev göçmenlerin dönüşü karşılığında Dağlık Karabağ'ın Ermenistan'da kalmasını ayrıca Nahcivan'dan Ermenistan'a bir koridor açılmasını kabul etmiş ancak çok iç kamuoyunda fazla taviz vermekle eleştirilmiştir.⁶⁸³ 2003 yılında her iki ülkede de başkanlık seçimlerinin olması süreci yavaşlatmıştır. Key-West görüşmelerinin Azerbaycan açısından önemi görüşmelerde hazırlanan broşürde ilk kez Ermeni güçlerinin Azerbaycan topraklarını işgal ettiği ifadesinin geçmiş olmasıdır.⁶⁸⁴

AGİT- Minsk Grubu'nun bu çabalarından sonra 2004 yılında görüşmelerin Azerbaycan ve Ermenistan Dışişleri Başkanları arasında devam etmesini öngören Prag Süreci başlatılmış, süreç Robert Koçaryan ve İlham Aliyev arasındaki dört görüşme sonucunda başarıya ulaşamamıştır.⁶⁸⁵ Prag sürecinde ortaya konulan taslak planda Ermenistan'ın Azerbaycan'a ait yedi rayondan çekilmesi ve mültecilerin geri dönüşüne izin verilmesi , Ermenistan- Azerbaycan ve Ermenistan- Türkiye sınırlarının açılması, On-on beş yıl sonra Azerbaycan'da Dağlık Karabağ'ın statüsü için referandum yapılması öngörülmüştür. ⁶⁸⁶2007 yılında Madrid Prensipleri ortaya konulmuştur. Madrid Prensipleri Helsinki nihai Senedinin güç kullanmama, toprak bütünlüğü ve eşit self-determinasyon hakkı gibi ilkelerine dayanmaktadır. ⁶⁸⁷ Bu prensiplere göre aşamalı yaklaşım planlanmış, Dağlık Karabağ çevresinden askerlerin

⁶⁸² Kristen Eichensehr and W. Michael Reisman, *Stopping Wars and Making Peace: Studies in International Intervention*. (NLD: Martinus Nijhoff, 2009), 68. , Aktaran: Cansu Güleç, "Nagorno-Karabakh Dispute: Why Intractable Conflict for Armenia?", *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, Cilt: 11, Sayı: 22, ss.1-31, s.7.

⁶⁸³ Sienrukos, agm, p.5.

⁶⁸⁴ İşyar, age, s.656.

⁶⁸⁵ Güleç, agm, s.8.

⁶⁸⁶ Magdalena Lis, *No Peace In Nagorno-Karabakh: Economic And Political Incentives For The Perpetuation Of The Azerbaijani-Armenian Conflict*, p.18. https://openaccess.leidenuniv.nl/bitstream/handle/1887/44244/MLis_Master_Thesis%20final.pdf?sequence=1 (et. 27.04.2020)

⁶⁸⁷ Emma Klever, *The Nagorno-Karabakh conflict between Armenia and Azerbaijan: An overview of the current situation*, p.5. <https://europeanmovement.eu/wp-content/uploads/2015/05/2013.09-Current-situation-Nagorno-Karabakh.pdf> (e.t.19.04.2020)

çekilmesi, Laçın ve Kelbecer için özel statü, Dağlık Karabağ'ın statüsünü belirlemek için referandum öngörülmüştür.⁶⁸⁸

2009 yılında ise güncellenmiş Madrid Prensipleri çerçevesinde taraflar anlaşmaya varmak için uzlaşmışlardır.⁶⁸⁹ Madrid Prensipleri'nin güncellenmiş halinde ise Dağlık Karabağ etrafındaki toprakların Azerbaycan'a bağlanması, Dağlık Karabağ için geçici bir statü oluşturulması, Dağlık Karabağ'ı Ermenistan'a bağlayacak bir koridor oluşturulması, Dağlık Karabağ'ın yasal statüsünü belirlemek için gelecekte bir anlaşma, göçmenler ve yerleri değiştirilmiş insanlar için evlerine dönüş hakkı ve barış operasyonları da dahil güvenlik garantisi öngörülmüştür.⁶⁹⁰ Madrid Prensipleri çerçevesinde 2011 yılındaki Kazan Zirvesinden de büyük beklentilere rağmen sonuç alınamamıştır.

4. Dağlık Karabağ Krizinde Arabuluculuk Süreci

Dağlık Karabağ Krizi sürecinde arabuluculuk faaliyetleri ikili şekilde devam etmiştir. AGİK-Minsk Grubunun oluşumuyla Avrupa krize müdahil olurken AGİK-Minsk grubunun oluşumundan önce de Rusya ve Kazakistan tarafından arabuluculuk girişimleri söz konusu olmuştur. Diğer taraftan İran'da arabuluculuk girişimlerinde bulunmuştur. AGİK- Minsk grubunun arabuluculuk girişimleri yukarıda ele alındığından burada daha çok diğer arabuluculuk girişimlerine yer verilecektir.

Bu girişimlerin ilki 1990 yılında Litvanya/ Riga kentinde gerçekleşmiş; Azerbaycan Halk Cephesi ve Ermeni Ulusal Hareketi Liderleri görüşmüş ancak bu görüşmelerden bir sonuç alınamamış bunun üzerine SSCB iki tarafın resmi temsilcilerini bir araya getirmeye çalışmış ancak taraflar soruna farklı perspektiflerden baktıkları için sonuç alınamamıştır.⁶⁹¹

21. 09. 1991 tarihinde Boris Yeltsin ve Nursultan Nazarbayev öncülüğünde Gence'de yapılan görüşmedir. Görüşme uyarınca taraflar Rusya ve Kazakistan'ın garantörlüğünde uzlaştırılmaya çalışılacaktır; oluşturulan plana çerçevesinde Dağlık

⁶⁸⁸ Güleç, agm, s.8.

⁶⁸⁹ Poklova, agm, s.75-76.

⁶⁹⁰ Poklova, agm, s.77..

⁶⁹¹ Lis, agt, p.16.

Karabağ Azerbaycan sınırları içerisinde kalacak, Ermenistan toprak taleplerinden vazgeçecektir.⁶⁹² Plan uyarınca taraflar Jeleznovodsk şehrinde görüşmelere başlamışlar ve Ermenistan Dağlık Karabağ'a yönelik iddialarından vazgeçmiş ve Azerbaycan'a dahil olduğunu kabul etmiş ayrıca ateşkes imzalanması ve bölgeden çekilmenin 1992 yılının Ocak ayına kadar tamamlanması ve mültecilerin geri dönüşü üzerinde uzlaşmaya varılmıştır.⁶⁹³ Taraflar bir de ateşkes anlaşması imzalanış ancak süreç başarısızlıkla sonuçlanmıştır.⁶⁹⁴ Bu anlaşmaya göre Karabağ'da çatışan gruplar silahsızlandırılacak, hükümet organları yeniden oluşturulacak, derhal ateşkes uygulanacak, iki hafta sonunda yasa dışı silahlı gruplar, İçişleri Bakanlığı ve Kızıl Ordu çatışma alanından çekilecek; ayrıca Ermenistan Parlamentosu Dağlık Karabağ'ı Ermeni toprağı olarak belirttiğı kararını geri alacak buna mukabil SSCB Yüksek Sovyeti'nin Dağlık Karabağ ile ilgili aldığı kararlar geçersiz sayılacak, her iki taraf rehinelere iade edeceklerdir.⁶⁹⁵

27.11.1991 tarihinde Gorbaçov duruma müdahale etmiş ve tarafları görüşmeye davet etmiştir. Gorbaçov taraflar arasında SSCB tarafından denetlenecek 10 km'lik bir tampon bölge oluşturulmasını teklif etmiştir.⁶⁹⁶ Ancak plan başarılı olamamış ve SSCB askerlerini geri çekmiştir.

20.02.1992 tarihinde Rusya'nın girişimi ile Rusya, Azerbaycan ve Ermenistan Dışişleri Bakanları Moskova'da görüşmüş ve çatışmalara son verilmesi, yerleşim yerlerine yönelik ablukaya son verilmesi konusunda anlaşmışlardır.⁶⁹⁷ Taraflar Karabağ konusunda AGİK ilkelerine bağlı kalmayı taahhüt etmiş, BM ve diğer uluslararası kuruluşların barış yönelik çabalarına destek vereceklerini belirtmişlerdir.⁶⁹⁸

1992 yılının Nisan ayında İran'ın arabuluculuk girişimleri sonucu taraflar 07.05.1992 Tahran'da görüşmüşlerdir. Bu görüşmede Azerbaycan Devlet Başkanı Vekili Yakub Mehmedov, Ermenistan Devlet başkanı Levonn Ter-Perosyan ve İran

⁶⁹² Aktaş, Age, S.99.

⁶⁹³ Aktaş, age, s.100.

⁶⁹⁴ Lis, agm, p.16

⁶⁹⁵ Hürriyet Gazetesi, 24.09.991, Aktaran: Taşkiran, age, s.159.

⁶⁹⁶ Aktaş, age, s.101.

⁶⁹⁷ Aslanlı, "Tarihten Günümüze Karabağ Sorunu", s 404.

⁶⁹⁸ Taşkiran, age, s.165.

Cumhurbaşkanı Haşimi Rafsancani bulunmuşlardır. Görüşme sonucunda taraflar anlaşmaya imzalamıştır. Bu görüşmeden kısa süre sonra Şuşa ve Laçın'ın Ermenistan kontrolüne geçmesi sürecin başarısız olmasına neden olmuştur.

Nursultan Nazarbayev 26.08.1992 tarihinde bir kez daha taraflar nezdinde arabuluculuk girişiminde bulunmuştur. Nazarbayev taraflara 01.09.1992 tarihinde başlamak üzere ateşkes teklif etmiştir. Bunun üzerine Almatı'da devam eden süreçte çatışmayı sürdürmenin anlamsız olacağı, sadece telafisi olmayan kayıplara yol açacağını belirten belge imzalamışlardır.⁶⁹⁹ Ancak girişimden istenilen sonuç alınamamıştır.

Kazakistan'ın arabuluculuğu ile 27 Ağustos 1992 tarihinde "Almatı Beyannamesi" ile 01.09.1992 tarihinden başlamak üzere ateşkes kabul edilmiştir. Ancak Ermenistan daha sonraki süreçte tek taraflı olarak Almatı Beyannamesi'ni tanımadığını açıklamıştır.

19.09.1992 tarihinde Boris Yeltsin Soçi kentinde tarafları bir araya getirerek ateşkes sağlamaya çalışmıştır. Taraflar 25.09.1992 tarihinden başlamak üzere ateşkesi de içeren bir anlaşma da imzalamışlardır.⁷⁰⁰ Ancak Ermenistan'ın Dağlık Karabağ Ermenileri' nin görüşmelere resmi olarak katılması talebi nedeniyle girişim başarısızlıkla sonuçlanmıştır.⁷⁰¹

03.05.1993 tarihinde Rusya öncülüğünde Türkiye, ABD ve AGİK ile bir barış girişimi başlatılmıştır. 14.03.1993'e kadar Kelbecer' in boşaltılmasını, 17.05.1993 itibariyle de AGİK bünyesinde barış görüşmelerinin başlamasına ilişkin tekliflerini Azerbaycan kabul etse de Ermenistan tarafından kabul edilmemiştir.

1994 yılının Mayıs ayında Bişkek'te BDT Parlamentolararası Kurulu bünyesinde Kırgızistan Parlamentosu ve Rusya Dışişleri Bakanlığı temsilcileri, Ermenistan ve Azerbaycan parlamentoları başkanları ve Dağlık Karabağ'ın Azeri ve Ermeni temsilcileri arasında bir görüşme yapılmıştır. Bu görüşme sonucunda taraflar arasında 5 Mayıs 1994 tarihinde "Bişkek Protokolü" oluşturulmuştur. Potokolde

⁶⁹⁹ Aktaş, age, s.103.

⁷⁰⁰ Aslanlı, *Yeni Küresel Mücadelede Kafkasya ve Karabağ Sorunu*, s.62.

⁷⁰¹ Araz Aslanlı, "Türk Dünyasının Kanayan Yarası: Karabağ", *Türkler Ansiklopedisi*, Cilt:19, ss. 194-208, s.206, Aktaran: Aslanlı, *Yeni Küresel Mücadelede Kafkasya ve Karabağ Sorunu*, s.62.

tarafklar olarak Azerbaycan- Ermenistan ve arabulucu devletler sayıldıktan sonra Dağlık Karabağ'a yönelik sadece Ermeni temsilcilerinin ismi sayılmış bu nedenle de Azerbaycan Milli Meclisi Başkan Yardımcısı Afyeddin Celilov protokolü imzalamamış ve Bakü'ye dönmüştür.⁷⁰² Sonraki süreçte Rusya Devlet Başkanının Dağlık Karabağ Sorunu Özel Temsilcisi Vladimir Kazimirov Bakü'ye gelmiş, Azerbaycan'ın protokolü imzalamasını talep etmiş, Bakü'de gerçekleşen görüşmeler sonucunda protokolün Azerbaycan ile Ermenistan arasında olması, ilgili taraf olarak Dağlık Karabağ'ın Azeri ve Ermeni temsilcilerinin de belgeyi imzalamaları konusunda uzlaşmaya varılmış ve Azerbaycan Milli Meclisi Başkanı Resul Guliyev bu şekilde protokolü imzalamıştır.⁷⁰³

Protokolün içeriğinde özetle eski Dağlık Karabağ Özerk Bölgesi çevresindeki çatışmaların Azeri ve Ermeni topluluklarını ve ayrıca bölgede yaşayan diğer halkları olumsuz etkilediği, Parlamentolararası Kurulun ve BDT'nin bu duruma yönelik faaliyetleri , BM ve AGİT'in çözüme yönelik aldığı kararlara uyulması gerektiği belirtilerek, 18 Şubat 1994 tarihinde Azerbaycan, Ermenistan ve Rusya Savunma Bakanları arasında Moskova'da imzalanan protokole atıfta bulunularak, 8 Mayıs'ı 9 Mayıs'a bağlayan geceden itibaren ateşkes oluşturulması , diğer sorunlarla birlikte mültecilerin dönüşünün sağlanması konusunda anlaşmaya varıldığı belirtilmiştir. ⁷⁰⁴ 9 Mayıs 1994'te Azerbaycan ve Ermenistan Savunma Bakanları ve eski Dağlık Karabağ Özerk Bölgesi'ndeki Ermeni temsilcileri arasında ateşkes anlaşması imzalanmış, 12 Mayıs 1994'ten itibaren ateşkes rejimi uygulanmaya başlamıştır.⁷⁰⁵ Taraflar bu ateşkes sonrasında 27.07.1994 tarihinde bir de anlaşma imzalamışlardır. Bu anlaşma uyarınca;⁷⁰⁶

-ateşkes, üç bölgede Rusya, Azerbaycan, Ermenistan, Dağlık Karabağ halkından müteşekkil 35 komisyon tarafından denetlenecek,

-Laçın Koridoru açılacak,

⁷⁰² Nazim Caferov - Araz Aslanlı, "Karabağ Sorununda Ateşkes Ve Rusya", *Ermeni Araştırmaları*, Sayı:53, ss.239-260, s.250.

⁷⁰³ Caferov - Aslanlı, agm, s.250

⁷⁰⁴ Caferov - Aslanlı, agm, s.251.

⁷⁰⁵ Caferov - Aslanlı, agm, s.251

⁷⁰⁶ Taşkiran, Ermeni – Azeri Çatışması, s.128.

-Taraflar 5-10 km geri çekilecektir.

2008’de Rusya devlet başkanı Dmitri Medmedev iki devletin lideri Serj Sarkisyan ve İlham Aliyev’i bir araya getirmeyi başarmış ve Moskova Deklarasyonu oluşmuştur. Bu deklarasyon Madrid Prensiplerini baz almış ve tarafları sorunu çözmeye ve bölgede istikrar ve güvenliği sağlamaya davet etmiştir.⁷⁰⁷

2011 yılında taraflar yine Rusya devlet başkanı Dmitri Medmedev’in arabuluculuğuyla Kazanda görüşmüşlerdir. Bu görüşme AGİT –Minsk Grubunun ADB eş başkanı tarafından Key-West sonrasındaki en önemli görüşme olarak nitelendirilmiştir.⁷⁰⁸ Ancak bu görüşmelerden de sonuç alınamamıştır. Bu süreçten sonra 2016 yılında çatışmanın tekrar tırmanmasına ciddi bir barış görüşmesi yaşanmamış, görüşmeler bakalar seviyesinde devam etmiştir.

2015 yılında Rusya tarafından taraflara Lavrov Planı sunulmuştur. Bu plan uyarınca Ermenistan kontrol altında tuttuğu iki veya üç bölgeden çekilecek, sonrasında ek olarak iki veya üç bölgeden daha çekilecek, Karabağ’a geçici bir statü verilmesi ve barış güçlerinin yerleşmesi garanti edilecektir.

5. Dağlık Karabağ Krizi’nde Arabuluculuk Sürecinin Değerlendirilmesi

Dağlık Karabağ Krizi özelinde arabuluculuk süreci değerlendirilmeden önce cevaplanması gereken bir takım sorular bulunmaktadır. Bu başlık altında hem bu sorular Azerbaycanlı bilim insanlarıyla yapılan röportajlar çerçevesinde cevaplandırılmaya çalışılacak hem de arabuluculuk süreci Dağlık Karabağ Krizi kapsamında değerlendirilecektir. Süreci değerlendirilmeden önce cevaplanması gereken sorular şunlardır:

- Dağlık Karabağ krizi sürecinde arabuluculuk yapan aktörler doğru aktörler midir? Eğer aktörler yanlış ise hangi aktörler olabilirdi?
- Arabuluculuk girişimlerinin zamanlaması doğru muydu?
- Dağlık Karabağ krizi sürecinde arabuluculuk çabalarını yeterli midir? Yeterli değilse başka neler yapılabilirdi?

⁷⁰⁷ Lis, agm, p.19.

⁷⁰⁸ Babayev, agm, s.34.

- Süreç barış inşası için gerçekten katkı sağlamış mıdır?
- Dağlık Karabağ krizinde adil bir arabuluculuk süreci işlediği söylenilebilir mi?

İlk soru doğal olarak arabuluculuk yapan aktörlerin kimliğine yönelik olmuştur. Bu çerçevede Dağlık Karabağ Krizi özelinde arabuluculuk sürecinin iki ayaklı olarak yürütüldüğünü söylemek mümkündür. Bu iki ayakta farklı aktörler arabulucu olarak yer almışlardır. Sürecin bir ayağında AGİT –Minsk grubu ile uluslararası aktör bir arabulucu rolü üslenirken diğer taraftan Rusya başta olmak üzere Kazakistan ve İran gibi devletler arabuluculuk yapmışlardır. Arabuluculuk yapan aktörlerin doğruluğu noktasında Azerbaycan’dan farklı bilim insanlarının genel kabulü aktörlerin yanlış olduğu noktasındadır. Aktörlere özellikle ABD ve Rusya’ya yönelik bir güvensizlik söz konusudur. Örneğin Bakü Devlet Üniversitesinden Sevinç Ruintan bu konuda aktörlerin doğru olmadığını, arabuluculuk yapan ABD ve Rusya’nın sadece Dağlık Karabağ probleminin değil farklı coğrafyalarda farklı zamanlarda ortaya çıka “uzun süren” çatışmalara neden olan devletler olduğunu, problemin Azerbaycan ve Ermenistan arasında kendi gerçekliklerini göz önüne alarak sona erdirilmesi gerektiğini ve bu konuda her iki devlet başkanının üzerine çok ağır sorumluluk olduğunu eğer bir arabulucu gerekiyorsa bunun sadece bir devlet veya bir örgüt olması gerektiğini; bu devlet veya örgütün iki devleti sadece bir araya getirmesi, müzakerelerin ise sadece iki devlet arasında, müdahale olmadan yürütülmesini temin etmesi gerektiğini belirtmektedir. Arabulucu devlet olarak ise alternatif olarak Almanya’yı göstermekte örgütlere ise bu noktada güven duymadığını belirtmektedir.⁷⁰⁹

Yine Bakü Devlet Üniversitesinden Senuber İsmailova ise aktörlerin doğru aktörler olmadığını ayrıca aktörler arasında Azerbaycan’ın çıkarlarını koruyan bir devlet olmadığını belirtmektedir. Türkiye’nin arabulucular arasında bulunmasının ise Azerbaycan’ın çıkarlarının korunmasında daha etkili olacağını düşünmektedir.⁷¹⁰ Bakü Devlet Üniversitesinden Eldar Jafarov aktörlerin yanlış olduğunu ve arabuluculuk görevini BM, Rusya veya Türkiye’nin üslenmesi gerektiğini belirtmiştir.⁷¹¹ Bakü Devlet Üniversitesinden Saida Quliyeva ise ekonomik alanda

⁷⁰⁹ Sevinç Ruintan ile 14.07.2020. tarihinde yapılan röportaj.

⁷¹⁰ Senuber İsmailova ile 14.07.2020. tarihinde yapılan röportaj.

⁷¹¹ Eldar Jafarov ile 14.07.2020. tarihinde yapılan röportaj.

baskılar daha önemli olduğunu ve bu noktada aktörlerin farkı olmadığını belirtmiştir.⁷¹²

Faik Aliekberov ise aktörlerin doğru aktörler olmadığını özellikle Rusya Federasyonu'nun aktörler arasında bulunmasının yanlış olduğunu ve Türkiye'nin arabulucular arasında bulunması gerektiğini belirtmiştir.⁷¹³ Bakü Devlet Üniversitesinden Afet Qulaliyeva ise aktörlerin doğru olmadığını ve Fransa yerine Türkiye'nin arabuluculuk yapabileceğini belirtmiştir.⁷¹⁴ Bakü Devlet Üniversitesinden İqbal Agayev aktörlerin yanlış olduğunu ve arabuluculuk görevini İran Rusya veya Türkiye'nin üstlenmesi gerektiğini belirtmiştir.⁷¹⁵

Bakü Slavyan Üniversitesinden Kemale Ruintan ise sürecin adaletli işlemesi için iki devlete bırakılması gerektiğini eğer gerekirse başka aktörlerin devreye girebileceğini ve en azından görüşülen dönem için arabulucunun gerekmediğini belirtmiştir. Gerektiğinde Tarafsız bir ülkenin görüşmeler için seçilebileceğini ve sorunun çözümü için öncelikle ortaya atılan suni sebepleri kabul edip üzerine eğilmesi gerektiğini ayrıca Uluslararası Adalet Divanının da yardımcı olabileceğini düşündüğünü dile getirmiştir. Sorunun çözümü için gereken tüm araçların uluslararası hukukta mevcut olduğunu belirtmektedir.⁷¹⁶

Giresun Üniversitesi'nden Ayten Mehmet ise aktörlerin doğru aktörler olmadığını ayrıca aktörler arasında Fransa'nın yerine Almanya'nın olabileceğini belirtmiştir. Fransa iç siyasetinde Ermeni Diasporasının çok etkin olduğunu Ermeni tezlerinin devlet düzeyinde kabul gördüğünü bunun da arabulucunun tarafsızlık özelliğine gölge düşürdüğünü belirtmektedir aynı şekilde ABD'de de Ermeni Diasporasının ve nüfuzunun etkin olduğunu ve bu nedenle yine tarafsızlık açısından sorunlu olduğunu dile getirmiştir. Rusya'nın ise bölge ülkesi olarak bölge güvenliği açısından süreçte doğrudan çıkarı olduğu Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü çatısı altında Ermenistan'ın müttefiki olması sebebiyle arabulucu olamayacağını savunmaktadır.⁷¹⁷

⁷¹² Saida Quliyeva ile 14.07.2020. tarihinde yapılan röportaj.

⁷¹³ Faik Aliekberov ile 14.07.2020. tarihinde yapılan röportaj.

⁷¹⁴ Afet Qulaliyeva ile 14.07.2020. tarihinde yapılan röportaj.

⁷¹⁵ İqbal Agayev ile 14.07.2020. tarihinde yapılan röportaj.

⁷¹⁶ Kemale Ruintan ile 14.07.2020. tarihinde yapılan röportaj.

⁷¹⁷ Ayten Mehmet ile 07.07.2020. tarihinde yapılan röportaj

Bakü Devlet Üniversitesinden Ayten Qurbanova da aktörlerin doğru aktörler olmadığını ve AGİT Minsk grubunun üç eş başkanının da problemin çözümünden çok statükonun korunmasından yana olduklarını belirtmiştir. Ermeni Diasporasının Fransa ve ABD’deki karar alma mekanizmasındaki etkisi ve Rusya’nın Ermenistan ile olan ilişkileri göz önüne alındığında Azerbaycan’ın çıkarlarını koruyacak bir arabulucu aktöre ihtiyaç duyulduğunun ve Türkiye’nin arabulucu aktörlerden biri olmasının Azerbaycan aleyhine olan süreçte adaletin kısmen de olsa sağlanmasına katkıda bulunabileceğini düşündüğünü ifade etmiştir.⁷¹⁸

Bakü Devlet Üniversitesinden Rövsen Hatemov ise esasen Dağlık Karabağ krizi diye bir sorunun söz konusu olmadığını sorunun Ermenistan’ın Azerbaycan’ın topraklarının bir kısmını işgal etmesi olduğunu belirtmiştir. Etnik faktörlerin öne çıkarılmasının işgali perdeleme amacına yönelik olduğunu dile getirmiştir. Sorunun BM çerçevesinden AGİT –Minsk Grubu eksenine çekilmesinin hatalı olduğunu çünkü AGİT Minsk grubunun etkisinin sınırlı olduğunu belirtmektedir. Tarihsel tecrübelerin Kafkasya bölgesindeki uyuşmazlıkların çözümünün bölgede çıkarları olan aktörlerin uyuşmasından geçtiğini söylemiştir. AGİT – Minsk Grubunun dini faktörler ve eşbaşkanı olan ülkelerde Ermeni Diasporasının etkinliğini sorunun çözümüne olan katkısına yönelik şüphe doğurduğunu ve bu noktada arabulucu olarak ise Türkiye’nin de dahil olmasının Azerbaycan için önemli olduğu ancak Ermenistan’ın buna karşı çıkacağını belirtmektedir.⁷¹⁹

İkinci soru ise arabuluculuk girişimlerinin zamanlamasına yönelik olmuştur. Daha önce bahsedildiği üzere zamanlama arabuluculuğun başarısı için önemli bir faktördür bu nedenle arabuluculuk yapacak aktör zamanlamayı da dikkate almalıdır. Bu arabulucuya tarafların uzlaşmaya hazırlık durumu ile ilgili ipucu da verecektir. Dağlık Karabağ Krizi özelinde zamanlama konusu ele alındığında tarafların -1994 yılındaki ateşkes baz alındığında- henüz çatışmanın olgunluk aşamasına erişmediği ve zarar veren çıkmazlık halinin oluşmadığı görülmektedir. Bu noktada taraflar hala kazanan olmayı hedeflemekte amaçlarına ulaşabileceklerini düşünmektedirler. Dağlık Karabağ’ın her iki taraf devlet için de önemi göz önüne alındığında tarafların kısa

⁷¹⁸ Ayten Qurbanova ile 07.07.2020. tarihinde yapılan röportaj

⁷¹⁹ Rövsen Hatemov ile 07.07.2020. tarihinde yapılan röportaj

sürede uzlaşmaya yanaşmayacakları, sorunu kendi çıkarları çerçevesinde çözmek istemeleri ve taviz vermeye yanaşmamaları öngörülebilir. Zaten ateşkesin devamında nihai bir anlaşmanın ortaya çıkmaması da çatışmanın olgunluğa ulaşmadığını ve zamanlama noktasında sıkıntı olduğunu göstermektedir. Diğer taraftan çatışmanın 2020 yılının Ekim ayına kadar devam ettiği ve tarafların açıklamaları dikkate alındığında çatışmanın hale olgunluk noktasına ulaşmadığı söylenilebilir.

Azerbaycan'dan farklı bilim insanlarının zamanlamaya dair algısının genel olarak olumsuz olduğunu söylemek mümkündür. Genel olarak zamanlama için ya çok geç kalındığını ve bunun Azerbaycan'ın aleyhine bir durum meydana getirdiğini veya sorunun taraflarının baş başa bırakılması gerektiğini belirtenler olmuştur. Az da olsa zamanlamanın doğru olduğunu düşünenler de olmuştur. Bu çerçevede Bakü Devlet Üniversitesinden Sevinç Ruintan 1990'ların başında Azerbaycan ve Ermenistan'ın SSCB'den yeni ayrılmaları sebebiyle doğru kararlar veremeyeceklerine ikna edildiklerini o zaman için bunun belki doğru görünebileceğini ama esasen yanlış karar olduğunu belirtmiştir. Birbirleri ile savaşmakta olsalar bile, iki devletin anlaşmasının beş devletin anlaşmasından daha kolay olabileceğini ve arabulucu devletlerin de çıkarlarının dikkate alınmasının kendisine göre, krizi çıkmaza sokan nedenlerden biri olduğunu dile getirmiştir.⁷²⁰ Bakü Devlet Üniversitesinden Senuber İsmailova ise arabuluculuk girişimleri için zamanlamanın doğru olmadığını o dönem içerisinde SSCB tarafından hatalı müdahalelerde bulunulduğunu arkasından Rusya ve Kazakistan tarafından devam eden arabuluculuk girişimleri ile beraber Azerbaycan ve Ermenistan'ın AGİT üyeliği ile AGİT-Minsk Grubunun yaratıldığını ve bu aşamada girişimin bir faydası olmadığını belirtmiştir.⁷²¹

Bakü Devlet Üniversitesinden Afet Qulaliyeva ise arabuluculuk için zamanlamanın doğru olmadığını düşündüğünü belirtmiştir.⁷²² Faik Aliekberov da arabuluculukta zamanlama açısından doğru hareket edilmediğini belirtmektedir.⁷²³ Bakü Devlet Üniversitesinden Saida Quliyeva da arabuluculuk için zamanlamanın doğru olmadığını düşündüğünü belirtmiştir.⁷²⁴ Giresun Üniversitesi'nden Ayten

⁷²⁰ Sevinç Ruintan ile 14.07.2020. tarihinde yapılan röportaj.

⁷²¹ Senuber İsmailova ile 14.07.2020. tarihinde yapılan röportaj.

⁷²² Afet Qulaliyeva ile 14.07.2020. tarihinde yapılan röportaj.

⁷²³ Faik Aliekberov ile 14.07.2020. tarihinde yapılan röportaj.

⁷²⁴ Saida Quliyeva ile 14.07.2020. tarihinde yapılan röportaj.

Mehmet ise zamanlama açısından bir problem olmadığını arabuluculuk için zamanlamanın doğru olduğunu ifade etmiştir.⁷²⁵ Bakü Devlet Üniversitesinden Eldar Jafarov arabuluculuk girişimleri için zamanlamanın doğru olmadığını, zaman kaybedildiğini ve arabulucuların kendi çıkarlarını düşündüklerin belirtmiştir.⁷²⁶ Bakü Devlet Üniversitesinden Rövsen Hatemov ise uluslararası kuruluşların sorunun çözümü için arabuluculuk girişimlerinin SSCB'nin dağılmasından ve Azerbaycan ve Ermenistan'ın AGİT'e üye olmasından sonra başladığını çatışmanın ise 1988 yılında başladığını bu nedenle de girişimlerin çatışmayı ve yaşanan insani felaketleri önlemede yetersiz kaldığını⁷²⁷

Bakü Slavyan Üniversitesinden Kemale Ruintan ise tarafların tecrübesiz olduğunu ve dış müdahalelerle çatışmanın tırmandırıldığını bu noktada arabuluculuk için doğru zamanlama olmadığını ayrıca aktörlerin hem birebirlerinden çekindiğini hem de bu krizi kendi lehlerine fırsata çevirmelerine izin vermemeye çalıştıklarını belirtmiştir.⁷²⁸ Bakü Devlet Üniversitesinden Ayten Qurbanova arabuluculuğun zamanlama açısından başarılı olsa da girişimlerin somut neticesinin ortaya çıkmamasının süreci önemsizleştirdiğini belirtmiştir.⁷²⁹ Bakü Devlet Üniversitesinden İqbal Agayev de arabuluculuk için zamanlamanın doğru olmadığını düşündüğünü belirtmiştir.⁷³⁰

Üçüncü soru Dağlık Karabağ krizi sürecinde arabuluculuk çabalarının yeterliliğine ve yeterli değilse başka neler yapılabileceği üzerine olmuştur. Bu çerçevede Bakü Devlet Üniversitesinden Sevinç Ruintan arabuluculuk çabalarını yeterli olmadığını sadece boşuna zaman ve para kaybı olduğunu, Azerbaycan halkının aldatılmasına devam edildiğini, yapılması gereken çok kolay ve doğru olan bir yol olduğunu bunun da uluslararası hukuk ilkelerine uyulması olduğunu belirtmiştir. Her iki devlet ve halkın uluslararası hukuk ilkelerini kabul etmek durumunda olduğunun farkında olduğunu ve uluslararası ilişkilerde çifte standartlar politikasının mevcut olduğu da dikkate alınırsa, problemin çözüm yolunun ABD ve Rusya arasında uzlaşmadan geçtiğini ve Azerbaycan'ın da bu iki devletle ilişkilerinde daha dikkatli olması

⁷²⁵ Ayten Mehmet ile 07.07.2020. tarihinde yapılan röportaj

⁷²⁶ Eldar Jafarov ile 14.07.2020. tarihinde yapılan röportaj.

⁷²⁷ Rövsen Hatemov ile 07.07.2020. tarihinde yapılan röportaj

⁷²⁸ Kemale Ruintan ile 14.07.2020. tarihinde yapılan röportaj.

⁷²⁹ Ayten Qurbanova ile 07.07.2020. tarihinde yapılan röportaj

⁷³⁰ İqbal Agayev ile 14.07.2020. tarihinde yapılan röportaj.

gerçeğinin kabul edilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Azerbaycan açısından ise yapılması gerekenin, Azerbaycan’da “devlet-halk” ilişkileri daha da güçlendirilmesi karşılıklı itimadın daha da artırılması ve bu sayede hiçbir devlet veya güç Azerbaycan’a içten “böl ve yönet” politikası uygulamakla onun çıkarlarına zarar vermemesin engellenmesi olduğunu belirtmiştir.⁷³¹

Bakü Devlet Üniversitesinden Afet Qulaliyeva ise arabuluculuk çabalarının yeterli olmadığını ve sürecin çifte standarttan uzak olması gerektiğini belirtmiştir.⁷³² Faik Aliekberov arabuluculuk çabalarını yeterli olmadığını düşündüğünü ifade etmiştir.⁷³³ Bakü Devlet Üniversitesinden Eldar Jafarov ise arabuluculuk çabalarının yeterli olmadığını ; ilave olarak ise halklar arasında ilişkileri daha olumlu bir noktaya taşıyacak sürecin başlatılması, kamuoyunun öne çıkarılması gerektiğini belirtmiştir.⁷³⁴ Giresun Üniversitesi’nden Ayten Mehmet ise arabuluculuk çabalarını yeterli görmediğini ve arabulucuların değişebileceğini ifade etmiştir.⁷³⁵

Bakü Devlet Üniversitesinden İqbal Agayev arabuluculuk çabalarının yeterli olmadığını ve yaptırımlardan istifade edilebileceğini belirtmiştir.⁷³⁶ Bakü Devlet Üniversitesinden Ayten Qurbanova arabuluculuk çabalarının yeterli olmadığını tarafların çıkarlarını savunacak ve tarafsız devletlerden oluşan yeni bir arabuluculuk misyonunun oluşturulması ve bu aşamadan sonra görüşmelerin başarılı olması için yeni bir yol haritasının oluşturulması gerektiğini ifade etmiştir.⁷³⁷ Bakü Devlet Üniversitesinden Saida Quliyeva arabuluculuk çabalarının yeterli olmadığını ve BM kararlarının uygulanması gerektiğini belirtmiştir.⁷³⁸

Bakü Devlet Üniversitesinden Senuber İsmailova arabuluculuk çabalarının yeterli olmadığını AGİT Minsk Grubunun arabuluculuk yaptığı dönemde Azerbaycan topraklarının işgal edildiğini ve Ermenistan’ın BM Güvenlik Konseyi tarafından alınan kararlara uymadığını ayrıca AGİT- Minsk Grubunun süreçten çekilmesi ve bunun

⁷³¹ Sevinç Ruintan ile 14.07.2020. tarihinde yapılan röportaj.

⁷³² Afet Qulaliyeva ile 14.07.2020. tarihinde yapılan röportaj.

⁷³³ Faik Aliekberov ile 14.07.2020. tarihinde yapılan röportaj.

⁷³⁴ Eldar Jafarov ile 14.07.2020. tarihinde yapılan röportaj.

⁷³⁵ Ayten Mehmet ile 07.07.2020. tarihinde yapılan röportaj.

⁷³⁶ İqbal Agayev ile 14.07.2020. tarihinde yapılan röportaj.

⁷³⁷ Ayten Qurbanova ile 07.07.2020. tarihinde yapılan röportaj.

⁷³⁸ Saida Quliyeva ile 14.07.2020. tarihinde yapılan röportaj.

yerine uluslararası kurumlar çerçevesinde bir çözümün daha doğru olacağını belirtmiştir.⁷³⁹ Bakü Slavyan Üniversitesinden Kemale Ruintan sorunun uzun zamandır hatta başlangıcından beri iki devlet arasında bir sınır sorunu olmaktan ziyade çıkar sorunu olduğunu sorunun arabulucularının aynı zamanda sorunun tarafları olduğunu hatta neredeyse sorunun asıl muhatapları olan Azerbaycan ve Ermenistan'ın arabulucu konumuna geldiğini bu nedenle de yeterli çabanın gösterildiğini düşünmediğini belirtmiştir.⁷⁴⁰

Bakü Devlet Üniversitesinden Rövsen Hatemov ise AGİT- Minsk Grubunun yirmi yıldır sorunun masada çözülmesine yönelik çaba gösterdiğini ama buna rağmen Azerbaycan topraklarının beşte birinin işgal altında bulunduğunu yüz binlerce kişinin mecburi olarak göç etmek zorunda kaldığını bu duruma rağmen arabulucu aktörlerin çifte standart uyguladığını bu nedenle AGİT- Minsk Grubunun sürecin dışında kalması ve sorunun çözümünün BM çerçevesinde ele alınması, Azerbaycan'ın işgal altındaki topraklarından tüm yabancı kuvvetlerin çekilmesi ve barış güçlerinin yerleşmesi gerektiğini belirtmiştir.⁷⁴¹

Yöneltilen dördüncü soru sürecin barış inşası için gerçekten katkı sağlayıp sağlamadığı konusunda olmuştur. Bu soruyla birlikte sürece katkıdan neyin anlaşılması gerektiğinin ortaya konulması gerekmektedir. Arabuluculuk sürecinden beklenen katkı çatışmanın durması ve negatif barışın sağlanması mıdır yoksa barış inşasının gerçekleşmesi midir ? Verilecek cevap da bu beklentiye bağlı olarak değişecektir. Dağlık Karabağ Krizi özelinde durum incelendiğinde ise 1994 ateşkesi ile kısmi olarak negatif barışın sağlandığı söylenilebilir. Taraflar daha sonra ateşkesi ihlal etmiş olsa da önceki kadar şiddetli çatışmalar yaşanmamıştır. Pozitif barış ve barışın inşası noktasında ise sürecin henüz bir ilerleme kaydetmediği düşünülebilir. Gerek taraflar arasında bir barış anlaşması imzalanamamış olması ve gerekse tarafların birbirlerine dair düşünceleri göz önüne alındığında sürecin beklenen somut bir katkı sunmadığı söylenilebilir.

⁷³⁹ Senuber İsmailova ile 14.07.2020. tarihinde yapılan röportaj.

⁷⁴⁰ Kemale Ruintan ile 14.07.2020. tarihinde yapılan röportaj.

⁷⁴¹ Rövsen Hatemov ile 07.07.2020. tarihinde yapılan röportaj.

Diğer taraftan tarafların beklentisinin Dağlık Karabağ'ın kendi topraklarına ait olduğunun kabulü ve Karabağ'ın kendi sınırlarına dahil edilmesi olduğu dikkate alınırsa sürecin her iki tarafında beklentisini de karşılamadığını söylemek mümkündür. Ermenistan açısından bakıldığında Dağlık Karabağ uluslararası toplum tarafından Ermenistan toprağı olarak kabul edilmemekte Azerbaycan açısından bakıldığında Dağlık Karabağ hala Ermenistan kontrolündedir ve süreç Azerbaycan'ın işgal altındaki topraklarının Azerbaycan'a geri verilmesini sağlayamamaktadır. Bu çerçevede röportajlarda genel olarak arabuluculuk sürecine bir güvensizlik söz konusu olduğu söylenebilir. Arabuluculuk sürecinin sorunun çözümüne yönelik katkı sunmadığı ve sürecin Azerbaycan aleyhine olduğu yönünde bir kanı hakimdir. Özet olarak sürecin her iki taraf devletin de beklentilerini karşılamadığını söylemek mümkündür

Bakü Devlet Üniversitesinden Sevinç Ruıntan sürecin barış inşası için gerçekten katkı sağlamadığını ayrıca, barış elde edilmesinin hedeflendiğini de düşünmediğini kendisine göre, hem “arabulucu” devletlerin hem de uluslararası örgütler sadece mevcut durumun daha da ağırlaşmamasına çalıştığını belirtmiştir.⁷⁴² Faik Aliekberov sürecin barış inşası için gerçekten katkı sağlamadığını durumun hep Azerbaycan'ın aleyhine geliştiğini belirtmiştir.⁷⁴³ Bakü Devlet Üniversitesinden Ayten Qurbanova sürecin barışa yönelik gerçekten katkı sağlamadığını aksine sorunun çözümünü geciktirdiğini savunmuştur.⁷⁴⁴ Bakü Devlet Üniversitesinden Afet Qulaliyeva ise sürecin barış inşası için gerçekten katkı sağlamadığını düşündüğünü ifade etmiştir.⁷⁴⁵

Bakü Devlet Üniversitesinden Saida Quliyeva sürecin barış inşasına yönelik gerçekten katkı sağlamadığını belirtmiştir.⁷⁴⁶ Bakü Devlet Üniversitesinden Senuber İsmailova sürecin barış inşasına yönelik somut bir katkı sağlamadığını düşündüğünü ifade etmiştir.⁷⁴⁷ Bakü Devlet Üniversitesinden Eldar Jafarov ise sürecin barışa

⁷⁴² Sevinç Ruıntan ile 14.07.2020. tarihinde yapılan röportaj.

⁷⁴³ Faik Aliekberov ile 14.07.2020. tarihinde yapılan röportaj.

⁷⁴⁴ Ayten Qurbanova ile 07.07.2020. tarihinde yapılan röportaj.

⁷⁴⁵ Afet Qulaliyeva ile 14.07.2020. tarihinde yapılan röportaj.

⁷⁴⁶ Saida Quliyeva ile 14.07.2020. tarihinde yapılan röportaj.

⁷⁴⁷ Senuber İsmailova ile 14.07.2020. tarihinde yapılan röportaj.

yönelik gerçekten katkı sağlamadığını savunmuştur.⁷⁴⁸ Bakü Devlet Üniversitesinden İqbal Agayev sürecin barış inşasına yönelik somut bir katkı sağlamadığını aksine sürecin çatışmanın dondurulmasına yönelik bir çabayı andırdığını belirtmiştir.⁷⁴⁹

Bakü Slavyan Üniversitesinden Kemale Ruintan sürecin barış inşasına yönelik gerçekten katkı sağlamadığını sorunun bölgenin jeostratejik, jeoekonomik jeocoğrafik konumundan kaynaklandığını belirtmiştir.⁷⁵⁰ Giresun Üniversitesi'nden Ayten Mehmet sürecin barış inşasına yönelik gerçekten katkı sağlamadığını belirtmiştir.⁷⁵¹ Bakü Devlet Üniversitesinden Rövsen Hatemov ise Dağlık Karabağ Krizi için yakın gelecekte adalaetli bir çözümün mümkün görünmediğini Azerbaycan'ın kendi imkanarı ile sorunu çözmesi gerektiğini belirtmektedir.⁷⁵²

Yöneltilen beşinci soru arabuluculuk sürecinin adil işleyip işlemediği üzerine olmuştur. Bilindiği üzere arabuluculuk sürecinde adil bir yaklaşım sergilenmesi çok önemlidir. Taraflar süreçte adil bir yaklaşım algılamazlar ise sürece dair inançlarını kaybedecek ve anlaşma konusunda istekli olmayacaklardır. Tarafların adil bir arabuluculuk sürecinin işleyip işlemediğine yönelik inancının ilk aşaması için ise arabuluculuk misyonunu üslenen aktörlere güvenmeleri gerekmektedir. Arabulucu aktör bu anlamda tarafların güvenliğini sağlamak için öncelikle her iki tarafa da eşit mesafede yaklaşması gerekmektedir. Ancak bu tarafsızlık mutlak anlamda tarafsızlık olarak algılanmamalıdır. Arabulucu aktör tarafların kendilerini eşit derecede ifade edebilecekleri bir ortam yaratmalı ve bu çerçevede kendini ifade etmekte zorlanmayan tarafa karşı kendini ifade etmekte güçlük yaşayan tarafın da görüşlerinin dile getirilmesi için gerektiğinde kendini ifade etmekte güçlük yaşayan tarafa karşı teşvik edici olmalıdır. Arabulucu aktör ile taraflar arasında tarafsızlığa dair bu güven sorunu aşıldıktan sonra sürecin daha kolay işleyebileceği varsayılabilir.

Dağlık Karabağ Krizi özelinde güven konusunda sürecin başından itibaren sorun yaşandığını söylemek mümkündür. İlk olarak arabulucu aktörlere karşı güvensizlik süreç açısından olumsuzluklara neden olmaktadır. Özellikle Azerbaycan açısından

⁷⁴⁸ Eldar Jafarov ile 14.07.2020. tarihinde yapılan röportaj.

⁷⁴⁹ İqbal Agayev ile 14.07.2020. tarihinde yapılan röportaj.

⁷⁵⁰ Kemale Ruintan ile 14.07.2020. tarihinde yapılan röportaj.

⁷⁵¹ Ayten Mehmet ile 07.07.2020. tarihinde yapılan röportaj.

⁷⁵² Rövsen Hatemov ile 07.07.2020. tarihinde yapılan röportaj.

AGİT- Minsk Grubu eş başkanı devletlerin iç siyasetinde Ermeni Diasporasının çok etkin olduğunun düşünülmesi bu aktörlere yönelik güvensizlik yaratmakta ve sürecin bir barış anlaşması imzalanmasına yönelik olası katkısını olumsuz etkilemektedir. Temelde arabulucu aktörlere karşı yaşanan bu güven sorunu sürece dair de kendisini göstermektedir. Bu durum adil bir arabuluculuk sürecine güvensizlik olarak da yansımaktadır. Özellikle Azerbaycan tarafında sürecin adil işlediğine yönelik ciddi soru işaretleri bulunmaktadır. Bu güvensizlik arabuluculuk sürecinin adil işleyip işlemediğine yönelik soruya verilen cevaplarda da görülmektedir. Soruyu cevaplayan bilim insanlarından çoğu arabuluculuk sürecinin adil işlemediğini düşündüğünü, sürecin hep Ermenistan lehine bir durum aldığını gerek arabulucu aktörlerin gerekse uluslararası toplumun Ermenistan'ın Azerbaycan topraklarındaki işgaline son veremediğini ve Ermenistan'ın da bu durumu kendi lehine bir fırsat olarak görüp kullanmaya devam ettiğini belirtmişlerdir. Bu durumda Azerbaycan'ın arabulucu aktörlere ve sürecin adaletine yönelik bu güvensizliğin sorunun çözümüne ve barış inşası sürecine yönelik de bir engel oluşturabileceğini söylemek mümkündür.

Bakü Devlet Üniversitesinden Sevinç Ruintan krizin meydana çıktığı andan günümüze kadar yalnız ve yalnız büyük güçler arasında “nüfuz uğrunda çatışma” olduğu kanaatinde olduğunu hiç bir süreçte adil yaklaşım olmadığını tam tersine, krizin ABD ve Rusya arasındaki ilişkilere bağlı olarak ya sakinleştiğini ya da gerginleştiğini ve hiç bir süreçte çözülmesi için gerçekten hiçbir girişimde bulunulmadığını belirtmiştir.⁷⁵³

Bakü Devlet Üniversitesinden Afet Qulaliyeva arabuluculuk sürecinin adil işlediğini düşünmediğini belirtmiştir.⁷⁵⁴ Bakü Devlet Üniversitesinden Ayten Qurbanova arabuluculuk sürecinin adil işlemediğini arabuluculuk misyonunu üslenen devletlerin e büyük güçlerin isterlerse sorunun Azerbaycan'ın toprak bütünlüğü çerçevesinde çözülebileceğini ifade etmiştir.⁷⁵⁵ Bakü Devlet Üniversitesinden Senuber

⁷⁵³ Sevinç Ruintan ile 14.07.2020. tarihinde yapılan röportaj.

⁷⁵⁴ Afet Qulaliyeva ile 14.07.2020. tarihinde yapılan röportaj.

⁷⁵⁵ Ayten Qurbanova ile 07.07.2020. tarihinde yapılan röportaj.

İsmailova arabuluculuk sürecinin adil işlediğini düşünmediğini belirtmiştir.⁷⁵⁶ Faik Aliekberov arabuluculuk sürecinin adil işlediğini düşünmediğini belirtmiştir.⁷⁵⁷

Bakü Devlet Üniversitesinden Saida Quliyeva arabuluculuk sürecinin adil işlediğini düşünmediğini dile getirmiştir.⁷⁵⁸ Bakü Devlet Üniversitesinden Eldar Jafarov ise arabuluculuk sürecinin adil işlemediğini süreçte tarafların çıkarlarının ön planda tutulması gerektiğini belirtmiştir.⁷⁵⁹ Bakü Devlet Üniversitesinden İqbal Agayev arabuluculuk sürecinin adil işlemediğini çünkü temelde arabuluculuk yapan devletlerin tarafsız olmadığını dile getirmiştir.⁷⁶⁰ Giresun Üniversitesi'nden Ayten Mehmet de benzer şekilde arabuluculuk sürecinin adil işlemediğini çünkü temelde arabuluculuk yapan devletlerin tarafsız olmadığını belirtmiştir.⁷⁶¹

Bakü Slavyan Üniversitesinden Kemale Ruintan arabuluculuk sürecinin adil işlemediğini sorunun çözümü için önce bölgeye yönelik çıkarları olan aktörlerin kendi aralarındaki sorunları çözmeleri gerektiğini bu şekilde sorunun da kendiliğinden bir çözüm yoluna gireceğini diğer taraftan Azerbaycan açısından çatışmanın kuvvet kullanma yolu ile halledilmesinin de bir seçenek olduğunu bunun içinse gerekli hesaplamaların yapılması gerektiğini belirtmiştir.⁷⁶²

Bakü Devlet Üniversitesinden Rövsen Hatemov arabuluculuk sürecinin adil işlemediğini arabuluculuk rolünü üslenen aktörlerin uluslararası hukuka riayet etmediğini ve uluslararası güvenlik konusuna ciddi yaklaşılmadığını bu nedenle de uluslararası sistemin istikrarlı olmadığını savunmaktadır.⁷⁶³

Röportajlarda görüldüğü üzere Azeri tarafında aktörlere ve sürece yönelik ciddi sorunlar olduğu dikkati çekmektedir. İlk olarak arabuluculuk yapan aktörlerin kimliğine yönelik ciddi kaygılar vardır. Rusya ve Fransa'ya yönelik güvensizlik göze çarpmakta ve bu çerçevede Türkiye'nin daha aktif olması beklenmektedir.

⁷⁵⁶ Senuber İsmailova ile 14.07.2020. tarihinde yapılan röportaj.

⁷⁵⁷ Faik Aliekberov ile 14.07.2020. tarihinde yapılan röportaj.

⁷⁵⁸ Saida Quliyeva ile 14.07.2020. tarihinde yapılan röportaj.

⁷⁵⁹ Eldar Jafarov ile 14.07.2020. tarihinde yapılan röportaj.

⁷⁶⁰ İqbal Agayev ile 14.07.2020. tarihinde yapılan röportaj.

⁷⁶¹ Ayten Mehmet ile 07.07.2020. tarihinde yapılan röportaj.

⁷⁶² Kemale Ruintan ile 14.07.2020. tarihinde yapılan röportaj.

⁷⁶³ Rövsen Hatemov ile 07.07.2020. tarihinde yapılan röportaj.

Arabuluculuk girişimlerinin zamanlaması açısından ise yine genel olarak memnuniyetsizlik göze çarpmaktadır. Genel olarak arabulucuların Ermenistan'ın güçlü olduğu bir zamanda devreye girdikleri fakat esasen Azerbaycan ve Ermenistan'ı karşı karşıya bırakmaları gerektiği düşünülmektedir. Dağlık Karabağ krizi sürecinde arabuluculuk çabalarını yeterliliği konusu da tartışmalıdır. Azeri tarafı arabuluculuk çabalarını yeterli bulmamakta ve Azerbaycan'ın oyalandığını belirtmektedirler. Ayrıca toplumlar arasındaki ilişkilerin düzeltilme boyutunun eksik kaldığı da belirtilmektedir. Sürecin barış inşası için katkı sağlayıp sağlamadığı noktasında da genel olarak katkı sağlamadığı düşünülmektedir. Süreçte adil bir arabuluculuk işlediği noktasında da cevaplar genelde olumsuz olmuş Fransa ve Rusya'ya olan önyargılar sonucu sürecin de adil olmadığı algısı oluşmuştur.

Dağlık Karabağ sorunu daha önce belirlenen kriterler çerçevesinde incelendiğinde ve bu kapsamda arabuluculuk sürecinin başarısı değerlendirildiğinde göze çarpan sürecin genel olarak siyasi çözüm ve negatif barış aşamaları ile sınırlı kalıp kalıcı barışın inşa edilmesi aşamasına yeterince önem verilmemesi olmaktadır. Otuz yıla yaklaşan arabuluculuk süreci gerek tarafların birbirleri hakkındaki algısında gerekse sorunun çözümünde belirgin bir farklılık yaratmamıştır. Hala çatışmanın taraflarının birbirleri hakkındaki olumsuz düşünceleri değişmemiş, dillerindeki olumsuz ifadeler giderilememiştir. Bu konuda hala katedilecek yol olduğunu söylemek mümkündür.

Doğru aktörlerin arabuluculuk yapıp yapmadığı hususunda noktasında ise genel olarak doğru aktörlerin arabuluculuk yaptığı söylenebilir. Bölgeye ve devletlere olan yakınlığı açısından Rusya'nın arabuluculuk için doğru aktör olduğu kabul edilebilir. Diğе taraftan AB'nin AGİK- Minsk Grubu ile sürece dahil olması ayrıca ABD'nin, bu oluşum aracılığıyla küresel aktör olarak soruna dahil olması da öngörülebilirdir. Ancak yapılan röportajlarda en azından Azerbaycan tarafının özellikle Fransa noktasında ciddi tereddütleri olduğu ve tarafsızlık özelliği taşımadığı algısına sahip olduğu göz önüne alındığında soru işaretleri bulunduğu söylenilebilir. Bu noktada en azından Azerbaycan tarafı için Doğru aktörlerin arabuluculuk yapıp yapmadığı noktasında kriterin sağlanmadığı söylenilebilir.

Tarafların çözüme hazır ve istekli olmaları belki de en sorunlu alandır. Burada tarafların durumu sıfır toplamlı bir oyun olarak algılaması ve sorunu hayati addedip karşılıklı uzlaşma fikrine uzak olmaları büyük rol oynamaktadır. Halbuki oyun taraflar açısından sıfır toplamlı olarak görülme –ya da tarafların bu algısını kırarak bir arabuluculuk süreci yönetilse- daha farklı çıktılar elde edilebilir. Bu aşamada 1994 ateşkesinde Azeri tarafının, çatışmanın sona ermesi noktasında daha istekli olduğu görülürken 2020 yılındaki ikinci büyük çatışmada Ermeni tarafının, çatışmanın sona ermesi konusunda daha istekli olduğu görülmektedir. Bu durumda tarafların o dönemdeki statükolarının da etkisi olduğunu belirtmek gerekmektedir. Taraflar sıcak çatışmanın kendi leherine ilerlediği dönemde uzlaşma fikrine sıcak bakmazken, sıcak çatışmanın kendi aleyherine cereyan ettiği dönemde uzlaşma fikrine sıcak bakmamışlardır.

Zamanlama açısından 1994 ateşkesi baz alındığında -her iki tarafın olmasa da en azından Azerbaycan'ın durumu itibarıyla ateşkese hazır olduğunu bu açıdan da - zamanlamanın doğru olduğunu söylemek mümkündür. Tarafların o dönemde yeterince birbirlerini hırpaladıkları ve özellikle Azerbaycan açısından çatışmanın maliyetinin en azından o dönem itibarıyla uzlaşmanın maliyetinden daha fazla olduğu söylenebilir. İkinci Karabağ Savaşı olarak da nitelendirilen sıcak çatışma sürecinde ise aynı durum Ermenistan açısından yaşanmıştır. Bu defa Ermenistan kendisi açısından çatışmanın maliyetinin uzlaşmanın maliyetinden daha fazla olduğunu görmüş ve çatışmanın sonlanması için çaba göstermiştir.

Diğer bir koşul olan uyuşmazlığın niteliğinin arabulucular tarafından doğru anlaşılması noktası da Dağlık Karabağ sorunu özelinde sorunludur. Genel olarak arabulucular soruna bölgesel/ küresel güvenlik –istikrar veya çıkar açısından bakarken taraflar açısından sorunun psikolojik ve duygusal karşılığı bulunmaktadır. Dağlık Karabağ sorunu özelinde arabulucuların buna yönelik çalıştığı söylenemez. Yine Dağlık Karabağ sorunu özelinde, uyuşmazlığın arabulucu aktörlerin stratejik olarak addettikleri bölgede meydana gelmiş olması da uyuşmazlığın niteliğinin arabulucu aktörler tarafından doğru analiz edilmesi konusunda olumsuz etkide bulunmuştur. Arabulucu aktörler bölgeyi stratejik olarak addettikleri için olaya biraz daha çıkar odaklı yaklaşmışlardır.

Arabulucular uyuşmazlığın niteliğini tam olarak anlayamadıkları için buna uygun stratejinin geliştirilip uygulanabilmesi de mümkün olmamıştır. Arabulucu aktörler, bölgeyi stratejik olarak addettikleri için oluşturdukları planlar da buna yönelik olmuş ancak bu planlar tarafların istekleri ve beklentileri ile uyumlu olmamıştır. Bu nedenle de sunulan planlar kabul görmemiş ve taraflar arasında çatışmalar ufak çaplı da olsa devam etmiş, son olarak ise 2016 yılının Nisan ve 2020 yılının Temmuz ayında ufak çaplı seyreden çatışmalar 2020 yılının Eylül ayı sonunda savaş boyutunu almış ve sonuçta savaş bitse de varılan anlaşmada hala Karabağ'ın statüsü belirlenememiştir.

Uluslararası konjonktür açısından ise her aktörün –özellikle küresel aktörlerin bölgedeki rekabeti göz önüne alındığında- bölgeye yönelik farklı bakış açısı bulunduğundan bunu uyumlaştırmak da mümkün olamamıştır. Uyuşmazlık, Soğuk Savaşın hemen sonrasında meydana geldiği için tüm aktörlerin bir uyum süreci içerisinde olduğunu söylemek mümkündür. Bu belirsiz uluslararası ortamda da hem tarafların hem de arabuluculuk yapacak aktörlerin konjonktürü tam ve doğru olarak analiz edebildikleri söylenemez.

Arabulucular içerisinde yer alan aktörlerden özellikle Rusya'nın, her iki taraf üzerinde de etkisi olduğu kabul edildiğinde bu açıdan en azından Rusya açısından etkinlik faktörünün sağlandığı söylenilebilir. Rusya'nın bu etkinliği uyuşmazlığın her iki tarafının da Rusya ile tarihsel bağlarından kaynaklanmaktadır. Diğer taraftan her iki uyuşmazlık da Soğuk Savaşın hemen sonrasında meydana gelmiş olsa da Rusya'nın, Dağlık Karabağ Sorunu' na karşı daha ilgili olduğunu söylemek mümkündür. Tüm bu faktörler göz önüne alındığında Dağlık Karabağ Sorunu'nda arabuluculuk sürecinin istenen katkıyı vermediği söylenilebilir.

Yukarıda sayılanlara ek olarak yaklaşık otuz yıl süren müzakereler sonucu ortaya en azından kalıcı bir ateşkesin-en son çatışmalarda ilan edilen üç ateşkesin de çok kısa sürdüğü göz önüne alınırsa- ve ardından bir anlaşma metninin çıkamaması da –örneğin Bosna Hersek örneğinde Dayton Anlaşması gibi- sürecin sadece kalıcı barışın inşa edilmesi aşamasında değil siyasi çözüm ve negatif barış aşamalarında da sorunlu olduğunu göstermektedir. Çünkü taraflar arasındaki sıcak çatışma ateşkestikten sonra da durmamıştır. Ayrıca yapılan son anlaşmanın da uzlaşma ile değil bir tarafın

üstünlüğünden sonra imzalanmış olması arabuluculuk sürecinin beklentiyi karşılamadığını göstermektedir.

SONUÇ

Çalışmada en yalın şekli ile bir uyuşmazlığa üçüncü taraf müdahalesinin bir türü olarak tanımlanabilecek olan arabuluculuk yöntemi, Bosna-Hersek ve Dağlık Karabağ çatışmaları temelinde başarılı ve başarısız arabuluculuk girişimleri karşılaştırmalı vaka çalışması metodolojisi kullanılarak incelenmiştir. Birçok bilim insanı tarafından farklı tanımlaması yapılmış ise de genel olarak taraflar arasındaki bir uyuşmazlığa, taraflar üzerinde hukuki otorite sahibi olmayan ve tamamen gönüllülük temelinde taraflarca kabul edilebilir bir üçüncü partinin müdahalesine işaret etmektedir. Arabuluculuk yöntemi çok eski çağlardan beri kullanılsa da uluslararası ilişkilerde kullanımı ulus devlet süreciyle artmış Soğuk Savaş sonrası dönemde ise etkin olarak kullanılmıştır. Arabuluculuk yöntemi çatışma çözüm metodu olarak neden kullanılmadığı ve diğer tekniklere neden tercih edilmelidir diye sorulduğunda ise yöntemin bir takım ayırt edici özelliği ön plana çıkmaktadır. Örneğin arabulucunun taraflar üzerinde hukuki otoritesinin olmaması, doğrudan güç kullanımına dayanmaması, tarafların birbirlerine dair algılarını değiştirmeye çalışması, diğer olası çözüm yöntemlerine kıyasla daha az maliyetli olması, çatışma çözümünde kullanılabilecek en barışçıl yöntemlerden biri olması arabuluculuk yönteminin ayırt edici özelliklerindendir. Sayılan özellikleri nedeni ile uyuşmazlıkların çözümünde arabuluculuk yönteminin kullanılmasının daha avantajlı olduğu söylenebilir.

Çatışma çözümünde genellikle üç aşamadan bahsedilebilir. Bu aşamalar siyasi çözüm aşaması (peace-making) , çatışmanın durması-negatif barış aşaması (peace-keeping) , kalıcı barışın inşa edilmesi (peace building) olarak isimlendirilebilir. Bir çatışma ortaya çıktığında ilk aşamada elbette hedef çatışmayı durdurmak olmaktadır. Bu aşamada en azından tarafların silah bırakması sağlanmaya çalışılmaktadır (siyasi çözüm aşaması). Bir sonraki aşamada ise taraflar silahları da bıraktıktan sonra siyasi olarak da bir çözüm arayışına girilmektedir(çatışmanın durması-negatif barış aşaması). Siyasi olarak da bir çözüm sağlandıktan sonra ise asıl hedef olan taraflar arasında kalıcı barışın inşa edilmesi aşamasına geçilmektedir (kalıcı barışın inşa edilmesi). Esasen çatışmanın bir daha yaşanmaması için yapılması gerekenler de bu aşamaya dahil olmaktadır. Esasen arabulucunun görevi de sadece siyasi çözüm ve negatif barış aşamaları ile sınırlı kalmamakta ve kalıcı barışın inşa edilmesi aşamasında da katkı

sunması beklenmektedir. Bu kısımda çalışma için seçilen örnek olaylar bu çerçevede değerlendirilip aralarındaki benzerlik ve farklılıklar incelenecek ve başarılı arabuluculuk girişimleri için bir takım önerilerde bulunulmaya çalışılacaktır.

Çalışmada ele alınan örnek olaylar karşılaştırdığında bir takım benzerlikler dikkat çekmektedir. İki olayın benzerlikleri incelendiğinde ilk olarak her iki olay da Soğuk Savaş sonrasının ilk yıllarında ortaya çıkmıştır. Her iki olay sırasında da uluslararası camia ilk etapta bir şaşkınlık yaşamış ve reaksiyon göstermekte kısmen gecikmiştir. Her iki olay da büyük güçlerin çatışma alanı olan stratejik coğrafyalarda ortaya çıkmıştır. Bu da uyuşmazlıkların çözümüne yönelik bir takım olumsuzluklar meydana getirmiştir.

Her iki olayda da arabuluculuk sürecinin iki ayaklı bir şekilde ilerlediğini söylemek mümkündür. Süreçte her iki uyuşmazlıkta da bir devlet ve bir uluslararası örgüt devreye girmiştir. Bosna- Hersek'te süreç ABD ve AB, Dağlık Karabağ'da ise Rusya ve AGİT- Minsk tarafından yürütülmüştür. Her iki arabuluculuk girişiminde de sonuçta büyük güçlerden biri süreçte baskın olarak rol almıştır, tarafları masaya oturtmaya ve uzlaştırmaya çalışmışlardır.

İki uyuşmazlık arasındaki farklılıklara baktığımızda ilk olarak etkin olan aktörler dikkati çekmektedir. Bosna-Hersek Krizinde AB ve ABD daha etkin rol oynarken Dağlık Karabağ sorunda AGİT- Minsk Grubu ve Rusya arabuluculuk girişimlerinde ön plana çıkmaktadır. Bu durum ise büyük güçlerin etki alanları hakkında fikir vermesi açısından önem arz etmektedir.

İki uyuşmazlık arasındaki diğer önemli farklılık ise yaptırımların ve bir askeri operasyonun devreye girmesi gösterilebilir. AB ilk olarak pasif arabuluculuk sergilemeye çalışsa da aşamada operasyon noktasında ise Dağlık Karabağ sorunda böyle bir durum söz konusu olmazken Bosna- Hersek krizinde devreye NATO'nun girmesidir. NATO'nun devreye girmesi ise tarafları masaya oturmakta etkili olmuştur. Bu durum ise arabuluculuk sürecinde aşamalı yaklaşım modelinin önemini vurgulamaktadır.

Aşamalı yaklaşım modeli en temelde arabuluculuk sürecinde uyuşmazlığın çözümünde izlenecek stratejinin uyuşmazlığın bulunduğu aşamaya göre belirlenmesi

gerektiğini savunmaktadır. Model ayrıca arabuluculuk ile çatışmanın artış seviyesini karşılaştırmaktadır. Modelin öncü isimlerinden Ronald J. Fisher çatışmanın bulunduğu aşamaları tartışma, kutuplaşma, ayrışma ve yıkım aşaması olarak adlandırmış ve bunlara yönelik uygulanmak üzere uzlaşma, danışma, tam arabuluculuk, güçlü arabuluculuk, hakemlik ve barış inşası gibi yöntemler öngörmüştür.

Micheal S. Lund ise bu çerçevede önleyici diplomasi kavramına dikkat çekmiştir. Önleyici diplomasi kavramı ilk olarak BM Genel Sekreteri General Dag Hammarskjöld tarafından kullanılmış, daha sonraki BM Genel Sekreterlerinden Boutros Boutros-Ghali tarafından ise taraflar arasında meydana gelen anlaşmazlıkları, mevcut anlaşmazlıkların çatışmalara dönüşmesini veya sonraki anlaşmazlıkların meydana geldiklerinde yayılmasını önlemek için gerçekleştirilen eylem olarak tanımlanmıştır. Önleyici diplomasi kavramı uyuşmazlıklar sıcak çatışmaya evrilip kontrolden çıktıktan sonra müdahale etmeyi değil sürece en başından müdahale edilmesi gerektiğini savunmaktadır. Micheal Lund önleyici diplomasi yaklaşımının başarılı olması için birtakım koşulların gerçekleşmesi gerektiğini savunmuştur. Bu koşullar ise üçüncü partilerin birik olması, şiddetin her türlü kaynağını işaret etmek için farklı araçları kullanılması, hangi güçlerin destek vereceği, liderlerin uyumu ve devlet aygıtının gücü, düzenli seçim sistemi, yargı sistemi ve bürokrasi üzerinde uygulanabilir kurallarla hareket edilmesidir.

Süreç aşamalı yaklaşım modeli ile değerlendirildiğinde gerektiğinde daha etkin, sert müdahaleler yapılması gerektiği ortaya çıkmaktadır. Bu müdahaleler gerektiğinde yapılmazsa istenilen sonucun alınmadığı görülmektedir. Bu çerçevede çatışmanın dinamiğine göre hareket edildiğinde yumuşak güç (soft power) –sert güç (hard power) karşımı bir yaklaşım sergilendiğinde başarılı bir süreç işlediği görülmektedir. Bu da bir noktada aşamalı yaklaşım modelinin etkinliğini teyit etmektedir. Eğer süreçte bir bir başarısızlık varsa doğru aşamada doğru strateji uygulanmadığı söylenebilir çünkü örnekler de teyit etmektedir ki doğru aşamada doğru strateji uygulandığı takdirde süreç başarılı olacaktır.

Arbuluculuk sürecinin başarısına yönelik birtakım kriterler vardır. Bu kriterler doğru aktörün/ aktörlerin arabuluculuk yapması, tarafların çözüme hazır ve istekli olması, müdahale zamanlamasının doğru planlanması, uyuşmazlığın niteliğinin doğru

analiz edilmesi, uyuşmazlığın niteliğine uygun doğru strateji geliştirilip uygulanabilmesi, konjonktürün iyi analiz edilmesi, arabulucunun taraflar üzerinde etki sahibi olması, sadece siyasi çözüm ve negatif barış aşamasına değil kalıcı barışın inşa edilmesi aşamasına da önem vermesi ve buna yönelik girişimlerde bulunması arabuluculuk girişiminin başarılı olup barış inşasına katkı sunması için gereklidir. Bunlardan en kritik olanlarından birinin siyasi çözüm ve negatif barış aşamaları ile sınırlı kalınmayıp kalıcı barışın inşa edilmesi aşamasına da önem verilmesi olduğu söylenebilir çünkü çatışan taraflar arasında asıl zihniyet dönüşümünü gerçekleştirecek olan budur.

Uyuşmazlıklar bu kriterler ışığında değerlendirildiğinde de birtakım farklılıklar dikkati çekmektedir. İlk olarak Dağlık Karabağ Sorununda arabuluculuğun başarısı değerlendirildiğinde ilk göze çarpan sürecin genel olarak siyasi çözüm ve negatif barış aşamaları ile sınırlı kalıp kalıcı barışın inşa edilmesi aşamasına yeterince önem verilmemesi olmaktadır. Otuz yıla yaklaşan arabuluculuk süreci gerek tarafların birbirleri hakkındaki algısında gerekse sorunun çözümünde belirgin bir farklılık yaratmamıştır. Doğru aktörler noktasında ise yapılan röportajlarda en azından Azerbaycan tarafının özellikle Fransa noktasında ciddi tereddütleri olduğu ve tarafsızlık özelliği taşımadığı algısına sahip olduğu göz önüne alındığında soru işaretleri bulunduğu söylenilebilir. Tarafların çözüme hazır ve istekli olmaları belki de en sorunlu alandır. Burada tarafların durumu sıfır toplamı bir oyun olarak algılaması ve sorunu hayati addedip karşılıklı uzlaşma fikrine uzak olmaları büyük rol oynamaktadır. Halbuki oyun taraflar açısından sıfır toplamı olarak görülme –ya da tarafların bu algısını kıracak bir arabuluculuk süreci yönetilse- daha farklı çıktılar elde edilebilir. Diğer bir koşul olan uyuşmazlığın niteliğinin arabulucular tarafından doğru anlaşılması noktası da sorunludur. Zamanlama açısından 1994 ateşkesi baz alındığında her iki tarafın olmasa da en azından Azerbaycan’ın durumu itibarıyla ateşkese hazır olduğunu bu açıdan da zamanlamanın doğru olduğunu söylemek mümkündür. Arabulucular soruna bölgesel/ küresel güvenlik –istikrar veya çıkar açısından bakarken taraflar açısından sorunun psikolojik ve duygusal karşılığı bulunmaktadır. Arabulucuların buna yönelik çalıştığı söylenemez. Arabulucular uyuşmazlığın niteliğini tam olarak anlayamadıkları için buna uygun stratejinin geliştirilip uygulanabilmesi de mümkün olmamıştır. Uluslararası konjonktür açısından

ise her aktörün –özellikle küresel aktörlerin bölgedeki rekabeti göz önüne alındığında- bölgeye yönelik farklı bakış açısı bulunduğundan bunu uyumlaştırmak da mümkün olamamıştır. Arabulucular içerisinde yer alan aktörlerden özellikle Rusya’nın her iki taraf üzerinde de etkisi olduğu kabul edildiğinde bu açıdan en azından Rusya açısından etkinlik faktörünün sağlandığı söylenilebilir. Tüm bu faktörler göz önüne alındığında Dağlık Karabağ Sorununda arabuluculuk sürecinin istenen katkıyı vermediği söylenilebilir.

Yukarıda sayılanlara ek olarak yaklaşık otuz yıl süren müzakereler sonucu ortaya en azından kalıcı bir ateşkesin-en son çatışmalarda ilan edilen üç ateşkesin de çok kısa sürdüğü göz önüne alınırsa- ve ardından bir anlaşma metninin çıkamaması da –örneğin Bosna Hersek örneğinde Dayton Anlaşması gibi- sürecin sadece kalıcı barışın inşa edilmesi aşamasında değil siyasi çözüm ve negatif barış aşamalarında da sorunlu olduğunu göstermektedir. Çünkü taraflar arasındaki sıcak çatışma ateşkesten sonra da durmamıştır. Ayrıca yapılan son anlaşmanın da uzlaşma ile değil bir tarafın üstünlüğünden sonra imzalanmış olması arabuluculuk sürecinin beklentiği karşılamadığını göstermektedir.

Bosna –Hersek krizi kriterler ışığında değerlendirildiğinde ise ilk olarak doğru aktörün/ aktörlerin arabuluculuk yaptığı görülmektedir. Soğuk Savaş sonrası konjonktürde AB ve ABD dışında arabuluculuk sürecini yönetebilecek ve tarafları masaya oturtabilecek aktör pek mümkün görünmemektedir. Arabulucu aktör olarak tarihsel süreçte bölge ile ilişkileri nedeniyle Rusya da akıllara gelse de Soğuk Savaş sonrası dönem koşulları içerisinde Rusya’nın arabuluculuk kriterlerini sağladığı söylenememektedir. Bu noktada ilk kriterin Bosna Hersek krizi özelinde sağlanmış olduğu söylenilebilir. Tarafların çözüme hazır ve istekli olması konusunda ise özellikle Sırp tarafının çözüme hazır ve istekli olma durumu pek olası değildir çünkü Boşnaklar dezavantajlı taraf olarak çatışmanın durmasını istese de Sırp tarafı için bu durum söz konusu değildir. Sırp tarafının bu aşamada uyuşmazlığın kendi istediği şekilde çözüme ulaşmasının mümkün olduğunu düşünmesi muhtemeldir. Zamanlama açısından bakıldığında doğru bir zamanlamanın oluştuğu söylenebilir. Çünkü taraflar yeterince zarar görmüş ve zarar veren çıkmazlık hali koşulları oluşmuştur. Uyuşmazlığın niteliğinin doğru analiz edilmesi açısından ise çatışan taraflarla arabulucu aktörlerin uyuşmazlığa bakış açısının farklı olduğunu söylemek mümkündür. Arabulucu aktörler

uyuşmazlığa genel olarak bölgesel güvenlik vb. açılardan bakarken, taraflar uyuşmazlığa daha farklı yaklaşmışlardır. Bosna –Hersek krizi özelinde uyuşmazlığın niteliğine uygun doğru strateji geliştirilip uygulandığı söylenebilir. Hem ABD hem AB öncelikle pasif arabuluculuk yöntemini denerken daha sonrasında farklı araçları da kullanmışlardır. Özellikle NATO operasyonları çözüme yönelik önemli katkıda bulunmuştur. Bu noktada aşamalı yaklaşım modelinin başarılı olarak uygulandığı söylenebilir. Konjonktürün iyi analiz edilmesi noktasında süreç beklentiyi vermemiştir. Arabulucunun taraflar üzerinde etki sahibi olması konusunda ise hem küresel aktör olarak ABD’nin hem de AB’nin etkili olduğu söylenilebilir. Sadece siyasi çözüm aşaması ve çatışmanın durması-negatif barış aşamasına değil kalıcı barışın inşa edilmesi aşamasına da önem vermesi açısından ise sürecin özellikle siyasi çözüm ve çatışmanın durması-negatif barış aşamaları açısından beklentiyi karşıladığı söylenilebilir. Süreç sonunda imzalanan Dayton Anlaşması sonrasında tarafların bir daha sıcak çatışma yaşamadığı göz önüne alındığında bu iki aşamada süreci başarılı kabul etmek mümkündür. Kalıcı barışın inşa edilmesi aşamasında ise genelde olduğu gibi süreç beklentiyi karşılamamış ve taraflar arasında organik işbirliğini geliştirecek adımlar noktasında eksik kalınmıştır.

Bosna –Hersek krizinde başarılı bir arabuluculuk süreci işlediğini söylemek mümkündür. Sürecin sonunda imzalanan Dayton Barış Anlaşması ile çatışma sona ermiş, taraflar sonrasında bir daha sıcak çatışma yaşamamışlardır. Süreç özellikle siyasi çözüm ve çatışmanın durması-negatif barış aşamaları açısından başarılı kabul edilebilir. Süreçte ilk etapta pasif arabuluculuk denenmiş ve başarılı olmamış, bunun üzerine aşamalı yaklaşım modeli uyarınca NATO ile yapılan daha etkin ve sert müdahalelerle sonuç alınmıştır. Bu da arabuluculukta aşamalı yaklaşım modeli üzerine dikkatle eğilinmesi gerektiğini göstermektedir.

İki uyuşmazlık bu çerçevede kıyaslandığında ise Bosna –Hersek Krizi’ndeki arabuluculuk sürecinin Dağlık Karabağ Sorunundaki arabuluculuk sürecine nazaran başarılı kabul edilebileceğini söylemek mümkündür. Bosna –Hersek Krizi’ndeki arabuluculuk sürecinin başarılı kabul edilmesinin iki nedeni vardır: İlk olarak sürecin sonunda ortaya Dayton Barış Anlaşması gibi bir nihai metin çıkmış ve bölgenin statüsü açısından bir netlik oluşmuştur. İkinci neden ise taraflar arasında Dayton Barış Anlaşması’ndan sonra bir sıcak çatışma yaşanmamasıdır. Bu da Bosna –Hersek

özelinde taraflar arasında en azından negatif barışın sağlandığı sonucuna ulaşılmasına neden olmaktadır. Diğer örnek vaka olan Dağlık Karabağ'da ise Dayton Barış Anlaşması gibi bir nihai metin oluşmamış ve Dağlık Karabağ'ın statüsü taraflar arasında netliğe kavuşturulmamış ve tarafların iddiaları devam etmiştir. Ayrıca taraflar arasında 1994 Bişkek Protokolü sonrasında sıcak çatışmalar devam etmiştir. Bosna – Hersek özelinde taraflar arasında en azından negatif barış sağlanmışsa da Dağlık Karabağ örneği için taraflar arasında negatif barışın sağlanmış olduğu söylenilemez.

Barış inşası sürecinin ise her iki örnek olay açısından sorunlu olduğu söylenebilir. İki olay için de tarafların birbirlerine yönelik algısını değiştirecek ve taraflar arasında organik iş birliğini geliştirecek ve taraflar arasında bir daha sıcak çatışma yaşanmasını önleyecek girişimler noktasında eksikler bulunmaktadır. Bu eksikliklerden bahsederken barış inşa sürecinin kolay olmadığını da belirtmek gerekir. Uzun süren ve kronik hale gelmiş çatışmalardan sonra tarafların kısa sürede birbirlerine güvenmesi ve işbirliği yapmasını beklemek gerçekçi görünmemektedir.

Barış inşa süreci her ne kadar zor olsa da bunu tesis edebilmek mümkündür ve yapılması gerekenler vardır. Bu aşamada yapılması gerekenler kısa vadede ve uzun vadede yapılması gerekenler olarak ayrılmaktadır. Diğer taraftan bir barış inşa stratejisi olarak toplumlararası diplomasi de barış inşa çalışmaları kapsamında kullanılabilecek bir yöntem olarak sayılabilir. Bu çerçevede yapılması gerekenler şunlardır:⁷⁶⁴ Kısa vadede:

-Geçici hükümet oluşumu: Kısa vadedeki en elzem ihtiyaçlardan biri bölgede meşru idareyi tesis edebilmektir. Ancak çatışma alanlarının geneli için hükümet oluşturacak seçim mekanizmasından yoksun olduğu ve bu çerçevede arabulucu aktörlerin ve BM Örgütü'nün yardımına ihtiyaç duyulabileceği söylenebilir.

-Güvenliğin Tesisi: Çatışma alanlarında en önemli esaslardan biri de bölgede güvenliğin tesis edilmesidir. Oluşturulacak hükümet de buna öncelik vermeli ve en önemli amacı güvenliği sağlamak olmalıdır.

⁷⁶⁴ Aşağıda barışı inşa sürecinde kısa ve uzun vadede atılması gereken adımlar Yılmaz'ın "*Toplumlararası Çatışmalarda Barışı İnşa Etmek: BM Barış Güçleri ve Alternatif Uyuşmazlık Çözümü*", başlıklı eserinden uyarlanmıştır. ss.170- 219.

-Adaletin sağlanması: Çatışma bölgelerinde öncelikli konulardan biri de adaletin sağlanmasıdır. Bu arabuluculuk sürecine de olumlu katkıda bulunacaktır.

-Anayasa oluşturulması: Anayasa toplumların geleceğinin şekillenmesinde önemli bir mekanizmadır. Kurucu meclisin yapısı ve anayasanın içeriği bu aşamada önem arz etmektedir. Kurucu mecliste halkın her kesiminin temsil edilmesi demokratik yapı için gereklidir. Anayasa açısından ise öngörülen yapıdan bağımsız olarak çok partili bir yapı, siyasi partiler arası rekabet, belirli aralıklarla yapılan seçimler, ifade özgürlüğü, hukukun üstünlüğü ve yargı bağımsızlığı, basın ve muhalefet özgürlüğü vb. temeller vazgeçilmezdir. Anayasa bu temeller üzerinde şekillenmelidir.

Uzun vadede yapılması gerekenler ise;

-Tarafları ortak bir amaç çerçevesinde birleştirmek: Ortak amaç karşılıklı çıkarları açısından taraflar arası iş birliği yapmanın elzem alanları kapsamaktadır. Bu ortak amaçlar için işbirliği çerçevesinde beraber hareket ederek bu amaçları gerçekleştirecek olan taraflar işbirliğinin kazanımlarını fark ederek daha ileri seviyede işbirliğine yatkın hale gelebilirler.

-Eğitim sisteminde karşılıklı önyargıları kırarak revizyonlar: Eğitim toplumların değişim ve dönüşümünde önemli bir araçtır. Kuşaklar arası olumlu ve olumsuz tecrübeler de eğitim yolu ile paylaşıldığından ayrıca önem arz etmektedir. Uyuşmazlıklar açısından bakıldığında ise uyuşmazlığın taraflarının eğitim müfredatları incelendiğinde karşılıklı olumsuz ifadeler görmek şaşırtıcı olmayacaktır ancak yine eğitim sayesinde bu olumsuzluklar karşılıklı olarak engellenebilir ve tarafların birbirlerine dair algılarının en azından gelecek kuşaklar açısından değişmesi mümkün olabilir. Bunun içinse eğitim müfredatında değişiklikler yapılması gereklidir. Bu değişiklikler kapsamında eğitimin ayrıştırıcı yapısının değişmesi ve eşitlikçi yapıya kavuşturulması, taraflar arasındaki olumsuz duyguların müfredattan çıkartılması, gelecek nesiller için daha barışçıl yaklaşımla müfredat düzenlemesi, müfredatın çok yönlülüğü teşvik etmesi, objektif olması ve barışı teşvik etmesi gerekmektedir.

-Taraflar arasında karşılıklı güven oluşturma: Taraflar arası çatışmaların sona ermesi ve kalıcı bir barışın tesis edilebilmesi için karşılıklı güven çok önemli bir

faktördür. Arabulucu taraflar arasındaki güven meselesine önem vermelidir. Eğitim genç jenerasyonlar açısından etkili olsa da bütünsel olarak toplumun tümü için de yapılması gerekenler vardır. Tarafların karşılıklı algıları çatışmalarda büyük rol oynamaktadır. Bu önyargıların ortadan kalmasında ise güven çok önemlidir. Taraflar arasında güven tesisi noktasında tarafların bir araya gelmesi önemli katkı sağlayabilmektedir. Bu aşamada toplumlar arası diplomasi kullanılabilir.

-Demokratik atılımlar: Demokratik bir yönetimin meydana getirdiği denge-denetim mekanizmaları, çoğunlukçu karar alma mekanizmaları ve medya ile daha az çatışma yaşayacağı bilim insanlarınca dile getirilmektedir. Demokratik olmayan yönetimlerin ise çatışmaya daha meyilli olduğu belirtilmektedir. Bu konuda Demokratik Barış Teorisi konuyu açıklama bağlamında katkı sağlayabilir. Demokratik Barış Teorisi demokrasilerin kendi aralarında çatışma yaşamadıklarını ve meydana gelen çatışmaların genellikle demokratik yönetimler ile demokratik olmayan yönetimler arasında olduğuna işaret etmektedir.

-Ekonomik destek: Ekonomik gelişmişlik seviyesinin uluslararası sistemde çatışmaları azaltıcı rol oynadığı bilinmektedir. Bu noktada refah seviyesi artıp adaletli bir gelir dağılımı oluşturulduğunda çatışma eğilimi azalmaktadır.

-Medya Yardımı: Medya çatışmayı önlemedeki etkisi bakımından önemlidir. Bu süreçte medyanın katkısı dolaylı olmaktadır. Medyada öncelikli olarak reyting kaygısı ile hareket edilse de en azından bazı olayların kamuoyuna duyurulması ve reaksiyon meydana getirebilmesi açısından fonksiyoneldir.

-Uluslararası konjonktürün uygunluğu: Uluslararası ilişkiler disiplininde herhangi bir olay veya olgu analize tabi tutulurken birey- devlet- sistem – global boyutu ekleyen bilim insanları da bulunmaktadır- olarak üçlü bir analiz seviyesi kullanılmaktadır. Bu analiz seviyeleri, farklı aşamalardan olguyu/ olayı inceleyerek analizi genişletmeyi ve farklı boyutları ortaya çıkararak daha sağlıklı bir inceleme yapılması konusunda önemli katkılar sunmaktadır. Sistem seviyesi genel anlamda uluslararası sisteme –konjonktüre- işaret etmekte ve sistemik etkileri ortaya koymaktadır. Bu perspektiften bakıldığında uluslararası sistemin istikrarlı olmasının çatışmaların azalmasına yönelik etki sağlayacağı söylenilebilir. Uyuşmazlıklarda tarafların birine uluslararası boyutta destek sağlanması çatışmayı tırmandırabilecekken

uluslararası sistemde meydana gelecek muhtemel tepkiler ise tarafları itidalli olmaya zorlayabilecektir.

Yukarıda sayılanlarla beraber toplumlar arası diplomasi barış inşa sürecinde kullanılabilecek bir yöntemdir. Diplomasi kavramı genel olarak bilinen şekliyle klasik araçlarla yönetilen resmi süreçle özdeşleşmiş olsa da, bu süreç hükümetler arasında cereyan etmekte ve geniş toplum kesimleri bu süreçte etkin olamamaktadır. Bu şekilde konunun muhatabı olan ve süreçten belki de en çok etkilenen geniş toplum kesimleri sürecin dışında kalmaktadır. Klasik diplomasi kimi zaman çözüm açısından yeterli olamamakta ve daha farklı yöntemlere başvurmak gerekebilmektedir. Bu açıdan toplumlar arası diplomasi olarak isimlendirilen toplumlar arası diplomasi sürece katılımı açısından iyi bir alternatif oluşturabilmektedir.

Toplumlar arası diplomasi ilk olarak 1982 yılında ABD Dışişleri Servisi eski çalışanlarından Joseph V. Montville tarafından kullanılmıştır. Joseph V. Montville tanımıyla terim birbirlerine düşman grup veya ulus bireyleri arasında, mevcut soruna ilişkin çözüm yolları üretmek amacıyla gerçekleşen geniş toplum kesimleri arasındaki gayri resmi iletişimler bütününe işaret etmektedir. Bu noktada Peter Jones ise toplumlar arası diplomasinin tarihinin en azından Birinci Dünya Savaşı öncesi silahsızlanmayı savunan topluluklara kadar götürülebileceğini bugün anladığımız şekli ile ise 1960'lardan itibaren kullanılan bir yöntem olduğunu belirtmektedir.

Toplumlar arası diplomasi kimi zaman hükümet dışı aktörler olarak da tanımlanan geniş toplum kesimleri arasındaki hükümet dışı, gayri resmi iletişim ve eylemler olarak tanımlanmıştır. (referans ekle) Daha geniş olarak ise resmi sürecin dışında gelişen geniş toplum kesimleri arasındaki etkileşim olarak tanımlanabilmektedir. Toplumlar arası diplomasi bazı bilim insanları tarafından, uyuşmazlık taraflarını klasik sürece hazırlayan bir ön merhale olarak görülmüştür. Bu açıdan bakıldığında toplumlar arası diplomasi, klasik süreci tamamlayıcı bir faktör olarak görülebilir. Çünkü resmi süreçler sonucunda meydana gelen anlaşmalar karşılıklı toplum desteğini almadan uyuşmazlık konusuna etkin bir çözüm getirememekte, barış inşasına katkıda bulunmamaktadır.

Arabuluculuk yönteminde olduğu gibi toplumlar arası diplomaside de yine bir arabulucu tarafları bir araya getirmektedir. Bu noktada toplumlar arası diplomasinin önemli bir farkı ortaya çıkmaktadır. Burada hedef kitle klasik diplomasiden farklı olarak geniş toplum kesimleridir. Bu yöntemde arabulucu taraflardan eşit sayıda görüşmeci seçmekte ve belirli aralıklarla problem çözüm toplantıları düzenlemektedir. Toplantılar, genellikle tarafsız bir yerde yapılmaktadır. Katılımcıların kimliği konusunda kesin bir kriter olmamakla beraber önyargılı olmayan, farklı fikirler duymaya ve karşı tarafı dinlemeye hazır olan bireylerin davet edilmeleri süreç için önem arz etmekte ayrıca seçilen kişilerin olabildiğince toplum içinde söz sahibi, çevrelerini etkileyebilecek, grup lideri konumunda olan kişilerden seçilmelerinde de fayda bulunmaktadır. Adaylar arasındaki statü dengesini kurmak da önemlidir. Bu yöntemde gençlerden de sürece dahil olmaktadır. Süreçte katılımcılar genel olarak “kartopu yöntemi” ile seçilmektedirler. Süreçte zamanlama konusunda ise bir sınırlama konulmamakla beraber makul zaman ölçüsünün burada da geçerli olduğu söylenilebilir.

Resmi anlamdaki diplomasiden farkı ise ilk olarak sürecin resmi yetkililerle değil, geniş toplum kesimleriyle yürütülmesidir. Toplumlar arası diplomasi bu özelliği ile ulaşmanın daha geniş ölçekli olmasını sağlamaktadır. Taraflar doğrudan birbirleriyle iletişime geçtiğinden birbirlerini daha yakından tanıma, dostluk oluşturabilme imkânı oluşturabilmektedir. Ayrıca resmi süreç içerisinde konuşulmayan konuların ve dile getirilemeyen çözüm önerilerinin konuşulabilmesi açısından önemlidir. Tarafların siyasi bir gündemi de olmadığından sorumluluğu yoktur ve daha rahat hareket edebilmektedir. Çözüm önerileri nihai olmasa bile taraflar arasında iletişim kurabilmesi açısından önemlidir. Kurulan bu iletişim ise gelecekte de taraflar arasındaki muhtemel uyuşmazlıkları önleme etkisi açısından önem arz etmektedir. Ayrıca bu süreç uyuşmazlığın tırmanmaması ve barış inşası açısından etkilidir ve bu nedenle uyuşmazlıklarda etkin olarak uygulanması faydalı olabilecektir.

Sayılan olumlu taraflarının yanında bu yöntemin zayıf yanları da vardır. Bu zayıflıklardan en önemlileri sürece dahil olacak bireyler üzerindeki toplumsal baskı ve düşünce değişiminin toplumsal baza yansımaması ve tüm gayretlere karşın bireysel düşmanlık hisleri nedeniyle istenilen şekilde bir iletişim kurulamamasıdır.

Toplumlar arası diplomasinin arabuluculuk sürecinde de barış inşası için kullanılması ve uyuşmazlığın sadece resmi çerçevede değil geniş toplum kesimlerince ele alınmasının önemli katkıları olabilir. Arabulucular süreçte bu yönetime önem vermeli ve toplumlararası diplomasiyi de kullanmalıdırlar. Hem klasik hem toplumlar arası diplomasi yöntem olarak bir arada kullanıldığında barış inşasına yönelik ciddi katkı sağlanabilir.

Arabuluculuk sürecine ilişkin başarı noktasında aktörün/ aktörlerin arabuluculuk yapması, tarafların çözüme hazır ve istekli olması, müdahale zamanlamasının doğru planlanması, uyuşmazlığın niteliğinin doğru analiz edilmesi, uyuşmazlığın niteliğine uygun doğru strateji geliştirilip uygulanabilmesi, konjonktürün iyi analiz edilmesi, arabulucunun taraflar üzerinde etki sahibi olması, sadece siyasi çözüm negatif barış aşamasına değil kalıcı barışın inşa edilmesi aşamasına da önem vermesi ve buna yönelik girişimlerde bulunması arabuluculuk girişiminin başarılı olup barış inşasına katkı sunması için gereklidir. Bunlardan en kritik olanlarından birinin siyasi çözüm ve negatif barış aşamaları ile sınırlı kalınmayıp kalıcı barışın inşa edilmesi aşamasına da önem verilmesi olduğu söylenebilir çünkü çatışan taraflar arasında asıl zihniyet dönüşümünü gerçekleştirecek olan budur. Bu zihniyet değişimini gerçekleştirmek içinde kısa vadede Geçici hükümet oluşumu, Adaletin sağlanması, Güvenliğin Tesisi, Adaletin sağlanması, Anayasa oluşturulması; uzun vadede ise Tarafları ortak bir amaç etrafında birleştirme, taraflar arasında karşılıklı güven oluşturma, Demokratik atılımlar, Eğitim sisteminin revizyonu, Ekonomik destek, Medya Yardımı, Uluslararası konjonktürün uygunluğu gibi unsurların yanı sıra toplumlar arası diplomasi de kullanılabilir. Esasen arabulucunun eğilmesi gereken en önemli konu budur. Arabuluculuk üzerine yapılacak sonraki çalışmalarda da bu konuya dikkat çekilmeli ve konu detaylı incelenmelidir.

Tüm olumlu yönlerine ve avantajlarına rağmen arabuluculuk yönteminin de kendi içerisinde birtakım açmazları bulunmaktadır. Bunlar;

-Genel olarak taraflara ve bölgeye yakın büyük güçlerin arabuluculuk rolünü üslenmesi: Bu durumda büyük güçlerin özellikle stratejik önem atfettikleri bölgelere yönelik sorunlarda devreye girmeye istekli oldukları hatta bölge dışı diğer aktörlerin soruna müdahil olmasını tercih etmedikleri görülmektedir. Diğer taraftan arabuluculuk

yapan büyük gücün bölgeye ilişkin çıkarlarının da korunmasını isteyeceği tahmin edilebilmektedir. Bu durum arabuluculuk çerçevesinde oluşacak planın arabuluculuk yapan büyük gücün bölgeye ilişkin çıkarlarını yansıtması veya en azından arabuluculuk yapan büyük gücün bölgeye ilişkin çıkarlarını öncelemesi riskini doğurmaktadır.

-Büyük güçlerin arabuluculuk yaptığı durumlarda kendi çıkarları ile tarafların çıkarlarının çatışması: Bu durum arabuluculuğun açmazları arasında en kritik önemde olanlarından birisidir. Realist uluslararası ilişkiler perspektifiyle de uyum sağlamaktadır. Büyük güçlerin arabuluculuk yaptığı uyuşmazlıklarda taraflarla çıkar çatışması yaşanması durumunda aralarındaki güç asimetrisi nedeniyle tarafla dezavantajlı durumdadır. Bu noktada taraflar büyük güçlerin planlarını kabullenmek durumunda kalabilirler.

-Büyük güçlerin taraflardan biriyle yakın ilişkilerinin bulunduğu algısı: Bu algı diğer tarafta arabulucunun tarafsızlığına yönelik şüphe oluşturmaktadır. Oluşan bu şüphe tarafların sürece kuşku ile yaklaşmasına sebep olmaktadır. Bununla beraber sürecin başarı şansı da düşmektedir. Bu durum doğal olarak kabul edilebilir çünkü normaldir ki hiçbir taraf kendisi için hayati kabul ettiği bir sorunun çözümünü güvenmediği bir aktörün inisiyatifine bırakmak istemeyecektir.

-Genel olarak sahada avantajlı tarafın masada da avantajlarını koruması: Bu konudaki en somut örneklerden biri çalışmada da incelenen Dağlık Karabağ sorunudur. Süreçte ilk olarak Ermenistan sahada avantajlı konumu elde etmiş ve sonuçta masada da Ermenistan aynı şekilde avantajlarını korumuştur. Aynı şekilde ikinci kez Azerbaycan sahada avantajı ele geçirmiş, masada da aynı şekilde kazanımlarını korumuştur. Bu durum arabuluculuğun sonucu değiştirmedeği algısını da besleyerek uyuşmazlık çözümünde bir yöntem olarak kullanılmasını engelleyebilir.

Doğru zamanda güç kullanılması ile daha çabuk sonuca varılması: Genel olarak arabuluculuk kuvvet kullanımının olmadığı bir çözüm yöntemi olmasıyla tercih edilebilir durumdadır. Diğer taraftan örnekler aşamalı yaklaşım modelini doğrulamaktadır. Doğru aşamada güç kullanıldığında sonuca daha çabuk varıldığı örnekler bilinmektedir. Bu da taraflar açısından sorunu güç kullanarak çözme

temayülünü artırarak uyuşmazlık çözümünde bir yöntem olarak arabuluculuğun kullanılmasının önünü kapatabilir.

Tüm bu açmazlarına rağmen arabuluculuk yine de çatışma çözümündeki önemli alternatif çözüm yöntemlerinden biridir. Bu nedenle de kullanılması faydalı olacaktır. Ancak arabuluculuk yöntemi kullanılırken bahsi geçen dezavantajlı yönleri de dikkate alınmalı, bu dezavantajlı yönlerin getireceği olumsuzluklar için tedbir alınmalı ve daha da önemlisi süreç sonrasında barışın inşasını gerçekleştirmek için çaba gösterilmelidir. Ayrıca bahsi geçen dezavantajlı yönlerin gelecek araştırmalarla daha fazla bilimsel araştırma konusu yapılması, arabuluculuğun uluslararası çatışma çözümünde daha etkin bir yöntem olarak kullanılması doğrultusunda önemli bir adım olacaktır.

KAYNAKÇA

Kitaplar

AKARSLAN Mediha, *Bosna - Hersek ve Türkiye*, Alternatif Üniversite, Ağaç Yayınları, İstanbul 1993.

AKTAŞ Hayati, *Dağlık Karabağ Sorunu*, 1. Baskı, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul, 2001.

ARMAOĞLU Fahir, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1995*, 19. Baskı, Timaş Yayınları, İstanbul, 2014.

ASLANLI Araz, *Yeni Küresel Mücadelede Kafkasya ve Karabağ Sorunu*, 1. Baskı, EkoAvrasya Yayınları, Ankara, 2013

BORA Tanıl, *Yeni Dünya Düzeninin Av Sahası Bosna Hersek*, 1. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2018.

BORA Tanıl, *Milliyetçiliğin Provokasyonu Yugoslavya*, 2. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2018.

DONDURAN Can, *Ira William Zartman*, “Barış Çalışmaları”, Editör: Erhan Büyükkakıncı, 1. Baskı, Adres Yayıncılık, 2018, İstanbul, ss.342-375, s.346.

GEUKJIAN Ohannes, *Ethnicity Nationalism and Conflict in the South Caucasus: Nagorno-Karabakh and Other Legacy of Soviet Nationalities Policy*, 1. Baskı, Ashgate Publishing Limited, Cornwall 2102.

İSGENDERLİ Anar, *Realities Of Azerbaijan 1917-1920*, 1. Baskı, Xlibris Corporation, 2011.

İŞYAR Ömer Göksel, *Bölgesel ve Global Güvenlik Çıkarları Bağlamında Sovyet-Rus Dış Politikaları ve Karabağ Sorunu*, 1. Baskı, [Alfa Aktüel Yayınları](#), Bursa, 2004.

JELAVİCH Barbara *Balkan Tarihi 2*, Çev: Zehra Savan- Hatice Uğur, Küre Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, 2013.

JONES Peter, *Trcak Two Diplomacy: In Theory And Practice*, Stanford University Press, California 2015.

- JOHNSTONE Diana, *Ahmakların Seferi Yugoslavya NATO ve Batı'nın Aldatmacaları*, Çev:Emre Ergüven-Ergin Bulut, 1. Baskı, Bağlam Yayınları, İstanbul, 2004.
- KENAR Nesrin, *Bir Dönemin Perde Arkası Yugoslavya: Yugoslavya Sorununun Ulusal ve Uluslararası Boyutu*, 1. Baskı, Palme Yayıncılık, Ankara, 2005.
- KURAT Akdes Nimet, *Türkiye Ve Rusya*, Kültür Bakanlığı, 1990.
- MAKAS Zeynel Abidin , *Azerbaycan'ın Tarihi ve Kültürel Coğrafyası*, 1. Baskı, Kök Yayınları, Ankara, 1990,
- MOORE Christoper W., *The Mediation Process: Political Strategies for Resolving Conflict*, Jossey – Bass, San Francisco.
- ÖZÇELİK Sezai, *Uluslararası Çatışma Analizi Ve Çözümü*, 1. Basım, Nobel Yayıncılık, Bursa, 2020,
- RADAN Peter, *The Break-up of Yugoslavia and International Law*, Routledge, 2001.
- RAMET Sabrina P., *Thinking about Yugoslavia: Scholarly Debates About Yugoslav Breakup and the Wars in Bosnia and Kosovo*, Cambridge University Press, 2005.
- SANDER Oral, *Siyasi Tarih 1918-1994*,16. Baskı, İmge Yayınevi, Ankara, 2007.
- SAMARY Catherina, *Parçalanmış Yugoslavya: Bosna'da Etnik Savaş*, Çev. Bülent Tanatar, Yazın Yayıncılık, 1.Baskı, İstanbul, 1995.
- SARIAHMETOĞLU Nesrin, *Karabağ*, 1. Baskı, IQ Kültür-Sanat Yayıncılık, İstanbul
- SAYBAŞILI Kemali –ÖZCAN Gencer, *Yeni Balkanlar, Eski Sorunlar*, Bağlam Yayınları,1. Baskı, İstanbul, 1997.
- TANGÖR Burak, *Avrupa Güvenlik Yönetişimi; Bosna Kosova ve Makedonya Krizleri*, 1. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2008.
- TAŞKIRAN Cemalettin, *Geçmişten Günümüze Karabağ Meselesi*, 1. Baskı, Genelkurmay Basım Evi, Ankara, 1995
- TEKİN Cemile Haliloviç, *Bosna-Hersek Devleti 1991-2011*, 3. Baskı, Çizgi Yayıncılık, Konya, 2012.
- UÇAROL Rıfat, *Siyasi Tarih (1789-2010)*, Der Yayınları, 8. Baskı, İstanbul 2010.
- ÜLGER İrfan Kaya, *Yugoslavya Neden Parçalandı? : Balkan Dramının Perde Arkası*, , Umuttepe Yayıncılık, 2. Baskı , Kocaeli, 2016.

WAAL Thomas De, *Karabağ: Barış ve Savaş süreçlerinde Azerbaycan ve Ermenistan*, Çeviren: Didem Sone, 1. Baskı, Hrant Dink Vakfı Yayınları, İstanbul, 2014.

YANAR Savaş, *Türk-Rus İlişkilerinde Gizli Güç Kafkasya*, 1. Baskı, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2002.

YENİĞÜN Cüneyt - HACIOĞLU Ümit, “Bosna-Hersek Batı’nın Güvenini Kaybettiği Medeniyet”, *Dünya Çatışmaları: Çatışma Bölgeleri ve Konuları Cilt I*, Ed. Kemal İnâat vd, 3. Baskı, Nobel Yayıncılık, Ankara, 2010, ss 671-690.

YILDIRIM İbrahim, *Azeri –Ermeni İlişkileri ve Dağlık Karabağ Sorunu*, 1. Baskı, Babıali Kültür Yayınları, İstanbul, 2018.

YILMAZ Muzaffer Ercan Yılmaz, *Uyuşmazlık Analizi ve Çözümü: İnsan Uyuşmazlıklarının Kaynakları ve Çözüm Paradigmaları*, 2. Baskı, Dora Yayıncılık, Bursa. 2018.

YILMAZ Muzaffer Ercan, *Toplumlararası Çatışmalarda Barışı İnşa Etmek: BM Barış Güçleri ve Alternatif Uyuşmazlık Çözümü*, 1. Baskı, Dora Yayıncılık, Bursa, 2015, s.129-130.

Makaleler

ABAZİ Burhan, *Yugoslavya Siyasal Sisteminin Yıkılışı*, Yüksek Lisans Tezi, T.C. Selçuk Üniversitesi, SBE, Konya, 2007.

ABUSHOV Kavus Abushe, *The Nagorno Karabakh Conflict As A Part Of The "New" Eurasian Geopolitics*, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, C.60, S.3, ss.1-32.

ASLANLI Araz, *Tarihten Günümüze Karabağ Sorunu*, *Avrasya Dosyası*, C. 7, S.1, ss. 393-430

ALP İlker, “Srebrenitsa Soykırımı”, *Avrasya Etüdleri*, Cilt. 52, Sayı.2,1995, ss 153-197.

ANDERSON David, *The Collapse Of Yugoslavia Background And Summary*, Australia. Department of the Parliamentary Library. Parliamentary Research Service) 1995/96, no.14, p.14, <https://www.aph.gov.au/binaries/library/pubs/rp/1995-96/96rp14.pdf>(et. 07.03.2019)

ARAS İlhan, AB'nin Dağlık Karabağ Sorunundaki Rolü, *Avrasya Etüdleri*, C.51, S.1, ss 95-122.

ARI Tayyar- PİRİNÇÇİ Ferhat, “Soğuk Savaş Sonrasında ABD'nin Balkan Politikası”, *Alternatif Politika Dergisi*, C.3, S.1, ss. 1-30

AZARKAN Ezeli, “Slovenya, Hırvatistan ve Bosna-Hersek Devletlerinin Tanınmasında Siyaset ve Hukukun Etkisi”, *Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C..21, S.35, ss.39-78

AZARKAN Ezeli, “Slovenya, Hırvatistan ve Bosna'nın Bağımsızlık Mücadeleleri ve Yugoslavya'nın Dağılışı”, *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, C.8, S.2, ss.52-91.

AZER Candan, Yukarı Karabağ Sorunu Ve Minsk Grubu, *Ermeni Araştırmaları*, S. 44, Ss.283-309.

BABAYEV Azer, Nagorno-Karabakh: The Genesis and Dynamics of the Conflict, “The Nagorno Karabakh Deadlock Insights from Successful Conflict Settlements”, Editör: Azer Babayev -Bruno Schoch Hans-Joachim Spanger, pp.17-38., 1. Baskı, Berlin, 2020.

BAĞCI Hüseyin, “Bosna Hersek-Soğuk Savaş Sonrası Anlaşmazlıklara Giriş”, *DTCF Dergisi*, C.16, S.27,ss.257-279 <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/18/22/104.pdf> (e.t. 12.07.2018)

BEBER Bernd, International Mediation, Selection Effects, and the Question of Bias, *Conflict Management and Peace Science*, Vol:29, No:4, pp.397-424.

BERCOVİTCH Jacob, International Mediation, *Journal of Peace Research*, Vol. 28, No. 1, Special Issue on International Mediation, pp. 3-6, p.3.

BERCOVİTCH Jacob, International Mediation, Mediators and Mediation Strategies in International Relations, *Negotiation Journal*, April 1992, pp.99-112.

BERCOVİTCH Jacob, Mediation in International Conflict, “*Peacemaking in International Conflict*”, Ed:I William Zartman vd, 2. Baskı, US Institute of Peace, Washington DC,2007, ss.163-197.

BERCOVİTCH Jacob - ANAGNASON J. Theodore - WİLLE Donetelle L., Some Conceptual Issues and Empirical Trends in the Study of Successful Mediation in International Relations, *Journal of Peace Research*, Vol.28, No.1, pp.7-17.

BERCOVITCH Jacob - LEE Su-Mi, Mediating International Conflicts: Examining The Effectiveness Of Directive Strategies, *International Journal of Peace Studies*, Vol. 8, No. 1, pp. 1- 17.

BOYLE Alysoun, "Effectiveness in Mediation: a New Approach", *The Newcastle Law Review*, Vol.12, pp.148-161.

BROERS Laurence, The Nagorny Karabakh Conflict Defaulting to War, p.12. <https://www.chathamhouse.org/sites/default/files/publications/research/NK%20paper%2024082016%20WEB.pdf>, (e.t. 10.9.2020).

BOWKER Mike, "The Wars in Yugoslavyya: Russia and International Community", *Europe-Asia Studies*, Vol.50, No.7, pp1245-1261.

BOZKUŞ Yıldız Deveci, "Küresel ve Bölgesel Gelişmeler Işığında Dağlık Karabağ Sorunu", *TYB Akademi*, C.y, S.17, ss1-21.

BROK Elmar, "The EU's New Foreign Policy and Its Impact on the Nagorno-Karabakh Conflict", *Europe's Next Avoidable War Nagorno-Karabakh*, Edited by Michael Kambeckand Sargis Ghazaryan, 1st edition, Palgrave Macmillan, Hampshire, 2013, pp.103-116.

CAFEROV Nazım, "4 Gün Savaşı" ve Bölgesel Dengeler, <https://www.dw.com/tr/4-g%C3%BCn-sava%C5%9F%C4%B1-ve-b%C3%B6lgesel-dengeler/a-19168839> (e.t. 9.9.2020)

CAFEROV Nazım - ASLANLI Araz, "Karabağ Sorununda Ateşkes Ve Rusya", *Ermeni Araştırmaları*, Sayı.53, ss.239-260, s.250.

CANTEKİN Aytekin Ripeness And Readiness Theories İn International Conflict Resolution, *Journal of Mediation and Applied Conflict Analysis*, Vol. 3, No. 2, 2016.

CAMPBELL David, Apartheid Cartography: "The Political Anthropology and Spatial Effects of International Diplomacy in Bosnia", *Political Geography*, Vol.18, S.4., ss.395–435.

CARLEY Patricia, Nagorno Karabakh: Searching for a Solution, A United States Institute of Peace Roundtable Report, <https://www.usip.org/publications/1998/12/nagorno-karabakh-searching-solution> (et.17.04.2020)

CORNELL Svanta E, "Undeclared War: The Nagorno- Karabakh Conflict Reconsidered", *Journal of Asian and Middle East Studies*, Vol.20, No.4, pp. 1-24.

CROCKER Chester A., The Varieties of Intervention: Conditions For Success, Managing Global Chaos, Crocker, Chester A. v.d. (Ed.), Managing Global Chaos, Washington D.C., United States Institute of Peace Press, ss. 183-196.

DALCI Gül Tuğba - DAL Adnan, “Soğuk Savaş Sonrası Bosna-Hersek Bağımsızlık Süreci ve Aliya İzzetbegović”, *Yalova Siyasi Bilimler Dergisi*, C.6, S.11, ss.107-129

DEMİR Hakan, “Yugoslav Krallığı Siyasal Yaşamında Hırvat Sorunu(1929-1941)”, *Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi*, C.6, Sayı.1, ss.57-77.

EKİCİ Yunus, “Azerbaycan ve Ermenistan Arasında Bitmeyen Dağlık Karabağ Sorunu”, *VAKANÜVİS- Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, C.2, S.1, ss.62-77.

EYVAZLI Elşad, Türk Basınında Dağlık Karabağ Sorunu: Milliyet, Hürriyet, Sabah Gazeteleri Örneği, *MUTAD*, 2017; C.4, S.1, ss. 57-74.

FISHER Ronald J., Assessing the Contingency Model of Third-Party Intervention in Successful Cases of Prenegotiation, *Journal of Peace Research*, Vol. 44, No. 3, pp. 311–329.

FISHER Ronald J., Methods of Third-Party Intervention, pp.158-182, https://www.berghoffoundation.org/fileadmin/redaktion/Publications/Handbook/Articles/fisher_handbookII.pdf (e.t.23.10.2020)

GÜLEÇ Cansu, “Nagorno-Karabakh Dispute: Why Intractable Conflict for Armenia?”, *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, C. 11, S.22, ss.1-31.

GÜNEY Nurşin Ateşoğlu, “Bosna-Hersek Sorunu ve Barış Görüşmeleri Süreci”, Ed. Kemali Saybaşıllı– Gencer Özcan, *Yeni Balkanlar, Eski Sorunlar, Bağlam Yayınları*, 1. Baskı, ss.261-286.

GREENBERG Melanie C. - McGuinness Margaret E., From Lisbon to Dayton: International Mediation and the Bosnia Crisis, p.51. <http://web.stanford.edu/~sstedman/2006.readings/lisbon.pdf> (e.t. 07.03.2019).

GÜRBÜZ M. Vedat, “The Bosnian Tragedy and the United States Until Dayton Peace Meetings”, *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, .11, S.3-4, ss.207-227.

HACIYEVA Günay, Azerbaijan Remembers Four Day War, <https://caspiannews.com/news-detail/azerbaijan-remembers-four-day-war-2020-4-1-29/>, (e.t. 10.9.2020)

HARLAND David, Never Again: International Intervention in Bosnia- Herzegovina, s.10. <https://www.hdcentre.org/wp-content/uploads/2017/07/Never-again-International-intervention-in-Bosnia-and-Herzegovina.pdf> (et. 05.01.2019)

HILL Fiona ,A Not-So-Grand Strategy: U.S. Policy in the Caucasus and Central Asia Since 1991, <https://www.brookings.edu/articles/a-not-so-grand-strategy-u-s-policy-in-the-caucasus-and-central-asia-since-1991/> (et.23.04.2020)

P. Terrence Hopmann, Minsk Group Mediation of the Nagorno-Karabakh Conflict: Power, Interest and Identity, p.15, https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2300148 (e.t 20.04.2020)

HOVHANNİSYAN Paruyr, Evolution of the EU Position vis-a-vis the Nagorno-Karabakh Conflict , *Europe's Next Avoidable War Nagorno-Karabakh*, ed: Michael Kambeck- Sargis Ghazaryan, 1st edition Palgrave Macmillan, Hampshire, 2013, pp.158-172.

İŞYAR Ömer Göksel, Amerika Birleşik Devletleri Ve Dağlık Karabağ Uyuşmazlığı, *Avrasya Dosyası: İstihbarat Özel*, Cilt: 8, Sayı: 2, s. 385-426.

JONES Peter, Filling a critical gap, or just wasting time? Track Two diplomacy and regional security in the Middle East, https://www.peacepalacelibrary.nl/ebooks/files/UNIDIR_pdf-art2726.pdf (e.t.5.12.2020)

KASIM Kamer, American Policy toward the NagornoKarabakh Conflict and Implications for its Resolution, *Journal of Muslim Minority Affairs*, Vol. 32, No. 2, pp. 230-244.

KAYE Dalia Dassa, *Talking to the Enemy: Track Two Diplomacy in the Middle East and South Asia*, Rethinking Track Two Diplomacy, RAND Corporation, pp.1-29.

KLEİBOER Marieke, Understanding Success and Failure of International Mediation, *The Journal of Conflict Resolution*, Vol. 40, No. 2pp. 360-389.

KLEVER Emma, The Nagorno-Karabakh conflict between Armenia and Azerbaijan: An overview of the current situation, <https://europeanmovement.eu/wp-content/uploads/2015/05/2013.09-Current-situation-Nagorno-Karabakh.pdf> (e.t.19.04.2020)

KOCHARYAN Shavarsh, Why Is The Nagorno-Karabakh Conflict Still Not Resolved?, Yerevan, 2016, https://www.mfa.am/filemanager/Statics/A_nkr_en.pdf (et:12.04.2020)

KÖREMEZLİ İbrahim, ABD'nin Güney Kafkasya Politikası, *Yakın Dönem ABD Dış Politikası :Teori ve Pratik*, Ed.Cenap Çakmak vd, 1. Baskı, Ankara, 2011, ss255-277.

LEWICKI Roy J. , WESS Stephen E. ve LEWIN David, Models of Conflict, Negotiation and Third Party Intervention: A Review And Synthesis, “*Journal Of Organizational Behavior*”, Vol. 13, pp209-252.

LİNO Marisa R., US Foreign Poilciy in the Balkas in the 1990s: Spotlight in Crotia, *Transition Studies Review*, Vol.13, N.3, pp.524-540.

LİS Magdalena, No Peace In Nagorno-Karabakh: Economic And Political Incentives For The Perpetuation Of The Azerbaijani-Armenian Conflict, p.18. https://openaccess.leidenuniv.nl/bitstream/handle/1887/44244/MLis_Master_Thesis%20final.pdf?sequence=1 (et. 27.04.2020)

LUND, Micheal S. Early Warning and Prevenive Diplomacy, Managing Global Chaos, Crocker, Chester A. v.d. (Ed.), Managing Global Chaos, Washington D.C., United States Institute of Peace Press, ss.379-402,

MAPENDERE Jeffrey, Track One and a Half Diplomacy and the Complementarity of Tracks, *Culture of Peace Online Journal*, Vol: 2, No:1, pp: 66-81.

MARESCA John J., Lost Opportunities in Negotiating the Conflict over Nagorno Karabakh, *International Negotiation*, Vol:1, pp. 471-479.

MARKEDONOV Sergey, The Cold War Legacy in NagornoKarabakh: Visions from Russia, the United States and Regional Actors, ”, *Europe's Next Avoidable War Nagorno-Karabakh*, Edited by Michael Kambeckand Sargis Ghazaryan, 1st edition Palgrave Macmillan, Hampshire, 2013, pp.127-145

MATRİCOLA Silvia Puliero, EU-US Foreign Policy after the Cold War: the Dissolution of Yugoslavia and the Case of Bosnia Herzegovina,

<http://dspace.unive.it/bitstream/handle/10579/4191/823795-1174304.pdf;sequence=2>
(e.t.20.03.2019).

MELANDER Erik, “The Nagorno-Karabakh Conflict Revisited Was the War Inevitable?”, *Journal of Cold War Studies*, Vol. 3, No. 2, pp. 48–75.

MUSTAFAYEV Beşir, Karabağ’ın İşgal Süreci Ve Bölgede Yaşanan Son Olaylar Çerçevesinde Çözüm Arayışları, *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* [TAED], C.49, ss. 281-294.

MUSTAFAYEV Beşir, Sovyetler Döneminde Rusya’nın Karabağ Politikası, *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, C.y, S.39, ss.53-68.

NİSHİMURA Shoji &NEVGİ Anne & TELLA Seppo, Communication Style and Cultural Features in High/Low Context Communication Cultures: A Case Study of Finland, Japan and India, https://www.researchgate.net/publication/255646167_Communication_Style_and_Cultural_Features_in_HighLow_Context_Communication_Cultures_A_Case_Study_of_Finland_Japan_and_India/link/0deec52a586ea7f277000000/download (e.t.16.05.2019).

OĞULTÜRK M. Cem, “ Kosova’nın Bağımsızlığı Süreci Kapsamında ABD Dış Politikasının Analizi ”, *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, C.10, S.19, ss.99-132.

ÖZYILMAZ Emine Vildan, “Geçmişten Günümüze Dağlık Karabağ”, *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C.15, S.22, ss. 191-208.

PAUL Amanda, AB ve Güney Kafkasya: Ne Derece Uzak ve Derin?, Hazar Raporu, Bahar 2013, http://www.hazar.org/content/yayinlar/ab_ve_guney_kafkasya_ne_derece_uzak_ve_derin__273.aspx Erişim:05.04.2020

POKALOVA Elena, Conflict Resolution in Frozen Conflicts: Timing in Nagorno-Karabakh, *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, Vol.17, No. 1, pp 68-85.

PHİPPARD Helen Leigh, “TheContact Group on (and in) Bosnia: An Exercise in Conflict Management”, *International Journal*, Vol.53, No.2, pp.306-324.

PELLET Alain, The Opinions of the Badinter Arbitration Committee A Second Breath for the Self-Determination of Peoples, s.182, <http://ejil.org/pdfs/3/1/1175.pdf> (e.t.28.02.2019).

RASİZADE Alec, “Azerbaijan’s prospects in Nagorno-Karabakh”, *Mediterranean Quarterly*, Vol.22, No.3, pp.72-94

RUTLAND Peter, “Ermenistan’da Demokrasi ve Milliyetçilik”, Çeviren: Cahide Ekiz, *Avrasya Dosyası*, C.2, Sayı.4, ss7-36.

SEMERÇİOĞLU Harun, Bosna-Hersek’te Yaşanan Boşnak-Sırp Çatışmasının Analizi, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, C.16, S.63,ss.1339-1360.

SIENRUKOS Hilary, Oil, Democracy And The Globalization Of The Nagorno Karabakh Conflict, p.21 <https://sites.tufts.edu/fetcherrussia/files/2018/09/2007-Hilary-Sienrukos-Oil-Democracy-and-the-Globalization-of-the-Nagorno-Karabakh-Conflict.pdf> (et.26.04.2020)

SİMİC Predarag, “Yugoslavya Krizinin Dinamikleri”, Çev.Cahide Ekiz, *Avrasya Dosyası*, C.3, Sayı.3, ss.13-33.

STULBERG Joseph B., “The Theory And Practice Of Mediation: A Reply To Professor Susskind”, *Vermont Law Review*, Vol:6, No.85, pp.85-117.

ŞAFAK Yasin, *Bosna Savaşı Ve Yugoslavya’nın Parçalanması*, T.C. Kadir Has Üniversitesi, SBE, Yüksek Lisans Tezi İstanbul 2010, http://sites.khas.edu.tr/tez/YasinSafak_izinli.pdf (e.t.16 .05.2019).

TAŞKIRAN Cemalettin, Ermeni – Azeri Çatışması, *Avrasya Dosyası*, C.2, S.4, ss.122-137.

TOUVAL Saadia, The Context of Mediation, *Negotiation Journal*, October 1985, pp373-378,

TOWNSHEND Ashley, Anatomy of State Failure :Case Studies in Zaïre, Afghanistan and Yugoslavia,s. 62.
<https://ses.library.usyd.edu.au/bitstream/2123/2156/1/Ashley%20Townshend.pdf> (e.t. 19.02.2019).

TUATHAIL Geraoid O, A Strategic Sign: The Geopolitical Significance of Bosniain US Foreign Policy, Environment and Planning D: Society and Space, Vol.17, pp.515-533.

TUNCCEL Turgut Kerem, Güney Kafkasya’da 2-5 Nisan 2016’da Yaşanan 4 Gün Savaşı, *Ermeni Araştırmaları*, C.y , S. 53, ss.301-338.

VALİYEV Elvin, XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Güney Kafkasya: Osmanlı, Safevi ve Rusya Kıskaçında, Yüksek Lisans Tezi, TC Selçuk Üniversitesi, SBE, Konya, 2014.

VASERMAN Arie - GINAT Ram, “National, Territorial or Religious Conflict? The Case of Nagorno Karabakh” , Studies in Conflict and Terrorism, Volume 17, pp. 345-362.

VARANIC Igor, “The International Community’s Peace Plans in Croatia and Bosnia Herzegovina”, *Croatian Studies Review*, V.9., pp.17-72 .

WALL James A.- LYNN Ann Jr., Mediation: A Current Review *The Journal of Conflict Resolution*, Vol. 37, No. 1, pp. 160-194.

WALLENSTEEN Peter - SVENSSON Isak, Talking Peace: International Mediation in Armed Conflicts, *Journal of Peace Research*, Vol. 51, No. 2, Anniversary Special Issue (March 2014), pp. 315-327.

WELLER Marc, “The International Response to The Dissolution of The Socialist Federal Republic of Yugoslavia”, *American journal of International Law*, Vol.86, N.3.

YAPICI Merve İrem, “Bosna Hersek’te Gerçekleştirilen Askeri Müdahalenin Uluslararası Hukuktaki Yeri”, *Uluslararası Hukuk ve Politika Dergisi*, C. 2, S.8, ss.1-24.

YILDIRIM Zafer Yıldırım, U.S. Foreign Policy towards Azerbaijan: From “Alliance” to “Strategic Partnership”, *Alternatives Turkish Journal Of International Relations*, p.1-15, p.4, <http://static.dergipark.org.tr:8080/article-download/imported/5000150701/5000136844.pdf?> (et: 23.04.2020)

YILMAZ Muzaffer Ercan, “Third-Party Intervention in International Conflicts: Peacekeeping and Peacemaking in the Post-Cold War Era”, Vol: 3, No:11, 2006 , p. 25-44.

YILMAZ Muzaffer Ercan, Türkiye-AB Müzakere Sürecinde Prensipli Görüşme Ve Kültürel Farklılıklar, *Marmara Avrupa Araştırmaları Dergisi*, C. 26, S. 2, 2018, ss: 127-147.

YILMAZ Muzaffer Ercan, Uyuşmazlık Çözümünde Topluluklar Arası Diplomasi Yöntemi, Akademik Fener, ss. 42-47. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/203517> (et:24.05.2020)

YILMAZ Reha, Kafkasya’da Çözölemeyen Kördüğüm: Dağlık Karabağ Sorunu, *Çankırı Karatekin Üniversitesi Uluslararası Avrasya Strateji Dergisi*, C.2, S.1, ss71-90.

YİĞİT Süreyya – GÜLBİTEN Gökhan, “Rusya’nın Güney Kafkasya Politikası: Dağlık Karabağ ve Hazar Denizi”, *Barış Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi*, C.5, No.2, ss.1-30.

ZARTMAN William I - TOUVAL Saadia, International Mediation in the Post Cold War Era: Sources of and Responses To International Conflict , *Managing Global Chaos*, Editör: Chester A. Crocker vd, Vol.1, US Institute of Peace, Washington Dc, 1996, pp.445-463.

ZARTMAN William I - TOUVAL Saadia, International Mediation: Conflict Resolution and Power Politics , *Journal of Social Issues*, Vol.42, No.2, pp. 27-45.

ZARTMAN William I. , Mediation: Ripeness and its Challenges in the Middle East, *International Negotiation*, Vol.20, pp.479–493.

ŻAKOWSKA Marzena , *Mediation In Armed Conflict,” Security and Defence Quarterly*”, Vol. 17, No.4, pp.74-99.

ZİYADOV Taleh, Nagorno-Karabakh Negotiations: Though the Prism of a Multi-Issue Bargaining Model, *International Negotiation*, Vol.15, pp 107–131<

ZORBA Hilal- DAĞCI Gül Tuba, “ABD’nin Askeri Ve İnsani Müdahale Siyasetini Etkileyen Dinamikler: Bosna-Hersek Ve Kosova Örneği”, *Barış Araştırmaları Ve Çatışma Çözümleri Dergisi*, C.4, S.1, ss.46-69.

İNTERNET KAYNAKLARI

BJARNASON Magnus, The War and War-Games in Bosnia and Herzegovina from 1992 to 1995 The main events, disagreements and arguments, resulting in a “de facto” divided country <https://www.nato.int/acad/fellow/99-01/bjarnason.pdf> (et.24.05.2019)

BM Şartı, <https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/pdf01/3-30.pdf> (et. 03.04.2019)

BM Genel Kurulu 291 sayılı karar, A/RES/66/291, <https://undocs.org/en/%20A/RES/66/291>(et. 02.09.2019)

BM Güvenlik Konseyi 1031 sayılı kararı [https://undocs.org/en/S/RES/1031\(1995\)](https://undocs.org/en/S/RES/1031(1995)) (et.24.05.2019)

BM Güvenlik Konseyi 822 Sayılı Karar [https://undocs.org/S/RES/822\(1993\)](https://undocs.org/S/RES/822(1993)) (e.t. 14.04.2020)

BM Güvenlik Konseyi 853 Sayılı Karar [https://undocs.org/S/RES/853\(1993\)](https://undocs.org/S/RES/853(1993)) (e.t. 30.04.2020)

BM Güvenlik Konseyi 874 sayılı Karar [https://undocs.org/S/RES/874\(1993\)](https://undocs.org/S/RES/874(1993))(et.01.05.2020)

BM Güvenlik Konseyi 884 Sayılı Karar [https://undocs.org/S/RES/884\(1993\)](https://undocs.org/S/RES/884(1993)) (et.02.05.2020)

İran ve Rusya'dan Karabağ'daki ateşkes ihlallerine tepki!, Habertürk, 12.10.2020
<https://www.haberturk.com/iran-ve-rusya-dan-karabag-daki-ateskes-ihlallerine-tepki-haberler-2832911> (et.16.10.2020)

Nagorno-Karabakh: Warring sides trade blame over clashes, DW, 18.10.2020,
<https://www.dw.com/en/nagorno-karabakh-warring-sides-trade-blame-over-clashes/a-55312086> (et.19.10.2020)

Dağlık Karabağ'da son durum: Azerbaycan ve Ermenistan arasındaki çatışmalarda neler yaşanıyor?, BBC, 30.09.2020., <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-54354087> (et.19.10.2020)

Karabakh War Casualty Update: Armenia puts April death toll at 92,” Armenianow.com, 14 Nisan 2016,
<https://www.armenianow.com/en/karabakh/2016/04/14/armenia-casualties-update-karabakhapril/951/>(e.t. 10.9.2020)

“Armenia causes big damage to Azerbaijani frontline residents”, Today.az, 14 Nisan 2016, <http://www.today.az/news/politics/149736.html>(e.t. 10.9.2020)

The Four-day War of 2-5 April 2016 ,<http://www.nkr.am/en/four-day-war> (e.t. 9.9.2020)

Azerbaycan-Ermenistan sınırında çatışma: Neden çıktı? Dağlık Karabağ'a sığınır mı?, BBC, 16.07.2020, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-53439230>, (e.t. 9.9.2020)

İlham Aliyev: 30 yıl daha bekleyemeyiz, Hürriyet, 04.10.2020
<https://www.hurriyet.com.tr/dunya/ilham-aliyev-30-yil-daha-bekleyemeyiz-41627364> (e.t. 13..10.2020)

Dağlık Karabağ'da ateşkes başladı, NTV, 10.10.2020
<https://www.ntv.com.tr/dunya/daglik-karabagda-ateskes-basladi,rNoWeShpWESxB8Pyw9Wy-g> (e.t. 13..10.2020)

Rusya'dan Dağlık Karabağ açıklaması: Ateşkes mekanizması kurulamadı, Habertürk, 15.10.2020, <https://www.haberturk.com/rusya-dan-daglik-karabag-aciklamasi-ateskes-mekanizmasi-kurulamadi-2836971> (et. 16.10.2020)

<https://reliefweb.int/report/armenia/statement-co-chairs-osce-minsk-group-10-october-2020> (et.20.10.2020)

Sergey Lavrov Dağlık Karabağ'da Taraflara Ateşkes Kesin Uymaları Çağrısında Bulundu, Euronews, 12.10.2020, [https://tr.euronews.com/2020/10/12/sergey-lavrov-dagl-k-karabag-da-taraflara-ateskese-kesin-uymalar-cagr-s-nda-bulundu\(et.16.10.2020\)](https://tr.euronews.com/2020/10/12/sergey-lavrov-dagl-k-karabag-da-taraflara-ateskese-kesin-uymalar-cagr-s-nda-bulundu(et.16.10.2020))

Dağlık Karabağ: Azerbaycan ve Ermenistan birbirlerini ateşkesi bozmakla suçluyor, BBC, 10 Ekim 2020, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-54491815#:~:text=Da%C4%9Fl%C4%B1k%20Karaba%C4%9F%3A%20Azerbaycan%20ve%20Ermenistan%20birbirlerini%20ate%C5%9Fkesi%20bozmakla%20su%C3%A7luyor,-10%20Ekim%202020&text=Cuma%20g%C3%BCn%C3%BC%20Moskova'da%20Rus,ate%C5%9Fkesin%2C%2024%20saat%20ge%C3%A7meden%20bozuldu.> (et.16.10.2020)

Aliyev: Barış gücüne karşı değiliz ama kendi şartlarımızı sunarız!, Milliyet, 22.10.2020 <https://www.milliyet.com.tr/dunya/son-dakika-aliyev-baris-gucune-karsi-degiliz-ama-kendi-sartlarimizi-sunariz-6336573> (et.31.10.2020)

Paşinyan: Dağlık Karabağ'a Rus barış gücünün yerleştirilmesinden yanayım, Sputnik, 30.10.2020 <https://tr.sputniknews.com/avrupa/202010301043124462-pasinyan-daglik-karabaga-rus-baris-gucunun-yerlestirilmesinden-yanayim/> (et.31.10.2020)

Nagorno-Karabakh conflict: US-brokered ceasefire frays soon after starting, 26.10.2020, BBC, <https://www.bbc.com/news/world-europe-54686284> (et.31.10.2020)

İran Cumhurbaşkanlığı Dağlık Karabağ Özel Temsilcisi Arakçi, Tahran'ın çözüm planını sunmak üzere Bakü'de, Sputnik, 28.10.2020, <https://tr.sputniknews.com/ortadogu/202010281043106672-iran-cumhurbaskanligi-daglik-karabag-ozel-temsalcisi-arakci-tahranin-cozum-planini-sunmak-uzere/> (et.31.10.2020)

Nagorno-Karabakh conflict: Armenia, Azerbaijan meet in Geneva for peace talks, DW, 30.10.2020, <https://www.dw.com/en/nagorno-karabakh-conflict-armenia-azerbaijan-meet-in-geneva-for-peace-talks/a-55451230> (et.31.10.2020)

Nagorno-Karabakh talks held amid Azerbaijan's offensive, The Washington post, 30.10.2020, https://www.washingtonpost.com/world/national-security/nagorno-karabakh-talks-planned-amid-azerbaijans-offensive/2020/10/30/b36159e0-1aa4-11eb-8bda-814ca56e138b_story.html (et.31.10.2020)

Nagorno-Karabakh talks held amid Azerbaijan's offensive, The Washington post, 30.10.2020, https://www.washingtonpost.com/world/national-security/nagorno-karabakh-talks-planned-amid-azerbaijans-offensive/2020/10/30/b36159e0-1aa4-11eb-8bda-814ca56e138b_story.html (et.31.10.2020)

Cease-fire in Nagorno-Karabakh provokes protests in Armenia, celebrations in Azerbaijan, Wasington Post, 10.11.2020, https://www.washingtonpost.com/world/europe/nagorno-karabakh-ceasefire-armenia-russia-azerbaijan/2020/11/10/b1b9bcc0-231b-11eb-9c4a-0dc6242c4814_story.html(et.10.11.2020)

Milliyet, 10.11.2020, <https://www.milliyet.com.tr/galeri/son-dakika-ilk-fotograflar-rus-tanklari-daglik-karabaga-6350713/15> (et.10.11.2020)

Dağlık Karabağ: Ermenistan Başbakanı Paşinyan Azerbaycan'la anlaşma için 'Halkımız için acı verici, kararı uzmanlarla görüşerek aldım' dedi , BBC, 10.11.2020, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-54882585>(et.10.11.2020)

Armenia, Azerbaijan and Russia sign Nagorno-Karabakh peace dealPublished 3 hours ago, BBC, 10.11.2020, <https://www.bbc.com/news/world-europe-54882564> (et.10.11.2020)

ENP Action Plans”, http://eeas.europa.eu/enp/documents/action-plans/index_en.html (e.t. 14.04.2020)

Tusk: 'Political Settlement' Only Solution To Karabakh Conflict, Radio Free Europe – Radio Liberty, 09.07.2019 <https://www.rferl.org/a/tusk-tells-aliyev-political-settlement-is-only-solution-to-nagorno-karabakh-conflict/30045822.html> (et:26.04.2020)

Mosashvili Gia , Conflit in Mountainous Karabakh, Conference Paper · June 2019, https://www.researchgate.net/publication/334710889_Conflict_in_Mountainous_Karabakh(et:26.04.2020)

Şükrü Elekdağ, “Çetin- Kozirev İşbirliği Yürür mü?”, Milliyet, 14.03.1993. <http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/Rusya%20Gurcistan%20iliskileri/>

Guidance for Effective Mediation <https://peacemaker.un.org/guidance-effective-mediation> (e.t. 04.10.2021)

Soykırım Ve Savaş Suçlusu Karadzic Müebbet Hapis Cezasını İngiltere'de Çekecek, Euronews, 12.05.2021, <https://tr.euronews.com/2021/05/12/soyk-r-m-ve-savas-suclusu-karadzic-muebbet-hapis-cezas-n-ingiltere-de-cekecek> (e.t. 05.10.2021)

Sevinç Ruintan ile 14.07.2020. tarihinde yapılan röportaj.

Afet Qulaliyeva ile 14.07.2020. tarihinde yapılan röportaj.

Ayten Qurbanova ile 07.07.2020. tarihinde yapılan röportaj.

Senuber İsmailova ile 14.07.2020. tarihinde yapılan röportaj.

Faik Aliekberov ile 14.07.2020. tarihinde yapılan röportaj.

Saida Quliyeva ile 14.07.2020. tarihinde yapılan röportaj.

Eldar Jafarov ile 14.07.2020. tarihinde yapılan röportaj.

İqbal Agayev ile 14.07.2020. tarihinde yapılan röportaj.

Ayten Mehmet ile 07.07.2020. tarihinde yapılan röportaj.

Kemale Ruintan ile 14.07.2020. tarihinde yapılan röportaj.

Rövşen Hatemov ile 07.07.2020. tarihinde yapılan röportaj.

Enes Turbiç ile 26.11.2021. tarihinde yapılan röportaj.

Genita Özgüner ile 26.11.2021. tarihinde yapılan röportaj.

[https://undocs.org/S/RES/819\(1993\)](https://undocs.org/S/RES/819(1993)) (e.t. 03.03.2022)